

*Імплементация та застосування Гаазької конвенції
1993 року про міждержавне усиновлення*

ПОСІБНИК ІЗ НАЛЕЖНОЇ ПРАКТИКИ

Посібник № 1

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
1993 РОКУ ПРО МІЖДЕРЖАВНЕ УСИНОВЛЕННЯ:**

**ПОСІБНИК З НАЛЕЖНОЇ ПРАКТИКИ
ПОСІБНИК № 1**

***Посібник № 1 із практики застосування Гаазької
конвенції про захист дітей і співробітництво в галузі
міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року***

Опубліковано
Фірмою «Сімейне право»
Вихідні дані видавництва «Джордан Паблішінг Лімітед»
Адреса:
21 St Thomas Street
Bristol BS1 6JS

Для Постійного бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права
Адреса:
6, Scheveningseweg
2517 KT The Hague
The Netherlands
Телефон +31(0)70 363 3303   Факс +31(0)70 360 4867
Електронна пошта: secretariat@hcch.net   Вебсайт: <http://www.hcch.net>

Українська версія опублікована Координатором проектів ОБСЄ в Україні
на прохання Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту

Адреса Координатора проектів ОБСЄ в Україні:
вул. Стрілецька, 16
Київ, 01034, Україна
www.osce.org/ukraine

Переклад тексту з англійської на українську мову зроблено Іноземцевою І.О.
Літературне редагування: Руденко Т.Є., Національний менеджер проектів Координатора проектів ОБСЄ в Україні,
Галич А.В., Національний спеціаліст проектів Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

ОБСЄ, інститути ОБСЄ, а також Координатор проектів ОБСЄ в Україні не несуть відповідальності за зміст та погляди,
висловлені експертами або організаціями в цьому матеріалі.

© Гаазька конференція з міжнародного приватного права, 2008 рік
© Організація з безпеки та співробітництва в Європі, 2009 рік
Українська версія

Усі права захищено. Жодну частину цього видання не можна відтворювати, зберігати в інформаційно-пошукових системах або пересилати будь-яким чином чи в будь-який спосіб, у тому числі робити фотокопії чи записи, без письмового дозволу власника авторського права, за яким слід звертатися до видавництва.

База даних та каталогів публікацій Бібліотеки Британського музею
Стаття з каталогу про цю книгу наявна у Бібліотеці Британського музею.

ISBN 978-1-84661-144-5

Оригінал надруковано у Великій Британії компанією «Ентоні Роу Лімітед».
Малюнок на обкладинці – п'ятирічного Маркуса Луїса Фроста Йоргенсена з Данії.

ISBN 978-966-96646-7-9

Українська версія Посібника надрукована видавництвом ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єкта видавничої справи серія ДК №2570 від 27.07.2006 року

ВСТУПНЕ СЛОВО

Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту

Юрія ПАВЛЕНКА

Кожна дитина має право на сім'ю.

Завдання держави – це право реалізувати.

В Україні останніми роками досягнуто значного поступу у влаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейні форми виховання. Прийнято цілий ряд законодавчих актів, які посилили захист прав дитини. Великою мірою вдосконалено законодавство щодо фінансової підтримки українських сімей, які взяли дитину на виховання.

Як результат, державна політика позитивно позначається на готовності громадян взяти дитину у свою родину. Лише протягом 2008 року, останнього цілого року, що минув, кількість дітей у дитячих будинках сімейного типу зросла майже на третину, а кількість дітей, які виховуються в прийомних сім'ях – збільшилася майже на 60 %.

Серед усіх форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, пріоритетною є усиновлення. Адже лише при усиновленні дитина набуває усіх прав, які в сім'ї має біологічна дитина.

З 2006 року нам вдалося переломити негативну тенденцію, що виражалася у щорічному зниженні кількості дітей, які протягом річного періоду всиновлювалися громадянами України. Якщо 2005 року було всиновлено 1419 дітей, то 2008-го – вже 2066, що є найвищим показником за десятиліття.

Відповідно до законодавства, як міжнародного, і зокрема Конвенції про права дитини, так і національного, якщо вичерпано всі можливості щодо передачі дитини на виховання в сім'ю у державі походження, пошук усиновлювачів для неї може здійснюватися серед громадян іноземних держав. І ця практика в Україні активно проводиться з 90-х років минулого століття. Відтоді іноземцями було усиновлено близько 20 тисяч дітей – громадян України.

Незважаючи на те, що зазначені вище тенденції, пов'язані із значним зростанням кількості дітей, влаштованих у сім'ї громадян України, об'єктивно ведуть до зменшення кількості дітей, які можуть бути усиновлені іноземцями, міждержавне усиновлення все ще залишається важливою з точки зору кількісних показників формою влаштування дітей у сім'ї.

Відтоді, коли українські діти почали усиновлюватися іноземцями, в Україні не стихає, а час від часу і загострюється, дискусія на тему того, чи забезпечуються права дитини, усиновленої за кордон, чи є корупція у сфері міждержавного усиновлення, чи існує бізнес, пов'язаний з усиновленням, і т.ін.

І треба визнати, що ці питання є значною мірою закономірними, оскільки вони не можуть бути врегульовані винятково національним законодавством. Як визнано на міжнародному рівні, ефективний захист прав усиновленої дитини, досконала організація процесу усиновлення, включаючи підбір батьків, виходячи з інтересів та специфічних потреб дитини, декомерціалізацію діяльності осіб, які надають послуги у сфері усиновлення, можуть бути забезпечені лише шляхом дуже тісного співробітництва між країною походження дитини та країною походження кандидатів в уси-

новлювачі. Універсальним інструментом такого співробітництва визнано Гаазьку Конвенцію про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення 1993 року.

На сьогодні сторонами Конвенції є 79 держав світу, і в тому числі практично всі держави Європейського континенту. Сторонами Конвенції є і сусіди України, пов'язані з нашою державою спільною історичною та правовою спадщиною – Білорусь, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія. Працює у сфері міждержавного усиновлення за принципами Конвенції і Російська Федерація, імплементувавши її положення в національне законодавство.

Неодноразово рекомендували Україні приєднатися до Конвенції Комітет ООН з прав дитини та Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), що так само неодноразово не було підтримано Парламентом України.

Це вступне слово не має на меті переконати тих, хто не підтримує приєднання до Конвенції України. Натомість хотів би зазначити, що як свідчить досвід, несприйняття Конвенції практично завжди пов'язане з незнанням її суті та практичних механізмів застосування.

Як один з перших українських читачів посібника „Імплементация та застосування Гаазької конвенції 1993 року про міждержавне усиновлення” переконаний, що вказану прогалину у знаннях це видання може повністю усунути.

Хотів би щиро подякувати за підтримку, надану у перекладі та виданні посібника, Координатору проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі в Україні, Послу Любомиру Копая та членам організованої ним команди, яка забезпечила вихід видання у світ.

Міністр

Юрій ПАВЛЕНКО

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	
Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту Юрія ПАВЛЕНКА	3
ЗМІСТ	5
ГЛОСАРИЙ	13
ВСТУП	15
ЧАСТИНА I: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНВЕНЦІЇ	17
РОЗДІЛ 1. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ	18
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОНВЕНЦІЇ	24
РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНВЕНЦІЇ	37
РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ СТРУКТУРИ: ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ Й УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНІЗАЦІЇ	42
РОЗДІЛ 5. РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ НА МІЖДЕРЖАВНЕ ВСИНОВЛЕННЯ	56
ЧАСТИНА II: СИСТЕМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ (НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА СИСТЕМИ) . . .	63
РОЗДІЛ 6. КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПІКЛУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ УСИНОВЛЕННЯ	64
РОЗДІЛ 7. ПРОЦЕС МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ	74
РОЗДІЛ 8. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ	95
РОЗДІЛ 9. ЗАХОДИ ПІСЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ УСИНОВЛЕННЯ	117
РОЗДІЛ 10. ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ КОНВЕНЦІЇ	126
ЧАСТИНА III: ДОДАТКИ	133
ПОКАЖЧИК СТАТЕЙ КОНВЕНЦІЇ	Покажчик 1

ДЕТАЛЬНИЙ ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту Юрія ПАВЛЕНКА 3

ГЛОСАРІЙ 13

ВСТУП 15

ЧАСТИНА I: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНВЕНЦІЇ 17

РОЗДІЛ 1. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ 18

1.1. Необхідність Конвенції 18

1.2. Коротка історія Конвенції 19

1.3. Мета Конвенції 20

1.4. Намір стати Договірною державою 21

1.5. Оцінка поточної ситуації 21

1.6. План впровадження 21

1.7. Підготовка плану впровадження 22

Діаграма процесу підготовки до імплементації та імплементації 23

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОНВЕНЦІЇ 24

Огляд загальних принципів 25

2.1. Забезпечення здійснення міждержавного усиновлення з урахуванням
найкращих інтересів дитини та з повагою до її основних прав. 25

2.1.1 Субсидіарність 26

2.1.2. Недискримінація 27

2.1.3. Заходи на реалізацію принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини» 28

2.1.3.1. Встановлення того, що дитину може бути усиновлено, —
виконання вимог Глав II та IV Конвенції 28

2.1.3.2. Збереження інформації 28

2.1.3.3. Підбір родини, яка підходить дитині 29

2.2. Вжиття заходів для запобігання викраденню, продажу дітей або торгівлі ними 29

2.2.1. Захист родин 29

2.2.2. Боротьба з викраденням, продажем дітей та торгівлею ними 30

2.2.3. Отримання належної згоди від усіх сторін 31

2.2.3.1. Отримання згоди без спонукання 32

2.2.3.2. Запобігання домаганням дати згоду 32

2.2.3.3. Відшкодування витрат сім'ї походження дитини 33

2.2.4. Запобігання отриманню невикористаної фінансової вигоди та корупції 33

2.3. Забезпечення співпраці між державами 34

2.3.1. Співпраця між Центральними органами 35

2.3.2. Співпраця щодо запровадження передбачених Конвенцією процедур 35

2.3.3. Співпраця із запобігання порушенням або невиконанням Конвенції 35

2.4. Належне уповноваження компетентних органів 35

2.4.1. Компетентні органи 36

2.4.2. Центральний орган 36

2.4.3. Уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи 36

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНВЕНЦІЇ	37
3.1. Прогресивна/поступова імплементація	37
3.2. Ресурси та повноваження	38
3.3. Співпраця	38
3.3.1. Поліпшення співпраці на національному рівні	38
3.3.2. Поліпшення міжнародної співпраці	39
3.3.3. Поліпшення співпраці з обміну інформацією та участь у спільних заходах	39
3.4. Комунікація	39
3.5. Прискорені процедури	40
3.6. Прозорість	40
3.7. Мінімальні стандарти	40

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ СТРУКТУРИ: ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ Й УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНІЗАЦІЇ	42
4.1. Створення та розбудова Центрального органу	43
4.1.1. Створення Центрального органу	43
4.1.2. Повноваження та ресурси	43
4.1.3. Призначення	43
4.1.4. Призначення у федеративних державах	44
4.1.5. Вибір Центрального органу	44
4.1.6. Персонал	45
4.1.7. Матеріальні ресурси	45
4.2. Роль Центрального органу	47
4.2.1. Запобігання отриманню невиннованої фінансової вигоди	47
4.2.2. Надання інформації про процес усиновлення	48
4.2.3. Міжнародна співпраця та координація	49
4.2.4. Збирання і зберігання статистичних даних	49
4.2.5. Роль Центрального органу в окремих випадках усиновлення	50
4.2.6. Роль Центрального органу в незалежному усиновленні	50
4.2.7. Інші процедурні функції	50
4.3. Уповноважені організації	51
4.3.1. Функції уповноважених організацій	52
4.3.2. Стандарти	52
4.3.3. Критерії акредитації	52
4.3.4. Оцінка та нагляд за уповноваженими організаціями	53
4.3.5. Дозвіл уповноваженим організаціям діяти в державі походження	53
4.4. Призначені (неакредитовані) особи	54
4.5. Посередники	55

РОЗДІЛ 5. РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ НА МІЖДЕРЖАВНЕ ВСИНОВЛЕННЯ	56
5.1. Плата за послуги з усиновлення	56
5.2. Фінансування міждержавного всиновлення	56
5.3. Встановлення розумних розмірів плати за послуги та гонорарів	59
5.4. Внески на підтримку послуг із захисту дітей	60
5.5. Пожертви	61
5.6. Корупція	62

ЧАСТИНА II: СИСТЕМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ (НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА СИСТЕМИ) . . . 63

РОЗДІЛ 6. КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПІКЛУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ УСИНОВЛЕННЯ	64
6.1. Перший етап: Надходження дитини до системи піклування	64
6.1.1. Надходження дитини до системи піклування: виявлення дітей і родин, що потребують допомоги	64
6.1.2. Відмова від дитини та викрадення	65
6.1.3. Добровільна відмова від прав на дитину	66
6.2. Другий етап: збереження родини	67
6.2.1. Збереження та возз'єднання родини	67
6.2.2. Стратегія допомоги у збереженні та возз'єднанні родин	67
6.2.3. Збереження цілісності родини	68
6.2.4. Возз'єднання родин	68
6.2.5. Розроблення програм збереження родин	68
6.2.6. Надання послуг	68
6.2.7. Використання інших ресурсів	68
6.2.8. Договори про співпрацю	69
6.3. Третій етап: влаштування дитини у тимчасове піклування або до дитячого закладу	69
6.3.1. Підстави для тимчасового піклування	69
6.3.2. Заклади тимчасової опіки	70
6.4. Четвертий етап: Національне усиновлення або постійне піклування	70
6.4.1. Організація постійного влаштування	70
6.4.2. Затримки із постійним влаштуванням суперечать найкращим інтересам дитини	71
6.4.3. Побудова національної системи усиновлення	71
6.4.4. Сприяння національному усиновленню	72
6.4.5. Підготовка та схвалення прийомних родин	72
6.4.6. Підбір дітей та родин	72
6.4.7. Надання послуг	73
РОЗДІЛ 7. ПРОЦЕС МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ	74
7.1. Процес міждержавного усиновлення	74
7.1.1. Огляд процедур, передбачених Розділом IV Конвенції	75
7.1.2. Уникання зайвих зволікань	75
7.2. Дитина 76	
7.2.1. Встановлення того, що дитину може бути усиновлено (Стаття 4 а))	76
7.2.2. Забезпечення отримання згоди від усіх сторін	78
7.2.3. Підготовка доповіді про дитину	79
7.2.4. Забезпечення точності доповідей	79
7.2.5. «Підбір» дитини та родини	81
7.2.6. Передача доповіді про дитину	83
7.2.7. Згода на запропонований підбір (Стаття 17 а) та б))	83
7.2.8. Погодження того, що усиновлення можливе (Стаття 17 с))	84
7.2.9. Дозвіл на в'їзд до країни та постійне проживання	84
7.2.10. Довірення дитини батькам (Стаття 17)	85
7.2.11. Передача дитини державі, що приймає	85
7.2.12. Видача свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23	85
7.3. Діти з особливими потребами	86
7.3.1. Дитина з особливими потребами	86

7.3.2. Потенційні усиновителі дітей з особливими потребами	86
7.3.3. Співпраця зі сприяння усиновленню	87
7.3.4. Чинники, на які слід зважати перед усиновленням та після нього	87
7.4. Майбутні прийомні батьки	88
7.4.1. Звернення потенційних усиновителів та їх оцінка	88
7.4.2. Підготовка майбутніх прийомних батьків	89
7.4.3. Підготовка доповіді про майбутніх прийомних батьків	90
7.4.4. Передача доповіді про прийомних батьків	91
7.4.5. Отримання заяви у державі походження	91
7.4.6. Повідомлення про результати підбору	92
7.4.7. Згода на результати підбору та погодження з боку Центральних органів (Стаття 17 а) та b)).	92
7.4.8. Передбачений для дитини порядок міграції (Статті 5, 17 d), 18)	93
7.4.9. Погодження Центральних органів про те, що усиновлення можливе (Стаття 17 с))	93
7.4.10. Відвідування держави походження	93
7.4.11. Видача свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23.	94

РОЗДІЛ 8. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ 95

8.1. Загальна природа Конвенції	95
8.1.1. Базові процедури та мінімальні стандарти	95
8.1.2. Конвенція не є універсальним законом про усиновлення	95
8.2. Встановлення обмежень на міждержавне усиновлення	96
8.2.1. Договірні держави не зобов'язані забезпечувати певний рівень участі в міждержавному усиновленні	96
8.2.2. Чи зобов'язана держава походження домовлятися про міждержавне усиновлення з усіма державами, що приймають, які є сторонами Конвенції?	97
8.2.3. Чи зобов'язана держава, що приймає, домовлятися про міждержавне усиновлення з усіма державами походження, що є сторонами Конвенції?	97
8.2.4. Чи може держава походження запровадити мораторій на міждержавне усиновлення?	98
8.2.5. Чи може держава, що приймає, запровадити обмеження на усиновлення дітей із певних держав походження?	99
8.3. Набрання Конвенцією чинності	99
8.3.1. Які держави можуть ратифікувати Конвенцію, а які — приєднатися до неї?	99
8.3.2. Зв'язок між Статтею 46(2) і Статтею 44(3)	100
8.3.3. Хто може висунути заперечення згідно зі Статтею 44(3)?	100
8.3.4. Як Конвенцію застосовують до випадків усиновлення, що не завершені на момент ратифікації, прийняття, схвалення Конвенція або приєднання до неї?	101
8.4. Постійне проживання та громадянство	102
8.4.1. Чи важливе громадянство дитини або потенційних усиновителів для визначення сфери застосування Конвенції?	102
8.4.1.1. Постійне проживання й тимчасові працівники	102
8.4.2. Чи впливає громадянство дитини на визнання її такою, що може бути усиновлена?	103
8.4.3. Чи впливає громадянство усиновителя на визнання його права на усиновлення?	103
8.4.4. Наскільки просто потенційному усиновителю отримати право на постійне проживання у Договірній державі й чи можна досягти цього за допомогою переказу чи інвестування значних коштів у цю державу?	104
8.4.5. Як впливає усиновлення за Конвенцією на громадянство дитини? За яких обставин усиновлення призводить до отримання дитиною нового громадянства або втрати чинного?	104

8.5. Коментарі про застосування Конвенції 1993 року в ситуаціях стихійних лих і до дітей, переміщених унаслідок таких ситуацій	106
8.6. Здатність дитини бути усиновленою та право майбутніх прийомних батьків на всиновлення, в тому числі «родинне»	107
8.6.1. Чи вимагає Конвенція від Договірних держав однаково підходити до питання про право на усиновлення?	107
8.6.2. Чи вимагає Конвенція від Договірних держав однаково підходити до питання про визнання дитини такою, що може бути усиновлена?	108
8.6.3. Чи є норми міжнародного права, що забороняють міждержавне усиновлення дітей із серйозними вадами здоров'я, у тому числі ВІЛ-позитивних? Чи дозволяє Конвенція державам, що приймають, забороняти усиновлення таких дітей?	108
8.6.4. Чи поширюється дія Конвенції на випадки міждержавного усиновлення родичами (яке іноді називають «родинним»)?	109
8.6.5. Усиновлення пасинків/пасербиць	110
8.6.6. Чи поширюється дія Конвенції на випадки приватного усиновлення та чи відповідають вони стандартам і процедурам Конвенції?	110
8.7. Недотримання Конвенції	111
8.7.1. Які заходи можливі у разі порушення Конвенції?	111
8.7.2. Що можна зробити, якщо випадок усиновлення, на який поширюється дія Конвенції, у державі, що приймає, помилково вважають випадком національного усиновлення?	112
8.8. Інші питання	112
8.8.1. За яких обставин Договірні держави повинні надати усиновителям та іншим особам доступ до інформації про походження усиновленої дитини?	112
8.8.2. Тлумачення Статті 17 с)	113
8.8.3. Коли слід видавати свідоцтво про дотримання Конвенції, передбачене Статтею 23?	113
8.8.4. Чи може фізична передача дитини прийомним батькам відбутися після переїзду дитини до держави, що приймає?	114
8.8.5. Якою є природа зобов'язання Центральних органів вживати належних заходів з надання «інформації про закони своїх держав щодо усиновлення», передбаченого Статтею 7(2) а)?	114
8.8.6. Чи мають вимоги до уповноважених організацій поширюватися на Центральні органи?	114
8.8.7. Тристороннє усиновлення	115
8.8.8. Просте та повне усиновлення	116
8.8.9. Чи застосовується Конвенція, коли короткотермінове тимчасове піклування за кордоном призводить до усиновлення дитини?	116
РОЗДІЛ 9. ЗАХОДИ ПІСЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ УСИНОВЛЕННЯ	117
9.1. Збереження інформації	117
9.1.1. Право дитини на інформацію	118
9.1.2. Доступ до справ	119
9.1.3. Захист даних	119
9.2. Послуги після усиновлення	120
9.2.1. Консультативна допомога	120

9.2.2. Зв'язки з державою походження	121
9.2.3. Надавачі послуг	121
9.3. Надання державам походження звітів після усиновлення	122
9.4. Розірвання або припинення усиновлення	124

РОЗДІЛ 10. ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ КОНВЕНЦІЇ 126

10.1. Запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди та корупції	126
10.1.1. Стратегії запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди	126
10.1.1.1. Прозорість витрат	126
10.1.1.2. Ефективне регулювання та нагляд з боку відповідальних установ та осіб	127
10.1.1.3. Обов'язковість застосування санкцій	127
10.1.1.4. Регулювання гонорарів і тарифів	128
10.1.1.5. Обстеження прийомних родин після усиновлення	128
10.1.1.6. Заборона приватних і незалежних усиновлень	128
10.2. Співпраця щодо запобігання порушенням	128
10.2.1. Неетична чи незаконна практика	129
10.3. Застосування принципів Конвенції у відносинах із державами, що не є сторонами Конвенції	129
10.4. Запобігання неналежному тиску на держави походження	130

ЧАСТИНА III: ДОДАТКИ 133

ДОДАТОК 1. КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ПІДПИСАННЯ ТА РАТИФІКАЦІЇ/ПРИЄДНАННЯ . . . . .

Додаток 1-1

1.1. Розуміння термінології Гаазької конвенції 1993 року	Додаток 1-2
1.2. Кроки перед підписанням Конвенції	Додаток 1-3
1.3. Кроки перед ратифікацією Конвенції або приєднанням до неї	Додаток 1-3
1.4. Набрання чинності	Додаток 1-4
1.5. Методи імплементації	Додаток 1-4

ДОДАТОК 2. МОДЕЛЬ ПЛАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ . . . . .

Додаток 2-1

2.1. Розроблення плану імплементації	Додаток 2-2
2.2. Інструменти і стратегії оцінювання	Додаток 2-3
2.3. Використання внутрішнього оцінювання	Додаток 2-3
2.4. Термінові заходи	Додаток 2-4
2.5. Довгострокова реформа	Додаток 2-4
2.6. Короткострокові/проміжні заходи	Додаток 2-6
2.7. Написання офіційного плану імплементації	Додаток 2-6
2.8. Програма технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP)	Додаток 2-7
2.9. Діаграма шляху до підписання та ратифікації/приєднання	Додаток 2-8

ДОДАТОК 3. СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРОЦЕДУР. ПРАКТИЧНІ ПРИКЛАДИ . . . . .

Додаток 3-1

3.1. Країна: Альфа	Додаток 3-2
3.2. Країна: Дельта	Додаток 3-7
3.3. Країна: Омега	Додаток 3-10
3.4. Країна: Фі	Додаток 3-12
3.5. Країна: Тета	Додаток 3-12

ДОДАТОК 4. СТРАТЕГІЇ СПРИЯННЯ ЗБЕРЕЖЕННЮ РОДИН	Додаток 4-1
4.1. Збереження цілісності родин	Додаток 4-2
4.2. Возз'єднання родин	Додаток 4-2
4.3. Розроблення програм збереження родини	Додаток 4-3
4.4. Надання послуг	Додаток 4-4
4.5. Використання інших ресурсів	Додаток 4-4
4.6. Угоди про співпрацю	Додаток 4-4
4.7. Залучення уповноважених організацій	Додаток 4-4
ДОДАТОК 5. ГААЗЬКА РЕКОМЕНДАЦІЯ ЩОДО ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ	Додаток 5-1
Гаазька рекомендація щодо дітей-біженців (ухвалена 21.10.94 р.)	Додаток 5-2
ДОДАТОК 6. СХЕМА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ	Додаток 6-1
Вступ та пояснення	Додаток 6-2
Організація та відповідальність за Гаазькою конвенцією про міждержавне усиновлення 1993 року	Додаток 6-3
ДОДАТОК 7. РЕКОМЕНДОВАНІ ТА СТАНДАРТНІ ФОРМИ	Додаток 7-1
Рекомендована стандартна форма — Заява про згоду на усиновлення	Додаток 7-2
Рекомендована стандартна форма — Свідоцтво про відповідність вимогам міждержавного усиновлення	Додаток 7-4
Стандартна форма — Медична картка дитини	Додаток 7-6
Стандартна форма — Додаток до загальної медичної картки дитини	Додаток 7-12
ДОДАТОК 8. ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ, УКЛАДЕНИЙ 1994 РОКУ	Додаток 8-1
Перелік контрольних запитань для оцінки перебігу імплементації Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року	Додаток 8-2
ДОДАТОК 9. АФРИКАНСЬКО-АЗІЙСЬКЕ ЦУНАМІ ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ	Додаток 9-1
Прес-реліз	Додаток 9-2
ДОДАТОК 10. ЗАЯВА ЮНІСЕФ ЩОДО МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ	Додаток 10-1
Заява 2007 року	Додаток 10-2
ПОКАЖЧИК СТАТЕЙ КОНВЕНЦІЇ	Показчик 1

ГЛОСАРІЙ

Уповноважена організація: організація з усиновлення, що пройшла акредитацію згідно з вимогами Статей 10 та 11; що відповідає будь-яким додатковим критеріям акредитації, встановленим країною акредитації, та виконує певні функції, передбачені Конвенцією, замість Центрального органу або спільно з ним.

Призначена (неакредитована) особа: особа чи орган, призначена відповідно до Статті 22(2) виконувати певні функції Центрального органу. Така особа чи орган не є акредитованою, як передбачено Статтями 10, 11 та 12, але має відповідати мінімальним стандартам, визначеним у Статті 22(2). Подальші роз'яснення надано у Розділі 4.4.

Орган: див. Центральный орган, компетентний орган, орган державної влади.

Найкращі інтереси дитини: цей термін у Конвенції не визначено, оскільки вимоги до забезпечення найкращих інтересів дитини в кожному окремому випадку можуть відрізнятися, і не варто обмежувати чинники, на які потрібно зважати.. Водночас, у Конвенції наведено низку важливих чинників, що мають братися до уваги, коли йдеться про найкращі інтереси дитини, яка підлягає міждержавному усиновленню. Згідно з Конвенцією ці чинники включають: намагання утримати або реінтегрувати дитину в родині, де вона народилася; першочерговий пошук можливостей усиновлення всередині країни (дотримання принципу субсидіарності); визначення того, що дитину може бути усиновлено, зокрема шляхом перевірки наявності всіх необхідних погоджень; збереження інформації про дитину та її батьків; ретельну оцінку майбутніх усиновителів; підбір належної родини для дитини; за потреби, забезпечення додаткових гарантій відповідності місцевим умовам; надання професійних послуг. Наведений перелік чинників не є вичерпним. Як зазначено у параграфі 50 «Пояснювальної записки»*, надмірно вузьке тлумачення слова «найкращі» могло б унеможливити деякі випадки належного усиновлення; аби уникнути такого небажаного результату, його слід розуміти як «дійсні» чи «справжні» інтереси дитини.

Центральний орган: орган, призначений Договірною державою відповідно до Статті 6 виконувати обов'язкові функції, передбачені Статтями 7, 8 та 33 Конвенції. Центральный орган має також виконувати обов'язкові функції, передбачені Статтями 9 та 14—21, якщо їх виконання не доручено іншому органу (органу державної влади чи компетентному органу). Подальші роз'яснення надано в Розділі 4 Посібника під назвою «Інституційні структури: Центральный орган та уповноважені організації».

Компетентний орган: компетентним органом може бути будь-який орган, призначений Договірною державою виконувати певну функцію, передбачену Конвенцією для такого роду органів. Для виконання деяких функцій необхідно, щоб компетентним органом був орган державної влади. Наприклад, у більшості країн компетентним органом, що ухвалює остаточне рішення про усиновлення, є суд, а в деяких країнах — це адміністративний орган (орган державної влади). У разі посвідчення відповідності усиновлення вимогам Конвенції, передбаченого Статтею 23, Договірна держава має повідомити депозитарія Конвенції (Міністерство закордонних справ Королівства Нідерландів) про найменування органу, що має право видавати свідоцтва згідно зі Статтею 23.

* Див. «Пояснювальну записку» до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.93 р., укладену Г. Парра-Арангуреном, Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Протокол сімнадцятої сесії. Том II, Усиновлення — співпраця, С. 539, 651. Також є на веб-сайті Гаазької конференції за адресою < www.hcch.net > у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Пояснювальні документи».

Незаконне усиновлення: у цьому Посібнику термін «незаконне усиновлення» означає усиновлення, здійснене шляхом зловживань та правопорушень, як-от: викрадення, продаж дітей або торгівля ними, інші незаконні або неправові дії стосовно дітей. Одним із головних завдань Конвенції є запобігання таким правопорушенням². У контексті азійсько-африканського цунамі 26 грудня 2004 року Постійне бюро зробило заяву, відзначаючи, що *Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 2009 року захищає дітей та їхні сім'ї від ризиків нелегального, поспішного, непідготовленого усиновлення, що не відповідає стандартам* (див. також Розділ 10.2.1).

Незалежне усиновлення: у цьому Посібнику термін «незалежне усиновлення» використовується стосовно випадків, коли Центральний орган чи уповноважена організація визнає майбутніх прийомних батьків такими, що мають право на усиновлення та гідні підходять для цього. Потім вони самостійно виїждять до держави походження для пошуку дитини для усиновлення, без допомоги Центрального органу чи уповноваженої організації в державі походження. Із визначення є очевидним, що незалежне усиновлення не є прикладом належної практики. Воно не відповідає вимогам Конвенції і не може бути посвідчене відповідно до Статті 23 як усиновлення в межах Конвенції. Приватне усиновлення (див. далі) також не може бути посвідчене на відповідність Статті 23. На практиці терміни «незалежне усиновлення» та «приватне усиновлення» іноді не розрізняються, що може спричинити плутанину.

Підбір: цей термін не вживається у тексті Конвенції, оскільки не існує його еквівалента французькою мовою. У французькій версії Посібника цей термін перекладено як *apparentement* і визначено у глосарії. Детальне пояснення процесу підбору наведено в Розділі 7.2.5.

Постійне бюро: це Генеральний секретаріат Гаазької конференції з міжнародного приватного права зі штаб-квартирою в Гаазі, Королівство Нідерланди. Звернутися до Постійного бюро можна електронною поштою за адресою: secretariat@hcch.net.

Передача/влаштування: у цьому Посібнику термін «передача» відповідає етапу після «підбору», але перед «довірнням» (фізичним переданням) конкретної дитини конкретній прийомній родині. Він може також означати етап між «довірнням» дитини та ухваленням остаточного рішення про усиновлення. Центральний орган держави походження визначає на підставі доповідей, що стосуються дитини і майбутніх прийомних батьків, чи відповідає «передбачена передача» кращим інтересам дитини, як вимагається Статтею 16(1) d). Приймна родина та Центральний орган держави, що приймає, повинні мати змогу ознайомитись із доповіддю про дитину перш, ніж схвалити запропоновану передачу.

Приватне усиновлення: у цьому Посібнику термін «приватне усиновлення» використовується стосовно випадків, коли домовленість про усиновлення досягнуто безпосередньо між біологічними батьками в одній Договірній державі та майбутніми усиновителями в іншій Договірній державі. Приватне усиновлення, здійснене безпосередньо між рідними та прийомними батьками, може підпадати під сферу застосування Конвенції, якщо воно відповідає вимогам Статті 2 (у тому числі, якщо дитина переїхала, переїздить або має переїхати з держави походження до держави, що приймає), але випадки такого усиновлення несумісні з положеннями Конвенції. Автори посібника розрізняють «приватне усиновлення» як таке та «незалежне усиновлення» (див. вище). Подальші роз'яснення надано в Розділі 8.6.6.

Державний орган: будь-який орган, що належить до структур державної влади. Він може бути створений при відповідному Міністерстві або бути самостійним повноважним органом. Як урядова структура, державний орган фінансується з бюджету і звітує урядові.

Просте усиновлення: простим є усиновлення, в якому стосунки між батьками та дитиною, що існували до усиновлення, не перериваються, але встановлюються нові стосунки між дитиною та її прийомними батьками, і прийомні батьки несуть батьківську відповідальність за дитину.

* Див. «Пояснювальну записку» до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29.03.93 р., укладену Г. Парра-Арангуреном, Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Протокол сімнадцятої сесії. Том II, Усиновлення — співпраця, С. 539, 651, параграф 70. Також є на веб-сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Пояснювальні документи».

ВСТУП

1. *Імплементация та застосування Гаазької конвенції 1993 року про міждержавне усиновлення: посібник з належної практики* — це проект Постійного бюро, спрямований на надання допомоги країнам (які вже підписали Конвенцію або лише планують це зробити) у практичній імплементації Конвенції, що максимально сприяла б досягненню мети Конвенції, а саме, захисту дітей у процесі міжнародного усиновлення. Це перший посібник із роз'ясненням положень Конвенції 1993 року; він визначає важливі аспекти планування, створення і використання правових та адміністративних засад імплементації Конвенції. Посібник не є універсальною настановою з найкращої практики імплементації, оскільки імплементація в кожній країні, безумовно, має власну специфіку через різницю наявних ресурсів і професійної підготовки відповідальних осіб, сильних сторін кожної держави та особливих викликів, що постають перед нею. Ситуації в кожній країні відрізняються, проте критерієм придатності й ефективності практики імплементації Конвенції є їх спроможність забезпечувати досягнення загальної мети Конвенції. Попередньо до підписання та ратифікації Конвенції кожна держава має ретельно розглянути більшість питань, порушених у Посібнику. Саме тому Посібник призначено для високопосадовців, які ухвалюють рішення про імплементацію Конвенції у відповідній країні (у короткостроковій чи довгостроковій перспективі), а також для юристів, адміністраторів, соціальних працівників і фахівців з адресної роботи, інших спеціалістів, які потребують порад із практичних та правових аспектів імплементації Конвенції. Уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи зможуть користуватися Посібником у повсякденній роботі з реалізації функцій, передбачених Конвенцією.
2. Посібник можна також ефективно використовувати з іншою метою, а саме: для встановлення стандартів належної практики у Договірних державах, які бажають удосконалити процедури, що існують; для оцінки компетентними органами потреб у додаткових ресурсах або законодавчих змінах, що виявляються в результаті порівняння поточної практики з рекомендаціями авторів Посібника. Посібник може допомогти Центральним органам в усуненні перешкод застосуванню Конвенції, що їх створюють суперечливі процедури та підходи, що існують. Крім того, судді у державах призначення та державах походження, що мають ухвалювати рішення про міждержавне усиновлення, можуть скористатися Посібником, визначаючи, чи були прецеденти застосування відповідних процедур Конвенції у справах з усиновлення.
3. Міждержавне усиновлення не відбувається у вакуумі; воно є частиною національної стратегії захисту дітей та піклування про них. Відтак у Посібнику наголошено на необхідності комплексної оцінки державою ситуації з усиновленням, яка існує (як на національному, так і на міжнародному рівнях), до введення в дію Конвенції 1993 року. Якщо держава має намір приєднатися до Конвенції, Посібник допоможе належним чином підготувати правову й адміністративну системи цієї держави (наприклад, ухвалити необхідне законодавство й запровадити відповідні процедури, створити компетентні органи та виділити людські й матеріальні ресурси). Досвід засвідчує, що така підготовча робота є запорукою ефективного приєднання до Конвенції, її ратифікації та дієвого застосування.
4. Автори Посібника прагнули створити реалістичні стандарти діяльності Центральних органів, що вже створені чи створюються в країнах відповідно до Конвенції, зважаючи на те, що їхні ресурси можуть бути обмеженими на початку роботи або навіть упродовж невизначеного періоду часу. Досвід показує, що ретельне планування та поступове впровадження з урахуванням ситуації, що існує, та обмеженості економічних ресурсів допомагають Договірним державам досягати вищих стандартів у практиці міждержавного усиновлення.
5. Дуже важливо, що в Посібнику зроблено наголос на спільній відповідальності держав, що приймають, та держав походження за розроблення й дотримання етичної практики міждержавного усиновлення. У центрі уваги мають бути найкращі інтереси дитини, що є головним принципом розвитку національної системи захисту й охорони дитинства, а також етичний підхід до міждержавного усиновлення, зосереджений на дитині.

6. Посібник має три частини. Частина I «Рамки Конвенції» описує принципи та структури, необхідні для впровадження Конвенції. У частині II «Система захисту дітей (національна та міжнародна система)» розглянуто реалізацію процедурних аспектів міжнародного усиновлення, а також правові питання та послуги, що надаються після усиновлення. Частина III містить додатки. Логіка викладення матеріалу від огляду загальної системи принципів Конвенції та структур, відповідальних за її впровадження, до аналізу системи захисту дітей, яка реалізується через належну практику впровадження та процедури, застосовувані в окремих випадках, допомагає сформувати цілісне уявлення про положення та наслідки застосування Конвенції у користувачів Посібника, а надто в осіб, відповідальних за стратегію та практику впровадження Конвенції на міжнародному, національному та місцевому рівнях.

7. У Посібнику використано низку джерел, що описують і пропагують належну практику міждержавного усиновлення. Головними джерелами інформації про те, що слід вважати обов'язковою належною практикою усиновлення, є сама Конвенція та Пояснювальна записка, що додається до неї. Крім того, використовуються Рекомендації засідань Спеціальної комісії, що їх ухвалювали в минулому країни, представлені в Спеціальних комісіях. Відтак їх слід вважати узгодженими на міжнародному рівні рекомендаціями щодо належної практики застосування Конвенції. Серед інших джерел інформації про належну практику — відповіді на анкети Спеціальної комісії, а також дані Центральних органів і уповноважених організацій, досвідчених неурядових організацій. Деякі зразки належної практики, особливо в розділі з правових питань, рекомендовано Постійним бюро у відповідь на конкретні запити. Разом з відомими прикладами належної практики, що існує в різних країнах, ці джерела інформації дали Постійному бюро можливість подати у Посібнику широкий спектр практичних заходів і процедур, яких слід дотримуватись або уникати — залежно від того, чи сприяють вони досягненню мети Конвенції або ж порушують/омінують її положення. Якщо у примітках міститься посилання на певний веб-сайт як джерело інформації, варто пам'ятати, що востаннє автори відвідували ці веб-сайти у липні 2008 року.

8. Спеціальна комісія 2005 року в цілому схвалила попередню версію Посібника з належної практики і рекомендувала завершити роботу над ним. Було погоджено, що Постійне бюро за допомогою групи експертів, призначених Спеціальною комісією, зробить необхідні коригування.

9. До участі у Робочій експертній групі було запрошено фахівців із таких країн: Австрія, Бельгія, Бразилія, Буркіна-Фасо, Канада, Чилі, Китай, Колумбія, Німеччина, Індія, Литва, Норвегія, Сполучені Штати Америки та Південно-Африканська Республіка, а також представників Міжнародної соціальної служби та Скандинавської ради з усиновлення. Постійне бюро висловлює особливу подяку за цінний внесок фахівцям із Бельгії (пані Анне Оттервере), Канади (пані Патрісія Пол-Карлсон), Китаю (пан Лю Канг Шенг), Німеччини (пані Ангеліка Шлюнк), Литви (пані Одета Тарвидене), Норвегії (пан Мортен Стефансен), Сполучених Штатів Америки (пан Джон Балліф), Міжнародної соціальної служби (пані Ізабель Ламмеран та пан Ерве Бьоша) та Скандинавської ради з усиновлення (пан Стен Юул Петерсен).

10. Постійне бюро також із вдячністю відзначає цінний внесок таких осіб: пані Тріш Мескью, яка підготувала першу версію Посібника для розгляду експертною групою, що збиралася в Гаазі у вересні 2004 року; пані Дженіфер Деджелінг, головному юристові Постійного бюро, яка підготувала версію Посібника, розглянуту Спеціальною комісією 2005 року та координувала роботу експертної групи з підготовки Посібника до публікації; панові Гансу ван Луну, Генеральному секретареві, та панові Вільяму Данкену, заступнику Генерального секретаря, які надавали необхідну інформацію та цінні поради під час роботи над Посібником; пані Лорі Мартінес-Мора, координатору Програми усиновлення, та пані Софі Моліна, адміністративному асистентові Програми усиновлення в межах Програми технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення, впроваджуваної Постійним бюро, які допомагали впорядковувати примітки й посилання та готувати Посібник до публікації.

11. Жодні положення цього Посібника не можуть вважатися обов'язковими для виконання окремими країнами чи Центральними органами або як поправки до положень Конвенції. Проте автори закликають усі країни переглянути свою поточну практику й поліпшити її, якщо це потрібно й доцільно. Центральні органи, що вже створені або лише запроваджуються, мають розглядати імплементацію Конвенції як наскрізний, тривалий та поступовий процес удосконалення.

ЧАСТИНА I: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КОНВЕНЦІЇ

12. У Частині I цього посібника головну увагу приділено основоположним принципам Конвенції про захист дітей. Ці принципи включають: захист найкращих інтересів дитини, забезпечення дитини від викрадення або торгівлі, створення системи співпраці між залученими органами влади, запровадження системи уповноваження компетентних органів ухвалювати рішення про міждержавне усиновлення. У Частині I також розглядаються роль і завдання установ (Центрального органу та уповноважених організацій), що створюються в Договірних державах і є відповідальними, безпосередньо чи опосередковано, за впровадження принципів та реалізацію функцій, передбачених у Конвенції. Доволі детально описано, як регулювання витрат на міждержавне усиновлення сприяє запобіганню невиправданих фінансових зисків, що є одним із найважливіших принципів та захисних механізмів Конвенції.

РОЗДІЛ 1. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ

1.1. Необхідність Конвенції

13. Потреба у новій конвенції про міждержавне усиновлення стала очевидною у 1980-х роках із визнанням факту значного зростання кількості міжнародних усиновлень, що відбулося в багатьох країнах з кінця 1960-х років. Кількість міждержавних усиновлень збільшилась настільки, що вони перетворилися на глобальне явище, пов'язане з переміщенням дітей на далекі відстані, з одного суспільства й притаманної йому культури — до іншого, дуже несхожого середовища. Було також визнано, що це явище призводить до серйозних і складних гуманітарних та юридичних проблем, а відсутність національних і міжнародних правових інструментів необхідність викрила потребу застосування багатостороннього підходу до проблеми¹.

14. У грудні 1987 року Постійне бюро Гаазької конференції підготувало доповідну записку про доцільність розроблення нової конвенції про міжнародну співпрацю в галузі міждержавного усиновлення². У документі було проаналізовано недоліки Гаазької конвенції про усиновлення 1965 року³ та запропоновано укласти нову конвенцію, яка б надавала суттєві гарантії захисту прав у міждержавному усиновленні й забезпечувала б системну співпрацю між державами походження та державами, що приймають.

15. У Пояснювальній записці до Конвенції 1993 року зазначено, що «недостатність міжнародних правових інструментів, що існують, для розв'язання сучасних проблем міждержавного усиновлення було визнано в «Меморандумі», що його підготувало Постійне бюро в листопаді 1989 року, визначивши такі потреби часу:

- (a) *необхідність запровадження юридично обов'язкових стандартів міждержавного усиновлення (за яких обставин таке усиновлення є доречним і виправданим; які правові документи мають визначати вимоги щодо отримання згоди та проведення консультацій, додатково до консультацій з усиновителями?);*
- (b) *необхідність створення системи нагляду за дотриманням цих стандартів (що можна зробити для запобігання міждержавним усиновленням, які не відповідають інтересам дитини; як можна захистити дітей від усиновлення, яке здійснюється шляхом шахрайства, примусово чи за грошову винагороду; чи слід запроваджувати засоби контролю за діяльністю агентств, що працюють у галузі міждержавного усиновлення, як у країнах, де діти народилися, так і в країнах, куди вони переїздитимуть?);*
- (c) *необхідність налагодження шляхів комунікації між компетентними органами у державах походження дітей і в країнах, де вони живуть після усиновлення (наприклад, можна було б створити, через механізм багатосторонньої угоди, мережу Центральних органів, що спілкувалися б один з одним з питань захисту дітей, залучених до міждержавного усиновлення);*
- (d) *необхідність співпраці між державами походження та призначення (ефективні робочі стосунки на основі взаємоповаги та підтримки високих професійних та етичних стандартів допоможуть зміцнити довіру між такими країнами, варто нагадати, що між певними країнами вже існують потрібні форми співпраці, результатами якої задоволені обидві сторони)»⁴*

¹ Див. «Пояснювальну записку» до Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.03.93 р., укладену Г. Парра-Арангуреном, Гаазька конференція з міжнародного приватного права // Протокол сімнадцятої сесії. Том II, Усиновлення — співпраця, стор. 539, 651, параграф 6. Також є на веб-сайті Гаазької конференції за адресою <www.hsch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Пояснювальні документи» (далі — Пояснювальна записка); а також Г. ван Лун (H. van Loon), «Доповідь з міждержавного усиновлення», робочий документ № 1 від квітня 1990 року, параграф 4 // Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Протокол сімнадцятої сесії. Том II, Усиновлення — співпраця, стор. 11–119.

² Див. Г. ван Лун (H. van Loon), «Доповідна записка про доцільність підготовки нової конвенції про міжнародне співробітництво в галузі міждержавного усиновлення», робочий документ № 9 від грудня 1987 для розгляду Спеціальної комісії у січні 1988 року, Протокол сімнадцятої сесії. Том I, Різне, стор. 165, 166.

³ Див. Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, та визнання рішень про усиновлення від 15 листопада 1965 року.

⁴ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 7.

1.2. Коротка історія Конвенції

16. У жовтні 1988 року на Шістнадцятій сесії Гаазької конференції з міжнародного приватного права було прийнято рішення включити підготовку нової конвенції до порядку денного Сімнадцятої дипломатичної сесії, а також залучити до роботи над конвенцією країни, що не є учасниками Конференції⁵. Готуючись до Дипломатичної сесії, Спеціальна комісія провела засідання у 1990, 1991 та 1992 роках. Сімнадцята сесія відкрилася 10 травня 1993 року, а 29 травня 1993 року на пленарному засіданні було розглянуто й одногосно схвалено проект Конвенції.

17. Незважаючи на широкий діапазон поглядів щодо міждержавного усиновлення країни-учасниці об'єдналися у «спільному прагненні досягти результатів, що допоможуть бездомним дітям світу знайти родину з повним дотриманням їхніх прав»⁶.

18. Держави-учасниці визнали, що зростання в родині — найважливіше для дитини, для її щастя та здорового розвитку. Водночас, вони погодились, що міждержавне усиновлення потрібно розглядати як допоміжний засіб у пошуку сім'ї для дитини. В ідеалі дитина має виховуватись у сім'ї, де вона народилася. Якщо це неможливо, тоді прийомну родину слід шукати у державі походження дитини. Якщо і це неможливо, забезпечити дитині постійну люблячу сім'ю може міждержавне усиновлення. Держави-учасниці також усвідомили необхідність заходів захисту, що мають забезпечити здійснення міждержавного усиновлення відповідно до найкращих інтересів дитини й викоринити зловживання⁷.

19. Результатом обговорень стала спроба створити правовий інструмент, прийнятний для максимально широкого кола держав, який надавав би першочергового значення найкращим інтересам дитини й закладав принципи й механізми міжнародної співпраці. Гаазька конвенція 1993 року забезпечує виконання завдань Статті 21 (е) *Конвенції ООН про права дитини*, а саме: «сприяти у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб улаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні власті чи органи»⁸.

20. Конвенція 1993 року конкретизує, посилює та поглиблює широкі принципи й норми *Конвенції ООН про права дитини*, додаючи суттєві гарантії захисту та процедури⁹. Конвенція 1993 року запроваджує мінімальні стандарти, але вона не є універсальним законом про усиновлення. Визначаючи пріоритетними права дитини, вона також вимагає забезпечення прав рідної сім'ї дитини та прийомної родини.

21. Результатом описаних вище зусиль стала спеціальна Конвенція, яка стала інноваційною завдяки поєднанню в собі різних цілей і завдань. Вона об'єднує риси міжнародно-правових документів із таких різноманітних галузей, як права людини, міжнародне приватне право й співпраця у судовій та адміністративній царинах.

22. Зазначений підхід коротко викладено у Преамбулі:

«Держави, що підписали цю Конвенцію,

визнаючи, що дитині для повного та гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння,

⁵ Там само, параграф 8.

⁶ Див. Г. ван Лун, «Міжнародне співробітництво та захист дітей у галузі міждержавного усиновлення, *Збірка лекцій Академії міжнародного права (Recueil des cours de l'Académie de droit international de La Haye)*, Том 244 (1993-VII), стор. 335, параграф 181.

⁷ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграфи 37–54.

⁸ *Конвенція ООН про права дитини*, затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї, № 44/25 від 20.11.89 р. Є на сайті <www.ohchr.org>.

⁹ Див. Г. ван Лун, згадана вище праця, коментар 6. Див. також: В. Данкен. «Захист прав дитини в міжнародному усиновленні» // Л. Гефферман (ред.), *Права людини: Європейський вимір* / Ірландський центр європейського права, 1994.

нагадуючи, що кожна держава повинна, розглядаючи це як пріоритетне завдання, вжити відповідних заходів для забезпечення того, щоб дитина виховувалась у сім'ї, з якої вона походить,

визнаючи, що міждержавне усиновлення може дати дитині переваги, пов'язані з наявністю постійної сім'ї, якщо відповідну сім'ю не може бути знайдено для неї у державі походження,

будучи переконаними в необхідності вжиття заходів для забезпечення того, щоб міждержавне усиновлення здійснилось з огляду на найкращі інтереси дитини та з повагою до її основних прав і для запобігання викрадення, продажу дітей або торгівлі ними,

бажаючи прийняти загальні положення з цією метою, беручи до уваги положення, встановлені міжнародними документами, зокрема, Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., Декларацією ООН про соціальні та правові принципи щодо захисту і добробуту дітей, зі спеціальним посиланням на резолюцію 41/85 Генеральної Асамблеї ООН від 3 грудня 1986 р. про передачу дітей для виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях, домовилися про таке».

23. Ухвалення Конвенції стало історичною подією, проте всі держави-учасниці усвідомили, що її застосування на практиці потребуватиме спільних і безперервних зусиль з боку відповідальних осіб, організацій та урядів, що надзвичайно важливо постійно оцінювати впровадження Конвенції¹⁰ та що державам походження знадобиться допомога у виконанні їхніх зобов'язань¹¹.

24. За роки, що минули після ухвалення Конвенції, держави, що її впроваджували, постали перед численними проблемами. Ті країни (як правило, держави походження), де проблеми були найгострішими, відчули потребу в допомозі та порадах щодо імплементації Конвенції.

25. Відбулося три засідання Спеціальної комісії, присвячені аналізу практичного впровадження Конвенції. На першому засіданні 1994 року розглядалися складнощі імплементації Конвенції¹², а також її застосування до дітей-біженців¹³. Темою другого засідання 2000 року стало практичне виконання положень Конвенції¹⁴. На третьому засіданні Спеціальної комісії 2005 року було принципово схвалено перший варіант Посібника з належної практики¹⁵. Під час двох останніх засідань було вироблено низку важливих висновків і рекомендацій, а також схвалено кілька стандартних форм, що наведено в цьому Посібнику.

1.3. Мета Конвенції

26. Метою укладання Конвенції було запровадити багатосторонній правовий інструмент, що визначив би певні суттєві принципи захисту дітей, створити правову систему співпраці між компетентними органами у державах походження і державах, що приймають, а також певною мірою уніфікувати норми міжнародного права щодо міжнародного усиновлення.

¹⁰ Див. Г. ван Лун, зазначена вище праця, коментар 6, стор. 371, параграф 255.

¹¹ Див. В. Данкен. «Регулювання міждержавного усиновлення: Міжнародний вимір», Розділ 3 // А. Бенем та Д. Перл (ред.), *Кордон сімейного права*, Джон Вайлі та сини, 1993.

¹² Див. «Доповідь Спеціальної комісії про впровадження Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року (17–21 жовтня 1994 року)», укладена Постійним бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права, *Протокол вісімнадцятої сесії*, Том I, Різне, стор. 277, 315. Також є на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії».

¹³ Там само, параграфи 10–14. Рекомендації щодо дітей-біженців містяться в Додатку 5 цього Посібника та на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії».

¹⁴ Див. «Доповідь та висновки Спеціальної комісії щодо практичного застосування Гаазької конвенції про захист дітей та співпрацю в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року» (28 листопада — 1 грудня 2000 року // *Протоколи дев'ятнадцятої сесії*, Том I, Різне, стор. 481, 482. Є на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії» (далі — Доповідь Спеціальної комісії 2000 року).

¹⁵ Див. «Доповідь та висновки Спеціальної комісії щодо практичного застосування Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року» (17–23 вересня 2005 року), укладені Постійним бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права, серпень 2006 року, Рекомендація № 1. Наявні на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії» (далі — Доповідь Спеціальної комісії 2005 року).

1.4. Намір стати Договірною державою

27. Держави, що мають намір стати договірними сторонами, мають проаналізувати мету й завдання Конвенції, а також свою здатність розділяти цю мету й завдання та працювати задля їх досягнення. Крім того, країни мають зважити, наскільки законодавчо-нормативна база та адміністративний устрій, що існують, є сприятливими для імплементації та застосування Конвенції, та скільки часу знадобиться для гармонізації національного законодавства з її положеннями. Як правило, потрібно провести консультації з усіма зацікавленими сторонами, особливо державними органами та неурядовими організаціями, щоб забезпечити належну підтримку та суспільну згоду на підписання й ратифікацію Конвенції або приєднання до неї. Держави з федеративним устроєм повинні заручитися достатньою підтримкою, згодою та співпрацею в різних провінціях, землях чи штатах, щоб упроваджувати Конвенцію послідовно та системно.

28. Детальний опис кроків, що їх має зробити держава перш, ніж підписати й ратифікувати Конвенцію чи приєднатися до неї, наведено в Додатку 1 «Детальний шлях до підписання й ратифікації/приєднання».

1.5. Оцінка поточної ситуації

29. Держави мають ретельно оцінити їхню чинну практику й порядок усиновлення, у тому числі програми, що існують для дітей, позбавлених батьківського піклування, процедуру оцінювання та підготовки майбутніх прийомних батьків, а також механізми фінансування таких програм. Оцінку необхідно провести попередньо, до прийняття рішень про порядок створення Центрального органу, використання чи невикористання уповноважених організацій або призначених (неакредитованих) осіб, зміст і завдання політики захисту дітей та усиновлення.

30. Оцінювання має охоплювати інформацію про дітей, що потребують міждержавного всиновлення: їх кількість, вік, основні характеристики й особливі потреби; усі програми допомоги, спрямовані на збереження та возз'єднання родини, національні програми, що існують, усиновлення, соціального забезпечення дітей та поточну практику усиновлення.

31. Оцінювання має також включати аналіз фінансування кожного етапу процесу усиновлення, що існує, та кола установ, органів і осіб, що наразі виконують функції, передбачені Конвенцією.

1.6. План впровадження

32. Провівши оцінювання, держави, можливо, зможуть визначити ті зміни, що їх слід запровадити негайно для належного захисту дітей, ті заходи, які можна буде вжити лише після набрання Конвенцією чинності, а також ті дії, що потребуватимуть тривалішого часу для реалізації.

33. Відповідні рішення допоможуть правильно призначити Центральний орган і з'ясувати, які ресурси необхідно виділити для його діяльності. Крім того, держави мають визначити, які функції виконуватимуть органи державної влади, уповноважені організації чи призначені (неакредитовані) особи та які механізми фінансування запропонованої системи обрати. Детальну характеристику діяльності Центрального органу та уповноважених організацій подано в Розділі 4 «Інституційні структури: Центральні органи та уповноважені організації».

34. Після того, як держава здійснила внутрішню оцінку системи усиновлення та захисту дітей, що існує, а також проаналізувала вимоги та принципи Конвенції, вона може почати розроблення плану імплементації. Такий план може бути корисним і для країн, які лише планують приєднатися до Конвенції, і для країн, що вже її підписали та усвідомили потребу довготермінової стратегії захисту дітей, що потребують піклування.

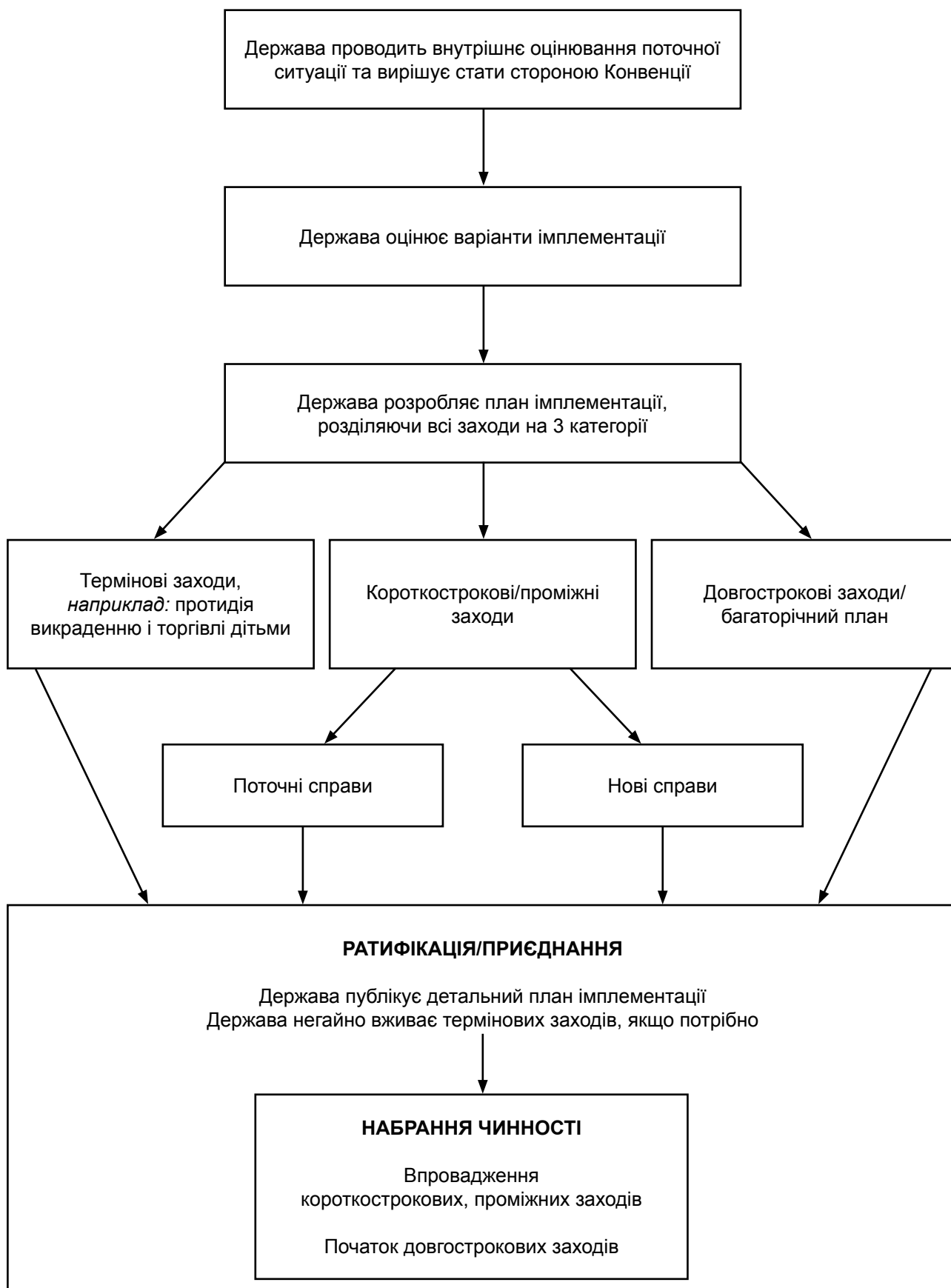
1.7. Підготовка плану впровадження

35. Укладання плану імплементації включає такі кроки:

- розроблення стратегії, механізмів та інструментарію оцінювання;
- оцінка міжнародної ситуації;
- аналіз результатів внутрішнього оцінювання;
- встановлення необхідності вжиття термінових заходів;
- розроблення довгострокового плану;
- підготовка короткострокового плану;
- написання плану імплементації;
- виділення ресурсів для виконання плану;
- керування постійним процесом оцінювання й контролю.

36. Детальніший опис процесу підготовки плану імплементації подано у Додатку 2 до цього Посібника.

ДІАГРАМА ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ КОНВЕНЦІЇ

Огляд загальних принципів

2.1. Забезпечення того, щоб міждержавне усиновлення здійснювалось з огляду на найкращі інтереси дитини та з повагою до її основних прав

2.1.1. Субсидіарність

2.1.2. Недискримінація

2.1.3. Заходи з реалізації принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини»

2.2. Вжиття заходів для запобігання викраденню, продажу дітей або торгівлі ними

2.2.1. Захист родин

2.2.2. Боротьба з викраденням, продажем дітей чи торгівлею ними

2.2.3. Отримання належної згоди від усіх сторін

2.2.4. Запобігання отриманню невикоряданої фінансової вигоди та корупції

2.3. Забезпечення співпраці між державами

2.3.1. Співпраця між Центральними органами

2.3.2. Співпраця у запровадженні передбачених Конвенцією процедур

2.3.3. Співпраця із запобігання порушенням або невиконанням Конвенції

2.4. Належне уповноваження компетентних органів (Стаття 21(а) Конвенції ООН про права дитини)

2.4.1. Компетентні органи

2.4.2. Центральні органи

2.4.3. Уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи

37. Цей розділ має на меті визначити основні принципи Конвенції в широкому контексті, що його слід брати до уваги під час підготовки національного законодавства, процедур та інших заходів з імплементації Конвенції. Ці принципи можна також застосувати до створення правових інструментів на регіональному та двосторонньому рівні. Загальні принципи уточнюються та розвиваються у низці принципів впровадження (див. Розділ 3).

38. Загальні принципи визначають важливі підходи до імплементації Конвенції загалом та напрямки розроблення відповідних процедур. Вони стосуються всіх організацій та осіб, залучених до процесу міждержавного усиновлення в межах Конвенції. Ці принципи виокремлені та висвітлені в Преамбулі до Конвенції. Експерти, що брали участь у засіданнях Спеціальної комісії, наполягали на важливості Преамбули, оскільки вона допомагає правильно інтерпретувати її положення під час їх застосування до конкретних ситуацій¹⁶. Певні принципи знайшли відображення в окремих статтях, наприклад, у Статті 1, яка визначає мету Конвенції.

39. Загальні принципи Конвенції мають, звичайно, бути співзвучні принципам національної системи захисту дітей. Розвиток цієї системи, роль міждержавного усиновлення в ній, а також відповідні адміністративні процедури й практичні аспекти її функціонування розглянуто в Частині II цього Посібника, що має назву «Система захисту дітей (національна та міжнародна системи)», в Розділах 6 та 7.

¹⁶ Див. також Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 36.

40. Ключові принципи імплементації проаналізовано в Розділі 3 цього Посібника. Це ті принципи, які спрямовують повсякденну роботу із запровадження процедур, передбачених Конвенцією, та розгляд звернень, запитів, тощо. На ці принципи слід також зважати брати до уваги у процесі заснування чи призначення Центрального органу й інших компетентних властей та органів, уповноважених виконувати передбачені Конвенцією функції.

2.1. Забезпечення здійснення міждержавного усиновлення з урахуванням найкращих інтересів дитини та з повагою до її основних прав

41. Однією з цілей Конвенції є «створення гарантій для здійснення міждержавного усиновлення в найкращих інтересах дитини та із дотриманням усіх її основних прав, визнаних у міжнародному праві»¹⁷.

42. У Преамбулі до Конвенції зроблено посилання на *Конвенцію ООН про права дитини*, яка визначає основні права дитини таким чином:

- в усіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини¹⁸;
- відсутність будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або будь-яких інших обставин¹⁹;
- право дитини, здатної сформулювати власні погляди, вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком та зрілістю²⁰.

43. Прагнучи забезпечити дотримання найкращих інтересів дитини, Гаазька конвенція 1993 року визнає, що:

- дитині необхідно рости в сімейному оточенні²¹;
- постійне влаштування має перевагу над тимчасовими заходами²²;
- міждержавне усиновлення може дати дитині переваги, пов'язані з наявністю постійної сім'ї, якщо відповідну сім'ю не може бути знайдено для неї у державі походження²³.

44. На практиці Договірні держави та їхні Центральні органи повинні уважно стежити та запобігати хибному застосуванню й довільному тлумаченню принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини», що можуть призвести до порушення основних прав дитини в ході імплементації Конвенції.

45. Нижче йтиметься про те, яким чином Конвенція забезпечує дотримання принципу «забезпечення найкращих інтересів» та основних прав дитини.

¹⁷ Стаття 1 а).

¹⁸ Конвенція ООН про права дитини, коментар 8, Стаття 3(1).

¹⁹ Там само, Стаття 2 (1).

²⁰ Там само, Стаття 12(1).

²¹ Див. Преамбулу до Конвенції та преамбулу до Конвенції ООН про права дитини, коментар 8.

²² Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 43; див. також Конвенцію ООН про права дитини, коментар 8, Стаття 20(3).

²³ Див. Преамбулу до Конвенції.

2.1.1 Субсидіарність

46. Принцип субсидіарності викладено у Преамбулі та Статті 4 *b*) Конвенції. Стаття 4 *b*) передбачає, що:

«Усиновлення в рамках цієї Конвенції має місце лише в разі, якщо компетентні органи влади Держави походження [...] визначили після належного розгляду можливостей влаштування дитини у Державі походження, що міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини».

47. «Субсидіарність» означає, що Договірні держави визнають, що за можливості дитина має виховуватись у сім'ї, в якій вона народилась, або в розширеній рідній родині (яка об'єднує кілька поколінь). Якщо це неможливо чи недоцільно з практичних міркувань, слід розглянути інші форми постійного сімейного піклування у державі походження. Лише після ретельного аналізу можливостей національного усиновлення варто розглядати варіант усиновлення міждержавного, й винятково із дотриманням найкращих інтересів дитини²⁴. Міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини, якщо воно забезпечує дитині, яка немає дому постійну люблячу родину. Міждержавне усиновлення — один із широкого спектру варіантів, що можуть відкриватися для дитини, яка потребує сім'ї²⁵.

48. Принцип субсидіарності є ключем до успішного застосування Конвенції. Він означає, що необхідно докласти зусиль, аби допомогти зберегти чи возз'єднати сім'ї або забезпечити дитині можливість бути усиновленою чи отримати піклування всередині країни. Принцип субсидіарності також означає, що процедури міждержавного усиновлення повинні запроваджуватися як невід'ємна складова системи захисту дітей і піклування, яка відповідає пріоритетам Конвенції. Водночас держави мають також гарантувати, що, намагаючись досягти цієї мети, вони несвідомо не зашкодять дітям через зайве зволікання з остаточним вирішенням їхньої проблеми шляхом міждержавного усиновлення. Держави мають забезпечити у найстисліший термін постійне влаштування для кожної дитини, позбавленої батьків. Державна стратегія та політика мають бути спрямовані на збереження родин і національне усиновлення, радше ніж на перешкоджання міждержавному усиновленню.

49. Автори Посібника виступають за інтегрування політики щодо міждержавного усиновлення в загальну комплексну політику забезпечення добробуту дитини та родини. Важливими кроками на шляху до досягнення цієї мети є розроблення й ухвалення цілісного законодавства, запровадження допоміжних процедур та забезпечення узгоджених повноважень. Зрештою така політика буде комплексною та передбачатиме підтримку родин у скрутні, запобігання вилученню дитини із сім'ї, повернення дитини в піклування її власної родини, піклування з боку родичів, національне усиновлення та певні тимчасові заходи на кшталт направлення дитини до патронажної родини на виховання (без усиновлення) чи до дитячого закладу. Рішення про поєднання та визначення вірного балансу між національним і міждержавним усиновленням має бути ухвалене на основі професійного міждисциплінарного якісного підходу в найстисліші строки за кожним окремим випадком, після ретельного вивчення всіх обставин щодо дитини та потенційної родини. Необхідно зробити все можливе, щоб виконання таких рішень не заподіяло дитині небажаної шкоди через певні процедурні вади. Ці рішення передбачатимуть також послідовне дотримання принципу субсидіарності, залежно від умов кожної конкретної ситуації.

50. Конвенція зазначає, що існують «можливості» влаштування дитини в державі походження, проте вона не вимагає, щоб усі ці можливості було вичерпано. Така вимога була б нереалістичною, вона створювала б додаткове навантаження для відповідальних органів та могла б відкласифікувати на невизначений термін пошук постійної сім'ї для дитини за кордоном.

²⁴ Див., наприклад, відповіді Китаю, Еквадору, Естонії, Індії, Латвії, Литви та ПАР на запитання № 4(b) Анкети 2005 року щодо практичного застосування Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року. Анкету та відповіді на неї можна знайти на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії» (далі — Анкета 2005 року).

²⁵ Заява ЮНІСЕФ щодо ставлення до міждержавного усиновлення в Додатку 10 до цього Посібника та на сайті <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Інші документи з теми та лінки».

51. Принцип субсидіарності слід тлумачити у співвідношенні з принципом «забезпечення найкращих інтересів дитини». Наприклад:

- Дійсно, дуже важливо залишити дитину в сім'ї, де вона народилась, але навіть важливіше захистити дитину від насильства чи шкоди.
- Можливо, бажаніше було б передати дитину в постійне піклування розширеної родини, але не тоді, коли піклувальники мають хибні мотиви, неспроможні чи нездатні задовольнити потреби (в тому числі медичні) конкретної дитини.
- Загалом перевагу має бути надано національному усиновленню чи іншій формі постійної сімейної опіки, проте якщо всередині країни бракує належних прийомних сімей чи піклувальників, то небажано змушувати дитину чекати, перебуваючи в дитячому закладі, коли є можливість улаштувати її до постійної родини за кордоном²⁶.
- Підбір сім'ї для дитини в країні її походження, безумовно, є позитивним кроком, проте здебільшого тимчасова домівка у державі походження не є кращою за постійну домівку деінде.
- Направлення до дитячого закладу як варіант постійної опіки може бути оптимальним за певних обставин, проте здебільшого воно не відповідає найкращим інтересам дитини.

52. Усиновлення «в межах сім'ї» (усиновлення родичем чи родичами) підпадає під дію Конвенції (див. Розділ 8.6.4 цього Посібника). Може постати запитання, що більше відповідає найкращим інтересам дитини — постійна домівка у державі походження чи постійна домівка за кордоном у сім'ї родичів. Припускаючи, що обидві родини однаково підходять для усиновлення дитини, найкращі інтереси дитини, ймовірно, будуть максимально забезпечені, якщо вона зростатиме в сім'ї біологічних родичів за кордоном. Цей приклад свідчить, що принцип Конвенції про забезпечення найкращих інтересів дитини переважає над принципом субсидіарності.

53. Іноді кажуть, що вірне тлумачення принципу субсидіарності полягає в тому, що міждержавне усиновлення вважається «останнім засобом». Це не відповідає меті Конвенції. Вирішення долі дітей в межах країни, що полягає у постійному перебуванні в дитячому закладі або частій зміні тимчасових піклувальників у патронажних сім'ях, здебільшого не може вважатися бажанішим, ніж міждержавне усиновлення. У цьому контексті влаштування в дитячому закладі має розглядатися як «останній засіб»²⁷.

2.1.2. Недискримінація

54. Принцип недискримінації, проголошений у Гаазькій конвенції 1993 року, відповідає положенням Статті 21(с) *Конвенції про права дитини*. Стаття 21(с) вимагає від Договірних держав «забезпечити, щоб у разі усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни».

55. Стаття 2 тієї ж Конвенції містить загальні положення щодо недискримінації та вимагає від Договірних держав поважати і забезпечувати всі права кожної дитини, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від (серед іншого) народження дитини, її батьків чи законних опікунів або будь-яких інших обставин і статусу.) Відтак дітям, що підлягають національному чи міждержавному усиновленню, має бути забезпечено ті самі права й заходи захисту, що й іншим дітям²⁸.

²⁶ Одна з країн походження зазначила під час засідання Спеціальної комісії 2005 року, що через брак придатних рішень на національному рівні для численних сиріт, покинутих дітей та дітей, батьки яких позбавлені батьківських прав у тій країні міждержавне усиновлення виявилось найкращим виходом для таких дітей на той час.

²⁷ Див. Заяву ЮНІСЕФ, коментар 25.

²⁸ Слід пам'ятати, що держави також несуть відповідальність за забезпечення дітям, яких усиновлюють всередині країни, таких само юридичних, соціальних і психологічних послуг і дотримання всіх необхідних процедур, що й у разі міждержавного

56. Стаття 26(2) Гаазької конвенції 1993 року конкретизує положення про недискримінацію, зазначаючи, що у разі коли усиновлення призводить до припинення правових відносин, які раніше існували між дитиною і батьками, дитина одержує у державі, що приймає, та в будь-якій іншій Договірній державі, де визнається усиновлення, такі самі права, які виникають із усиновлення, яке відбулося в кожній такій державі.

57. У контексті міждержавного усиновлення принцип недискримінації спрямований на гарантування рівних прав та засобів захисту всім усиновленим дітям. Він також має захистити найуразливіших і найзнедоленіших дітей і гарантувати їм однакові з іншими дітьми можливості зростати у родинному середовищі. Договірні держави повинні розглянути шляхи надання додаткової допомоги сім'ям, що бажають усиновити дітей з особливими потребами.

2.1.3. Заходи на реалізацію принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини»

58. Конвенція 1993 року передбачає низку заходів, спрямованих на реалізацію принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини».

2.1.3.1. Встановлення того, що дитину може бути усиновлено, — виконання вимог Глав II та IV Конвенції

59. Одним із найважливіших засобів захисту найкращих інтересів дитини в усиновленні й, одночасно, боротьби з викраденням, продажем дітей та торгівлею ними є з'ясування факту, чи дитину, яку хочуть усиновити, дійсно може бути усиновлено.

60. Конвенція визначає низку відповідних зобов'язань та вимог. Стаття 4 а) передбачає зобов'язання держави пересвідчитися, що дитину може бути усиновлено, а також застосування різних підходів у різних країнах. Значення терміна «така, що може бути усиновлена» та критерії визнання дитини такою, що може бути усиновлена, встановлюється національним законодавством кожної Договірної держави²⁹. Порядок встановлення того, що дитину може бути усиновлено, описано в Розділі 7.

2.1.3.2. Збереження інформації

61. Найкращі інтереси дитини, яка підлягає міждержавному усиновленню, будуть належним чином забезпечені, якщо зроблено все можливе для збирання та збереження якнайповнішої інформації про походження дитини, її біографічних даних, історії сім'ї та медичної історії. Довготермінові та короткотермінові інтереси дитини залежать від виконання державами своїх зобов'язань за Статтями 9 а) та 30 Конвенції (див. також Розділ 6.1.2, у якому йдеться про покинутих дітей, особисті дані яких втрачено).

62. Загальна історія дитини допомагає їй краще зрозуміти своє минуле та зберегти зв'язок із ним, більше дізнатися про своє походження, належність до певної культури та соціальної групи, встановити й підтримувати персональні стосунки, якщо колись дитина повернеться до держави походження. Ці знання можуть сприяти кращому психологічному самопочуттю дитини в подальшому житті.

63. Медична картка дитини може надати важливу інформацію про теперішній стан здоров'я дитини, необхідну для діагностування медичних проблем, які вона могла мати в дитинстві чи в подальшому житті. Питання збереження інформації розглянуто детальніше в Розділі 9.1.

усиновлення. Див. Міжнародна соціальна служба / Міжнародний консультативний центр з прав дітей, позбавлених сім'ї (далі — МСС/МКЦ), Редакційна стаття «Всі діти рівні: принцип недискримінації в усиновленні», Щомісячний вісник, № 2/2005, лютий 2005 року.

²⁹ Це питання розкрито детальніше в Розділі 8 «Правові аспекти імплементації», у підрозділах 8.4.2 та 8.6.

2.1.3.3. Підбір родини, яка підходить дитині

64. Підбір прийомних батьків, якості яких максимально відповідали б потребам дитини, відіграє провідну роль у забезпеченні її найкращих інтересів і має проводитись на високому професійному рівні. Майбутні усиновителі повинні бути ретельно оцінені фахівцями на придатність для усиновлення дитини, а особливо якщо дитина має особливі потреби.

65. Підбір не повинні здійснювати потенційні усиновителі, обираючи дитину, яка їм сподобалась, особисто чи за фотокаталогом. Фотокаталог може бути корисним засобом пропаганди усиновлення взагалі; він також дає можливість потенційним прийомним батькам висловити зацікавленість у усиновленні. Водночас держави походження мають уважно стежити за тим, аби рішення про підбір прийомної родини приймали фахівці на основі оцінки потреб дитини та якостей майбутніх усиновителів. Не можна здійснювати комп'ютерний підбір. Процедура підбору описана детальніше в Розділах 6.4.6, 7.2.5, 7.2.7 та 7.4.6.

2.2. Вжиття заходів для запобігання викраденню, продажу дітей або торгівлі ними

66. Важливе завдання Конвенції полягає в тому, щоб:

«створити систему співробітництва між Договірними Державами для забезпечення дотримання таких гарантій та таким чином запобігти викраденню, продажу дітей або торгівлі ними»³⁰.

67. З цією метою Центральні органи повинні «вживати, безпосередньо або через державні органи влади, усі належні заходи для запобігання отриманню невинуватого фінансової та іншої вигоди у зв'язку з усиновленням та запобігання будь-якій практиці, що суперечить цілям Конвенції»³¹. Певні запобіжні заходи описано нижче.

68. Важливо зазначити, що Стаття 21(а) Конвенції ООН про права дитини встановлює основні гарантії захисту та визначає, що:

«Держави-учасниці, які визнають та/або дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони:

(а) забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті, які визначають згідно із застосовуваними законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що стосується справи і достовірна, що усиновлення допустиме з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на усиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною».

69. Практичні заходи, спрямовані на запобігання порушенням Конвенції, описано в Розділі 10 «Запобігання порушенням Конвенції».

2.2.1. Захист родин

70. Захист родин — один із запобіжних заходів, передбачених Конвенцією та спрямованих на захист дітей від викрадення, продажу чи торгівлі ними з метою подальшого усиновлення (див. Розділ 2.2.2, де йдеться про боротьбу з такою негативною практикою). Родини та діти також потребують захисту від менш явних форм експлуатації. Конвенція передбачає захисні заходи, що дають можливість запобігти неправомірному тиску, примусу, підбуренню чи спокушанню родин відмовитися від дитини (див. також детальніший розгляд цього питання в Розділі 2.2.3 «Отриман-

³⁰ Стаття 1 b).

³¹ Стаття 8.

ня належної згоди від усіх сторін»). Конвенція чітко визначає, що рішення про передання дитини на усиновлення не повинне бути вмотивоване «винагородою чи компенсацією будь-якого роду»³². Це півною мірою стосується поведінки окремих осіб та організацій. Ці питання тісно пов'язані з проблемою невинуватої фінансової вигоди і мають вирішуватися у процесі впровадження кожною Договірною державою.

71. Ратифікація та імплементація *Факультативного протоколу 2000 року до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії*³³ може сприяти міжнародній співпраці в боротьбі з неправомірними шляхами отримання згоди на національне чи міждержавне усиновлення, що порушують відповідні міжнародні правові інструменти (Стаття 3), у тому числі Гаазьку конвенцію³⁴.

2.2.2. Боротьба з викраденням, продажем дітей та торгівлею ними

72. Як зазначено у Пояснювальній записці, «основними завданнями Конвенції є запровадження певних заходів захисту дитини в ході міждержавного усиновлення та формування системи співпраці між Договірними державами задля гарантування їх належного застосування. Конвенція не спрямована безпосередньо на запобігання «викраденню, продажу дітей і торгівлі ними» [Стаття 1 b)]; вона робить це опосередковано, оскільки очікується, що виконання передбачених Конвенцією правил спонукатиме зацікавлені сторони уникати таких порушень»³⁵.

73. У ході підготовки Конвенції зазначалося, що «попит на усиновлення дітей в індустріально розвинених країнах та наявність великої кількості дітей, які без постійного місця проживання у країнах, що розвиваються, призвели до того, що, крім легального міждержавного усиновлення за встановленими правилами, склалася також практика міжнародної торгівлі дітьми чи то з метою усиновлення за кордоном, чи то, під приводом усиновлення, з іншою — як правило незаконною — метою»³⁶.

74. У цьому контексті торгівля дітьми може призвести до незаконного усиновлення. Факти викрадення чи продажу дітей зазвичай, є поодинокими правопорушеннями. Але якщо викрадення чи продаж дітей набувають масштабів торгівлі дітьми з метою всиновлення, вони перетворюються на організовану системну діяльність³⁷. Термін «торгівля дітьми» означає, що було сплачено гроші чи надано компенсацію в іншій формі за незаконне переміщення дітей з метою незаконного усиновлення чи інших форм експлуатації³⁸. Все це є кримінальним злочином, і кожна Договірна держава повинна передбачити суворі покарання за них у кримінальному законодавстві³⁹. Система юстиції має забезпечити припинення злочинної практики та покарання правопорушників. Зна-

³² Стаття 4 c)(3) та Стаття 4 d)(4).

³³ Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії, ухвалений резолюцією Генеральної Асамблеї A/RES/54/263 від 25.05.2000 р. Є на сайті <www.ohchr.org> (далі — Факультативний протокол до Конвенції про права дітей щодо торгівлі дітьми).

³⁴ Див. МСС/МКЦ, Інформаційний бюлетень № 49, серпень 2002 року. Останні дані щодо статусу ратифікації цього Протоколу можна знайти на сайті <www.ohchr.org> у розділах «Органи із захисту прав людини» та «Комітет з прав дитини».

³⁵ Пояснювальна записка, коментар 1, параграф 52.

³⁶ Див. Г. ван Лун, зазначена вище праця, коментар 1, параграф 78.

³⁷ Див., наприклад, Д. Смолін. «Відмивання дітей: як система міждержавного усиновлення легітимізує та заохочує практику купівлі, викрадення дітей та торгівлі ними», *The Wayne Law Review*, Том 52(1), весна 2006, стор. 113–200. Див. також МСС/МКЦ, Редакційна стаття «Чи пов'язане міждержавне усиновлення з торгівлею дітьми з метою експлуатації», *Щомісячний вісник № 11–12/2005*, листопад — грудень 2005 року.

³⁸ Див. *Протокол про запобігання та протидію торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми*, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, що є на сайті <www.ohchr.org>. Стаття 3(a) Протоколу встановлює: «Торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передання, приховування або отримання людей шляхом погрози силою або її застосування, або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або вразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигоди, для отримання згоди особи, що контролює іншу особу. Експлуатація включає, щонайменше, використання проституції інших людей або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи надання послуг, рабство чи практику, подібну до рабства, боргову кабалу та кріпосну залежність чи пересадку органів». Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 54.

³⁹ Наприклад, у Бельгії передбачено покарання для незаконних посередників у формі позбавлення волі на термін до 5 років (Кримінальний кодекс, Стаття 391); у Чилі сплата грошей за сприяння в усиновленні карається позбавленням волі на термін до 5 років (Закон 19.620/1999 про усиновлення, Стаття 42); у Литві продаж і купівля дітей карається позбавленням волі на термін до 8 років (Кримінальний кодекс, Стаття 157). Див. також відповіді на запитання № 11(1) Анкети 2005 року.

чення терміна «незаконне усиновлення» пояснюється у Глосарії. Під час переговорів щодо Конвенції Інтерпол надав коментарі, зазначивши, що «запровадження чітких і жорстких міжнародних цивільних і адміністративних процедур значно ускладнить використання механізмів міждержавного усиновлення для торгівлі дітьми або як прикриття для переміщення дітей з однієї країни до іншої». Тоді ж було погоджено, що система Центральних органів надасть можливість повідомляти про порушення кримінального законодавства «відповідним підрозділам з тим, аби за потреби розпочалась міжнародна взаємодія поліції та судових органів»⁴⁰.

75. Держави, що приймають, і держави походження повинні співпрацювати щодо запобігання викраденню дітей з метою усиновлення. Будь-яка країна, котра має підстави вважати, що відбувається викрадення, має вжити термінових заходів для подолання такої практики. Державна політика має не визнавати будь-яке усиновлення, якщо воно пов'язане з викраденням дітей.

76. Конче необхідно, щоб держави інформували інші компетентні органи, уповноважені організації, призначених (неакредитованих) осіб та громадськість про існування та застосування кримінальної відповідальності. Поширення такої фактичної інформації є серйозним запобіжним заходом для попередження неналежних чи незаконних діянь у майбутньому.

2.2.3. Отримання належної згоди від усіх сторін

77. Вимога щодо отримання необхідної згоди на усиновлення від сторін є ключовим положенням Конвенції, її інструментом у боротьбі з викраденням, продажем дітей і торгівлею ними. Це означає необхідність:

- отримати згоду від офіційного піклувальника чи опікуна дитини (особи, установи чи органу влади, про які йдеться у Статті 4 с)(1));
- забезпечити, щоб особа, яка дає згоду, усвідомлювала наслідки свого рішення⁴¹;
- пересвідчитися, що згоду було надано добровільно, без примусу чи одержання фінансової або іншої винагороди⁴²;
- забезпечити, щоб біологічна мати давала згоду лише за певний час після народження дитини⁴³;
- отримати згоду дитини, коли це необхідно⁴⁴.

78. Визнано, що держави походження не завжди мають достатні ресурси для належного виконання зобов'язання отримати необхідну згоду сторін⁴⁵. Оскільки відповідна робота, зазвичай, виконується на місцевому рівні, важливо, щоб держави залучали надійних високоморальних працівників до нагляду за дотриманням процедури надання згоди. Держави мають забезпечити моніторинг діяльності іноземних уповноважених організацій чи осіб, аби пересвідчитися, що вони (чи посередники, які діють від їх імені) не чинять невинуватого тиску з метою отримати згоду на усинов-

⁴⁰ Пояснювальна записка, коментар 1, параграф 54.

⁴¹ Наприклад, у Колумбії (Кодекс законів про дітей та молодь 2006 року, Стаття 66) особливу увагу приділено отриманню згоди від біологічних батьків та консультаціям з ними. Вони можуть дати згоду лише за місяці після народження дитини. У Кенії (Закон про дітей 2001 року, Стаття 163.1) біологічні батьки повинні зрозуміти, що внаслідок ухвали офіційного рішення про усиновлення вони втратять батьківські права. На Мадагаскарі (Закон про усиновлення 2005 року, Стаття 42) згоду на усиновлення можна отримати лише за шість місяців після ухвалення рішення про направлення дитини в тимчасове піклування; тим часом особа, яка має дати згоду, також отримує необхідну інформацію та поради. Див. також приклад Бельгії (Цивільний кодекс, Стаття 348.4) та відповіді Угорщини й Нідерландів на № 4(d) Анкети 2005 року: в Угорщині мати має право відкликати згоду впродовж 6 тижнів після того, як погодилась на усиновлення своєї дитини; у Нідерландах біологічні батьки мають щонайменше 60 днів, щоб змінити рішення.

⁴² Стаття 4 с)(3); Стаття 4 d)(4).

⁴³ Стаття 4 с)(4).

⁴⁴ Стаття 4 d).

⁴⁵ Відповідаючи на запитання № 4(с) Анкети 2005 року, Фінляндія заявила, що не всі країни походження надсилають письмову згоду біологічній матері на усиновлення її дитини.

лення. Це особливо важливо у тих країнах, де культурний контекст не передбачає припинення родинних зв'язків унаслідок усиновлення. За таких умов необхідно ретельно вивчити можливі наслідки застосування процедур міждержавного усиновлення та, за потреби, внести відповідні зміни до законодавства.

79. Держави, що приймають, повинні виконувати свою роль у цьому процесі. Вони мають забезпечити найвищі етичні та професійні стандарти в підборі уповноважених організацій та призначених осіб. Вони повинні здійснювати нагляд за діяльністю таких організацій та осіб на своїй території. У разі отримання інформації від держав походження про неналежну поведінку їх уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб вони мають розглянути доцільність відкликання повноважень цих організацій чи осіб⁴⁶.

80. Слід пам'ятати, що іноді необхідно отримати згоду дитини на усиновлення, залежно від її віку та ступеня зрілості⁴⁷. Дитині може знадобитися психологічна чи інша підтримка під час підготовки до усиновлення⁴⁸. Усиновлення неминуче призведе до розриву тісних зв'язків між дитиною та її родиною чи іншими дітьми й персоналом дитячого закладу; це посилить уразливість дитини та її потребу в психологічній допомозі перед усиновленням.

81. Бажано, щоб держави використовували «Стандартну форму заяви про згоду», схвалену Спеціальною комісією 1994 року й опубліковану в березні 1995 року в Додатку В до Звіту Спеціальної комісії⁴⁹. Стандартну форму наведено також у Додатку 7 до цього Посібника та на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення / Конвенція / Рекомендовані форми».

2.2.3.1. Отримання згоди без спонукання

82. Держави походження повинні гарантувати, що усиновлення може відбутися лише за умови, що відповідальні особи, організації чи установи отримали необхідну згоду на нього без застосування неналежних засобів⁵⁰.

83. Неналежне спонукання має місце, коли використовується будь-яка форма компенсації чи платні з метою вплинути на рішення віддати дитину на усиновлення.

84. Вкрай важливо визначити, як можна запобігти випадкам спонукання. Ефективною є практика запровадження такого порядку отримання згоди, який передбачає проведення окремих співбесід і консультацій з особами, згода яких є необхідною. Держави походження несуть безпосередню відповідальність за те, щоб належну згоду на усиновлення було отримано належним шляхом. Держави, що приймають, несуть відповідальність за дії своїх уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб у цій царині⁵¹. Для держави, що приймає, як правило, достатньо отримати докази того, що необхідну згоду було одержано, як передбачено у Статті 16(2)⁵². В окремих випадках може бути розкрито ім'я особи, яка дає згоду.

2.2.3.2. Запобігання домаганням дати згоду

⁴⁶ Див. приклад Іспанії (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 7) та відповіді Данії та Фінляндії на запитання № 6(1)(f) Анкети 2005 року. У Данії Центральний орган «має право відкликати повноваження у разі виникнення серйозних проблем. Датська Національна рада з усиновлення здійснює нагляд за діяльністю уповноважених організацій за кордоном».

⁴⁷ Стаття 4 d). Як свідчать відповіді на запитання № 4 d) Анкети 2005 року, законодавство цілої низки країн передбачає право дитини на те, щоб її вислухали.

⁴⁸ Стаття 4 d)(1).

⁴⁹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 5.

⁵⁰ Стаття 4 c)(3). Див. приклади Еквадору (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Статті 161 та 162); Гватемали (Закон про усиновлення 2007 року, Стаття 35 d); Філіппін (Закон про національне усиновлення 1998 року (RA 8552), Стаття III, розділ 9 та Стаття VII, розділ 21).

⁵¹ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 376.

⁵² Остаточні правила США щодо «Акредитації агентств та призначення осіб за Законом про міждержавне усиновлення 2000 року» (22 CFR Частина 96) та «Міжнародного усиновлення — збереження записів, передбачених Конвенцією» (22 CFR Частина 98), Федеральний реєстр; середа, 15 лютого 2006 року, Том 71, № 31, Розділ 96.46(c)(1).

85. Викликають занепокоєння повідомлення про посередників або представників, які працюють на агентства з усиновлення, адвокатів чи дитячі заклади та ведуть активний пошук родин, готових віддати дітей на усиновлення за грошову винагороду⁵³. Як правило, ці посередники чи представники не є офіційними працівниками агентств з усиновлення; нерідко вони мешкають у тій місцевості, де працюють. Саме з такою практикою залучення неофіційних посередників державам найважче боротись. Однак можна вжити низку запобіжних заходів, спрямованих на обмеження спроможності таких осіб використовувати нечесну тактику та зиску від її застосування.

86. Деякі країни включили положення про заборону домагань до законодавства про усиновлення або відповідні підзаконні акти⁵⁴. Інші країни передбачили таку заборону в законодавстві про національне всиновлення⁵⁵. Чимало країн використовують також цивільні санкції та кримінальні покарання для подолання такої практики, уповноважуючи компетентні державні органи розслідувати такі випадки та переслідувати торговців дітьми⁵⁶.

87. *Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії* передбачає міждержавну та солідарну відповідальність країн за протидію продажу дітей шляхом протиправного спонукання до згоди на їх усиновлення⁵⁷.

2.2.3.3. Відшкодування витрат сім'ї походження дитини

88. Визначаючи необхідні гарантії захисту, держави повинні вирішити, чи слід дозволити будь-які виплати безпосередньо родинам, з яких походять діти. У деяких країнах існує практика компенсування таким родинам витрат, пов'язаних із процесом усиновлення⁵⁸. Інші країни вважають, що дозвіл на будь-яке відшкодування може ускладнити виявлення випадків, коли родину спонукають віддати дитину на усиновлення⁵⁹. Аби запобігти зловживанням та попередити неналежне спонукання чи домагання дати згоду на усиновлення, держави мають забезпечити наявність і доступність послуг зі збереження та возз'єднання сімей, а також регулювання рівня юридичних, медичних, транспортних витрат, витрат на оформлення документації та послуги з перекладу⁶⁰.

2.2.4. Запобігання отриманню невинновданної фінансової вигоди та корупції

89. Конвенція наголошує, що ніхто не повинен одержувати невинновдану фінансову чи іншу вигоду від діяльності стосовно міждержавного усиновлення⁶¹, і що Центральні органи вживають, «безпосередньо або через державні органи влади»⁶², усі належні заходи для запобігання та протидії такій практиці.

⁵³ Ця проблема існувала у Гватемалі за попередньої системи законодавства.

⁵⁴ 54 Див. відповідь Чилі на запитання № 11(1) Анкети 2005 року: Стаття 42 Закону 19.620/1999 про Усиновлення дітей, яке забороняє домагання. Див. також відповіді Еквадору (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Статті 155 та 252) та ПАР.

⁵⁵ Див. приклад штату Орегон, США: Закон 109–311 (3): «Особа не повинна вимагати плати, приймати чи вносити плату за пошук неповнолітньої дитини для усиновлення або особи, що усиновить неповнолітню дитину, за винятком випадків, коли така особа є агентством з усиновлення, ліцензованим у штаті Орегон згідно з ORS 412.001 до 412.161 та 412.991 та ORS, розділ 418 та уповноваженим справляти помірну плату за надані послуги...» Документи є на сайті <www.leg.state.or.us/ors/109>.

⁵⁶ Див. приклад Австралії (Закон про усиновлення 1994 року (Західна Австралія), Розділ 122); Канади (усі території); Чилі (Закон 19.620/1999 про усиновлення дітей, Глава IV, Статті 39–44); Кіпру (Закон про усиновлення № 19(1)/95); Гватемали (Закон про усиновлення дітей 2007 року, Стаття 34); Люксембурга (Кримінальний кодекс, Стаття 367.2). Див. також відповіді на запитання № 11(1) Анкети 2005 року: Естонія «продаж чи купівля дитини не дозволяються (Кримінальний кодекс)»; Швейцарія, Федеральний закон 2001 року № 211.221.31 стосовно Гаазької конвенції. На загал, згідно з відповідями країн на запитання № 11(1) Анкети 2005 року, лише Монако, Перу та Словачька Республіка 2005 року не мали спеціальних законів у цій галузі.

⁵⁷ Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо продажу дітей, коментар 33, Стаття 3(1) а) ii.

⁵⁸ Див. Звіт Національної інформаційної служби з усиновлення США, в якому зазначено, що 46 штатів США дозволяють відшкодування таких витрат.

⁵⁹ Згідно з відповідями на запитання № 10(3) Анкети 2005 року, більшість країн визнала, що така практика існує, та підкреслили необхідність забезпечити прозорість для уникнення зловживань.

⁶⁰ Див. приклад Сполучених Штатів Америки (положення Закону про імміграцію та громадянство, (8CFR) Розділ 204.3 (I), яке встановлює: «цей параграф не може розглядатися як такий, що забороняє розумну плату за необхідні послуги, такі як: адміністративні, судові, юридичні, перекладацькі та/або медичні, — що надаються у процесі усиновлення».

⁶¹ Стаття 32(1).

⁶² Стаття 8.

90. Регулювання фінансових аспектів процесу усиновлення та контроль за ними з боку державних органів є надзвичайно важливими⁶³. Держави походження мають забезпечити такі структури та процедури, що запобігали б неналежній практиці та забезпечували постійний нагляд за діяльністю залучених установ, уповноважених організацій та посередників⁶⁴. Держави, що приймають, повинні гарантувати активний нагляд за діяльністю своїх уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб у цій сфері. Практика деяких країн, що дозволяють майбутнім прийомним батькам звертатися безпосередньо до дитячих закладів для незалежного усиновлення (після отримання дозволу на усиновлення від сторони, що приймає) або для приватного усиновлення, не є бажаною, оскільки не передбачає будь-яких ефективних засобів моніторингу й контролю⁶⁵.

91. Фінансові аспекти усиновлення не можна оцінювати окремо. Кожен етап цього процесу, починаючи з направлення дитини до системи піклування та захисту дітей і закінчуючи усиновленням, так чи інакше пов'язаний із фінансовими витратами. Відтак, політика щодо плати за послуги, грошових внесків і відшкодувань, належних і неналежних, має формуватися в межах національної стратегії захисту дитини.

92. Держави мають зробити все можливе для забезпечення достатнього фінансування й ефективного планування кожного етапу усиновлення з тим, аби запобігти отриманню невинновданого фінансової вигоди та корупції.

93. Практичні рекомендації щодо запобігання отриманню невинновданого фінансової та іншої вигоди містяться в Розділі 4.2.1, присвяченому ролі Центрального органу, та в Розділі 10.1.1 «Стратегія запобігання отриманню невинновданого фінансової вигоди».

2.3. Забезпечення співпраці між державами

94. Співпраця між державами є третім засадним принципом Конвенції. Конвенція передбачає створення такої системи співпраці, в межах якої всі Договірні держави працюють разом задля забезпечення захисту дітей. Для досягнення цієї мети держави повинні:

- запровадити системи, які доповнюють і посилюють гарантії захисту, що діють в інших Договірних державах;
- зважати на потенційний вплив національної нормативно-правової бази в галузі усиновлення або її відсутність, на інші держави;
- забезпечити механізми збирання й надання інформації та статистичних даних іншим Договірним державам і користувачам системи усиновлення, піклування та захисту дітей;
- співпрацювати з іншими Договірними державами щодо реагування на тимчасові та постійні зміни процедур, на надзвичайні ситуації, а також щодо запровадження кримінальних санкцій;
- надавати Постійному бюро актуальні контактні дані Центрального органу та уповноважених організацій.

95. Конвенція чітко вимагає від держав походження та держав, що приймають, порівну ділити тягар та переваги створення жорсткішого режиму захисту інтересів дітей, які підлягають міждержавному усиновленню. Необхідність тісної співпраці між державами та їх Центральними органами задля досягнення мети Конвенції є очевидною.

⁶³ Див. також МСС/МКЦ «Міркування щодо витрат на міждержавне усиновлення», *Щомісячний вісник № 72–73*, листопад — грудень 2004 року.

⁶⁴ Наприклад, Центральні органи Квебеку (Канада) та Литви співпрацювали, запроваджуючи систему об'ґрунтованих тарифів на послуги посередників у Литві.

⁶⁵ Див. Розділи 4.2.6 та 10.1.1.6 цього Посібника; Розділ 4.2.6 також розглядає питання незалежного усиновлення.

96. Держави мають спільно визначити, чи можуть держави, що приймають, надавати дієву й корисну допомогу державам походження, та якими можуть бути форми такої допомоги. Водночас важливо гарантувати, що будь-яка запропонована допомога жодним чином не заподіє шкоди умовам й усталеним процедурам міждержавного усиновлення⁶⁶.

2.3.1. Співпраця між Центральними органами

97. Створення Центральних органів для сприяння впровадженню Конвенції є обов'язковим для всіх Договірних держав⁶⁷. Центральний орган повинен отримати ресурси та повноваження, необхідні для належного виконання своїх зобов'язань за Конвенцією. Порядок створення та функціонування Центрального органу детальніше описано в Розділі 4 «Інституційні структури: Центральні органи й уповноважені організації».

2.3.2. Співпраця щодо запровадження передбачених Конвенцією процедур

98. До системи захисту дітей залучено низку державних органів та приватних структур, як у контексті міждержавного усиновлення, так і поза ним. Співпраця між такими органами, структурами й агентствами всередині країни є визначальною для виконання вимог Конвенції та сприяння процесу міждержавного усиновлення. Відповідні кроки детальніше описано в Розділі 7 «Процес міждержавного усиновлення за Конвенцією».

99. Слід також пам'ятати про важливість співпраці після усиновлення. Прийомним батькам може знадобитись підтримка з боку відповідних органів та служб. Держави походження також можуть вимагати звітів про перебіг подій одразу після всиновлення. Ці питання детальніше розглянуто в Розділі 9 «Заходи після здійснення усиновлення».

2.3.3. Співпраця із запобігання порушенням або невиконанню Конвенції

100. Центральні органи зобов'язані запобігати будь-якій практиці, що суперечить меті Конвенції⁶⁸. Держави та їх Центральні органи мають співпрацювати задля викорінення практики усиновлення, що не відповідає вимогам Конвенції та здійснюється без забезпечення гарантій і дотримання стандартів, передбачених у Конвенції. Ці питання розглянуто детально в Розділі 10 «Запобігання порушенням Конвенції». Можливі зловживання під час отримання згоди на усиновлення описано в Розділі 2.2.3 «Отримання належної згоди від усіх сторін».

2.4. Належне уповноваження компетентних органів

101. Вимога, згідно з якою лише компетентні органи можуть бути призначені й уповноважені дозволяти міждержавне усиновлення, є четвертим основним принципом Конвенції. Договірні держави зобов'язуються визначати компетентні органи з належними повноваженнями, що дозволяють їм виконувати їхні функції та досягати мети Конвенції.

102. Як зазначалось у Розділі 2.2, Стаття 21 Конвенції ООН про права дитини є одним з основних джерел Гаазької конвенції 1993 року. Стаття 21(а) зобов'язує Договірні держави «забезпечити, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті» та гарантувати, що вживаються всі необхідні заходи захисту.

⁶⁶ Наприклад, Швеція надає країнам походження допомогу на державному рівні у розвитку їх систем усиновлення, зокрема шляхом удосконалення охорони материнства й дитинства, розвитку соціальних послуг. Ця допомога не прив'язана до програми міждержавного усиновлення й не фінансується із внесків прийомних батьків на усиновлення. Див. Розділ 5 цього Посібника.

⁶⁷ Стаття 6(1) встановлює, що Договірні держави «призначають Центральний орган для виконання обов'язків, які покладаються на такі органи згідно з Конвенцією».

⁶⁸ Стаття 8.

2.4.1. Компетентні органи

103. У цьому контексті термін «компетентні» означає, що орган повинен мати повноваження або юрисдикцію приймати рішення з відповідних питань.

104. Кожна Договірна держава може мати низку різних компетентних органів, відповідальних за виконання різних функцій, передбачених Конвенцією. Наприклад, компетентним органом може бути суд, коли йдеться про функцію ухвалення остаточного рішення про усиновлення. З іншого боку, компетентним органом, що має право видавати свідоцтва відповідно до Статті 23, може бути Центральний орган. Виконувати ці дві функції, передбачені Конвенцією, можуть лише державні органи. Водночас виконувати процедурні вимоги, викладені у Статтях 14–21, подекуди можуть уповноважені організації.

105. Кожна Договірна держава має надати детальну інформацію про розподіл відповідальності, повноважень та завдань, передбачених Конвенцією, між Центральним органом, іншими державними органами й уповноваженими організаціями, із чітким визначенням установ, що мають забезпечувати виконання конкретних статей Конвенції, а також механізмів їх взаємодії⁶⁹.

106. Договірні держави повинні заповнити схему інституційної структури із зазначенням органів, уповноважених виконувати конкретні функції, передбачені Конвенцією. Бланк такої схеми було додано до Анкети 2005 року. Він міститься також у Додатку 6 до цього Посібника. Заповнені схеми низки країн можна знайти на сайті Гаазької конференції.

107. Детальнішу інформацію про роль і функції компетентних органів можна знайти у стандартній формі «Інформація про країну» на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net>.

2.4.2. Центральний орган

108. Центральний орган відіграє життєво важливу роль у прийнятті рішень у процесі усиновлення. Від Центрального органу залежить ухвалення остаточного рішення про завершення усиновлення (Стаття 17). Тому зрозуміло, що Договірні держави повинні розробити такі механізми впровадження, які дадуть Центральним органам можливість отримати достатні й належні повноваження та ресурси для здійснення своїх функцій та виконання зобов'язань. Порядок створення та роль Центрального органу детально описано у Розділі 4 «Інституційні структури: Центральні органи й уповноважені організації».

109. Як зазначалось у попередньому розділі, функції Центрального органу, перелічені у Статтях 14–21 можуть виконувати уповноважені організації. За певних умов функції, описані у Статтях 15–21, можуть делегуватися призначеним (неакредитованим) особам.

2.4.3. Уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи

110. Аналізуючи місце міждержавного усиновлення в національній стратегії захисту дитини, Договірні держави мають розглянути роль уповноважених організацій і доцільність їх залучення до участі в системі. Необхідно також вирішити, чи уповноважувати призначених (неакредитованих) осіб діяти відповідно до Статті 22(2). Ці питання розглянуто в Розділі 4.

⁶⁹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 1.

РОЗДІЛ 3. КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

111. Як зазначалось у вступі до Розділу 2, ключові принципи впровадження покликані спрямовувати повсякденне застосування процедур Конвенції, розгляд справ та інших запитів. Договірні держави мають зважати на них, розробляючи національну нормативно-правову базу та механізми впровадження Конвенції. Ключовими принципами впровадження є такі:

- прогресивна імплементація;
- ресурси та повноваження;
- співпраця;
- комунікація;
- прискорені процедури;
- прозорість;
- мінімальні стандарти.

112. Як і загальні принципи, ключові принципи впровадження поширюються на всі органи й організації, на всіх осіб, залучених до міждержавного усиновлення за Конвенцією.

113. Детальні рекомендації стосовно створення та посилення Центрального органу, його ролі та функцій наведено у Розділах 4.1 та 4.2 відповідно.

3.1. Прогресивна/поступова імплементація

114. Усім Договірним державам слід розглядати імплементацію Конвенції як процес безперервного розвитку й удосконалення. Договірні держави, які вже імплементували Конвенцію, можливо, усвідомили необхідність оцінити хід та ефективність її застосування на своїй території або, за потреби, розглянути шляхи поліпшення чи перегляду чинних механізмів впровадження.

115. Надзвичайно важливо, щоб країни, які лише планують приєднатися до Конвенції, проаналізували поточну ситуацію та уклали план імплементації попередньо до ратифікації чи приєднання. Це дасть можливість уникнути серйозних проблем і затримок, що нерідко виникають під час імплементації.

116. Будь-яка Договірна держава може звернутись по допомогу до інших Договірних держав для досягнення мети прогресивної імплементації⁷⁰. Постійне бюро також може надати загальну підтримку, поради й рекомендації або реалізувати більш спеціалізовані проекти допомоги у межах Програми технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP)⁷¹.

117. Прогресивна імплементація не означає, що країни не повинні виконувати всі свої зобов'язання за Конвенцією у процесі усиновлення. Це також не означає, що країни можуть не призначати належні компетентні органи для виконання певних важливих функцій, передбачених у документі. Зокрема, держави, що приймають, повинні отримати запевнення, що держави походження зробили все можливе, аби усиновлення відбувалось відповідно до Конвенції. Принцип прогресивної

⁷⁰ Згідно з відповідями на запитання № 2(d) Анкети 2005 року, Еквадор, Угорщина та Мальта зверталися по допомогу в імплементації Конвенції.

⁷¹ Подальшу інформацію про цю програму можна знайти в Додатку 2.8 до цього Посібника та на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Програма міждержавного усиновлення» та «Програма технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення».

імплементатії — це визнання реального стану справ та обмежень, що існують, коли деяким державам походження бракує ресурсів для забезпечення високих стандартів послуг, ретельного вивчення історії та положення дитини або для допомоги у возз'єднанні родини⁷².

3.2. Ресурси та повноваження

118. Нормативно-правова база та механізми імплементатії повинні забезпечувати надання всім органам та працівникам, залученим до впровадження Конвенції, достатніх повноважень і ресурсів для ефективного функціонування Конвенції.

119. Центральний орган має бути належно сформований та наділений повноваженнями й ресурсами для виконання зобов'язань за Конвенцією. У низці держав документи, що визначають механізми та заходи імплементатії, містять також детальний опис повноважень і функцій Центрального органу, які перелічено в Конвенції, а також інших повноважень і функцій, що впливають із Конвенції або є допоміжними⁷³. Держави, що мають намір ратифікувати Конвенцію або приєднатися до неї, можуть отримати корисні поради від досвідчених Договірних держав з питань структури Центрального органу, його місцезнаходження й ресурсів.

120. Конвенція передбачає можливість залучення уповноважених організацій та, меншою мірою, призначених (неакредитованих) осіб для виконання низки функцій Центрального органу. Подальші роз'яснення дано в Розділах 4.3 (Уповноважені організації) та 4.4 (Призначені (неакредитовані) особи). Необхідно ретельно зважити доцільність залучення державних і приватних структур до виконання зазначених функцій. Чимало держав побудували систему, що активно користується послугами і тих, й інших.

121. Однаково важливо, щоб держави ретельно планували використання фінансових ресурсів, виділених на впровадження та застосування Конвенції, з урахуванням витрат на надання послуг із захисту дитини та піклування, допомоги у збереженні родини та усиновлення.

3.3. Співпраця

3.3.1. Поліпшення співпраці на національному рівні

122. До процесу усиновлення залучено чимало установ і організацій, як-от: Центральний орган, інші державні органи, суди, уповноважені організації, призначені (неакредитовані) особи, дитячі заклади або заклади піклування, поліція. Згідно з Конвенцією, кожен з них відіграє важливу роль, відтак взаємодія між цими партнерами є вкрай важливою. Готуючись до імплементатії, попередньо до ратифікації Конвенції чи приєднання до неї, держава має забезпечити належне навчання представників різних органів та установ, розуміння ними своїх завдань і ролей за Конвенцією. Це особливо важливо для держав із федеральним устроєм.

123. Стаття 7(1) Конвенції зобов'язує Центральні органи «розвивати співробітництво між компетентними органами в своїх державах для захисту дітей і для досягнення інших цілей Конвенції».

⁷² Канада вважає, що цей принцип іноді означає, що країни походження не дотримуються процедур Конвенції в процесі усиновлення. Канадське імміграційне законодавство вимагає від провінцій і територій надсилати листа до федеральних імміграційних властей із підтвердженням того, що усиновлення здійснене відповідно до Гаазької конвенції. Без цього листа від провінції чи території імміграційні органи не видають дитині візу. Провінції і території у свою чергу, не можуть надати такого листа імміграційним органам Канади, не отримавши від країни походження листа на підтвердження того, що процес усиновлення може бути завершений (Стаття 17 Гаазької конвенції 1993 року), навіть якщо за всіма іншими критеріями усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини. Це також означає, що провінції і території Канади не мають повноважень погоджуватись із тим, що усиновлення може мати місце (Стаття 17).

⁷³ Див., наприклад, законодавство Австралії, зокрема підзаконні акти до Закону про родину (щодо Гаазької конвенції про міждержавне усиновлення), Статутні правила 1998 року, № 249 зі змінами і доповненнями. Положення 6 визначає функції Центрального органу Співдружності націй та функції Центральних органів держав — членів Співдружності. Канада (Квебек): Закон про імплементатію Конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення (R.S.Q., Розділ M-35.1.3) та Закон про захист молоді (R.S.Q., Розділ P-34.1, Статті 71.4–72.3).

У деяких країнах Центральний орган відіграє провідну роль у своєчасному та достатньому інформуванні всіх інших органів та установ про їхні функції та відповідальність у процесі усиновлення. Досягти належного рівня комунікації, координації та співпраці допомагають регулярні зустрічі представників компетентних органів і організацій.

3.3.2. Поліпшення міжнародної співпраці

124. Конвенція не може належно функціонувати без якнайширшої співпраці між Центральними органами різних Договірних держав⁷⁴. Відповідальними за співпрацю є безпосередньо Центральні органи, які зобов'язані долати перешкоди на шляху застосування Конвенції⁷⁵. Ці зобов'язання не можуть бути делеговані уповноваженим організаціям або іншим органам. Держави можуть звертатися до Постійного бюро по пораду й допомогу в активізації співпраці з іншими державами або усуненні перешкод на шляху до ефективної співпраці.

125. Співпрацю між Центральними органами детально охарактеризовано в Розділі 4.2.

3.3.3. Поліпшення співпраці з обміну інформацією та участь у спільних заходах

126. Розвитку співпраці сприяє обмін інформацією та проведення зустрічей⁷⁶, у тому числі засідань Спеціальної комісії з аналізу застосування Конвенції (їх періодично скликає Генеральний секретар Гаазької конференції)⁷⁷, інших зустрічей Центральних органів на регіональному рівні⁷⁸, міжнародних семінарів і конференцій. Такі інформаційні зустрічі сприяють ефективнішому обміну думками, новими ідеями, досвідом та прикладами належної практики, розв'язанню міжнародних непорозумінь⁷⁹. Вони допомагають розбудувати взаєморозуміння й довіру між Центральними органами та іншими залученими організаціями, необхідні для ефективного функціонування Конвенції.

127. Постійне бюро заохочує Центральні органи регулярно, наскільки можливо у межах їх ресурсів, надавати статистичну та іншу інформацію про застосування Конвенції.

3.4. Комунікація

128. Ефективна комунікація є запорукою виконання низки функцій, у тому числі підтримки прямих контактів між особами та відповідальними органами, пропагування Конвенції та її завдань, надання точної інформації про призначені державні органи та порядок усиновлення у Договірних державах⁸⁰.

129. Договірні держави повинні забезпечити обізнаність усіх сторін, чиї інтереси торкається Конвенція, з її метою, завданнями та правовими наслідками. Громадськість має бути вчасно поінформована про набрання чинності Конвенцією.

⁷⁴ Стаття 7(1).

⁷⁵ Стаття 7(2) *b*).

⁷⁶ Див. Статтю 7(2), а також відповідь Мексики на запитання № 5(с) Анкети 2005 року: «Ми проводимо курси, семінари, круглі столи з питань усиновлення, а також обмінюємося інформацією з Центральними органами інших країн».

⁷⁷ Див. Статтю 42.

⁷⁸ Центральні органи європейських держав проводять щорічні зустрічі для обміну інформацією та досвідом, обговорення спільних проблем з метою формування кращої практики. Центральний орган Іспанії організовує щорічні зустрічі з Центральними органами країн Латинської Америки.

⁷⁹ Наприклад, у Латвії «організують навчальні поїздки до інших Договірних держав, що, подібно до Латвії, є країнами походження дітей, які можуть бути усиновлені на умовах Конвенції. У Литві «Служба з усиновлення проводить навчальні заходи з питань усиновлення у співпраці з іноземними організаціями». Див. відповіді Латвії та Литви на запитання № 5(с) Анкети 2005 року.

⁸⁰ Приклад належної практики демонструє Швейцарія, де федеральний Центральний орган звернувся до всіх Центральних органів країн походження із запитом про порядок усиновлення, характеристику дітей, що можуть бути усиновлені, тощо. Див. відповідь Швейцарії на запитання № 5(е) Анкети 2005 року.

130. Контактні дані всіх Центральних органів, інформація про призначення «основного» Центрального органу у федеративних чи союзних державах, а також про всі зміни в цих даних потрібно без зволікань повідомляти Постійному бюро. Списки уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб також надсилають до Постійного бюро. Надання точних контактних даних є важливим для швидкої та ефективної комунікації між відповідальними органами.

131. Кожна Договірна держава повинна надати чіткий опис своїх юридичних та адміністративних процедур, порядку подання заяви, критеріїв відбору, структури витрат і тарифів на послуги. Для цього можна скористатися стандартною формою «Інформація про країну», що є на сайті Гаазької конференції⁸¹. Договірна держава має повідомляти Центральним органам або іншим зацікавленим сторонам в інших державах про будь-які вимоги до іншої держави щодо надання будь-яких особливих форм чи іншої суттєвої інформації. Деякі держави з цією метою використовують Інтернет. Ці питання детальніше розглянуто в Розділі 4.2.2.

3.5. Прискорені процедури

132. Оперативність дій та рішень є важливою на всіх етапах процесу усиновлення⁸². Ефективні прискорені процедури зумовлюють успішне впровадження та застосування Конвенції. Держави повинні використовувати процедури, що спрямовані на досягнення мети Конвенції та водночас що не спричиняють зайвих зволікань, здатних позначитись на здоров'ї та добробуті дітей. Державам варто розглянути доцільність і переваги приєднання до *Гаазької конвенції від 5 жовтня 1961 року, що стосується вимоги легалізації іноземних офіційних документів*.

133. Конвенція не визначає будь-яких конкретних часових меж для здійснення певних заходів. Фраза «діяти швидко» у Статті 35 означає «діяти настільки швидко, наскільки дає змогу належний розгляд справи»⁸³. Слід відрізнити необхідні затримки, наприклад, пов'язані з пошуком найкращої родини для певної дитини, від зайвих зволікань, спричинених громіздкими процедурами або браком ресурсів. Необхідні затримки можуть бути результатом ретельної підготовки дитини та майбутніх прийомних батьків до усиновлення. Оперативність виконання процедур і можливість їх прискорення відрізняються у різних випадках. Наприклад, може знадобитися більше часу, аби встановити, чи може бути усиновлена покинута дитина, порівняно з дитиною-сиротою (див. також Розділ 7.1.2 «Уникання зайвих зволікань»).

3.6. Прозорість

134. Одним із найефективніших запобіжників проти зловживань та експлуатації дітей є прозорість. Нормативно-правова база, стратегія та політика, процедури і тарифи мають бути чітко визначені й повідомлені всім, хто ними користуватиметься. Така прозорість дасть користувачам системи можливість зрозуміти, які засоби захисту існують, та виявити, де можливі зловживання й порушення.

3.7. Мінімальні стандарти

135. Гаазька конвенція визначає мінімальні стандарти чи основні правила, що мають виконуватись у процесі міждержавного усиновлення. Вимоги до міждержавного усиновлення, (Розділ II Конвенції), стандарти діяльності Центральних органів та уповноважених організацій (Розділ III) і процедурні вимоги до міждержавного усиновлення (Розділ IV) є базовими, а не вичерпними та всеосяжними.

⁸¹ Є на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Інформація про країну». Спеціальна комісія 2005 року висловлювала підтримку пропозиції, щоб центральні органи та/або уповноважені організації зазначали у своїх файлах «Інформація про країну» кількість заявок, які країна може обробити за рік з огляду на наявні ресурси.

⁸² Стаття 35.

⁸³ Див. Статтю 12(6) *Конвенції 2007 року про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші форми сімейного утримання*.

136. Кожна окрема держава сама вирішує, які додаткові гарантії та вимоги необхідно передбачити за обставин, що в ній існують. Окремі держави також самі вирішують, як найефективніше забезпечити дотримання основних принципів Конвенції, описаних у попередньому розділі.

137. Доповнюючи положення Конвенції у національному законодавстві, держави повинні керуватись її метою, викладеною у Статті 1, насамперед необхідністю забезпечити найкращі інтереси дитини.

РОЗДІЛ 4. ІНСТИТУЦІЙНІ СТРУКТУРИ: ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ Й УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

138. Конвенція передбачає формування або призначення спеціалізованих інституційних структур — Центральних органів та уповноважених організацій, — що розглядаються в цьому розділі. Неспеціалізованими структурами, передбаченими у Конвенції, є державні органи та компетентні органи. Ці структури не є предметом обговорення, оскільки кожна Договірна держава сама вирішує, який з державних або інших компетентних органів залучати до виконання певних функцій, визначених у Конвенції.

139. Кожна Договірна держава повинна надати інформацію про розподіл повноважень і завдань, передбачених Конвенцією, між Центральним органом, іншими державними органами й уповноваженими організаціями, з чітким визначенням установ, що мають забезпечувати виконання конкретних статей Конвенції, а також механізмів їх взаємодії.⁸⁴

140. Постійне бюро розробило схему інституційної структури, щоб допомогти державам надавати зазначену інформацію⁸⁵. Кожна Договірна держава має позначити на схемі, які органи чи власті в юрисдикції цієї держави є уповноваженими виконувати конкретні функції, передбачені Конвенцією. Заповнені схеми низки країн можна знайти на сайті Гаазької конференції⁸⁶. До схеми інституційної структури й даних, що в ній містяться, потрібно додавати детальніший опис процедур у файлі «Інформація про країну».

141. Розділ 4 не передбачався як усебічний і повний довідник про роль та повноваження Центрального органу, уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб. Він має допомогти посадовцям, відповідальним за формування політики, визначити ключові проблеми на етапі планування й підготовки до ратифікації Конвенції або приєднання до неї, а також після набрання нею чинності.

А. ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН⁸⁷

142. Конвенція передбачає запровадження системи Центральних органів у всіх Договірних державах і накладає на них певні зобов'язання. Зобов'язання Центрального органу включають співпрацю із Центральними органами інших держав, обмін загальною інформацією про міждержавне усиновлення, усунення будь-яких перешкод застосуванню Конвенції⁸⁸ та запобігання будь-якій практиці, що суперечить меті Конвенції.

143. Центральний орган також має зобов'язання щодо здійснення конкретних усиновлень. У цьому разі певні функції можуть бути делеговані іншим компетентним органам, державним органам, уповноваженим організаціям⁸⁹ та призначеним (неакредитованим) особам⁹⁰. Термін «Центральний орган», що вживається в цьому розділі, може охоплювати, крім самого Центрального органу, також уповноважені організації та призначених (неакредитованих) осіб, як передбачено Конвенцією.

⁸⁴ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 1.

⁸⁵ Є в Додатку 6 до цього Посібника. Схему інституційної структури вперше розробила Спеціальна комісія 2005 року для Анкети.

⁸⁶ Є на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення», «Спеціальні комісії», «Анкети й відповіді» та «Відповіді на запитання Анкети 2005 року (за країнами)».

⁸⁷ Частина А цього розділу базується на «Посібнику з належної практики» до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.80 р. (Частина I «Практика Центральних органів») та на матеріалах семінару «Створення Центрального органу з питань усиновлення у В'єтнамі відповідно до Гаазької конвенції 1993 року про міждержавне усиновлення», що відбувся в Ханой у Міністерстві юстиції 12–13 листопада 2003 року; доповідачі — Вільям Дунган, заступник Генерального секретаря Гаазької конференції з міжнародного приватного права, та Дженніфер Деджелінг, головний юрист Центрального органу Австралії за Гаазькою конвенцією 1993 року, Департамент генерального прокурора.

⁸⁸ Стаття 7(2) b).

⁸⁹ Статті 10, 11 та 22(1). Див. відповіді на запитання № 5(а) Анкети 2005 року, зокрема відповідь Данії.

⁹⁰ Стаття 22(2). Див. також відповіді Канади (Манітоба й Онтаріо) та Сполучених Штатів Америки на запитання № 6(б) Анкети 2005 року.

4.1. Створення та розбудова Центрального органу

4.1.1. Створення Центрального органу

144. Центральний орган — це установа або офіс, заснована для виконання зобов'язань і функцій, визначених у Конвенції. Конвенція не уточнює порядок формування Центрального органу. Його створення може бути передбачено законом, урядовою постановою чи президентським указом, залежно від законодавчих вимог кожної окремої країни.

145. Центральний орган має бути створений і готовий надсилати й отримувати справи на момент набрання чинності Конвенцією у відповідній Договірній державі. В ідеалі, місцезнаходження офісу Центрального органу має бути відомо задовго до ратифікації або приєднання.

146. Центральний орган має бути створений задовго до початку застосування нових юридичних та адміністративних правил і процедур. Однаково важливо забезпечити комплектування призначеного Центрального органу належним персоналом і ресурсами для роботи зі справами з усиновлення. Перш ніж офіційно розпочати свою діяльність, Центральний орган повинен мати достатньо часу для розроблення й запровадження внутрішніх процедур, навчання нового персоналу, інформування всіх установ, органів і осіб, залучених до процесу міждержавного усиновлення, про свою роль і функції.

4.1.2. Повноваження та ресурси

147. Зобов'язання, що їх Конвенція покладає на Центральні органи, можуть бути доволі обтяжливими. Нормативно-правові акти щодо імплементації або відповідні адміністративні заходи Договірної держави мають передбачати надання Центральному органу достатніх повноважень, аби він міг ефективно виконувати ці обов'язки, функції та міжнародні зобов'язання. За потреби, через нові події або практику застосування Конвенції, до нормативно-правових актів можуть вносити зміни й доповнення, що розширюють чи посилюють повноваження Центрального органу.

148. Якщо Центральний орган здійснює контроль за процесом усиновлення (Статті 14–22), працює над усуненням перешкод (Стаття 7(2) *b*) чи запобіганням будь-якій практиці, що суперечить меті Конвенції (Стаття 8), він повинен мати достатньо повноважень для виконання цих завдань. У деяких країнах Центральний орган може отримати додаткові повноваження на здійснення родинних усиновлень (усиновлення дитини родичем), як передбачено Конвенцією.

149. Однаково важливо забезпечити призначений Центральний орган достатнім штатом працівників та ресурсами, що дадуть йому змогу ефективно функціонувати⁹¹. Має бути гарантована автономність Центрального органу та його стійкість до неналежного політичного й дипломатичного тиску.

4.1.3. Призначення

150. Призначення Центрального органу — це важливе зобов'язання країн за Статтею 6 Конвенції⁹². Успішне застосування Конвенції вимагає від держав чітко визначити, яка установа є Центральним органом, з тим щоб максимально пришвидшити і спростити комунікацію між Центральними органами різних держав, а також всередині держави.

151. Стаття 13 встановлює, що кожна Договірна держава має повідомити Постійне бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права про призначення Центрального органу і, якщо потрібно, про обсяг його функцій.

⁹¹ Функції Центрального органу визначені у Статтях 6–9, 14–22 та 33.

⁹² Стаття 6(1).

152. Центральний орган має бути призначений, а його контактні дані повідомлені Постійному бюро на момент ратифікації Конвенції або приєднання до неї. Після отримання контактної інформації Постійне бюро надсилає новому Центральному органу вітального листа з проханням підтвердити цю інформацію, щоб подальше спілкування відбувалось із належними особами.

153. Постійне бюро має бути поінформоване про призначення Центрального органу та його контактних осіб не пізніше, ніж у день набрання чинності Конвенцією у відповідній країні⁹³.

154. Згідно зі Статтею 13 та параграфом 274 Пояснювальної записки до Конвенції⁹⁴ таке повідомлення повинно містити відомості про будь-який інший державний орган (та його контактні дані), який відповідно до Статті 8 або 9 виконує функції, покладені на Центральний орган⁹⁵.

155. Усі зазначені вище дані мають бути актуальними; про будь-які зміни, в тому числі будь-яке відкликання акредитації або повноважень на виконання функцій за Конвенцією⁹⁶, необхідно своєчасно повідомляти Постійне бюро.

4.1.4. Призначення у федеративних державах

156. Федеративні держави, держави, що мають більше ніж одну систему права, або держави, що мають автономні територіальні одиниці, можуть призначати більше ніж один Центральний орган. Якщо Держава призначила більше ніж один Центральний орган, то згідно зі Статтею 6 Конвенції вона зазначає «основний» Центральний орган, якому може бути адресовано будь-яке повідомлення для передачі відповідному Центральному органу цієї держави⁹⁷.

157. Федеративні держави мають забезпечити чітке визначення «основного» Центрального органу на момент ратифікації чи приєднання. Вони мають також повідомити інші Договірні держави та їх Центральні органи про різні ролі свого «основного» Центрального органу та Центральних органів в окремих штатах, регіонах або провінціях. Наприклад, офіційні документи слід надсилати до «основного» Центрального органу, а окремі справи з усинювання можна надсилати до Центрального органу чи уповноваженої організації провінції.

4.1.5. Вибір Центрального органу

158. Бажано, щоб офіс Центрального органу був розташований в установі або відомстві, чії функції тісно пов'язані з метою та предметом регулювання Конвенції. Де б не був розташований офіс, досвід свідчить, що мусить існувати тісний зв'язок між установами, які виконують функції розроблення й упровадження політики та функції Центрального органу.

159. Зазвичай Центральний орган створюють при певному органі державної влади, як-от Міністерство у справах сім'ї та соціальної політики або Міністерство охорони здоров'я та соціального забезпечення⁹⁸.

160. Найкраще розташування Центрального органу залежить і від інших чинників, у тому числі обсягу функцій та повноважень, покладених на нього Договірною державою. Оскільки роль Центрального органу є визначальною в успішному застосуванні Конвенції, бажано, аби держава провела оцінку системи захисту дітей, що існує, перш ніж обирати певну установу як Центральний

⁹³ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2a. Рекомендацію № 2 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 3.

⁹⁴ Див. Пояснювальну записку, коментар 1.

⁹⁵ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2b. Рекомендацію № 2 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 3.

⁹⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2g. Рекомендацію № 2 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 3.

⁹⁷ Стаття 6(2).

⁹⁸ Детальнішу інформацію про Центральні органи можна знайти на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усинювання», а потім — «Органи».

орган. Під час оцінювання державі слід вирішити, яке розташування Центрального органу сприятиме найефективнішому виконанню ним своїх функцій.

161. Центральний орган повинен мати міцні зв'язки із системою юстиції, системою захисту дітей та піклування у відповідній державі. Тісна взаємодія між Центральним органом, судами, мережею захисту дітей, дитячими закладами, неурядовими організаціями, що працюють у сфері усиновлення й захисту дітей, соціальними працівниками та юристами зумовлює ефективне впровадження Конвенції.

162. Міждержавне усиновлення є справою міжнародною, відтак можливість прямого доступу до дипломатичних структур також дуже корисна для Центрального органу.

4.1.6. Персонал

163. Персонал Центрального органу повинен мати необхідний рівень кваліфікації та підготовки для розуміння вимог Конвенції. Працівники мають усвідомлювати, як Конвенція функціонує в межах національної законодавчої бази й адміністративної системи⁹⁹.

164. Працівники Центрального органу мають бути професіоналами в галузях, пов'язаних із міждержавним усиновленням, наприклад: соціальної роботи, психології, захисту дитини та інших споріднених спеціальностях.

165. Володіння іноземними мовами підвищує ефективність спілкування персоналу з іншими Центральними органами, полегшує розвиток співпраці та продуктивних відносин. Мінімальні стандарти належної практики передбачають, що Центральний орган повинен мати працівників, які володіють французькою та/або англійською мовами, які є робочими мовами Конвенції¹⁰⁰.

166. Важливо, щоб Центральний орган забезпечив собі стабільний штат працівників; це дасть йому можливість ефективно функціонувати, розвивати колективну базу знань, підтримувати належні стандарти, розширювати досвід у галузі міждержавного усиновлення та підтримувати добрі стосунки з національними і міжнародними установами й організаціями.

167. Договірні держави визнали необхідність забезпечення Центральних органів достатніми ресурсами та кваліфікованими кадрами, а також важливість послідовності й наступництва в їх роботі¹⁰¹.

168. Гаазька конвенція 1993 року спрямована на подолання викрадення, продажу дітей та торгівлі ними з метою всиновлення. Для цього вона запроваджує гарантії та запобіжні заходи в процедурі міждержавного усиновлення¹⁰². Подолання незаконної практики, запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди та забезпечення найкращих інтересів дитини потребують, щоб працівники Центрального органу були високоморальними людьми й дотримувалися найвищих етичних стандартів професійної діяльності.

4.1.7. Матеріальні ресурси

169. Усі Центральні органи повинні мати принаймні базовий набір обладнання, що включає:

- телефон;

⁹⁹ В Австралії та Новій Зеландії нові працівники проходять вступний навчальний курс, а потім регулярно підвищують кваліфікацію; у Канаді проводиться постійне навчання персоналу, працівники беруть участь у навчальних поїздках за кордон, міжнародних зустрічах, національних і міжнародних конференціях. Огляд світової практики з цього питання можна знайти у відповідях на запитання № 5(с) Анкети 2005 року.

¹⁰⁰ Наприклад, у Литві всі працівники мають відвідувати курси іноземних мов. Див. відповідь Литви на запитання № 5(с) Анкети 2005 року.

¹⁰¹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 3.

¹⁰² Див. Статтю 1 a) and b).

- факс¹⁰³;
- канцтовари;
- комп'ютер або друкарську машинку;
- технічні засоби для електронної пошти;
- доступ до Інтернету.

170. Мінімальний рівень ресурсного забезпечення Центральних органів передбачає наявність в офісі:

- примірників Гаазької конвенції 1993 року та двосторонніх угод з питань усиновлення;
- перекладу Конвенції державною мовою (мовами);
- примірника нормативно-правових актів щодо імплементації Конвенції;
- примірника Пояснювальної записки до Конвенції, укладеної Г. Парра-Арангуреном;
- письмових інструкцій щодо роботи з файлами та справами, пов'язаними з Конвенцією;
- письмових інструкцій щодо отримання та відсилання кореспонденції та запобігання втраті або невірному розміщенню справ;
- списку кваліфікованих перекладачів для перекладу справ з усиновлення;
- повної контактної інформації про всі залучені власті, органи й установи на національному рівні, а також про інші Центральні органи;
- системи збирання статистичних даних та звітності;
- примірника Посібника з належної практики.

171. На додачу до базового обладнання та ресурсів, перелічених вище, добре впорядкований Центральний орган може мати:

- бібліотеку чи добірку літератури за тематикою Конвенції;
- матеріали для програм навчання та професійної підготовки;
- посібник з порядку роботи з файлами та справами, пов'язаними з Конвенцією;
- електронну систему діловодства;
- власний веб-сайт з основною важливою інформацією про національне законодавство про усиновлення та відповідні процедури.

172. За можливості Постійне бюро отримує переклади Гаазької конвенції та причетних документів різними мовами й розміщує їх на сайті Гаазької конференції. Ці переклади можуть бути неофіційними, проте вони є важливим і корисним ресурсом для Договірних держав і Центральних органів.

¹⁰³ Належна практика потребує, щоб телефон і факс мали різні номери та лінії. Факс має бути увімкнений цілодобово, щоб отримувати документи з країн, які розташовані в інших часових поясах.

4.2. Роль Центрального органу

173. Як правило, Центральний орган відіграє провідну роль у розробленні політики, процедур, стандартів, настанов і рекомендацій щодо процесу усиновлення¹⁰⁴.

174. Центральний орган часто відіграє важливу роль у процесах акредитації, контролю та нагляду за агентствами або органами, які діють в межах їхньої держави або уповноважені працювати у державі походження¹⁰⁵.

175. Як передбачено Статтею 13, Договірна держава має роз'яснити обсяг функцій Центрального органу та будь-якого іншого державного органу в царині усиновлення¹⁰⁶. Задля інших Договірних держав такі роз'яснення варто включити до файлу «Інформація про країну» та розмістити на сайті Гаазької конференції.

4.2.1. Запобігання отриманню невинуваченої фінансової вигоди

176. Центральні органи відповідають за вжиття, безпосередньо або через державні органи влади, всіх належних заходів для запобігання отриманню невинуваченої фінансової та іншої вигоди у зв'язку з усиновленням та припинення будь-якої практики, що суперечить меті Конвенції¹⁰⁷.

177. Прагнучи запобігти отриманню невинуваченої фінансової вигоди, Центральний орган може відігравати певну роль у деяких або всіх із наведених нижче кроків процесу усиновлення. Він має:

- встановити вимогу до уповноважених організацій вести неприбуткову діяльність;
- забезпечити дотримання загальної заборони на отримання невинуваченої фінансової вигоди¹⁰⁸;
- проводити перевірки, аби пересвідчитися, що встановлюються або сплачуються лише витрати та видатки, включаючи розумні професійні гонорари особам, залученим до процесу усиновлення¹⁰⁹;
- запровадити механізми запобігання одержанню керівниками, адміністраторами та службовцями органів, залучених до процесу усиновлення, безпідставно високої винагороди за надані послуги¹¹⁰;
- запровадити механізми запобігання отриманню згоди від осіб, установ або органів за винагороду чи компенсацію будь-якого роду¹¹¹;

¹⁰⁴ Наприклад, у Перу Центральний орган відповідає за формування політики та регуляторної бази міждержавного усиновлення як установа, що здійснює нагляд за національним та міждержавним усиновленням (Положення 2000 року про адміністративні процедури щодо неповнолітніх, яких юридично визнано покинутими, — підзаконний акт до Закону про усиновлення — Стаття 3).

¹⁰⁵ У Колумбії Центральний орган дає дозвіл уповноваженим організаціям здійснювати закордонне всиновлення (Кодекс законів про дітей та молодь 2006 року, Стаття 72); див. також досвід Іспанії (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 7). Див. відповіді на запитання № 6(1)(f) Анкети 2005 року: у Чилі Центральний орган здійснює загальний нагляд за організаціями, уповноваженими працювати в Чилі; у Данії Центральний орган здійснює загальний нагляд за економічною та організаційною діяльністю уповноважених організацій. Датська національна рада з усиновлення, яка є центральним автономним апеляційним органом при Міністерстві юстиції Данії, здійснює нагляд за уповноваженими організаціями щодо їхньої діяльності за кордоном. У Норвегії Центральний орган постійно контролює, як здійснюється управління в уповноважених організаціях.

¹⁰⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2с.

¹⁰⁷ Стаття 8. Див. відповіді Канади (Саскачеван) та Норвегії на запитання № 10(1) Анкети 2005 року, згідно з якими інформація про витрати, вартість послуг і тарифи є абсолютною доступною для потенційних усиновителів і компетентних органів. Детальнішу інформацію про зобов'язання Договірних держав надано у Розділі 10.1.1.3.

¹⁰⁸ Стаття 32(1): «Ніхто не повинен одержувати невинуваченої фінансової чи іншої вигоди від діяльності стосовно міждержавного усиновлення».

¹⁰⁹ Стаття 32(2).

¹¹⁰ Стаття 32(3).

¹¹¹ Стаття 4 с).

- запровадити механізми запобігання отриманню згоди від дитини за винагороду або компенсацію будь-якого роду¹¹²;
- вимагати від уповноважених організацій або призначених (неакредитованих) осіб надання переліку їхніх тарифів і гонорарів для опублікування на веб-сайті або у брошурах¹¹³.

178. Бажано, щоб держави, що приймають, надавали активну підтримку державам походження в ефективному запровадженні зазначених рекомендацій на визнання їх спільної відповідальності та з огляду на те, що деякі держави походження самостійно неспроможні забезпечити належний контроль. Запобігання отриманню невинуватеної фінансової та іншої вигоди є одним із принципів Конвенції, що розглядається в Розділі 2.2.4. Практичні аспекти запобігання описано в Розділі 5 «Регулювання витрат на міждержавне усиновлення».

4.2.2. Надання інформації про процес усиновлення

179. Стаття 7(2) встановлює, що Центральні органи безпосередньо вживають усіх необхідних заходів для надання інформації про законодавство своєї країни щодо усиновлення та іншої загальної інформації, зокрема статистичні дані та стандартні форми, інформують одне одного про дотримання Конвенції та, наскільки можливо, усувають перешкоди її застосуванню.

180. Зрозуміло, що кращий доступ і обмін інформацією про практику та процедури міждержавного усиновлення в кожній країні мінімізує навантаження на працівників Центрального органу та сприяє взаєморозумінню та співпраці між державами.

181. Інформація про міждержавне усиновлення може бути надана на веб-сайті чи іншими засобами, наприклад у брошурах або листівках¹¹⁴. Інформаційні матеріали, призначені для іноземних громадян, бажано публікувати французькою та/або англійською мовами, а також державною мовою країни¹¹⁵. Інформаційні матеріали можуть охоплювати такі теми:

- призначення та контактні дані Центрального органу;
- адреса веб-сайту для отримання детальнішої інформації;
- для держав, що приймають, — політика щодо міждержавного усиновлення, критерії відбору та оцінки потенційних прийомних батьків, послуги та підтримка після усиновлення;
- для держав походження — політика щодо міждержавного усиновлення, дійсні потреби країни в міждержавному усиновленні, а також, за доцільності, характеристики дітей, що можуть бути усиновлені й потребують міждержавного усиновлення, в тому числі дітей з особливими потребами, порядок подання заяв потенційними усиновителями, вимоги до документів, стандартні форми та вимоги щодо мови;
- для держав походження — адміністративні та юридичні процедури розгляду й обробки заяв про усиновлення, тривалість таких процедур.

182. Договірна держава може також надавати інформацію з використанням стандартної форми файла «Інформація про країну». Стандартну форму було розроблено у відповідь на Рекомендацію № 8 Спеціальної комісії 2005 року як уніфікований засіб збирання та подання інформації. Рекомендація № 8 полягає в такому:

¹¹² Стаття 4 d).

¹¹³ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 8.

¹¹⁴ Див. список веб-сайтів Центральних та інших офіційних органів Договірних держав на сайті Гаазької конференції.

¹¹⁵ Так роблять, наприклад, Швеція: <www.mia.eu> та Італія: <www.commissioneadozioni.it>.

«Для продовження роботи, розпочатої укладанням схеми інституційної структури (Додаток 6 до Робочого документа № 2), Спеціальна комісія пропонує Постійному бюро збирати конкретну інформацію про Договірні держави, в тому числі про процедури, адреси веб-сайтів, розподіл передбачених Конвенцією обов'язків і завдань між Центральними органами, органами державної влади, уповноваженими організаціями та іншими органами й особами, визначеними у Статті 22 (2). Цю інформацію слід розмістити на сайті Гаазької конференції».

4.2.3. Міжнародна співпраця та координація

183. Стаття 7(1) передбачає, що Центральні органи мають співпрацювати один з одним та сприяти співробітництву між іншими компетентними органами своїх країн задля захисту дітей і досягнення інших цілей Конвенції.

184. Співпраці між компетентними органами сприяє:

- чітке визначення відповідальних установ та осіб з питань усиновлення та оприлюднення їх контактних даних;
- розбудова довіри та взаєморозуміння між країнами та працівниками їх Центральних органів;
- забезпечення належної комунікації, особливо можливості спілкуватися з працівниками Центральних органів у державах походження їх рідною мовою;
- участь у зустрічах, обмін інформацією на конференціях, засіданнях Гаазької спеціальної комісії, двосторонніх та регіональних заходах.

4.2.4. Збирання і зберігання статистичних даних

185. Центральні органи мають збирати й зберігати точні статистичні дані з питань стосовно Конвенції. З цією метою Постійне бюро розробило рекомендовані статистичні форми¹¹⁶. Статистична інформація може допомогти Центральним органам усвідомити потреби дітей в їхній державі та надати національні й міжнародні дані з міждержавного усиновлення.

186. Мінімальні стандарти вимагають збирати статистичні дані про таке:

- загальну кількість дітей, які надходять до дитячих закладів, закладів опіки та прийомних вихователів;
- кількість випадків національного усиновлення;
- кількість випадків міждержавного усиновлення та відповідні держави, що приймають;
- вік та стать дітей.

187. Якщо дозволяють ресурси, бажано збирати статистичні дані про кількість дітей, яких влаштовано на постійне прийомне виховання, до дитячих закладів або закладів опіки. Додаткова статистична інформація про кількість підопічних дітей, реінтегрованих у власні родини, та кількість дітей і сімей, що отримують від держави послуги зі збереження цілісності родини, дасть можливість змалювати дійсну картину національної системи піклування та захисту дітей, а також оцінити у кількісному вимірі проблеми, що існують в цій системі, для ухвалення відповідних стратегічних і бюджетних рішень¹¹⁷.

¹¹⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, Рекомендація № 9. Статистичні форми є на сайті Гаазької конференції за адресою <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Статистика».

¹¹⁷ Така оцінка може бути актуальнішою для країн походження, радше ніж для країн, що приймають, таких як Норвегія, де

188. Конвенція вимагає від Договірних держав вжити всіх належних заходів для надання іншим державам загальних звітів про оцінку досвіду та практики міждержавного усиновлення¹¹⁸, а також вести належний статистичний облік¹¹⁹. Спеціальна комісія 2005 року закликала держави ділитись інформацією з Постійним бюро, «вітала розроблення форм для збирання загальних статистичних даних (Додаток 5 до Робочого документа № 2) та підкреслила важливість щорічного подання державами загальних статистичних даних»¹²⁰.

189. Надання щорічних статистичних звітів Постійному бюро посилює його спроможність координувати зусилля Договірних держав із досягнення мети Конвенції. Збирання й зберігання статистичних даних, укладання й надсилання звітів означають додаткове навантаження на Центральні органи, тому їм може знадобитися допомога інших Центральних органів щодо розроблення надійних методів і процесів статистичної звітності¹²¹. Збирання та аналіз статистичної інформації можуть відіграти значну роль у визначенні ефективності впровадження Конвенції.

4.2.5. Роль Центрального органу в окремих випадках усиновлення

190. Роль і функції Центрального органу в окремих випадках усиновлення розглянуто в Розділі 7. Якщо держава походження вважає за доцільне здійснювати усиновлення лише через Центральний орган держави, що приймає, вона повинна пересвідчитися, що Центральний орган має достатні повноваження й ресурси для виконання всіх належних функцій у процесі усиновлення.

4.2.6. Роль Центрального органу в незалежному усиновленні

191. Незалежне усиновлення підриває систему гарантій та запобіжних засобів, передбачених Конвенцією, зокрема Статтею 29. Незалежне усиновлення має місце, коли потенційні прийомні батьки, будучи схвалені Центральним органом або уповноваженою організацією, отримують дозвіл приїхати до держави походження й намагаються знайти дитину для усиновлення без допомоги з боку Центрального органу, уповноваженої організації або призначеної (неакредитованої) особи держави походження. Компетентні органи обох країн можуть нічого не знати про те, як потенційні усиновителі знаходять дитину, хто влаштовує усиновлення, якими є витрати на нього; до того ж немає нагляду за процедурами усиновлення. Такі випадки усиновлення створюють чимало проблем для посадовців як у державі походження, так і в державі, що приймає, особливо коли усиновлення відбувається без дотримання належних процедур. Практика дозволу на незалежне усиновлення не відповідає системі гарантій захисту дитини, що створюється за Конвенцією. Відтак Центральні органи не повинні брати участі в цій формі міждержавного усиновлення¹²² (див. також Розділи 8.6.6 та 10.1.1.6).

4.2.7. Інші процедурні функції

192. Питання відповідальності після влаштування дитини та послуг, що надаються після усиновлення, в тому числі послуг зі збереження інформації, розглянуто в Розділі 9.

чимало дітей направляють до патронажних родин на прийомне виховання з багатьох причин, переважно через неналежне піклування батьків, насильство, жорстокість або проблеми з поведінкою. Дуже мало таких дітей усиновляють, оскільки вважається, що для дитини важливо підтримувати стосунки з їхніми біологічними сім'ями (звичайно, якщо такі контакти не шкідливі для дитини). Коли такі статистичні дані публікують для міжнародної аудиторії, необхідно зважати на контекст і джерело, інакше іншим країнам важко буде зрозуміти, чому так багато дітей перебуває на прийомному вихованні, але водночас так мало національних усиновлень.

¹¹⁸ Стаття 9 d).

¹¹⁹ Стаття 7(2) а).

¹²⁰ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, Рекомендація № 9.

¹²¹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 21.

¹²² Див. І. Ламмерант, М. Хофштеттер. *Усиновлення: якою ціною? За моральну відповідальність країн, що приймають, у міжнародному усиновленні*, Земля людей, Лозанна, Швейцарія, 2007, стор. 11, хоча автори цього дослідження називають незалежне усиновлення приватним усиновленням.

В. УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРИЗНАЧЕНІ (НЕАКРЕДИТОВАНІ) ОСОБИ

4.3. Уповноважені організації

193. У багатьох країнах уповноважені організації виконують функції Центрального органу щодо конкретних випадків усиновлення за цією Конвенцією. Процес акредитації є ще одним запобіжником, що його Конвенція передбачає для захисту дітей у процесі усиновлення. Конвенція вимагає, щоб будь-яка приватна організація або агентство, що воліє працювати в галузі міждержавного усиновлення, була підзвітною наглядовому органу чи органу акредитації (див. Статті 6–13). Конвенція також встановлює базові стандарти стосовно процесу акредитації. Із Конвенції випливає, що Договірні держави мають розробити власні критерії акредитації на основі стандартів Конвенції, розширивши й розвинувши їх, як того вимагає ситуація в кожній конкретній країні.

194. Рішення про те, чи дозволяти уповноваженим організаціям і призначеним (неакредитованим) особам виконувати функції із захисту дітей або усиновлення, є питанням політики кожної держави. Крім того, організації, які акредитовані на території однієї держави та бажають працювати в іншій державі, мають отримати на це окремий дозвіл від компетентних органів обох держав (держави акредитації та держави, де здійснюється діяльність)¹²³.

195. Відбір організацій, що діятимуть відповідно до найвищих професійних та етичних стандартів, є запорукою успіху Конвенції. Вони повинні відігравати ефективну роль у втіленні принципів Конвенції та запобіганні нелегальній чи неналежній практиці усиновлення. Виконуючи передбачені Конвенцією функції замість Центрального органу, уповноважені організації мають пам'ятати, що вони відповідальні за виконання їхньою державою зобов'язань за міжнародним договором.

196. Орган або органи, що надає акредитацію, здійснює нагляд за уповноваженими організаціями чи дає дозвіл на їх діяльність, має призначатися відповідно до чітких правил, мати юридичні повноваження, достатні людські й матеріальні ресурси для ефективного виконання своїх обов'язків¹²⁴.

197. Юридичні повноваження мають включати право проводити будь-які необхідні перевірки та, у випадку органів з нагляду, право відкликати або рекомендувати відкликання акредитації або уповноваження відповідно до чинного законодавства¹²⁵.

198. Спеціальна комісія 2005 року визнала важливість цих проблем та необхідність включити до Посібника з належної практики окремий розділ для їх розгляду:

«Спеціальна комісія рекомендує Постійному бюро продовжити збирати інформацію з різних Договірних держав стосовно акредитації з метою укласти окремий розділ Посібника з належної практики, присвячений акредитації. Слід урахувати досвід неурядових організацій у цій галузі. Така інформація має охоплювати фінансові питання та братися до уваги під час розробки стандартних критеріїв акредитації»¹²⁶.

199. Після детальних консультацій із членами Гаазької конференції та Договірними державами Постійне бюро підготує Посібник з належної практики акредитації, тому наведений нижче огляд з цієї теми є доволі стислим.

¹²³ Стаття 12.

¹²⁴ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 4а.

¹²⁵ Там само, Рекомендація № 4б.

¹²⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, Рекомендація № 4.

4.3.1. Функції уповноважених організацій

200. Конвенція передбачає призначення уповноважених організацій та в деяких випадках призначених (неакредитованих) осіб для виконання деяких функцій Центрального органу¹²⁷. Важливо відзначити різницю між цими двома категоріями. Не всі функції Центрального органу можуть делегуватись уповноваженим організаціям. Наприклад, уповноважені організації не можуть виконувати функції, визначені у Статтях 7, 8 та 33. Функції, перелічені у Статтях 14–21, можуть виконувати Центральні органи, інші органи державної влади й уповноважені організації. Організації чи особи, зазначені в Статті 22(2), не отримують акредитації за Конвенцією і можуть виконувати лише функції, описані у Статтях 15–21, й лише під наглядом компетентного органу Договірної держави.

201. Інформацію про призначення уповноважених організацій згідно з вимогами Статті 13 та їхні контактні дані мають повідомлятися Постійному бюро в момент їх акредитації¹²⁸.

202. Договірні держави мають надати роз'яснення щодо обсягу функцій уповноважених організацій¹²⁹. Вони можуть використати стандартні форми з файла «Інформація про країну» на сайті Гаазької конференції, щоб поінформувати інші Договірні держави про розподіл обов'язків і функцій між Центральним органом та уповноваженими організаціями.

4.3.2. Стандарти

203. Організації, які відповідають стандартам, установленим у Статтях 6–13 Конвенції, та критеріям акредитації, що їх висувають компетентні органи їх країн, можуть виконувати в своїх країнах певні функції Центральних органів, передбачених Конвенцією.

204. Конвенція встановлює мінімальні стандарти діяльності уповноважених організацій. Ці організації повинні:

- бути компетентними належно виконувати покладені на них завдання¹³⁰;
- дбати лише про мету, не пов'язану з вигодою¹³¹;
- керуватися та комплектуватися персоналом, який має етичні стандарти, освіту і досвід для роботи у сфері міждержавного усиновлення¹³²;
- підлягати контролю з боку компетентних органів влади держави щодо свого складу, діяльності та фінансового стану¹³³;
- забезпечити, щоб їх керівники, адміністратори та працівники не одержували безпідставно високої винагороди за надані послуги¹³⁴.

4.3.3. Критерії акредитації

205. Журнальні статті й інша література з проблем застосування Конвенції часто посилаються на «критерії акредитації». Однак у самій Конвенції цей термін не зустрічається. Водночас, із Конвенції випливає, що кожна Договірна держава має розробити критерії акредитації, оскільки у Статті 9 йдеться-

¹²⁷ Див. Розділи III та IV Конвенції.

¹²⁸ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2d. Рекомендацію № 2 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 3.

¹²⁹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2f.

¹³⁰ Стаття 10.

¹³¹ Стаття 11 а).

¹³² Стаття 11 б).

¹³³ Стаття 11 с).

¹³⁴ Стаття 32 (3).

ся про «організації, належним чином уповноважені», а у Статті 10 — про «надання повноважень». Звідси випливає, що мають існувати певні умови або критерії, згідно з якими такі повноваження надаються. Конвенція дозволяє Договірним державам, які розробляють власні критерії акредитації, встановлювати додаткові зобов'язання або вимоги до органів, що прагнуть акредитації.

206. Критерії акредитації мають бути чіткими і зрозумілими та відповідати загальній політиці у сфері міждержавного усиновлення¹³⁵.

4.3.4. Оцінка та нагляд за уповноваженими організаціями¹³⁶

207. Держави, що користуються послугами уповноважених організацій, мають ретельно проаналізувати, яким чином вони планують:

- упроваджувати та забезпечувати виконання нормативних актів з питань акредитації, схвалення чи нагляду, які мають бути точними, прозорими та виконуваними¹³⁷;
- ефективно поінформувати інші держави та громадськість про зміст цих нормативних актів для забезпечення прозорості й підзвітності;
- зберегти контроль та нагляд за тими етапами процесу усиновлення, що є найуразливішими щодо зловживань.

208. Уповноважені організації мають подавати до компетентного органу щорічні звіти про діяльність, для виконання якої їх було акредитовано¹³⁸. Держава походження, яка дозволила уповноваженій організації діяти на своїй території, також може бути зацікавлена отримати щорічний звіт від уповноваженої організації.

209. Компетентний орган має періодично здійснювати оцінку або переакредитацію уповноважених організацій¹³⁹. Акредитацію уповноважених організацій, які не дотримуються належних стандартів у виконанні своїх функцій, може бути відкликано або не подовжено.

4.3.5. Дозвіл уповноваженим організаціям діяти в державі походження

210. Для виконання функцій з усиновлення в державі походження уповноважена організація держави, що приймає, повинна отримати спеціальний дозвіл компетентних органів як держави, що приймає, так і держави походження (Стаття 12). Держава походження може висунути свої вимоги та критерії надання такого дозволу. Наприклад, організацію може бути зобов'язано отримати належну акредитацію в державі походження¹⁴⁰. Інші вимоги можуть передбачати участь уповно-

¹³⁵ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 4с.

¹³⁶ Див. Доповідь з обговорення проблем акредитації, серпень 2005 року, Робочий документ № 3 для Спеціальної комісії 2005 року, укладений Дженіфер Деджелінг, головним юристом, за допомогою стажистки Карлотти Аллоеро. Є на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії» (далі — Доповідь з обговорення проблем акредитації).

¹³⁷ Наприклад, Сполучені Штати Америки ухвалили положення про акредитацію агентств і схвалення призначених осіб, які закріплено в Кодексі федеральних регуляторних актів (CFR) № 22, Частина 96. Ці положення чітко визначають вимоги до акредитації та схвалення у випадках, що підпадають під дію Конвенції, процес акредитації/схвалення, порядок подання заявок на акредитацію/схвалення та їх оцінювання, стандарти акредитації та схвалення, процес прийняття рішень щодо акредитації/схвалення, поновлення акредитації/схвалення, нагляд за акредитованими агентствами та схваленими особами, роль скарг у процесі нагляду, можливі санкції щодо акредитованих агентств і схвалених осіб, які не дотримуються суттєвих стандартів акредитації, вимоги до звітності.

¹³⁸ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 4d.

¹³⁹ Там само, Рекомендація № 4е.

¹⁴⁰ Стаття 12. У Канаді (Квебек) Центральний орган відряджає своїх працівників до країни походження, щоб зустрітися з їх Центральним органом і обговорити діяльність організації, що прагне акредитації чи вже її отримала. Див. відповідь Канади (Квебеку) на питання № 6(1)(к) Анкети 2005 року. В Литві іноземні уповноважені організації повинні виконати низку умов для отримання дозволу на здійснення міждержавного усиновлення. Більше того, дозвіл, виданий уповноваженій організації, може бути відкликано, якщо вона не виконує своє обов'язки та функції, визначені у рішенні про надання дозволу кожні три роки дозвіл має поновлюватись. Див. відповідь Литви на питання № 6(2)(а) та (b) Анкети 2005 року.

важентої організації в роботі Центрального органу або інших компетентних органів, наприклад, у підготовці дитини до усиновлення, перевірці того, чи підходять потенційні прийомні батьки для усиновлення, у підборі дітей і родин, підготовці потенційних усиновителів до національного усиновлення, проведенні навчань персоналу з процедур усиновлення. Держава, що приймає, може вимагати від цієї ж уповноваженої організації забезпечити поглиблену підготовку майбутніх прийомних батьків до усиновлення, соціально-психологічний супровід прийомної родини після усиновлення. Ці вимоги можуть допомогти уточнити роль та професійну кваліфікацію представників уповноважених організацій у державі походження.

211. У поновленні дозволу може бути відмовлено, якщо послуги уповноваженої організації більше не потрібні у державі походження. Держава походження або держава, що приймає, або ж обидві мають право відкликати дозвіл, виданий іноземній уповноваженій організації, якщо вона поводиться неетично або не виконує інші умови. Держава, що приймає, повинна регулювати етичну поведінку своїх уповноважених організацій та призначених (неакредитованих) осіб; за потреби вона може скасувати дозвіл на їх діяльність у будь-якій окремій країні¹⁴¹.

212. Коли організація, уповноважена в одній Договірній державі згідно зі Статтею 12, отримує дозвіл діяти в іншій державі, компетентні органи обох держав мають відразу повідомити про це Постійне бюро¹⁴².

213. Процес акредитації агентств із усиновлення є однією з найважливіших гарантій захисту дітей, передбачених Конвенцією. Вимога щодо уповноваження таких організацій діяти в державі походження з боку обох країн є додатковим засобом запобігання зловживанням. Держава, що приймає, і держава походження повинні взяти на себе спільну відповідальність щодо нагляду за уповноваженими організаціями.

214. Перш ніж схвалити будь-яке рішення про надання дозволу уповноваженим організаціям, відповідальний орган має переконатися, що уповноважена організація відповідає дійсним потребам держави походження. Є необхідними діалог і міжнародна співпраця для того, щоб правильно визначити профіль діяльності та кількість уповноважених організацій із держави, що приймає, які потрібні для роботи з міждержавного усиновлення в державі походження. Відповідь на ці запитання можна дати лише за умови, що компетентні органи в обох країнах визначать, які діти (їх кількість та характеристики) у державі походження потребують прийомних батьків у державі, що приймає. Ця інформація допоможе обом країнам оцінити характеристики і кількість потенційних прийомних родин.

4.4. Призначені (неакредитовані) особи¹⁴³

215. Термін «призначені (неакредитовані) особи» використовується стосовно особи або органу, яких було призначено відповідно до Статті 22(2) виконувати певні функції Центрального органу.

216. Особи, яких було схвалено або призначено відповідно до стандартів, передбачених у Статті 22(2) Конвенції, можуть виконувати лише ті функції, що описані у Статтях 15–21. Цей перелік є більш обмеженим, ніж у разі уповноважених організацій. Якщо законодавство Договірних держав дозволяє таким особам працювати в галузі усиновлення, компетентні органи відповідної держа-

¹⁴¹ У Данії Центральний орган має право відкликати акредитацію через серйозні проблеми. Данська національна рада з усиновлення здійснює нагляд за діяльністю уповноважених організацій за кордоном. Див. відповідь Данії на питання № 6(1)(f) Анкети 2005 року. Див. також відповіді Фінляндії та Норвегії на питання № 6(1)(f) Анкети 2005 року, та досвід Іспанії (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 7).

¹⁴² Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 2е. Рекомендацію № 2 Спеціальної комісії 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 3.

¹⁴³ Термін «неакредитована особа» використовувався в Пояснювальній записці професора Парра-Арангурена на позначення осіб, про яких йдеться у Статті 22(2). Деякі держави використовують стосовно цих осіб термін «схвалені особи». Однак відповіді на запитання Анкети 2005 року виявили значну плутанину щодо застосування терміна «схвалені особи». Тому в Посібнику із належної практики наводиться термін з Пояснювальної записки, аби допомогти читачам краще зрозуміти функції цих осіб. Термін «призначені (неакредитовані) особи» є компромісним, оскільки він дає можливість зберегти точність визначень, притаманну Пояснювальній записці, та нагадує, що в низці країн використовують інші терміни (схвалені чи призначені особи).

ви повинні також здійснювати нагляд за їх діяльністю. Мають бути розроблені критерії схвалення таких осіб, які можуть бути подібними до критеріїв акредитації уповноважених організацій чи агентств.

217. Якщо Договірна держава вирішить дозволити призначеним (неакредитованим) особам виконувати функції, передбачені Розділом IV Конвенції¹⁴⁴, за винятком Статті 14, вона повинна заявити про це депозитарію Конвенції згідно зі Статтею 22. Таким особам не обов'язково відповідати всім вимогам, що висуваються до уповноважених організацій. Наприклад, вони можуть здійснювати усиновлення за винагороду. Крім того, вони мають відповідати певним стандартам доброчесності, професійної компетентності, досвіду й етики. Вони можуть виконувати свої функції лише в обсязі, «який допускається за законами», та під наглядом компетентних органів їх держави. Договірні держави можуть на свій розсуд регулювати або обмежувати діяльність призначених (неакредитованих) осіб, якщо це необхідно.

218. Компетентні органи повинні здійснювати нагляд за діяльністю призначених (неакредитованих) осіб. Договірна держава сама обирає, якому органу надати відповідні повноваження. Якщо уповноважені організації наймають призначену (неакредитовану) особу, що провадить комерційну діяльність, для виконання певних функцій, вони можуть нести юридичну та фінансову відповідальність за виконання обов'язків, які вони делегували призначеним (неакредитованим) особам¹⁴⁵.

219. На відміну від уповноважених організацій, Конвенція не передбачає, що призначеним (неакредитованим) особам необхідно отримувати дозвіл на діяльність в іншій країні¹⁴⁶. Держава походження може подати заяву відповідно до Статті 22(4) про те, що вона не дозволяє усиновлювати її дітей у країни, які дають призначеним (неакредитованим) особам право виконувати функції Центральних органів, визначених у Розділі IV Конвенції¹⁴⁷.

220. Проте слід пояснити, що усиновлення між державою, що приймає, яка дозволяє діяльність призначених (неакредитованих) осіб, і країною призначення, яка подає заяву відповідно до Статті 22(4), може відбуватись. Результатом подання заяви є те, що призначеним (неакредитованим) особам не дозволяється брати участь в усиновленнях у тій конкретній державі походження. Здійснювати усиновлення в такій державі походження можуть лише Центральний орган та уповноважені організації.

4.5. Посередники

221. У законодавстві Договірних держав немає одностайності щодо того, чи несуть уповноважені організації відповідальність за дії їхніх представників або посередників¹⁴⁸. Одна країна ухвалила постанову, згідно з якою її уповноважені організації є відповідальними за дотримання принципів Гаазької конвенції її іноземними посередниками чи партнерами¹⁴⁹.

¹⁴⁴ Стаття 22(2).

¹⁴⁵ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 376, яка зазначає, що Центральні органи відповідають за дії організацій, яким вони делегували частину своїх функцій.

¹⁴⁶ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 397, що порушує питання про доцільність дозволяти призначеним (неакредитованим) особам або організаціям діяти в іншій Договірній державі й доходить висновку, що це може відбуватись, але в такому разі на неакредитованих осіб чи організації має поширюватись процедура, передбачена у Статті 12 для уповноважених організацій, тобто отримання дозволу від обох країн.

¹⁴⁷ Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Бразилія, Болгарія, Китай, Колумбія, Республіка Ель-Сальвадор, Угорщина, Панама, Польща, Португалія та Венесуела — це країни походження, які подали заяву відповідно до Статті 22(4) Конвенції. Деякі країни, що приймають, подали аналогічні заяви: Андорра, Австрія, Бельгія, Канада (Британська Колумбія та Квебек), Данія, Франція, Німеччина, Люксембург, Норвегія, Іспанія, Швеція та Швейцарія.

¹⁴⁸ На засідання Спеціальної комісії 2005 року відзначали необхідність детальніше вивчити це питання.

¹⁴⁹ Постанова французької громади Бельгії від 31.03.2004 р. щодо усиновлення (Статті 17, 2, 3° та 19) прямо стверджує, що уповноважені організації повинні забезпечити виконання умов Гаазької конвенції їхніми посередниками та партнерами.

РОЗДІЛ 5. РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ НА МІЖДЕРЖАВНЕ ВСИНОВЛЕННЯ

222. Договірні держави та Центральні органи несуть окрему відповідальність за регулювання витрат на міждержавне всиновлення. Вони повинні вживати всіх заходів для запобігання отриманню невинновданой фінансової вигоди. Деякі з цих заходів описано в Розділі 4.2.1. Решта установ та організацій, залучених до міждержавного усиновлення, мають підтримувати такі заходи й діяти відповідно до них.

223. У цьому розділі термін «внесок» використовується для позначення суми коштів, яку потенційні усиновителі мають сплатити державі походження під час подання заяви на усиновлення. Розмір внеску може бути зафіксований, а кошти мають сплачуватись безпосередньо компетентним органам держави походження. У цьому контексті внесок, зазвичай, є обов'язковим і спрямованим на підтримку розвитку системи захисту дітей або послуг з усиновлення. Тому й вимога щодо його сплати є цілком прозорою. Спеціальна комісія 2000 року загалом схвалила внески, що відповідають критеріям прозорості та підзвітності (див. Розділ 5.4).

224. Термін «пожертви» використовується стосовно коштів, що їх можуть пропонувати батьки або вимагати від батьків до чи після усиновлення. Їх можуть пропонувати чи вимагати приватно, коли сума залишається невідомою третім сторонам. Їх можуть вимагати для того, аби «прискорити» процес усиновлення. У цьому сенсі пожертви, що не є прозорими й офіційно зареєстрованими, які спрямовані на прискорення процесу усиновлення, є невинновданими. Пожертви, що не впливають на результати усиновлення, є прозорими та належно облікованими й цілком прийнятні в міждержавному усиновленні (див. Розділ 5.5).

5.1. Плата за послуги з усиновлення

225. Природно очікувати, що необхідно платити за послуги державних органів та недержавних установ і організацій, пов'язані з міждержавним усиновленням. Держави, що приймають, і держави походження мають право справляти помірковану плату за надавані послуги. Конвенція прагне забезпечити прозорість у сфері витрат, тарифів і гонорарів для запобігання отриманню невинновданой фінансової вигоди, наприклад, шляхом акредитації, регулювання та нагляду за діяльністю організацій та осіб, залучених до процесу міждержавного усиновлення.

226. Деякі держави можуть виявитися неспроможними забезпечити виконання обов'язків Центрального органу без плати за послуги, особливо на початкових етапах реформи системи усиновлення. Проте виникають побоювання, коли механізми стягнення плати є нерегульованими, зокрема коли йдеться про плату родинам походження або плату за направлення дітей до конкретної країни, дитячого закладу, посередницької організації чи посадової особи. Аналізуючи шляхи, якими дитина надходить до системи піклування, держава повинна зважити на види можливих зловживань, на структуру та способи фінансування цієї системи, щоб мінімізувати зловживання. Кілька практичних прикладів наведено в Додатку 3 «Запровадження ефективних процедур. Практичні приклади».

5.2. Фінансування міждержавного всиновлення

227. Фінансова підтримка національних програм захисту дітей у країнах, що розвиваються, нерідко надходить із-за кордону, через проекти розвитку та діяльність неурядових організацій. Програми можуть також фінансуватись за рахунок внесків користувачів послуг. Зрозуміло, що ефективність програм збереження родин і національного усиновлення залежить, насамперед, від фінансування. Утім, деякі країни походження не мають достатніх ресурсів для розбудови національної системи захисту дітей або надання належних послуг з усиновлення. Саме тому допомога за програмами розвитку, спрямована на створення національної системи захисту дітей та опо-

середковано пов'язана з удосконаленням послуг з міждержавного усиновлення, може виявитися необхідною та прийнятною на ранніх етапах реформи. Держави, що приймають, і держави походження повинні знайти правильний баланс між згодою на використання допомоги за програмами розвитку, внесків, гонорарів, пожертв та інших видів фінансових надходжень, що дають можливість створити й утримувати ефективну систему захисту дітей, та униканням складних етичних і правових проблем, що можуть постати, коли джерела фінансування тісно пов'язані з процесом міждержавного усиновлення.

228. Деякі держави походження запроваджують внески для родин, аби покрити витрати на послуги з піклування та захисту дітей. Це прийнятна практика, якщо сума внеску є фіксованою та відомою громадськості, якщо її сплачують всі прийомні батьки. У такому разі система фінансування за рахунок внесків є достатньо прозорою, щоб запобігти зловживанням. Не можна не визнати, що зв'язок між платою за міждержавне усиновлення та фінансуванням програми піклування і захисту дітей може зумовити залежність останньої від коштів, що їх збирають на міждержавне усиновлення. Водночас правдою є і те, що на практичному рівні деяким державам украй важко уникнути залежності від внесків на міждержавне усиновлення, особливо на початкових етапах створення національної інтегрованої системи захисту дітей і впровадження реформ за умов обмежених бюджетних ресурсів. У таких випадках державам варто включити фінансові аспекти усиновлення до плану імплементації та проаналізувати, які гарантії та запобіжники можна запровадити задля боротьби із фінансовими зловживаннями та отриманням невинуватої фінансової вигоди. Згодом держави зможуть планувати поступово позбавитися залежності від коштів, отриманих за послуги з міждержавного усиновлення.

229. Існує чимало прикладів надання допомоги за програмами розвитку в етичний спосіб, що не піддає сумніву моральність процесу міждержавного усиновлення. Одна уповноважена організація зі Швеції, *Adoptionscentrum*, розробила стратегію міжнародної співпраці в галузі розвитку, спрямовану на запобігання відмовам батьків від дітей; на пошук родин для дітей з дитячих закладів, переважно їх рідних сімей або сімей всередині країни; на інформування суб'єктів прийняття рішень з проблем дітей та піклувальників; на допомогу дітям, що виростили в дитячих закладах, у формуванні навичок самостійного дорослого життя; на посилення неурядових організацій, які відстоюють право дітей на родинне виховання. *Adoptionscentrum* співпрацює переважно з неурядовими організаціями й фондами, що поділяють їх цінності та мету. Наразі вони підтримують такі проекти:

- навчання персоналу дитячих закладів та інших професійних піклувальників Еквадору з метою підвищити якість піклування і знайти альтернативне влаштування для дітей;
- розвиток спроможності соціальних працівників Філіппін надавати ефективніші послуги з піклування;
- розроблення рекомендацій для закладів піклування в Індії. Там упроваджують ще кілька проектів, у тому числі навчання персоналу дитячих закладів в одному штаті, захист прав дітей в іншому, запровадження нового методу профілактики ВІЛ в Індії;
- створення у Казахстані мереж, спрямованих на переведення дітей із дитячих закладів на прийомне виховання;
- підтримка дітей, що зростають у дитячих закладах Росії, підготовка їх до подальшого життя поза межами системи піклування. Інші проекти в Росії покликані активізувати співпрацю між органами влади й неурядовими організаціями щодо інформування громадськості й урядовців про потреби дітей;
- підтримка дітей у Сербії, які залишають дитячі заклади і готуються до самостійного життя;
- створення інформаційно-навчального центру; підтримка родин, що беруть на прийомне виховання дітей з ВІЛ; навчання працівників системи піклування в ПАР;

- підтримка неурядових організацій у Білорусі, які проводять навчання для працівників державних установ та інформують громадськість з метою збільшити кількість національних усиновлень, поліпшити якість системи піклування та полегшити дітям перехід до самостійного життя. Надається допомога самотнім матерям на утримання дітей;
- навчання місцевих лідерів зі Спілки жінок В'єтнаму надавати допомогу бідним жінкам, що відстоюють свої права та права своїх дітей. Навчання та створення мереж сприятиме поліпшенню становища дітей-сиріт та дітей-інвалідів у двох провінціях країни¹⁵⁰.

230. Цікавим є приклад уповноваженої організації Голландії, *Wereldkinderen*¹⁵¹, яка підтримує проекти у кількох країнах, у тому числі Колумбії та Індії. В Колумбії *Wereldkinderen* надає допомогу денному центру *Creciendo Unidos* (Зростаємо разом), що пропонує послуги з освіти та професійного навчання дітям вулиці, що працюють. Центр діє в одному з найбідніших районів на околиці Боготи. Багато дітей живуть у нетрях, не відвідують школу. Вони заробляють гроші для родини, працюючи вуличними торгівцями або виконуючи іншу роботу. Діти наражаються на ризик насильства, наркоманії, залучення до кримінальної діяльності, нелегальних військових угруповань. Денний центр пропонує такі послуги:

- навчання дітей, які можуть отримати свідоцтва про професійні навички та вміння або продовжити навчання грамоти чи відвідувати курс початкової освіти;
- навчання та допомога сім'ям дітей, переважно матерям;
- допомога дітям, які працюють, — харчування, медичні послуги, загальна освіта.

231. В Індії *Wereldkinderen* підтримує Програму догляду вдома, що її впроваджує фонд NAZ. Складовою роботи фонду NAZ є турбота про дітей з ВІЛ та підтримка їхніх учителів. Фонд також збирає об'єктивну інформацію про стан сексуального здоров'я населення та ВІЛ. Програма надає допомогу понад 200 родинам, члени яких є ВІЛ-інфікованими. Фонд NAZ надає також соціально-психологічну підтримку, додаткове харчування, проводить програми інформування громадськості та зміцнення потенціалу залучених установ та організацій. Спочатку програму було спрямовано на дорослих, уражених СНІД, але тепер вона працює переважно з дітьми. Програма догляду вдома фонду NAZ, започаткована 2001 року, допомагає 250 дітям, які так чи інакше постраждали від ВІЛ/СНІДу: це діти, які або самі є ВІЛ-інфікованими, або втратили родину через СНІД. Програма надає дітям емоційну та соціально-психологічну підтримку, стежить за тим, щоб усі діти отримували високоякісний догляд, а діти, що недоїдають, — додатково молоко, яйця чи фрукти. Програма облаштувала центр (один з небагатьох у Делі), куди діти можуть звернутися по допомогу.

232. У Норвегії організація NORAD¹⁵², що надає допомогу за програмами розвитку, підтримує програми захисту дітей, які не пов'язані з участю Норвегії в міждержавному усиновленні. NORAD допоміг філіппінській організації «Norfin» започаткувати програми підтримки бідних родин у віддалених районах країни. «Norfin» є також партнером уповноваженої організації з Норвегії, *Adopsjonsforum*. Проте «Norfin» жодним чином не впливає на те, скількох дітей усиновлюють норвезькі родини. NORAD надав кошти на підтримку дитячого будинку в Індії, у Бомбеї. Цей дитячий будинок отримує допомогу й від іншої уповноваженої організації з Норвегії, що називається «Діти світу». Вона була посередником у усиовленні кількох дітей з цього дитячого будинку, але жодної переваги норвезьким сім'ям не надавала, і більшість дітей було усиовлено в інші країни чи родинами в Індії.

¹⁵⁰ Див.: <www.adoptionscentrum.se>, розділ «Міжнародна допомога».

¹⁵¹ Див.: <www.wereldkinderen.nl>, розділ «Допомога проектам».

¹⁵² Див.: <www.Norad.No>.

5.3. Встановлення розумних розмірів плати за послуги та гонорарів

233. Стаття 32 дозволяє сплачувати професійні гонорари за послуги з міждержавного усиновлення. Більшість держав (як держав походження, так держав, що приймають) запроваджує такі гонорари¹⁵³, хоча потрібні дієві засоби контролю для забезпечення прозорості та підзвітності використання отриманих коштів. Стаття 32 передбачає, що:

«(1) Ніхто не повинен одержувати невиправдану фінансову чи іншу вигоду від діяльності стосовно міждержавного усиновлення;

(2) Лише витрати та видатки, включаючи розумні професійні гонорари особам, які беруть участь у процесі усиновлення, можуть встановлюватись або;

(3) Керівники, адміністратори та службовці органів, що беруть участь у процесі усиновлення, не одержують безпідставно високої винагороди за надані послуги».

234. Аби сприяти втіленню цих принципів на практиці, Спеціальна комісія 2005 року підтвердила рекомендації Спеціальної комісії 2000 року, які полягали у такому:

«Вимоги до акредитації агентств, що надають послуги з міждержавного усиновлення, повинні включати надання свідчень розумної фінансової бази, ефективною внутрішньої системи фінансового контролю та зовнішнього аудиту. Уповноважені організації мають вести документацію за рахунками, яку вони подають наглядовому органу, в тому числі постатейний звіт про середні витрати і розмір плати за послуги, що стосуються різних категорій усиновлення»¹⁵⁴.

Перспективні усиновителі повинні заздалегідь отримати постатейний перелік витрат і видатків, які можуть виникнути в самому процесі усиновлення. Компетентні органи й агентства у державах, що приймають, і державах походження мають співпрацювати, забезпечуючи оприлюднення такої інформації»¹⁵⁵.

Інформація про витрати та видатки, розмір плати за послуги з міждержавного усиновлення, що її справляють різні агентства, має бути доступною для громадськості»¹⁵⁶.

235. Приймаючи рішення про формування політики щодо гонорарів та плати за послуги, держави повинні уважно проаналізувати реальний стан справ. Сплата офіційно встановлених гонорарів або зборів рідко стає проблемою для потенційних усиновителів. Більшість держав має розумні розміри плати за послуги з усиновлення.

236. З іншого боку, в деяких країнах справляють «неофіційну» плату за усиновлення, яку вимагають за прискорення паперової роботи, пов'язаної з процесом усиновлення. Наприклад, без плати за «прискорення» процесу можуть траплятися значні невиправдані затримки з обробкою документів. Деякі уповноважені організації або призначені (неакредитовані) особи іноді з'ясовують, що їхні клієнти мають чекати на розподіл дітей по родинах, доки не «заохотять» матеріально посадовця чи директора дитячого будинку, які приймають рішення про розміщення дитини¹⁵⁷.

¹⁵³ Див. відповіді на запитання № 10 (1) Анкети 2005 року.

¹⁵⁴ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 6. Рекомендацію № 6 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 5.

¹⁵⁵ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 7. Рекомендацію № 7 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 5.

¹⁵⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 8. Рекомендацію № 8 від 2000 року підтвердила Спеціальна комісія 2005 року, коментар 15, у Рекомендації № 5.

¹⁵⁷ Див., наприклад, відповідь Норвегії на запитання № 10(4) Анкети 2005 року: «Наприклад, немовлята й молодші діти або найздоровіші діти передаються заявникам, які пропонують більші гонорари. З цих причин міждержавне усиновлення з Румунії було призупинене кілька років тому. Якщо таку практику виявлять, Норвегія відкличе акредитацію на усиновлення із відповідної країни або відмовить у поновленні акредитації». Див. також відповідь Швейцарії на те саме запитання, у якій стверджується: «добре відомо, що громадяни деяких країн мають більші фінансові статки, а відтак, отримують «можливості» [переклад Постійного бюро].»

237. Зазначені проблеми поглиблюються через те, що окремі уповноважені організації або призначені (неакредитовані) особи самі радо пропонують «заохочення» з метою підвищити свої показники влаштування дітей. Можливо, така практика й відповідає інтересам їх клієнтів, але вона підриває всі намагання захистити інтереси дітей, які потребують усиновлення. Коли така система зборів за «прискорення» процесу стає поширеною, важко боротись із зловживаннями. Оцінюючи національну систему усиновлення, держави повинні виявити всі етапи, на яких може здійснюватися оплата, офіційна й неофіційна, певних послуг, і встановити дієвий контроль за її характером та розміром.

238. Досягти більшої прозорості можна було б, запровадивши офіційні чеки, що видаються прийомним сім'ям (наприклад, на подарунки) або організаціям (наприклад, на суми, витрачені на послуги у державі походження) стосовно кожного кроку, який потребує оплати за кордоном.

5.4. Внески на підтримку послуг із захисту дітей

239. У листопаді — грудні 2000 року Спеціальна комісія з практичного застосування Конвенції детально обговорювала доречність внесків на розвиток послуг із захисту дітей і родин у державах походження. Чимало респондентів, опитаних за Анкетою з практичного застосування Гаазької конвенції¹⁵⁸, були готові прийняти систему пожертв і внесків за умови, що будуть запроваджені гарантії її прозорості та підзвітності.

240. Навіть у самій Спеціальній комісії думки розділились. Деякі експерти вважали, що справляння внесків, які безпосередньо не пов'язані з конкретними випадками усиновлення, суперечить Статті 32, а тому не може бути виправдане жодним чином. Інші заперечували, що такі внески можна вважати обґрунтованою складовою вартості послуг з усиновлення у державі походження, і що Спеціальній комісії слід зробити чітку заяву щодо параметрів таких внесків.

241. Прихильники першої думки доводили, що згідно з «духом» Конвенції будь-які кошти, не пов'язані з дійсними витратами за конкретними випадками усиновлення, мають бути вилучені з процесу міждержавного усиновлення, і що було б нерозумно виправдовувати рекомендацією будь-які порушення цього принципу, навіть незважаючи на те, що метою такої рекомендації може бути створення гарантій і запобіжників, які регулювали б практику справляння внесків. Прибічники другої думки наполягали, що держави походження можуть вимагати сплати внесків на розвиток послуг із захисту дітей і родин у таких країнах, що деякі Договірні та не договірні держави вже роблять це, і що відповідну практику цілком можна вважати справлянням обґрунтованих платежів, передбачених Статтею 32.

242. Було досягнуто згоди щодо важливості підтримки, яку держави, що приймають, повинні надавати для розвитку послуг із захисту дітей та родин у державах походження. Водночас підтримка має надаватись у такий спосіб, аби не піддавати сумніву прозорість і справедливість самого процесу усиновлення¹⁵⁹. Спеціальна комісія рекомендувала таке:

Державам, що приймають, слід підтримувати зусилля держав походження, спрямовані на поліпшення національної системи послуг із захисту дітей, у тому числі програми запобігання відмові батьків від дітей. Проте ця підтримка не повинна надаватись або вимагатись у такий спосіб, що паплюжить моральну бездоганність процесу міждержавного усиновлення або спричиняє залежність від коштів, що надходять від міждержавного усиновлення. Крім того, розмір плати або внесків не повинен впливати на рішення щодо передання дитини на міждержавне усиновлення. Він не повинен впливати ані на можливість обрання тієї чи іншої дитини, ані на вік, ані на стан здоров'я чи інші характеристики дитини, яку усиновлюють»¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Анкета з практичного застосування Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року, укладена Постійним бюро, Робочий документ № 1 від липня 2000 року, для розгляду Спеціальної комісії у листопаді — грудні 2000 року. Є на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Міждержавне усиновлення» та «Спеціальні комісії» (далі — Анкета 2000 року).

¹⁵⁹ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, параграф 47.

¹⁶⁰ Там само, Рекомендація № 10.

243. Отже, внески дозволено, але мають бути гарантії збереження прозорості та доброчесності процесу усиновлення. Гарантії можуть передбачати таке:

- (a) розмір внесків має бути фіксований, оприлюднений і заздалегідь повідомлений потенційним прийомним батькам;
- (b) має бути чітко визначено цільове використання внесків;
- (c) внески повинні сплачуватись офіційно; відповідні операції мають бути зареєстровані й обліковані;
- (d) мають вестись детальні облікові документи всіх доходів, отриманих за рахунок внесків, та витрати відповідних коштів;
- (e) внески (радіше ніж пожертви) можуть надходити не до окремих дитячих закладів, а до Центрального органу чи іншого державного органу;
- (f) внески повинні використовуватись на розбудову національної системи захисту дітей або системи усиновлення. Вони не мають витрачатись винятково на потреби установ, залучених до міждержавного усиновлення¹⁶¹.

5.5. Пожертви

244. Спеціальна комісія 2000 року висловила занепокоєння практикою пожертв на користь органів усиновлення чи дитячих закладів, особливо до завершення процесу усиновлення. Особливе занепокоєння спричинили брак інформації про пожертви, відсутність належних систем моніторингу й звітування про них, а також відсутність єдиного підходу до розміру пожертв. Спеціальна комісія 2000 року рекомендувала заборонити здійснювати й приймати пожертви до завершення процесу усиновлення:

«Не слід дозволяти приймати, пропонувати або робити пожертви від перспективних усиновителів на користь органів, залучених до процесу усиновлення»¹⁶².

245. Центральні органи мають бути поінформовані про будь-яке недотримання цієї рекомендації та співпрацювати один з одним задля викорінення неналежної практики.

246. З метою забезпечити певну прозорість практики приймання чи внесення пожертв Договірні держави можуть запровадити певні запобіжники, наприклад:

- пожертви мають вносити не готівкою, а шляхом банківського переказу коштів або їх сплати безпосередньо на банківський рахунок;
- внесення пожертв слід доводити до відома Центральних органів у державі походження та державі, що приймає;
- організації або установи, що отримують пожертви, повинні запровадити належні механізми їх обліку, а відповідні рахунки/документи слід перевіряти в межах нагляду за діяльністю уповноважених організацій згідно зі Статтею 11.

¹⁶¹ У деяких країнах походження створено двоступеневу систему дитячих будинків: ті, що залучені до міждержавного усиновлення, мають більше коштів для надання послуг та матеріальних благ для дітей, що там утримуються, а ті, що не причетні до міждержавного усиновлення, мають менше коштів і тому не можуть гарантувати дітям догляд такої ж високої якості. В одній країні деякі дитячі установи вимагають більше грошей, ніж інші, частішають прохання робити «пожертви».

¹⁶² Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 9.

5.6. Корупція

247. Офіційна корупція має місце, коли особа свідомо пропонує, обіцяє або надає «будь-яку неналежну грошову або іншу вигоду, прямо чи через посередників, посадовій особі, для цієї особи або третьої сторони, щоб спонукати цю особу діяти чи утриматися від дій, пов'язаних з виконанням нею посадових обов'язків»¹⁶³.

248. Для того щоб запобігти отриманню неналежної фінансової чи іншої вигоди й подолати неналежну практику в міждержавному усиновленні, деякі країни запровадили нормативно-правові акти, що передбачають покарання посадових осіб за корупційні дії¹⁶⁴. З цією самою метою держави можуть поширити систему кримінального покарання за корупційні дії на сферу міждержавного усиновлення¹⁶⁵. В інших державах передбачено покарання для будь-яких осіб, причетних до корупції, в тому числі державних посадовців¹⁶⁶.

¹⁶³ Див. Організація з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), *Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб при здійсненні міжнародних комерційних угод*, 21 листопада 1997 року, Стаття 1. Є на сайті: <www.oecd.org>.

¹⁶⁴ Чилі (Закон про усиновлення дітей № 19.620/1999, Стаття 42); Швейцарія (Федеральний закон 2000 року, № 211.221.31 щодо Гаазької конвенції, Статті 23 та 24).

¹⁶⁵ Див., наприклад, Люксембург (Кримінальний кодекс, Стаття 367-2).

¹⁶⁶ Андорра (Кримінальний кодекс, Стаття 105); Канада (Британська Колумбія) (Закон про усиновлення RSBC 1996 року, Розділ 5, параграф 84); Еквадор (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Статті 155 та 252); Румунія (Закон № 273/2004, Стаття 70).

ЧАСТИНА II: СИСТЕМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ (НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА СИСТЕМИ)

249. У Частині II цього Посібника розглянуто практичні аспекти застосування загальних принципів. Йтиметься, переважно, про Розділи IV та V Конвенції, які описують процес міждержавного усиновлення та кроки, що їх необхідно здійснити після визнання державою походження відповідно до принципу субсидіарності, що дитину може бути усиновлено.

250. У Частині II запропоновано комплексний інтегрований підхід до міждержавного усиновлення, починаючи з надходження дитини до системи захисту й піклування, збереження чи возз'єднання родини, надання тимчасової опіки, аналізу можливостей національного всиновлення чи постійного виховання у патронажній родині та завершуючи процедурою міждержавного усиновлення, коли буде визначено, що воно є найкращим рішенням для конкретної дитини.

251. Засадним принципом розвитку внутрішньої системи піклування та захисту дітей, як і системи міждержавного усиновлення, має бути забезпечення найкращих інтересів дитини. Втілення принципу субсидіарності передбачає існування дієвої системи піклування та захисту дітей у країні та виділення достатніх людських і фінансових ресурсів, аби використати всі можливості національного усиновлення дитини перш, ніж ухвалювати рішення про відповідність саме міждержавного усиновлення найкращим інтересам дитини.

РОЗДІЛ 6. КОНТЕКСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПІКЛУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ УСИНОВЛЕННЯ

252. У цьому Розділі стисло описано такі етапи функціонування системи захисту дітей, піклування й усиновлення:

1. Надходження дитини до системи піклування.
2. Збереження та возз'єднання родин.
3. Влаштування дитини у тимчасове піклування або до дитячого закладу.
4. Національне усиновлення.

253. Зазначені чотири етапи характеризують внутрішню систему піклування й захисту дітей та охоплюють послуги, що їх держава може надавати незалежно від процесів міждержавного усиновлення. Якщо держава ухвалює рішення дозволити усиновлення своїх дітей за кордон, відповідні процедури також стають частиною загальної системи усиновлення, що діє в цій державі як державі походження. Держава походження повинна мати можливість звернутися по допомогу та консультації до держави, що приймає, задля вдосконалення національної системи захисту дітей та піклування. Міждержавна співпраця необхідна й тоді, коли сторони шукають рішення, альтернативні міждержавному усиновленню. Утім, програму допомоги має бути організовано таким чином, аби не зашкодити бездоганності програми міждержавного усиновлення¹⁶⁷.

254. Механізми надходження дитини до системи захисту й піклування, процедури та політика, що спрямовують просування дитини на різних етапах цієї системи аж до постійного влаштування в родині, можуть слугувати основою формування належної практики. Належна практика на ранніх етапах допомагає забезпечити виконання принципів і вимог Конвенції. Саме тому Посібник з належної практики розглядає належну практику національного усиновлення як підґрунтя для належної практики усиновлення міждержавного.

255. У 2004 році Комітет ООН з прав дитини ухвалив рішення щодо «дітей, позбавлених батьківської опіки»¹⁶⁸, в якому вона запроваджує міжнародно прийняті стандарти і рекомендує Комісії ООН з прав людини розглянути доцільність утворення робочої групи для підготовки проекту рекомендацій ООН щодо захисту та альтернативного піклування про дітей, позбавлених батьківської опіки. Проект рекомендацій уклали неурядові організації, що працювали в межах робочої групи у справах дітей, позбавлених батьківської опіки, утвореної Міжнародною соціальною службою. ЮНІСЕФ також взяло активну участь у підготовці проекту. Після обговорення й консультацій проект рекомендацій буде подано на схвалення Генеральної Асамблеї ООН.

6.1. Перший етап: *Надходження дитини до системи піклування*

6.1.1. *Надходження дитини до системи піклування: виявлення дітей і родин, що потребують допомоги*

256. Перший параграф Преамбули Конвенції визначає принцип, згідно з яким:

«дитині для повного та гармонійного розвитку її особистості необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння»¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 10 та Розділ 5 цього Посібника.

¹⁶⁸ Є на сайті <www.ohchr.org> у розділах «Органи із захисту прав людини», а також «Комітет з прав дитини» та «Рішення».

¹⁶⁹ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 37.

257. Цей принцип підкреслює важливість родини у вихованні й розвитку дитини. Він є визнанням права дитини на сім'ю, в якій формується та розвивається її особистість.¹⁷⁰

258. Для того щоб забезпечити дітям і родинам достатньо можливостей залишатись разом, держави мають, перш за все, виявити дітей і родини, що потребують допомоги. Здебільшого це можна зробити, коли дитина надходить, офіційно чи неофіційно, до системи захисту і піклування.

259. Більшість держав інтегрувала формальні механізми виявлення таких дітей і родин до законів або підзаконних актів, які визначають шляхи надходження дитини до державної системи захисту й піклування або визнання її такою, що може бути усиновлена. Такі механізми можуть включати судові приписи¹⁷¹, офіційну відмову від прав на дитину або визнання відмови від дитини, залишеної в лікарні чи сиротинці. Наприклад, у Китаї діти можуть надійти до державної системи захисту й піклування або бути усиновлені, якщо вони є «сиротами, позбавленими батьків; кинутими немовлятами або дітьми, чийх батьків неможливо встановити чи знайти; дітьми, чиї батьки нездатні виховувати їх через надзвичайні труднощі»¹⁷². Повинні бути розроблені формальні критерії надходження дитини до системи піклування — це допоможе запобігти неналежному втручанню, в тому числі викраденню або продажу дітей і торгівлі ними.

6.1.2. Відмова від дитини та викрадення

260. Відмовою від дитини вважаються такі дії, коли дитину кидають із наміром відмовитись від батьківських прав та без наміру повернути дитину¹⁷³. Батьки кидають дітей найчастіше в тих країнах, де відсутні формальні механізми відмови від прав на дитину, де бракує послуг для сімей у кризовому стані та де не діють заходи боротьби з торгівлею дітьми.

261. Як правило, кинуті діти довше залишаються в дитячих закладах, очікуючи на з'ясування їхніх обставин; їх навряд чи можна реінтегрувати в рідні сім'ї. Крім того, такі діти, зазвичай, позбавлені права на інформацію про своє коріння, родину; про них відсутні соціальні та медичні відомості¹⁷⁴. Ця проблема особливо гостро постає у країнах, які визнають кримінальним злочином дії біологічних батьків, які кидають дітей або ініціюють їхнє усиновлення, усвідомлюючи, що не спроможні з будь-яких причин виховувати дитину (див. також Розділ 9.1 стосовно збереження інформації про дитину).

262. Коли до системи піклування надходить багато «кинутих» дітей без жодної видимої причини, це може бути сигналом поширеного насильства стосовно дітей, тому має бути проведене ретельне розслідування. Розуміння такого зв'язку особливо важливе у районах із уразливим населенням, наприклад, таким, що потерпає від внутрішніх конфліктів, природних лих або крайньої бідності.

263. Якщо більшість дітей, які надходять на національне усиновлення, вважаються «кинутими», значно ускладнюється виявлення дітей, що можуть бути потенційними жертвами викрадення. У таких випадках, якщо один із батьків повідомляє властям, що його/її дитину викрадено, можуть бути задіяні поліцейні сили або інші державні органи для з'ясування особи та походження дитини. Деякі держави запроваджують суворіші вимоги у випадках, коли дитину було покинуто і є серйозні побоювання щодо ймовірного викрадення. Наприклад, дітей можуть на певний період вносити до спеціального реєстру, даючи батькам час і можливість заявити про права на дитину, а властям — знайти родичів¹⁷⁵. Проте самих реєстрів може бути недостатньо для розв'язання цієї проблеми,

¹⁷⁰ Там само. Див., наприклад, законодавство Бразилії (Закон про дітей та молодь 1990 року, Стаття 19); Коста-Ріки (Кодекс законів про дитинство та отрочество 1998 року, Статті 30 та 31) та Індії (Національна хартія щодо дітей 2003 року, Стаття 17).

¹⁷¹ Див., наприклад, Закон про послуги дітям і родинам Канади (провінції Манітоба), Стаття 38(1).

¹⁷² Закон Китайської Народної Республіки про усиновлення 1999 року, Стаття 4.

¹⁷³ Див. досвід Марокко (Закон 15-01 щодо опіки над покинутими дітьми (*kafala*), Офіційний вісник, 15.09.2002 р., Стаття 1). У низці країн відмову має підтвердити суд, наприклад у Болівії (Кодекс законів про дітей та молодь 1999 року, Статті 35, 289 та 293), Домініканській Республіці (Кодекс законів про систему захисту дітей і підлітків та їхні основні права 2003 року, Стаття 132) та Франції (Цивільний кодекс, Стаття 350).

¹⁷⁴ Див. Конвенцію ООН про права дитини, коментар 8, Статті 7 та 8.

¹⁷⁵ Див., наприклад, досвід Мадагаскару (Закон про усиновлення 2005 року, Стаття 39), де дитину оголошують кинutoю за рішенням судді ювенального суду. Суддя може ухвалити таке рішення лише після ознайомлення зі звітом про розслідування та отримання довідки про неуспішний пошук батьків, який тривав щонайменше шість місяців із дати залучення працівника

особливо коли бідним родинам важко знайти своїх дітей, увезених далеко. Тому деякі держави запроваджують, окрім реєстрів, додаткові запобіжні заходи¹⁷⁶.

264. Якщо держави знають про ймовірні випадки викрадення, може бути застосовано аналіз ДНК дитини та особи, яку вважають її рідною матір'ю/батьком, для встановлення батьківства. Деякі держави вимагають, аби такі аналізи проводили в усіх підозрілих випадках, а їх вартість відшкодовують майбутні усиновителі через агентство чи іншого надавача послуг¹⁷⁷. Водночас, вимога щодо проведення ДНК-тесту в усіх випадках не є обов'язковою, якщо не йдеться про країни, стосовно яких існують переконливі свідчення про поширену й неконтрольовану практику викрадення чи продажу немовлят¹⁷⁸.

265. Належною практикою вважається чітке визначення у національному законодавстві та процедурах:

- хто офіційно визнає, що дитину покинуто, та за якими критеріями;
- яких заходів має бути вжито, щоб знайти родину походження;
- яким є порядок прискороного влаштування кинutoї дитини у постійній сім'ї.

266. Надійні статистичні дані можуть допомогти з'ясувати, чи існують у країні певні райони або дитячі заклади з особливо високим рівнем відмови від дітей. Якщо це має місце, необхідно встановити й дослідити причини.

6.1.3. Добровільна відмова від прав на дитину

267. Відмова від прав на дитину відбувається, коли батьки вирішують відмовитися від прав і обов'язків стосовно власної дитини або дати згоду на її усиновлення. Деякі країни включають до національного законодавства положення про відмову від прав або згоду на усиновлення дитини¹⁷⁹, щоб уникнути негативних наслідків залишення дітей, як-от відсутність родини чи соціальної інформації про дитину¹⁸⁰. Відсутність положень щодо відмови від прав на дитину може позбавити сім'ї можливості отримати консультаційну допомогу перш, ніж приймати остаточне рішення¹⁸¹, а владу — упевнитись, що рішення прийнято добровільно й без примусу¹⁸².

268. Належною практикою вважається визначення в національному законодавстві та процедурах, а також оприлюднення інформації про:

- послуги для родин у кризовому стані, в тому числі послуги із збереження родин;
- можливості та порядок тимчасової опіки;

судової поліції. У Росії (Сімейний кодекс, Статті 122 та 124) уряд утримує базу даних дітей, позбавлених батьківської опіки; закон також вимагає, щоб дитину було зареєстровано спочатку в місцевій базі даних упродовж місяця, а потім у регіональній базі даних упродовж місяця та у федеральній базі даних упродовж кількох місяців.

¹⁷⁶ Гватемала (Закон про усиновлення дітей 2007 року, Стаття 36); Болгарія (Положення № 3 про умови та порядок надання згоди на усиновлення болгарських громадян іноземцями від 16.09.2003 р.).

¹⁷⁷ Наприклад, Кодекс законів про дітей та молодь Еквадору від 2003 року (Стаття 286) вимагає проведення ДНК-тесту в разі сумнівів щодо особи дитини; гватемальський Закон про усиновлення дітей 2007 року (Стаття 36) вимагає проведення ДНК-тесту всіх дітей, чий батьки відмовились від батьківських прав. Див. також відповіді на запитання № 7(6) Анкети 2005 року: Канада вимагала проведення ДНК-тесту для міждержавного усиновлення дітей з Гватемали; Норвегія заявила, що знає про країни, що приймають, які вимагають ДНК-тесту для усиновлення дітей з Гватемали; Румунія використовує ДНК-тести для доведення батьківства щодо усиновлюваних дітей; у США вимагають проведення ДНК-тесту в усіх випадках усиновлення з Гватемали.

¹⁷⁸ Згідно з відповідями на запитання № 7(6) Анкети 2005 року більшість країн-респондентів не застосовували цей тест.

¹⁷⁹ Див. відповіді на запитання № 4(с) та (d) Анкети 2005 року Австралії, Андорри (Закон про усиновлення від 21.03.96 р., Стаття 8), Еквадору (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Стаття 158), Литви (Цивільний кодекс, Статті 3.212–3.215 та Цивільно-процесуальний кодекс, Стаття 448), Румунії (Закон 273/2004, Статті 11–17).

¹⁸⁰ Стаття 16.

¹⁸¹ Стаття 4 с)(1).

¹⁸² Стаття 4 с)(3).

- консультативні послуги для сімей походження та, якщо родина не може залишатись цілою, консультації стосовно наслідків згоди на усиновлення.

269. Законодавство та процедури мають чітко визначати осіб або органи, уповноважені встановлювати, що згода на усиновлення було надано добровільно, а не за винагороду.

6.2. Другий етап: збереження родини

6.2.1. Збереження та возз'єднання родини

270. Преамбула Конвенції затверджує такий принцип:

«кожна держава повинна, розглядаючи це як пріоритетне завдання, вжити відповідних заходів для забезпечення того, щоб дитина виховувалась у сім'ї, з якої вона походить»¹⁸³.

271. Програми збереження родин спрямовані на надання допомоги сім'ям у вихованні дітей та запобігання розлучанню дитини та сім'ї. Програми возз'єднання родин допомагають батькам, які були розлучені з дітьми, знову отримати опіку над ними, а дітям — возз'єднатися із членами ширшої родини. Допомагаючи родинам зберегти опіку над дитиною, держави зменшують потребу в короткотерміновому влаштуванні дітей у дитячих закладах або в їхньому залученні до програм прийомного виховання чи усиновлення. Найважливіше, такі програми дають дитині можливість зростати в сім'ї, де вона народилась¹⁸⁴.

272. Оцінка системи усиновлення, що існує, про яку йшлося в Розділі 1, дасть державам можливість отримати об'єктивну картину програм збереження родин, якщо такі існують. Навіть у країнах, які не мають дієвої системи захисту дітей та піклування, уряд може реалізовувати сімейні програми в інших галузях, наприклад, під егідою міністерств охорони здоров'я, соціальної політики, економічного розвитку чи у справах ветеранів. Якщо аналогічні програми вже діють, держави можуть інтегрувати їх до програм захисту дітей та піклування, або уникнути дублювання зусиль. До того ж, у деяких країнах уряди делегують частину функцій щодо надання послуг із захисту дітей та піклування неурядовим організаціям.

273. Стверджуючи належну практику, держави повинні дослідити найпоширеніші причини, через які сім'ї відмовляються від прав на дитину або кидають її. Наскільки можливо, держави мають фінансувати програми збереження родин, а також програми, спрямовані на задоволення потреб родин, що готові відмовитись від прав на дитину¹⁸⁵.

6.2.2. Стратегія допомоги у збереженні та возз'єднанні родин

274. Автори цього Посібника визнають важливість збереження та возз'єднання родин для розвитку національної системи захисту дітей і піклування. Проте в межах Посібника неможливо подати повну та цілісну інформацію, необхідну для розроблення й упровадження таких програм. Узагальнений опис деяких стратегій міститься тут, а детальніші відомості — в Додатку 4.

¹⁸³ Див. Преамбулу Конвенції, параграф 2 та Пояснювальну записку, коментар 1, параграфи 38 та 39.

¹⁸⁴ Див. досвід Болгарії (Положення про умови та порядок вжиття заходів із запобігання викраденню дітей та їх направлення до дитячих закладів, Постанова Ради Міністрів 181/11, серпень 2003 року), Індії (Національна хартія щодо дітей 2003 року, Стаття 17, «Зміцнення родини») та Мадагаскару (Закон про усиновлення 2005 року, Стаття 7).

¹⁸⁵ Наприклад, Шрі-Ланка має багато програм та схем надання фінансової допомоги нужденним батькам із метою сприяти вихованню дитини в рідній сім'ї (відповідь Шрі-Ланки на запитання № 4(b) Анкети 2005 року); інші уряди співпрацюють з неурядовими організаціями, зокрема *Everychild* («Кожна дитина»), пропонуючи програми підтримки родинам: Болгарія, Грузія, Киргизстан, Молдова, Румунія, Росія та Україна, див. сайт <www.everychild.org.uk>.

6.2.3. Збереження цілісності родини

275. Помічено, що основною причиною розпаду родин у багатьох державах є бідність або фінансова скрута. Нерідко становище погіршують й інші чинники, як-от: насильство в сім'ї, надмірне вживання алкоголю, наркоманія, суспільні та культурні норми¹⁸⁶.

276. Бідність і скрутний стан роблять сім'ї уразливими до експлуатації. Якщо родина з кількома дітьми зазнає значних фінансових труднощів, вона іноді вимушена відмовитись від прав на дитину в обмін на фінансову винагороду чи компенсацію.

277. Власне бідність не є достатньою причиною для позбавлення батьків їхніх дітей. Наприклад, Стаття 8 *Європейської Конвенції з прав людини* забороняє таку практику¹⁸⁷.

6.2.4. Возз'єднання родин

278. За можливості, держави мають докладати зусиль для реінтеграції дітей у їхні родини.

279. Якщо неможливо залишити дитину в сім'ї, де вона народилася, слід розглянути доцільність передання її в опіку іншому члену родини¹⁸⁸. Пошук родичів, які змогли б опікуватися дитиною, необов'язково має подовжити термін перебування дитини в дитячому закладі.

6.2.5. Розроблення програм збереження родин

280. Визначаючи види програм, що сприятимуть збереженню та возз'єднанню родин, держави можуть розглянути приклади програм і систем, що існують в інших державах. Перелік та стислий опис кількох видів програм збереження родин, як-от: «Допомога жертвам насильства в сім'ї», «Допомога особам, залежним від алкоголю та наркотиків», «Кредитування малого бізнесу / Розвиток бізнесу», — подано в Додатку 4.

6.2.6. Надання послуг

281. Визначивши види послуг, що їх держава воліла б надавати родинам, вона має вирішити, які установи або організації можуть їх надавати, які механізми застосовувати і як фінансувати зазначені послуги.

6.2.7. Використання інших ресурсів

282. За відсутності централізованої програми держава може використовувати інші програми допомоги, які надаються в інших галузях, спрямовані на інші верстви населення й адміністровані іншими відомствами¹⁸⁹.

283. Деякі держави доручають надання послуг зі збереження та возз'єднання родин приватним агентствам з усиновлення або дитячим закладам. Приватні організації зазвичай мають більше

¹⁸⁶ Див. Г. ван Лун, згадана праця, коментар 6, стор. 235, параграф 38.

¹⁸⁷ Див. також видання 2005 року організації «ATD Fourth World» *Як бідність розлучає батьків і дітей: виклик правам людини: «Перед лицем бідності батьки можуть демонструвати безмежну стійкість, докладаючи надзвичайних зусиль для збереження відносин та цілісності родини. У ході цього дослідження «ATD Fourth World» дізнався про боротьбу з бідністю, працюючи на місцях із родинами, а також з іншими неурядовими організаціями на Філіппінах, у Буркіна-Фасо, на Гаїті, у Гватемалі, Великобританії та Сполучених Штатах»*. Див. сайт <www.atduk.org/publications/Pub.htm>.

¹⁸⁸ Наприклад, в Еквадорі (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Стаття 158) та Литві (Цивільний кодекс, Стаття 3.223) регіональні або муніципальні органи соціального забезпечення зобов'язані спочатку спробувати повернути дитину в рідну сім'ю або іншим родичам.

¹⁸⁹ Болгарія (Положення про умови та порядок вжиття заходів із запобігання викраденню дітей та їх направлення до дитячих закладів, Постанова Ради Міністрів 181/11, серпень 2003 року).

коштів на реалізацію програм, а також достатньо кваліфікований і добре підготовлений штат соціальних працівників для виконання такої роботи.

6.2.8. Договори про співпрацю

284. Іноді держави мають змогу включити родини до програм, які впроваджуються спільно з міжнародними організаціями, але не передбачають заходів з усиновлення чи опіки над дітьми. Наприклад, є неурядові організації, що надають позики на розвиток малого/сімейного бізнесу, а це може поліпшити економічне становище родини. Деякі допомогіві агентства реалізують короткострокові програми з надання житла чи продуктів харчування або медичних і хірургічних послуг населенню, що їх не отримує¹⁹⁰.

6.3. Третій етап: влаштування дитини у тимчасове піклування або до дитячого закладу

6.3.1. Підстави для тимчасового піклування

285. Дітей може бути передано в тимчасове піклування з низки причин та на різні періоди часу. Наприклад:

- під час кризи в родині, коли батьки неспроможні піклуватися про дитину;
- коли необхідно захистити дитину від насильства в сім'ї;
- поки родина отримує консультативну допомогу попередньо до возз'єднання;
- коли дитину покинуто, й ведеться пошук її родини;
- як проміжний захід під час планування постійного влаштування;
- як проміжний захід до визнання дитини такою, що може бути усиновлена;
- коли батьки померли або визнані неспроможними піклуватися про дитину.

286. Тимчасове піклування може надаватись у дитячому закладі або сім'ї прийомних вихователів (патронажній сім'ї). Держави повинні стежити за тривалістю перебування дитини в тимчасовому піклуванні¹⁹¹. У деяких країнах батьки залишають дітей у дитячих закладах, поки самі вони неспроможні піклуватися про дітей. Можливо, батьки мають намір залишити дітей у закладі тимчасово, а потім повернутися по них. На жаль, це трапляється не завжди, відтак дитина опиняється у невизначеному становищі. Керівництво дитячого закладу очікує, що батьки повернуться, тому не вживає заходів для пошуку постійної родини для дитини, яка може лишатися в закладі роками. Коли зрозуміло, що дитину не буде реінтегровано в її родину, слід якнайшвидше організувати її постійне влаштування. Здебільшого тривале перебування в дитячому закладі не відповідає найкращим інтересам дитини¹⁹².

¹⁹⁰ Наприклад, Комітет американських друзів (American Friends Service Committee — AFSC) є організацією, що реалізує програми сприяння кращому обслуговуванню, розвитку, соціальній справедливості та миру в багатьох країнах світу (В'єтнам, Лаос, Камбоджа, Афганістан, Північна Корея). Детальнішу інформацію див. на сайті <www.afsc.org/about/default.htm>. Фонд «Врятуйте дітей» (Save the Children) також проводить низку програм з надання послуг родинам: наприклад, в Афганістані Фонд працює з родинами, громадами та медичними працівниками вдома, в медпунктах, поліклініках і лікарнях, надаючи базові медичні послуги для підтримки здоров'я, добробуту й виживання дітей віком до п'яти років, а також жінкам, які є чи можуть стати матерями. «Save the Children» спрощує доступ до освіти, відбудовуючи школи та мобілізуючи громади в бідних віддалених районах двох північних провінцій Афганістану, підтримуючи спілки вчителів та батьків, пропагуючи освіту для дівчат і хлопців серед місцевих громад, тощо. Детальнішу інформацію шукайте на сайті <www.savethechildren.org>.

¹⁹¹ Бразилія створила національну базу даних, *Sistema de Informação para a Infância e a Adolescência* (SIPIA), на основі якої вона формує державну політику щодо прав дитини на всіх рівнях урядування.

¹⁹² Див. також позицію Ради Європи: Рекомендація № 5 Комітету Міністрів на адресу держав-членів щодо прав дітей, які мешкають у дитячих закладах (ухвалена Комітетом Міністрів 16 березня 2005 року на 919-й зустрічі заступників міністрів). Є на сайті <www.coe.int>.

6.3.2. Заклади тимчасової опіки

287. Деякі держави дозволяють державним органам засновувати заклади тимчасової опіки. Як правило, їх фінансує сама держава, хоча інші організації також можуть вносити кошти на утримання таких закладів. У багатьох країнах, через брак державного фінансування уряди залучають до виконання цієї функції приватні сиротинці або приватні мережі прийомного виховання¹⁹³. В інших країнах неурядові організації отримують ліцензії на впровадження програм усиновлення в обмін на спонсорську підтримку конкретних дитячих будинків або програм тимчасового піклування.

288. Незалежно від того, запроваджує держава систему захисту дітей і піклування (та надає відповідні послуги) через державні установи або із залученням приватних агентств, вона має забезпечити моральність системи захисту дітей і піклування. Оцінюючи фінансування та функціонування дитячих закладів тимчасової опіки та прийомного виховання, як державних, так і приватних, важливо встановити, хто є власником закладів, хто несе основні операційні витрати й чи не призводить обрана схема фінансування закладів до конфлікту інтересів.

289. Національне законодавство та процедури мають передбачати достатнє фінансування закладів тимчасової опіки та відповідних послуг і водночас забезпечувати достатні засоби захисту дітей від експлуатації.

6.4. Четвертий етап: Національне усиновлення або постійне піклування

6.4.1. Організація постійного влаштування

290. Конвенція формулює правило щодо принципу субсидіарності таким чином:

«Усиновлення в рамках цієї Конвенції має місце лише в разі, якщо компетентні органи влади Держави походження [...] визначили після належного розгляду можливостей влаштування дитини в Державі походження, що міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини»¹⁹⁴.

291. Рішення про організацію постійного влаштування¹⁹⁵ має ухвалюватись, коли після достатнього ретельного вивчення ситуації з'ясовано, що дитина не може залишатись у сім'ї походження або під опікою членів родини. У такому разі необхідно докласти всіх зусиль для влаштування дитини, бажано у прийомній родині, в країні її походження¹⁹⁶.

292. Держави повинні забезпечити влаштування дитини в постійній родині настільки швидко, наскільки можливо за належного врахування найкращих інтересів дитини. У Пояснювальній записці зазначено, що третій параграф Преамбули, підкреслюючи важливість постійної відповідної сім'ї, не відкидає та не ігнорує інших варіантів опіки, але наполягає, що виховання у постійній родині є найбажанішою альтернативою вихованню в рідній сім'ї¹⁹⁷.

¹⁹³ У Грузії діти потрапляють до дитячих закладів, оскільки відсутня система підтримки та допомоги батькам, нездатним годувати, вдягати або навчати своїх дітей. Організація «Worldvision» разом із «EveryChild», ЮНІСЕФ та міністерствами праці, охорони здоров'я, соціальної політики й освіти, реалізували в Грузії перший проект «Запобігання відмові від немовлят і вилучення їх із дитячих закладів». Див. подробиці на сайті організації «WorldVision» за адресою: <http://meero.worldvision.org/issue_details.php?issueID=10>.

¹⁹⁴ Стаття 4 b).

¹⁹⁵ Див., наприклад, документ МСС/МКЦ «Глобальна політика захисту дітей, позбавлених батьківського піклування», що є на сайті <www.iss-ssi.org>.

¹⁹⁶ Див., наприклад, досвід Болівії (Кодекс законів про дитинство й отроцтво 1999 року, Статті 74 та 85), Еквадору (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Стаття 153), Індії (Національна хартія щодо дітей 2003 року, Стаття 17 «Зміцнення родин» та Рекомендації щодо усиновлення дітей з Індії 2006 року, Розділ IV, Стаття 4.1, Крок III). На Філіппінах (Закон про міждержавне усиновлення 1995 року (RA 8043), Стаття III, параграф 7) Центральний орган гарантує, що вичерпано всі можливості усиновлення дитини згідно із Сімейним кодексом та що міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини. З цією метою Рада розробляє рекомендації щодо кроків, що їх необхідно вжити для влаштування дитини всередині країни, перш ніж розглядати можливість її міждержавного усиновлення. Див. також відповідь Шрі-Ланки на запитання № 4(b) та (c) Анкети 2005 року, згідно з якою дитину, яку може бути усиновлено, спочатку «направляють до місцевих усиновителів, зареєстрованих у Комісара провінції. Дітей, від яких відмовились місцеві усиновителі, направляють до Центрального органу. Потім Комісар Центрального органу з питань випробування та опіки над дітьми вносить їх до списку першочергових кандидатів на закордонне усиновлення».

¹⁹⁷ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 43; див. також Конвенцію ООН про права дитини, коментар 8, Стаття

6.4.2. Затримки із постійним влаштуванням суперечать найкращим інтересам дитини

293. Система національного всиновлення є дієвою та життєздатною, коли держава може виконувати свої зобов'язання і знаходить постійну родину для дитини, що її потребує. Якщо система національного всиновлення відсутня, держава повинна розглянути шляхи створення такої системи, яка ефективно задовольнить потреби дітей і сімей цієї держави. Запровадження національної системи всиновлення потребує часу та ресурсів і має розглядатись як складова плану імплементації Конвенції.

294. Нездатність здійснювати національне всиновлення може спонукати деякі держави призупинити процеси міждержавного всиновлення, допоки не буде створено й розбудовано національну систему. Проте затримка із постійним влаштуванням дитини під час довгострокової реформи системи захисту дітей і піклування здебільшого суперечить принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини». Запроваджуючи зміни, держави мають розглянути проміжні заходи, що дадуть можливість дітям, які потребують постійної родини, знайти таку родину в розумно стислі строки, особливо коли вже розпочато відповідну роботу. Інакше діти, які перебувають у дитячих закладах, можуть залишатись там роками, якщо не будуть улаштовані в постійних сім'ях шляхом міждержавного всиновлення. Питання «перехідних» чи «напівзавершених» справ з всиновлення (справ, що розпочалися до запровадження мораторію на всиновлення або не були завершені на момент введення Конвенції в дію) розглянуто детальніше в Розділі 8.3.2.

295. З іншого боку, держави не повинні використовувати проміжні, тимчасові положення, щоб звільнити себе на невизначений термін від зобов'язання запровадити необхідні зміни. Це одна з основних причин, що зумовлюють важливість національної стратегії реформування системи захисту дітей (див. Додаток 2). Країна, що має намір приєднатися до Конвенції 1993 року може продемонструвати своє прагнення провести довгострокові реформи, що, можливо, допоможе їй уникнути заперечень проти її приєднання з боку інших держав. Однак нездатність нової Договірної держави реалізувати національну стратегію реформ може зумовити міжнародний тиск з вимогою дотримуватися принципів Конвенції.

6.4.3. Побудова національної системи всиновлення

296. У межах цього Посібника можна лише окреслити деякі аспекти створення та розвитку національної системи всиновлення. Надзвичайно важливо побудувати таку систему, яка реагуватиме на потреби дітей оперативної й ефективно. Варто розглянути такі чинники:

- як сприяти національному всиновленню;
- як підготувати і схвалити прийомні родини;
- чи надавати фінансову підтримку прийомним родинам;
- хто має надавати послуги з всиновлення;
- як підібрати дитині відповідну родину.

297. Звичайно, розвиток національної системи всиновлення важливий, але можуть бути й інші форми опіки й піклування, що вже застосовуються у державі походження і заслуговують на підтримку й подальший розвиток. Наприклад, у Камбоджі родичі осиротілої чи кинutoї дитини та члени місцевої громади нерідко виявляють бажання піклуватися про неї, проте не хочуть всиновлювати її офіційно. Буддійські монахи та монахині також пропонують дім і піклування невеликим групам дітей. Така форма опіки добре підходить старшим дітям, що не можуть бути всиновлені. Якщо зазначені системи гарантують дитині постійне піклування, то їх сприймають і дорослі, й діти.

20(3), де йдеться про бажаність наступництва у вихованні дитини.

Там, де це доцільно, слід заохочувати й розвивати такі підходи. Варіанти опіки в межах місцевої громади подекуди є ефективнішими за національне усиновлення.

6.4.4. Сприяння національному усиновленню

298. У державах, яким історично притаманний низький рівень національних усиновлень, необхідно підвищувати обізнаність населення з можливостями усиновлення та формувати культуру сприйняття усиновлення. У деяких країнах усиновлення традиційно не вважали за варіант виховання дітей, які залишились без сім'ї. Для усвідомлення громадськістю потреби у прийомних родинах може знадобитись зміна суспільної думки та ставлення. Деякі країни досягли такого усвідомлення завдяки активній інформаційно-просвітницькій роботі, кампаніям у ЗМІ та залученню широкого кола державних посадовців на місцевому, регіональному та національному рівні¹⁹⁸. Це стало у пригоді й дітям, і родинам.

299. Створюючи національну систему усиновлення, держави повинні з'ясувати, що перешкоджає національному усиновленню, а також вирішити, як заохотити родини усиновлювати дітей.

6.4.5. Підготовка та схвалення прийомних родин

300. Коли держави виявили й відібрали потенційних усиновителів, вони мають надати певний час на проведення консультацій та підготовку родин, перш ніж схвалювати їх як прийомних батьків. Необхідно оцінити здатність перспективних усиновителів належно піклуватися про дитину та виховувати її¹⁹⁹.

301. Держави повинні розробити процедури або критерії оцінки національних родин щодо їх відповідності та спроможності усиновити дитину. Проводити оцінювання та підготовку національних прийомних батьків можна за стандартами, подібними до тих, що застосовують в міждержавному усиновленні²⁰⁰. Тут можуть стати у пригоді моделі та системи, що існують в інших державах.

302. Важливо вирішити, який орган має необхідний рівень кваліфікації та належну компетенцію для проведення підготовки прийомних родин до усиновлення.

6.4.6. Підбір дітей та родин

303. Одним із найголовніших та найскладніших завдань у розвитку дієвої національної системи усиновлення є визначення, як підбирати дітей, що можуть бути усиновлені й потребують родини, та схвалені прийомні сім'ї. Як правило, схвалення прийомних сімей є прерогативою місцевих компетентних органів, які намагаються підібрати їм дітей з місцевих закладів²⁰¹. Проте, якщо не вдалося підібрати дитині сім'ю за місцем проживання, держава має визначити порядок пошуку належної родини в інших районах країни.

¹⁹⁸ Див. досвід Філіппін (Закон про національне усиновлення 1998 року (RA 8552), Стаття 1, Частина 2(с) (iv, v та vi)), а також кампанії, організовані Центральним органом Чилі (SENAME): <www.sename.cl>.

¹⁹⁹ Наприклад, у Канаді (Британська Колумбія) існує вимога щодо оцінки прийомної родини (Положення про усиновлення, Частина 3); у Данії проводиться оцінка та курс підготовки для потенційних усиновителів (Закон про усиновлення, *пор.* Зведений закон № 928 від 14.09.2004 р. та Виконавчий указ про схвалення прийомних батьків); в Італії діє вимога щодо стабільності у стосунках потенційних усиновителів до усиновлення (Закон № 149 від 28.03.2001 р., Стаття 6).

²⁰⁰ Див. Конвенцію ООН про права дитини, коментар 8, Стаття 21(с), а також відповіді на запитання № 4(г) Анкети 2005 року: Канада (Британська Колумбія): порядок оцінювання придатності та відповідності майбутніх прийомних батьків визначено у Частині 3 Положень про усиновлення в Британській Колумбії; Данія: «Для того щоб забезпечити добробут усиновлюваної дитини, необхідно оцінити всіх прийомних батьків; майже всі прийомні батьки мають пройти обов'язковий курс підготовки, перш ніж усиновлювати дитину із-за кордону». Крім того, за датським законодавством, має бути проведено три етапи вивчення становища потенційних усиновителів.

²⁰¹ Чилійський Закон 19.620/1999 про усиновлення дітей (Статті 20-22) передбачає, що усиновлення чилійської дитини іноземними громадянами може відбуватися лише тоді, коли не знайшлося чилійського подружжя або іноземного подружжя, що постійно мешкає в Чилі, які зацікавлені в усиновленні дитини та відповідають юридичним вимогам. Рекомендації щодо усиновлення дітей з Індії 2006 року (Розділ 3.4) відзначають необхідність «заохочувати та сприяти влаштуванню дітей для усиновлення чи опіки в сім'ях всередині країни».

304. Чимало країн вирішують це завдання за допомогою системи реєстрації²⁰². Компетентний орган веде централізований реєстр усіх дітей, що можуть бути усиновлені, та всіх потенційних прийомних родин у країні. Відтак, якщо місцеві власті не можуть підібрати для дитини належну схвалену сім'ю, їй можуть знайти сім'ю в іншій місцевості. Реєстри можуть також містити відомості про те, яких дітей можна направити на міждержавне усиновлення, якщо не знайдеться місцевої родини, аби її усиновити²⁰³.

305. На етапі підготовки до міждержавного усиновлення, з метою сприяти дотриманню принципу субсидіарності багато держав визначають порядок перевірки для з'ясування, чи докладено належних зусиль для влаштування дитини в національній сім'ї. Як правило, такий порядок передбачає, що дитина залишається кандидатом на національне усиновлення протягом певного часу або доки не буде зроблено певних кроків, спрямованих на пошук відповідної родини²⁰⁴.

306. Однак зволікання з міждержавним усиновленням дитини лише заради дотримання свавільних адміністративних процедур, зазвичай, суперечить найкращим інтересам дитини. У деяких державах походження, де кількість дітей, яких може бути усиновлено, набагато перевищує кількість національних прийомних родин, принцип субсидіарності вважається реалізованим, якщо «ретельно розглянуто можливості влаштування дитини в державі походження» та встановлено, що для неї немає відповідної національної родини. Принцип субсидіарності не визначає жодних часових рамок або процедур.

6.4.7. Надання послуг

307. Створюючи та розвиваючи національну систему усиновлення, держави мають проаналізувати, які послуги з усиновлення потрібні, хто і як надаватиме ці послуги. Послуги з усиновлення потребують спеціальних знань і вагомого досвіду соціальної роботи, особливо в галузі дослідження становища прийомної родини та її схвалення, підбору дітей.

308. Деякі держави дозволяють приватним агентствам надавати такі послуги²⁰⁵. Приватні агентства мають досвід і кваліфікований персонал, здатний проводити оцінювання й підготовку прийомних батьків та влаштовувати дітей на усиновлення за кордоном. Державні органи мають виконувати функції нагляду за дотриманням належних стандартів, асортименту і якості надаваних послуг.

²⁰² Див., наприклад, досвід Бразилії (Закон про дітей та підлітків 1990 року, Стаття 50), Болгарії (Положення № 3 про умови та порядок надання згоди на усиновлення болгарських громадян іноземцями від 16.09.2003 р., Розділ III), Чилі (Закон 19.620/1999 про усиновлення дітей, Стаття 5), Латвії (Постанова № 111 Ради Міністрів від 11.03.2003 р., Стаття 3), Литви (Постанова № 1422 від 10.09.2002 р. «Порядок реєстрації усиновлень в Литовській Республіці» та Цивільний кодекс, Стаття 3.219).

²⁰³ У Литві спочатку розглядаються варіанти влаштування усиновлюваної дитини в литовській сім'ї. У встановленому порядку регіональні або муніципальні органи соціального забезпечення повинні, перш за все, спробувати повернути дитину в її рідну сім'ю чи в сім'ю інших родичів. Якщо це неможливо, дитину може усиновити, взяти на виховання чи під опіку литовська родина. Якщо ж не вдається знайти литовську родину, то агентство з усиновлення шукає належну іноземну сім'ю в Реєстрі потенційних прийомних батьків. У Молдові (Сімейний кодекс, Стаття 56) існують також районні реєстри та національний реєстр дітей, яких може бути усиновлено.

²⁰⁴ Болгарія (Положення № 3 про умови та порядок надання згоди на усиновлення болгарських громадян іноземцями від 16.09.2003 р., Стаття 3); Чилі (Закон 19.620/1999 про усиновлення дітей, Стаття 12); Філіппіни (Закон про національне усиновлення 1998 року (RA 8552)). У Білорусі усиновлення дитини іноземцями чи особами без громадянства, крім родичів, може розглядатися лише за шість місяців із дати реєстрації дитини. Див. відповіді на запитання Анкети 2000 року.

²⁰⁵ Див., наприклад, досвід Філіппін (Закон про національне усиновлення 1998 року (RA 8552), Стаття I, частина 3h): «Агентства з улаштування дітей, уповноважені Міністерством надавати комплексні послуги із забезпечення добробуту дитини, в тому числі отримувати заяви на усиновлення, оцінювати потенційних прийомних батьків і готувати звіт про дослідження обставин життя усиновителів».

РОЗДІЛ 7. ПРОЦЕС МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ ЗА КОНВЕНЦІЄЮ

309. Преамбула Конвенції проголошує принцип, згідно з яким:

«міждержавне всиновлення може надати дитині переваги, пов'язані з наявністю постійної сім'ї, якщо відповідну сім'ю не може бути знайдено для неї у державі походження»²⁰⁶.

310. З метою запровадження та поширення належної практики необхідно забезпечити дотримання принципу субсидіарності, охарактеризованого в Розділі 2 «Загальні принципи Конвенції», а також процедур або рекомендацій стосовно використання можливостей національного всиновлення дитини, що їх описано в попередньому розділі. Лише після цього можна переходити до процесу міждержавного всиновлення, про який ідеться в цьому розділі Посібника. Важливо підкреслити послідовний характер усіх кроків стосовно дитини й усіх етапів процесу, що зрештою ведуть до міждержавного всиновлення.

7.1. Процес міждержавного всиновлення

311. Коли визначено, що дитину може бути усиновлено, та належним чином досліджено можливості влаштування дитини у державі походження, Центральний чи інший компетентний орган може встановити, що найкращим інтересам дитини відповідає міждержавне всиновлення²⁰⁷.

312. Процедурні вимоги, що висуваються до кожного випадку міждержавного всиновлення в межах Конвенції, викладено у Статтях 14–22 Розділу IV Конвенції. Ці правила є обов'язковими та мають виконуватися в кожному випадку всиновлення, в тому числі родинного. У цьому розділі Посібника термін «Центральний орган» вжито в широкому значенні, що охоплює державні органи або уповноважені організації, передбачені Статтею 22(1), або призначених (неакредитованих) осіб, передбачених Статтею 22(2). Проте перш ніж вони зможуть виконувати певні функції Центрального органу, ці організації або особи мають бути призначені відповідно до вимог Статей 13 та 22.

313. У Пояснювальній записці зазначено, що:

«Розділ IV спрямований на створення процедури, яка захищатиме засадні інтереси всіх сторін, залучених до міждержавного всиновлення, зокрема дитини, біологічних батьків та майбутніх прийомних батьків. Відтак він запроваджує важливі гарантії захисту цих інтересів і, водночас, сприяє спрощенню процедур, що існують, та максимальному використанню можливостей знайти дім і родину для бездомних дітей в інших Договірних державах [...] Досягнуто консенсусу щодо обов'язкового характеру правил, встановлених у Розділі IV [...] Тому вони мають застосовуватись у всіх випадках»²⁰⁸.

314. На самому початку Розділу IV, у Статтях 14 та 15, описано процедури, що стосуються майбутніх прийомних батьків (але не дитини). Проте не йдеться ані про пріоритетний вибір, ані про хронологічний порядок всиновлення — спочатку зареєструвати перспективних усиновителів, а потім шукати дітей, що можуть бути усиновлені. Навпаки, пріоритетом завжди є забезпечення найкращих інтересів дитини, як постійно підкреслюють автори цього Посібника, починаючи з першого принципу в Розділі 2 до останнього розділу.

315. На жаль, цей пріоритет не завжди визнають на практиці, коли забагато уваги приділяють потребам прийомних батьків, які шукають дитину, а не потребі дитини у сім'ї, яка підходить. Не слід очікувати, що держава походження реєструватиме величезну кількість заяв від потенційних усиновителів, а заявники зможуть тиснути на неї, вимагаючи надати пріоритет їхній заяві²⁰⁹.

²⁰⁶ Див. Преамбулу до Конвенції, параграф 3.

²⁰⁷ Стаття 4 b).

²⁰⁸ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграфи 282 та 283.

²⁰⁹ Див. відповідь МСС/МКЦ на запитання № 4(g)–(i), 6, 16, 17 та 19 Анкети 2005 року.

316. В ідеалі, коли найкращі інтереси дитини дійсно є пріоритетом, компетентні органи в державі походження мають спланувати й організувати постійне влаштування, у тому числі визначити, чи може дитина бути всиновлена та чи потребує вона міждержавного усиновлення. Тоді вони повідомляють державі, що приймає, про категорії дітей, яким потрібна родина, перш ніж запитувати справи потенційних прийомних батьків для цих дітей²¹⁰. Держава походження, котра змогла «розвернути течію» таким чином, буде здатна побудувати процес міждержавного всиновлення, що по-справжньому зосереджений на інтересах дитини²¹¹ (див. також Розділ 10.4 цього Посібника про запобігання тиску на держави походження з боку держав, що приймають, чи уповноважених організацій).

7.1.1. Огляд процедур, передбачених Розділом IV Конвенції

317. Потенційні прийомні батьки мають звернутися до Центрального органу в державі свого постійного проживання²¹². Якщо Центральний орган держави, що приймає, упевнений в тому, що заявники мають право на усиновлення та підходять для цього, він готує доповідь про сім'ю та передає її Центральному органу держави походження дитини²¹³. З Конвенції випливає, хоча і не стверджується відкрито, що країна постійного проживання прийомних батьків повинна визначити у відповідному законодавстві або процедурах критерії оцінки потенційних усиновителів на здатність усиновити дитину. Таке оцінювання мають проводити професіонали з належним рівнем кваліфікації та досвіду.

318. Центральний орган держави походження повинен мати реєстр дітей, визнаних такими, що можуть підлягати міждержавному усиновленню. Центральний орган здійснює підбір усиновлюваної дитини та прийомних батьків, які мають якості й уміння, що найкраще відповідають потребам цієї дитини. З Конвенції випливає, що держава походження також має встановити у відповідному законодавстві або процедурах критерії визнання дитини такою, що може бути усиновлена.

319. Якщо Центральний орган держави походження впевнений у тому, що дитину може бути усиновлено, він готує доповідь про дитину, забезпечує належне отримання згоди, здійснює підбір дитини та належних прийомних батьків і визначає, чи відповідає заплановане влаштування найкращим інтересам дитини²¹⁴. Центральний орган передає доповідь про дитину Центральному органу держави, що приймає²¹⁵, який повинен з'ясувати, чи погоджуються прийомні батьки із запропонованим влаштуванням²¹⁶, а також може, за потреби, схвалити запропоноване влаштування²¹⁷. Якщо обидва Центральні органи погоджуються, що всиновлення можливе²¹⁸ і що дитині дозволяється в'їхати до держави, що приймає, та постійно в ній проживати²¹⁹, дитину може бути довірено прийомним батькам, а процес усиновлення може завершуватися, як передбачено законодавством держави походження. Якщо відповідно до Статті 28 усиновлення має остаточно здійснитись у державі походження, то перш ніж дитині дозволять виїхати з держави походження, мають бути завершені всі юридичні, в тому числі судові, процедури усиновлення.

7.1.2. Уникання зайвих зволікань

320. На відміну від деяких інших Гаазьких конвенцій²²⁰, Конвенція 1993 року не встановлює будь-яких часових меж розгляду справ. Проте нерідко трапляються затримки й зволікання, іноді з неми-

²¹⁰ Порто Алегре у Бразилії досяг цього ідеалу. Див. МСС/МКЦ, «Редакційна стаття: Найкращі інтереси дитини, що є попитом і що пропозицією?», *Щомісячний вісник № 65*, березень 2004 року.

²¹¹ Див. МСС/МКЦ, «Бразилія: розвертаючи течію паперів. Практика, що забезпечує дотримання прав дитини та етики міждержавного усиновлення», *Щомісячний вісник № 6/2005*, червень 2005 року.

²¹² Стаття 14.

²¹³ Стаття 15.

²¹⁴ Стаття 16(1).

²¹⁵ Стаття 16(2).

²¹⁶ Стаття 17 а).

²¹⁷ Стаття 17 б).

²¹⁸ Стаття 17 с).

²¹⁹ Стаття 17 д).

²²⁰ Конвенція 1980 року про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей, Стаття 11; Конвенція 2007 року про міжнародне

нучих причин, наприклад об'єктивних практичних складнощів у державі походження. Такі причини описано детальніше в Розділі 7.2.1 «Встановлення, що дитину може бути усиновлено» (Стаття 4 а)). Зайві затримки можуть виникнути через несвоєчасне реагування Центральних органів або уповноважених організацій на запити та через інші недоліки комунікації. Спеціальна комісія 2005 року погодилася, що зайвих зволікань бути не повинно, проте певні затримки необхідні для забезпечення добросовісності в підготовці до усиновлення та ухваленні рішень у найкращих інтересах дитини.

321. Спеціальна комісія надала такі рекомендації:

«Спеціальна комісія нагадує Договірним державам, що підписали Конвенцію, про їх зобов'язання за Статтею 35 діяти швидко у процесі усиновлення та особливо наголошує на необхідності уникати зайвих зволікань у пошуку постійної сім'ї для дитини»²²¹.

Спеціальна комісія радить використовувати гнучкі й ефективні системи зв'язку з огляду на новітні технологічні досягнення, де вони доступні.»²²²

7.2. Дитина

322. Цей розділ присвячено процедурам міждержавного усиновлення, що існують у державі походження й стосуються дитини.

7.2.1. Встановлення того, що дитину може бути усиновлено (Стаття 4 а))

323. Перш ніж розпочнеться процес усиновлення, компетентні органи у державі походження мають встановити, що дитину може бути усиновлено. Згідно зі Статтею 16 підбір дитини й родини може відбуватися лише після того, як Центральний орган держави походження пересвідчиться в тому, що дитину може бути усиновлено²²³. Ця вимога демонструє прямий зв'язок між порядком міждержавного усиновлення та послідовністю процедур, описаних у попередніх розділах, а саме: надходження дитини до системи захисту та піклування й оцінка доцільності/надання послуг зі збереження родини та національного усиновлення.

324. Здатність дитини бути всиновленою визначається відповідно до законодавства держави походження²²⁴. У процесі впровадження відповідного законодавства і процедур необхідно забезпечити виконання юридичних критеріїв, а також зважити на медичні, психологічні та соціальні аспекти визнання дитини такою, що може бути усиновлена²²⁵. Наприклад, для того щоб установити, що дитину може бути усиновлено, необхідно чітко визначити, які процедури (скажімо, визнання факту відмови батьків від дитини чи надання свідчень організації постійного влаштування) мають бути виконані, перш ніж дитину визнають такою, що може бути усиновлена²²⁶.

325. Належною практикою вважається визначення державою походження у своєму плані імплементації, який орган має повноваження згідно зі Статтею 4 а) встановлювати, що дитину може бути усиновлено, а також формулювання критеріїв, за якими ухвалюють відповідне рішення. Рі-

стягнення аліментів на дітей та інші форми сімейного утримання, Стаття 12.

²²¹ Рекомендація № 14.

²²² Рекомендація № 16.

²²³ Стаття 16(1).

²²⁴ Це питання розглянуто детальніше в Розділі 8.6.2.

²²⁵ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 119. У Буркіна-Фасо пріоритет надається національному усиновленню, але через соціально-культурні проблеми країна має недостатньо потенційних усиновителів серед місцевих мешканців. Дітей визнають такими, що можуть бути усиновлені, лише тоді, коли їхні батьки померли, покинули їх або підписали письмову згоду на їх усиновлення. Див. відповідь на запитання Анкети 2000 року.

²²⁶ Андорра (Закон від 21.03.96 р., Статті 8-10); Еквадор (Кодекс законів про дітей та молодь 2003 року, Стаття 158); Литва (Цивільний кодекс, Стаття 3.209). Детальнішу інформацію можна знайти у відповідях на запитання № 4(с) Анкети 2005 року.

шення про соціально-психологічну придатність дитини до всиновлення ухвалюють, коли остаточно з'ясовано, що рідна сім'я дитини неспроможна її виховувати і що забезпечення родинного оточення буде на користь дитині. Крім того, необхідно встановити, що немає юридичних перешкод до всиновлення дитини, на основі чого настає припинення правових відносин між дитиною та її біологічними батьками за законами держави походження²²⁷.

326. У разі відмови біологічних батьків від дитини необхідно за можливості дослідити походження та обставини життя дитини, а також докласти максимальних зусиль для розшуку батьків або інших родичів дитини та возз'єднання сім'ї²²⁸. Аналогічний процес має застосовуватись до дітей-сиріт. Необхідно мінімізувати будь-які зволікання із дослідженням походження дитини й ухваленням рішення про її постійне влаштування. Завжди слід досягати балансу між забезпеченням захисту дитини (завдяки збереженню родинних зв'язків), ухваленням рішень, що відповідають найкращим інтересам дитини (наприклад, про недоцільність залишати дитину в дитячому закладі впродовж невизначеного терміну), та скороченням адміністративних процедур, що дасть дитині можливість якнайшвидше увійти в постійну родину (див. також Розділ 7.1.2 «Уникання зайвих зволікань»).

327. Якщо біологічні батьки добровільно віддали дитину на всиновлення, необхідно пересвідчитись, що це рішення не спричинене неналежним тиском або фінансовим захопленням²²⁹. У кожному разі необхідно зібрати інформацію про походження та обставини життя дитини для доповіді про дитину, передбаченої Статтею 16 (1) а).

328. Проте не кожна дитину, позбавлену батьківського піклування, можна всиновлювати. Аналізуючи чинники й умови, що унеможливають всиновлення дитини, якщо такі існують (наприклад, вік чи стан здоров'я), необхідно зважати на засадні принципи недискримінації за статусом народження, етнічної належності чи інвалідності²³⁰.

329. Перш ніж здійснювати підбір батьків для дитини, необхідно встановити, що дитину може бути всиновлено. Ця вимога може видатись очевидною, проте деякі держави навіть включили її до національного законодавства з всиновлення, оскільки на практиці все відбувається навпаки. Системи, що функціонують в деяких державах, дають потенційним прийомним батькам можливість дізнатися про дітей, «відданих» на всиновлення, навіть до того, як їх визнано такими, що можуть бути всиновлені, та до отримання необхідної згоди від усіх сторін. Такі дії можуть бути вмотивовані добрими намірами або фінансовими чи функціональними обмеженнями, проте вони можуть призвести до зловживань, а відтак суперечать положенням Конвенції. Інша справа, коли потенційні усиновителі дізнаються про дітей, визнаних такими, що можуть бути всиновлені. З точки зору дотримання Конвенції, це цілком прийнятно.

330. Офіс Центрального органу або спеціальний реєстр повинен мати список дітей, яких може бути всиновлено²³¹. Необхідно ретельно контролювати тривалість часу, впродовж якого дитина залишається у списку або реєстрі. Для дітей, що довго перебувають у списку, слід першочергово підшукувати постійну родину.

²²⁷ Правила етичної поведінки МСС/МКЦ: *Права дитини в національному та міждержавному всиновленні. Етичні норми та принципи. Практичні рекомендації*; є на сайті <www.iss-ssi.org>.

²²⁸ Див. відповіді на запитання № 4(с) Анкети 2005 року: Перу (вивчення походження та обставини життя дитини здійснюється у рамках процесу «*Investigación Tutelar*», покликаною підтвердити юридичний статус покинутих дітей — Закон про адміністративний порядок всиновлення неповнолітніх, оголошених юридично покинутими, Стаття 3); Румунія (Закон 272/2004 та Закон 273/2004). Див. також досвід Індії (Рекомендації щодо всиновлення дітей з Індії 2006 року, Розділ V, Частина 5.5, Крок 2) та Філіппін (Закон про національне всиновлення 1998 року (RA 8552), Стаття II, Частина 5).

²²⁹ Цю вимогу передбачено у законодавстві багатьох країн. Див., наприклад, у Болівії (Кодекс законів про дітей та підлітків 1999 року, Стаття 60); Гватемалі (Закон про всиновлення дітей 2007 року, Стаття 35 d); Індії (Рекомендації щодо всиновлення дітей з Індії 2006 року, Розділ V, Частина 5.7).

²³⁰ Див. Конвенцію ООН про права дитини, коментар 8, Стаття 2(1).

²³¹ Див., наприклад, досвід Азербайджану (Порядок реєстрації дітей, позбавлених батьківського піклування, й усиновлених дітей; Порядок реєстрації іноземців та осіб без громадянства, які бажають усиновити дітей, які є громадянами Республіки Азербайджан, Постанова Кабінету Міністрів № 172 від 20.09.2000 р.); Болгарії (Сімейний кодекс, Стаття 136 а), параграф 2.7 та Положення № 3 про умови та порядок надання згоди на всиновлення болгарських громадян іноземцями від 16.09.2003 р., Розділ III); Литви (Цивільний кодекс, Стаття 3.219 «Реєстр усиновлень» та Постанова № 1422 від 10.09.2002 р., Порядок реєстрації усиновлень у Литовській Республіці). Див. також відповідь Шрі-Ланки на запитання № 4(с) Анкети 2005 року.

331. Може постати запитання про роль судів у державі що приймає, які ухвалюють остаточне рішення про усиновлення. За таких обставин суд, попередньо до ухвалення рішення, має встановити, чи дитину може бути усиновлено згідно з національним законодавством тієї країни. Теоретично суд може визнати, що за національним законодавством (у тому числі внутрішніми правилами в межах міжнародного приватного права) дитину не може бути усиновлено і рішення про усиновлення не може бути ухвалене, навіть якщо держава походження визнала дитину такою, що може бути усиновлена. Залишається лише сподіватись, що до того, як відбудуться будь-які усиновлення, держава, що приймає, повідомить про всі обмеження, встановлені її національним законодавством, аби держава, що приймає, могла виявити будь-які процедурні недоліки або перешкоди щодо усиновлення до того, як процес усиновлення досягне завершального етапу. Стаття 4 Конвенції чітко зазначає, що саме держава походження встановлює, чи може бути усиновлено дитину, яка мешкає в цій країні. Відповідне рішення ухвалюють згідно із законодавством держави походження. Проте держава, що приймає, може висувати інші критерії щодо здатності дитини бути усиновленою. У такому разі дитина, яка не відповідає юридичним критеріям щодо усиновлення у державі, що приймає, не має вважатися кандидатом на усиновлення в цій країні. Зазначену дилему можна вирішити, виходячи із Статті 17 с) Конвенції, згідно з якою усиновлення можливе лише тоді, коли воно відповідає вимогам Конвенції та законодавства обох країн.

332. Застосування різних критеріїв придатності дитини до усиновлення у державі походження та державі, що приймає, не суперечить положенням Конвенції. Це нагадує ситуацію з потенційними усиновителями, коли держава, що приймає, і держава походження висувують різні критерії оцінки того, чи одні й ті самі прийомні батьки мають право на усиновлення та підходять для цього. Власті держави, що приймає, повинні пересвідчитися, що потенційні усиновителі відповідають вимогам держави походження, перш ніж надсилати їх заяву і документи до тієї країни. Компетентні органи держави походження мають пересвідчитися, що потенційні батьки-заявники відповідають вимогам держави походження, перш ніж погодитись на продовження процесу усиновлення. Аналогічний підхід має застосовуватись, коли йдеться про встановлення придатності дитини до усиновлення. Держава, що приймає, може відмовитись від міждержавного усиновлення дитини, яка не відповідає її критеріям.

333. Важливість визнання дитини такою, що може бути усиновлена, та складність проблем, що можуть постати через неналежне або непослідовне застосування положень Конвенції, підкреслюють нагальність навчання суддів та інших представників адміністративної та правової системи Договірних держав основних положень Гаазької конвенції. Вище зазначалося, що місцеві судді у державах походження часто-густо нічого не знають про Гаазьку конвенцію і можуть розглядати справу про міждержавне усиновлення як усиновлення національне. Аналогічно судді у державах, що приймають, потребують окремої підготовки з питань міждержавного усиновлення й застосування Гаазької конвенції. Все це дасть можливість запобігти умисним і неумисним порушенням Конвенції.

7.2.2. Забезпечення отримання згоди від усіх сторін

334. Центральні органи й уповноважені організації мають бути впевнені в тому, що належну згоду отримано від усіх сторін. Згідно зі Статтею 16(2) Центральний орган держави, що приймає, повинен отримати докази того, що необхідну згоду була одержано. Згідно зі Статтею 17 с) Центральні органи обох держав, перш ніж погодитись на завершення процесу усиновлення, мають пересвідчитись, що виконано вимоги Конвенції. У Розділі 2.2.3 цього Посібника детально описано, яких застережних заходів мають вжити Договірні держави, аби забезпечити, щоб необхідну згоду було отримано з огляду на права всіх залучених сторін.

335. Бажано, щоб держави використовували рекомендовану стандартну форму — Заява про згоду на усиновлення, — схвалену Спеціальною комісією 1994 року й оприлюднену в березні 1995 року в Додатку В до Звіту Спеціальної комісії²³². Рекомендовану стандартну форму наведено також у Додатку 7 до цього Посібника.

²³² Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 5. Див. також абзац 81 цієї Доповіді.

7.2.3. Підготовка доповіді про дитину

336. Держави походження мають визначити відповідального за підготовку доповіді про дитину, передбачену Статтею 16 Конвенції. Як правило, Договірні держави ухвалюють детальні внутрішні положення, що регламентують цю процедуру.

337. Доповідь про дитину повинна містити «інформацію про її особистість, походження, біографічні дані, соціальне оточення, історію сім'ї, медичну карту, включаючи таку саму для сім'ї дитини, та будь-які особливі потреби дитини»²³³. Ця вимога тісно пов'язана з положеннями Статті 30, згідно з якою інформація про походження дитини, зокрема про особи її батьків, а також медична карта мають бути збережені. Крім того, дитина повинна мати доступ до такої інформації, якщо це дозволено законом країни, в якій зберігається інформація²³⁴. Вивчаючи інформацію, дитина може отримати необхідну допомогу та скерування. Водночас можуть існувати серйозні перешкоди отриманню такої інформації, особливо про кинутих дітей. Тому з моменту надходження дитини до системи захисту й піклування компетентні органи повинні розпочинати розслідування її походження та історії.

338. Як і у випадку з потенційними усиновителями, про яких ідеться у Статті 15, доповідь про дитину згідно зі Статтею 16 готує Центральний орган. Рішення про підбір батьків для дитини ухвалюють лише після того, як підготовлено доповідь про дитину. У такий спосіб забезпечують захист інтересів усіх причетних сторін, зокрема дитини та майбутніх прийомних батьків²³⁵.

339. Підготовка доповіді про дитину не залежить від того, чи отримав Центральний орган заяву від потенційних усиновителів. Як зазначено у Пояснювальній записці, це «завдання має виконуватись не тому, що на дитину очікують заявники, а тому, що Центральний орган держави походження встановив, що є діти, чий інтереси будуть краще захищені завдяки міждержавному усиновленню. Має бути укладений список дітей, яких може бути усиновлено, щоб забезпечити якнайшвидший підбір батьків для дитини та її влаштування, а також уникнути зволікань, несприятливих для належного захисту дітей та піклування про них»²³⁶.

340. Не можна переоцінити важливість доповіді для самої дитини. Усиновлення — це процес, що триває все життя. Коли дитина виростає і починає цікавитись своїм походженням, доповідь може стати надійним джерелом інформації. Якщо доповідь містить фотографії біологічних батьків, їхнього дому чи місцевої громади, вони можуть становити велику цінність для усиновленої особи, яка прагне дізнатися про своє коріння. Питання важливості інформації про власне походження для дорослих людей, усиновлених у дитинстві, розглянуто в Розділі 9 цього Посібника.

341. Слід уникати зайвих зволікань у підготовці доповіді про дитину й на наступних етапах процесу усиновлення. Проте певні затримки ймовірні і потрібні для забезпечення ретельності збирання даних і підготовки процедур усиновлення, а також для ухвалення необхідних рішень у найкращих інтересах дитини.

7.2.4. Забезпечення точності доповідей

342. Нерідко зацікавлені органи, установи й особи наголошують на необхідності забезпечити точність доповідей і звітів, як на етапі підготовки до усиновлення, так і після нього. Держави, що приймають, висловлювали незадоволення якістю і точністю доповідей про дітей, передбачених Статтею 15 Конвенції²³⁷. Слід докласти максимум зусиль, щоб зібрати якомога більше відомостей про

²³³ Стаття 16(1) а).

²³⁴ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 309. У Чилі Центральний орган, SENAME, має програму пошуку відомостей про походження дитини (див. сайт <www.sename.cl>); на Філіппінах Центральний орган, ICAB, організовує поїздки на батьківщину для всиновлених дітей. Такі поїздки включають ознайомлення зі справою дитини та відвідання родичів (див. сайт <www.icab.gov.ph> у розділі «Найпоширеніші запитання»).

²³⁵ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 308.

²³⁶ Там само, параграф 311. Див. також вище, коментар 231.

²³⁷ Див. відповіді на запитання № 7(1)(а) Анкети 2005 року: деякі країни-респонденти (Канада (Альберта та Манітоба), Фінляндія,

походження дитини. Це має свої переваги: наявність якнайповнішої та якнайточнішої інформації в соціальних і медичних документах дитини відповідає її найкращим інтересам; вона допомагає точніше підібрати батьків для дитини; дає потенційним батькам можливість прийняти свідоме рішення про усиновлення запропонованої дитини; вона стає джерелом відомостей про рідних для відповідної дитини.

343. Держави походження також висловлювали незадоволення якістю і точністю доповідей про майбутніх прийомних батьків, передбачених Статтею 15, та звітів про ситуацію після усиновлення²³⁸.

344. Із цієї причини Спеціальна комісія 2005 року рекомендувала, щоб:

«Постійне бюро після консультацій із Договірними державами та неурядовими організаціями розробило стандартні форми заяв про згоду дитини на усиновлення (Стаття 4 d)(3)), а також стандартні форми або протоколи щодо виконання вимог Статей 15 та 16 Конвенції»²³⁹.

345. Держави повинні вжити заходів для забезпечення максимальної точності даних про дитину. Держави можуть непокоїтись за конфіденційність інформації про дитину, особливо тієї, що пов'язана з медичною та соціальною історією дитини. Проте належна інформація про дитину та потенційних усиновителів має бути зібрана й надіслана іншій стороні, перш ніж майбутні прийомні батьки остаточно погодяться на запропонований варіант підбору/розміщення.

346. Спеціальна комісія 2000 року визнала, що з точки зору процесу підбору, а також інформування потенційних усиновителів, а пізніше й самої дитини, важливо отримати повну і точну медичну картку дитини²⁴⁰.

347. Було відзначено недоліки деяких записів у медичних картках. Водночас деякі з них виявились надто детальними:

«...потрібно краще розуміти, що держави походження мають обмежені ресурси. Існували проблеми із проведенням деяких медичних тестів/аналізів, зокрема аналізу крові на ВІЛ чи гепатит В. Все це зумовило необхідність кращої співпраці з цих питань між відповідними органами держав походження та держав, що приймають. Було підкреслено важливість забезпечення конфіденційності медичної інформації про дитину з огляду на її право на приватне життя»²⁴¹.

348. Спеціальна комісія 2000 року обговорювала доцільність запровадження стандартних форм медичної картки дитини²⁴². Медична картка вважається найважливішою складовою даних про дитину. Її має заповнювати кваліфікований професійний лікар, досвідчений у діагностуванні та лікуванні дітей. Медичну картку слід вважати не засобом відбору дітей, придатних для усиновлення, а джерелом інформації, що дає прийомним батькам можливість забезпечити потреби дитини у медичній допомозі²⁴³.

349. Ідею про використання жорсткої стандартної форми медичного звіту не було підтримано, хоча всі сторони визнали необхідність більш комплексного та системного підходу до підготовки медичних звітів і певної стандартизації. Водночас представники країн у комісії погодились, що форма звіту про стан здоров'я дитини, наведена в Додатку 7 до цього Посібника з належної практики, сприятиме поліпшенню якості і стандартизації доповідей про дитину, що укладаються відповідно до Статті 16, параграфу 1 Конвенції²⁴⁴.

Нідерланди та Швейцарія) скаржились на брак медичної та соціальної інформації про дітей.

²³⁸ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, параграф 80.

²³⁹ Рекомендація № 7.

²⁴⁰ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 12.

²⁴¹ Там само, параграф 58.

²⁴² Див. Робочий документ № 3 Спеціальної комісії 2000 року, поданий Великобританією від імені неофіційної Робочої конференції європейських Договірних держав. Примірник стандартної форми міститься у Додатку 7 до цього Посібника.

²⁴³ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, параграф 59.

²⁴⁴ Там само, Рекомендація № 13.

350. Спеціальна комісія 2005 року підтримала створення стандартної форми додаткового медичного звіту про стан здоров'я маленьких дітей, що звертає особливу увагу на їхній психологічний і соціальний стан. Форма додаткового медичного звіту включає інформацію про психологічний і соціальний стан найменших дітей, у тому числі про їхні мовні та моторні навички й уміння. Оскільки для заповнення форми потрібні не розлогі, а стислі записи, вона не потребуватиме надмірних зусиль від відповідальних працівників у державах походження²⁴⁵. Комісія висловила таке побажання:

«Спеціальна комісія підтверджує корисність стандартної форми медичного звіту про дитину і відзначає доцільність, особливо у разі усиновлення наймолодших дітей, додатку до цього звіту, запропонованого в Робочому документі № 6, стор. 8–9»²⁴⁶.

351. Постає запитання, чи може національне законодавство держав, що забороняє розкривати інформацію про дитину до усиновлення, спричинити недотримання вимоги Конвенції щодо підготовки й надання доповіді²⁴⁷. Проте таке законодавство може суперечити положенням Конвенції, оскільки жодних застережень щодо неї не допускається²⁴⁸. До того ж, загальноприйняті принципи міжнародного права не дозволяють державам посилаючись на національне законодавство, намагаючись уникнути виконання своїх зобов'язань за міжнародними угодами²⁴⁹.

352. З іншого боку, неможливо забезпечити усиновлення, яке відповідає найкращим інтересам дитини, якщо приховувати важливу інформацію про дитину. Це також не дасть змоги визначити, чи мають прийомні батьки необхідні навички й уміння, а також бажання виховувати цю дитину. Відмова від розкриття необхідної інформації може спричинити неуспішне усиновлення або трагічні наслідки для дитини та сім'ї. Заради інтересів дитини Договірні держави повинні намагатись розв'язати проблему, створену їх національним законодавством про недоторканість приватного життя, що забороняє розкриття особистої інформації іншій стороні процесу усиновлення або іншій країні.

353. Питання розкриття інформації про дітей з особливими потребами розглянуто в Розділі 7.3.

7.2.5. «Підбір» дитини та родини

354. Термін «підбір» не вживається у Конвенції (через відсутність точного еквівалента французькою мовою)²⁵⁰, проте Стаття 16(1) визначає чинники, що їх держава походження має взяти до уваги, вирішуючи, що конкретну дитину слід довірити конкретній прийомній родині. Стаття 16(1) *d*) встановлює, що Центральний орган визначає, чи відповідає «передбачена передача» кращим інтересам дитини. Рішення про передачу передбачає вибір майбутніх прийомних батьків (з-поміж тих, хто має право і підходить для усиновлення дитини), які можуть найкраще задовольнити потреби дитини. Вибір здійснюють на основі доповідей про дитину та потенційних усиновителів.

355. На цьому етапі слід вживати термін «розміщення» або «передача», а не «усиновлення», оскільки процес відбору відбувається на підготовчих етапах. У Пояснювальній записці зазначено, що на цьому етапі держава походження не може дати жодних гарантій, що потенційні прийомні батьки погодяться на запропоновану передачу, оскільки сторона, що приймає, все ще не отримала доповіді про дитину²⁵¹.

356. Процес підбору складається з кількох етапів. Спочатку держава походження «підбирає» майбутніх прийомних батьків для дитини на основі доповідей про дитину та про відібраних потенцій-

²⁴⁵ Примірник додаткового медичного звіту міститься у Додатку 7 до цього Посібника та на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділі «Міждержавне усиновлення», а також «Конвенція» та «Рекомендовані стандартні форми». Цю форму також подано в Додатку 2 до Доповіді Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15.

²⁴⁶ Рекомендація № 6.

²⁴⁷ Див. застереження Болівії під час підписання Конвенції стосовно Статей 9 а) та 16. Застереження було знято до ратифікації.

²⁴⁸ Стаття 40.

²⁴⁹ Див. *Віденську конвенцію про юридичні угоди*, Стаття 27 «Міжнародне право та виконання угод».

²⁵⁰ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 318.

²⁵¹ Там само.

них усиновителів. Це має бути зроблено до ухвалення рішення про те, що передача прийомним батькам відповідає інтересам дитини (у сенсі Статті 16(1) d)), та до відсилання доповіді про дитину, передбаченої Статтею 16(2). Рішення щодо підбору має спочатку бути повідомлене Центральному органу / уповноваженій організації держави, що приймає, а вже потім — майбутнім прийомним батькам. На цьому етапі потенційні усиновителі здебільшого все ще перебувають у державі, що приймає. Центральний орган / уповноважена організація їхньої країни, а не держави походження, має поінформувати їх про рішення щодо підбору (див. Розділ 7.2.5). Згода майбутніх прийомних батьків на запропонований варіант підбору/передачі означає завершення процесу підбору.

357. Підбором повинна займатися не одна особа, а група фахівців у галузі захисту дітей, які пройшли підготовку з політики та практики усиновлення. Бажано, щоб вони були спеціалістами із соціальної роботи або психології. У разі міждержавного усиновлення бажано також запросити до групи фахівців юриста, аби забезпечити виконання всіх юридичних вимог та перевірити сумісність цих вимог у державі, що приймає, і державі походження²⁵². Як зазначалось у Розділі 2.1.3.3, потенційні усиновителі не повинні здійснювати підбір, наприклад, вони не повинні відвідувати дитячий заклад, щоб обрати дитину, яка їм сподобалась, або обирати дитину за фотокаталогом. Не можна здійснювати підбір винятково за допомогою комп'ютера, навіть якщо такий метод використовують для попереднього відбору за певними критеріями, як-от, вік, стать чи особливі потреби дитини. Остаточний підбір завжди мають робити професіонали.

358. Стаття 29 вимагає, щоб не було «контактів між майбутніми прийомними батьками та батьками дитини чи будь-якою іншою особою, яка піклується про дитину, поки не виконано вимоги Статті 4 а)-с) та Статті 5 а), якщо усиновлення не відбувається в межах сім'ї або якщо такий контакт відповідає умовам, встановленим компетентним органом держави походження».

359. Щоб запобігти неналежній чи незаконній практиці в ході підбору, Стаття 29 однозначно забороняє будь-які контакти між потенційними усиновителями та будь-якою особою, на чие рішення вони можуть умисно чи неумисно вплинути. Єдиний виняток із цього правила зроблено для випадків родинного усиновлення, коли сторони очевидно знають одна одну, або випадків, коли компетентний орган висуває певні умови щодо контактів, які виконуються сторонами. Повноваження висувати умови щодо контакту слід використовувати дуже обережно. Стаття 29 не забороняє обмінюватись інформацією про потенційних прийомних батьків та усиновлювану дитину, яка необхідна всім сторонам для ухвалення виваженого остаточного рішення про влаштування дитини, що відповідало б її найкращим інтересам.

360. Спеціальна комісія 2005 року дала таку рекомендацію щодо цього:

«Спеціальна комісія рекомендує державам усіляко переконувати сторони утримуватись від прямих контактів між потенційними усиновлювачами та компетентними органами в державі походження, доки такі контакти не буде дозволено. Як виняток, такі контакти в належний час можуть стати бажаними, наприклад, у випадку дитини з особливими потребами»²⁵³.

361. Якщо держава походження дозволяє уповноваженим організаціям приймати заяви від потенційних усиновителів, встановлювати, що дитину може бути усиновлено, та ухвалювати рішення про підбір, вона має забезпечити належний нагляд і контроль за тим, щоб рішення відповідало юридичним вимогам та найкращим інтересам усиновлюваної дитини.

362. Слід особливо наголосити, що рішення про підбір є одним з найважливіших рішень у всьому процесі усиновлення; його мають ухвалювати компетентні фахівці з відповідним досвідом і кваліфікацією. Саме так можна досягти ефективної реалізації принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини».

363. Крайня поінформованість про ризики, пов'язані з випадками невдалого чи незавершеного усиновлення, допомогла б державам походження ухвалювати рішення про підбір. Така інформація

²⁵² Правила етичної поведінки МСС/МКЦ; документ є на сайті <www.iss-ssi.org>, див. коментар 227.

²⁵³ Рекомендація № 15.

допомогла б державам, що приймають, точніше оцінювати майбутніх прийомних батьків або краще готувати їх до усиновлення. З іншого боку, збирання та обмін інформацією про чинники, пов'язані з успішним усиновленням, також сприяли б ефективнішому ухваленню рішень про підбір.

7.2.6. Передача доповіді про дитину

364. Коли Центральний орган у державі походження встановив, що передбачене влаштування відповідає найкращим інтересам дитини²⁵⁴, він передає Центральному органу держави, що приймає, свою доповідь про дитину, докази того, що необхідну згоду було одержано, та причини рішення про влаштування/передачу²⁵⁵.

365. Практичні аспекти передачі доповідей можуть бути ефективно врегульовані за допомогою угод між причетними Центральними органами. Наприклад, якщо усиновленням займаються уповноважені організації, чи повинен Центральний орган отримати примірник доповіді? Чи слід скористатися послугами приватної кур'єрської компанії замість того, аби надсилати доповідь поштою? Договірні держави можуть домовитися про такі речі у двосторонньому порядку неформально або ж скористатися можливістю, передбаченою у Статті 39(2) Конвенції, та укласти спеціальну угоду щодо порядку обміну справами та іншими документами між цими двома державами.

7.2.7. Згода на запропонований підбір (Стаття 17 а) та б))

366. Коли Центральний орган або уповноважена організація держави, що приймає, отримує доповідь про дитину та запропонований варіант підбору, він має обговорити цей варіант з потенційними усиновителями. У разі отримання їхньої згоди та схвалення з боку Центрального органу відповідно до Статті 17 а) та б), про це повідомляють Центральний орган держави походження.

367. На цьому етапі можна розпочинати підготовку до отримання дозволу на виїзд дитини з держави походження, а також на її в'їзд та постійне мешкання у державі, що приймає.

368. Після того як отримано згоду на запропонований підбір, усиновлення має завершуватись якомога швидше, якщо не виявлено недоліків у відповідній процедурі та немає перешкод погодженню Центральних органів обох держав на те, що усиновлення можливе, як передбачено Статтею 17 с). Держави, що приймають, скаржились на ситуації, коли держави походження оголошують мораторій та призупиняють усиновлення навіть після того, як прийнято рішення передати дитину майбутнім прийомним батькам та отримано згоду на запропонований підбір. За таких обставин позбавлення дитини постійної родини суперечить її найкращим інтересам.

369. У Статті 17 а) та б) Конвенції йдеться про рішення компетентних органів обох країн щодо можливості «довірити» дитину майбутнім прийомним батькам. На практиці таке рішення, зазвичай, ухвалюють після того, як прийнято рішення про підбір, на який погоджуються прийомні батьки у державі, що приймає.

370. У Розділах 7.4.6 та 7.4.7 цей крок описано детальніше з точки зору залучення та дій прийомних батьків.

371. Зі Статті 17 а) випливає, що майбутні прийомні батьки у державі, що приймає, дали згоду на запропонований підбір, схвалений, у разі потреби, Центральним органом держави, що приймає (Стаття 17 б)), та довели цю згоду до відома Центрального органу у державі походження. Згода на підбір, його схвалення та повідомлення про нього, а також дозвіл на в'їзд і постійне проживання дитини у державі, що приймає, означають, що в належний час дитину буде довірено майбутнім прийомним батькам за умови, що Центральні органи обох країн погодились, що усиновлення можливе, як передбачено Статтею 17 с).

²⁵⁴ Стаття 16(1) d).

²⁵⁵ Стаття 16(2).

7.2.8. *Погодження того, що усиновлення можливе (Стаття 17 с))*

372. Стаття 17 визначає, що жодну дитину не може бути довірено прийомним батькам, допоки Центральний орган держави походження не пересвідчиться, що прийомні батьки згодні на влаштування дитини, й допоки Центральні органи обох країн не погодяться на усиновлення. У деяких державах, що приймають, Центральний орган також має схвалити влаштування та наступне довірення (фізичну передачу)²⁵⁶. Стаття 17 повторює вимогу Статті 5, згідно з якою прийомні батьки повинні мати право на усиновлення та підходити для цього, а дитині має бути дозволено в'їхати до держави, що приймає, та постійно в ній мешкати.

373. Стаття 17 с) запроваджує одну з найважливіших процедурних гарантій захисту дитини, передбачених Конвенцією. Якщо з'ясується, що усиновлення не відповідає найкращим інтересам дитини або що процедура має серйозні недоліки, Центральні органи не повинні погоджуватись на те, що усиновлення можливе (як того вимагає Стаття 17 с)).

374. У тих країнах, де не Центральний орган, а інші організації уповноважені погоджуватись на те, що усиновлення можливе відповідно до Статті 17 с), ці органи мають бути чітко визначені²⁵⁷.

7.2.9. *Дозвіл на в'їзд до країни та постійне проживання*

375. Конвенція вимагає, щоб компетентні органи обох держав визначили, що дитині дозволяється або буде дозволено в'їхати з держави походження, а також в'їхати до держави, що приймає, і постійно проживати в ній, перш ніж дитину буде довірено майбутнім прийомним батькам²⁵⁸. Таке рішення зазвичай ухвалюють імміграційні власті обох держав.

376. Положення Статті 5 с) тісно пов'язані з вимогою Статті 18, згідно з якою Центральні органи обох держав повинні зробити все необхідне, щоб одержати для дитини дозвіл на виїзд із держави походження, а також на в'їзд і постійне проживання у державі, що приймає²⁵⁹. Відтак, самі Центральні органи не зобов'язані отримувати дозволи, але мають забезпечити вжиття необхідних заходів для їх отримання. Наприклад, майбутнім прийомним батькам можуть порадишити самим звернутися до імміграційних властей.

377. Стаття 5 с) встановлює важливу умову усиновлення. Зрозуміло, що немає сенсу дозволяти усиновлення дитини, якій не дозволено в'їхати та постійно мешкати у державі, що приймає²⁶⁰. Фраза «дозволяється чи буде дозволено» має достатньо широке значення й охоплює випадки, коли неможливо задовольнити візові вимоги попередньо до фізичної передачі дитини прийомним батькам, а також випадки, коли для в'їзду до держави, що приймає, та постійного проживання в ній не потрібно офіційного дозволу чи візи²⁶¹. Деякі держави, що приймають, автоматично надають громадянство усиновленій дитині з моменту ухвалення рішення про усиновлення, навіть якщо саме усиновлення відбувається в державі походження²⁶². У деяких випадках підтвердження дозволу міститься в доповіді про потенційних усиновителів, передбаченій Статтею 15. В інших випадках наявність дозволу визначити неможливо, допоки держава, що приймає, не отримає можливості вивчити доповідь про дитину, передбачену Статтею 16. У плані імплементації держави мають чітко зазначити, які компетентні органи уповноважені визначати, чи має дитина необхідні дозволи, передбачені Статтею 5 с).

²⁵⁶ Наприклад, у Німеччині (Закон про імплементацію Конвенції про усиновлення, Розділ 5 (1)).

²⁵⁷ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 16.

²⁵⁸ Статті 5 с) та 18.

²⁵⁹ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 185.

²⁶⁰ Там само, параграф 186.

²⁶¹ Там само, параграф 188.

²⁶² Наприклад, у Норвегії факт автоматичного надання громадянства оприлюднюється у відповідних норвезьких документах, наприклад, у Заяві про попереднє схвалення, де зазначається/підтверджується, що заявники мають право на усиновлення й гідні цього. Оскільки це зрозуміло з самого початку, немає потреби видавати окремий документ про те, що дитині буде дозволено в'їхати до Норвегії, коли відбудеться усиновлення. Дитині знадобиться в'їздна віза лише у разі, якщо вона походить з країни, усиновлення з якої формально завершується в Норвегії, наприклад з Індії чи Південної Кореї.

7.2.10. Довірення дитини батькам (Стаття 17)

378. Фізична передача (довірення) дитини батькам не може відбутися, поки не отримано всіх погоджень і не виконано всіх умов, передбачених Статтею 17. Ця вимога є важливою гарантією безпеки дитини. Рішення про довірення приймають компетентні органи держави походження.

379. Можливо, що деякі держави пропускають цей крок, помилково вважаючи, що він повністю збігається з вимогами Статті 23. Необхідно розуміти різницю. Згідно зі Статтею 17 Центральні органи обох держав повинні погодитись, що усиновлення можливе, якщо виконано низку конкретних умов. Стаття 23 вимагає, щоб держава, яка ухвалює остаточне рішення про усиновлення, видала свідоцтво на підтвердження того, що всі передбачені Конвенцією процедури (а не лише визначені у Статті 17) належно виконано, і усиновлення здійснено із дотриманням положень Конвенції.

7.2.11. Передача дитини державі, що приймає

380. Передача дитини державі, що приймає, регулюється Статтями 19, 20, 21 та 28 Конвенції²⁶³.

381. Компетентні органи мають співпрацювати, аби забезпечити передачу дитини державі, що приймає, у належний спосіб та за належних обставин згідно зі Статтею 19. Належна практика полягає в тому, що прийомні батьки приїздять до держави походження, щоб забрати дитину, якщо цьому не перешкоджають надзвичайні обставини²⁶⁴. Вважається, що прийомним батькам слід супроводжувати дитину з держави походження, оскільки це допомагає їм краще дізнатися про життя дитини до усиновлення та краще зрозуміти обставини її походження й життя. На цьому етапі також треба продумати, як має відбутися перший контакт дитини і прийомних батьків, зокрема під час фізичної передачі, а також виважити доцільність випробного терміну.

382. Усі зазначені кроки мають бути якнайсприятливішими для дитини і здійснюватись за підтримки професійних психологів і соціальних працівників. Дитину та прийомних батьків необхідно підготувати до передачі й переїзду, надати консультативну допомогу, щоб мінімізувати ймовірний стрес чи травмування впродовж цього періоду.

7.2.12. Видача свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23

383. Після завершення процесу усиновлення компетентний орган повинен видати передбачене Статтею 23 «свідоцтво про дотримання положень Конвенції». Оригінал свідоцтва має бути видано без зволікань прийомним батькам, а копію — надіслано до Центральних органів обох країн. Згідно зі Статтею 23(2) Договірна держава має повідомити Постійне бюро про найменування та функції органу, уповноваженого видавати свідоцтва у цій країні (див. також Розділ 7.4.11 та 8.8.3).

384. Через розбіжності у практиці існує певна невизначеність визнання обов'язкового характеру свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23: у деяких країнах таке свідоцтво видають автоматично й без жодних перешкод, в інших — прийомні батьки мають звертатись по нього до органів влади. Відсутність свідоцтва створює складнощі з визнанням усиновлення та наданням дитині громадянства держави, що приймає.

385. Стандартна форма свідоцтва про дотримання Конвенції²⁶⁵ є рекомендованою, а не обов'язковою. Тому державам вільно обирати спосіб, у який вони засвідчують дотримання Конвенції, за умови, що відповідний документ містить всю необхідну суттєву інформацію. Переваги

²⁶³ Див. Г. ван Лун, *знадана праця*, коментар 6, стор. 362, параграф 239.

²⁶⁴ Див. МСС/МКЦ, Інформаційна записка «Передача дитини з країни походження до країни, що приймає», червень 2003 року, є на сайті: <www.iss-ssi.org>.

²⁶⁵ Форма міститься в Додатку 7 до цього Посібника із належної практики, вона також є на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділі «Міждержавне усиновлення», а також «Конвенція» та «Рекомендовані стандартні форми».

використання рекомендованої стандартної форми полягають у тому, що вона охоплює всі важливі подробиці, є зрозумілою та дедалі ширше вживаною.

7.3. Діти з особливими потребами²⁶⁶

7.3.1. Дитина з особливими потребами

386. Діти з особливими потребами — це діти, які:

- страждають на розлади поведінки чи психічну травму;
- є інвалідами або психічно хворими;
- старші за віком (як правило, мають понад 7 років), або
- мають братів чи сестер.

387. Старші діти можуть також «страждати на психічні розлади або травми внаслідок насильства, відмови батьків, занедбаності та, можливо, тривалого перебування в дитячих закладах»²⁶⁷. Виходячи з принципу недискримінації, дітям з особливими потребами має бути надано такі самі можливості усиновлення, що й іншим дітям, незважаючи на те, що їхнє усиновлення потребує більше звітності, ретельнішої підготовки (прийомних батьків і дитини), регулярної психологічної допомоги й активної підтримки прийомних батьків і дітей.

388. Водночас загально визнано, що дітям з особливими потребами важче знайти належну сім'ю, якої вони можуть чекати роками. Дехто з таких дітей так і не потрапляє в родину. Тому діти з особливими потребами заслуговують на виняткову увагу. Державам було запропоновано розмістити перелік наявних у них варіантів постійного влаштування дітей з особливими потребами на сайті Гаазької конференції. Украй важливо інформувати громадськість та державні органи, залучати професійну спільноту, сприяти влаштуванню дітей з особливими потребами на національному й міждержавному рівнях, усіяко заохочувати їх усиновлення в державах походження.

389. Діти з особливими потребами можуть мати пріоритет перед іншими дітьми щодо усиновлення. Старші діти можуть бути усиновлені шляхом простого чи відкритого усиновлення, що дасть їм змогу отримати прийомну сім'ю та зберегти певний зв'язок із біологічною родиною. Проте варто нагадати, що Конвенція поширюється лише на ті випадки усиновлення, що створюють постійні стосунки між батьками та дітьми (Стаття 2(2)).

390. Оскільки все більше держав походження пропонують для міждержавного усиновлення переважно дітей з особливими потребами, держави, що приймають, повинні поінформувати про це своїх кандидатів у прийомні батьки. Раннє попередження, інформування та підготовка кандидатів на усиновлення таких дітей допоможе уникнути зайвих і нереалістичних вимог до держав походження щодо надання для усиновлення найменших і здорових дітей.

7.3.2. Потенційні усиновителі дітей з особливими потребами

391. Майбутні прийомні батьки дітей з особливими потребами повинні володіти різноманітними навичками та вміннями. Не всі потенційні усиновителі мають необхідні навички та снагу, щоб ви-

²⁶⁶ Рекомендація № 1 Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, полягає у включенні «необхідної інформації про дітей з особливими потребами» до Посібника із належної практики.

²⁶⁷ Див. Рекомендації щодо дітей з особливими потребами, Центральне інформаційне агентство з усиновлення Індії, є на сайті: <www.adoptionindia.nic.in/definition_sp_needs.htm>.

ховувати таких дітей і піклуватися про них²⁶⁸. Відтак, шукаючи сім'ю для дитини з особливими потребами, дуже важливо розкривати всю інформацію про стан дитини. У такому разі потрібні спеціалізовані послуги, пристосовані до потреб конкретної дитини, в тому числі методи активного пошуку належних прийомних батьків. Процес усиновлення має передбачати особливий порядок підбору дитини й родини. Прийомним батькам має бути надано підтримку та необхідні спеціальні послуги в період після усиновлення.

392. Майбутні прийомні батьки мають отримати комплексну консультативну підтримку з широкого кола питань, аби добре усвідомити проблеми, які можуть постати, й бути впевненими, що вони отримають необхідну допомогу й підготовку для розв'язання цих проблем. Водночас має бути оцінено здатність майбутніх прийомних батьків упоратися з проблемами, а також будь-які їхні особливі якості чи здібності, що можуть виявитися корисними для дитини.

7.3.3. Співпраця зі сприяння усиновленню

393. Украй важливою є співпраця в інтересах дітей з особливими потребами. Це має бути не лише співпраця між державою походження та державою, що приймає, але й між посадовцями та фахівцями обох країн, усіма людьми, залученими до піклування про усиновлювану дитину та її підтримки.

394. Можна поліпшити шанси на усиновлення дитини з особливими потребами, застосувавши підхід, що реалізується в чотири етапи²⁶⁹. По-перше, держава походження має оцінити кількість і характеристики дітей з особливими потребами, яких може бути усиновлено за кордон, та надіслати відповідну інформацію до держави, що приймає (без розкриття осіб дітей, аби захистити їхнє приватне життя). По-друге, здатність задовольнити дійсні потреби таких дітей, які можуть підлягати міждержавному усиновленню, має стати критерієм акредитації уповноважених організацій у державі, що приймає, та надання їм дозволу на діяльність у державі походження. По-третє, для забезпечення високої якості обслуговування дітей з особливими потребами держава походження, за потреби, має обмежити кількість держав, що приймають, та іноземних уповноважених організацій, з якими вона співпрацює. По-четверте, для того щоб на практиці врахувати особливі потреби дітей у процесі усиновлення, обіг інформації та справ може відбуватись у зворотному напрямку, а саме: держава походження може звернутися до держави, що приймає, із проханням знайти потенційних усиновителів, здатних виховувати й піклуватися про дітей з особливими потребами.

7.3.4. Чинники, на які слід зважати перед усиновленням та після нього

395. Готуючись до усиновлення дитини з особливими потребами, необхідно ретельно проаналізувати наведені нижче чинники:

- a) отримання якнайточнішої та якнайповнішої інформації про стан здоров'я дитини та її медичної картки (у тому числі спостереження під час її перебування в попередніх патронажних родинях);
- b) повну оцінку потреб дитини щодо розвитку;
- c) рішення про підбір дитини та родини, ухвалене досвідченими фахівцями;
- d) повну оцінку здатності прийомних батьків виховувати дитину;
- e) вплив усиновлення дитини на структуру та стосунки у прийомній родині;

²⁶⁸ Інформацію про необхідну соціально-психологічну роботу й адаптацію процедур усиновлення таких дітей див. у: МСС/МКЦ, Редакційна стаття «Сприяння усиновленню дітей з особливими потребами», *Інформаційний вісник № 67*, травень 2004 року.

²⁶⁹ Із цієї пропозицією виступив представник МСС/МКЦ на засіданні Спеціальної комісії 2005 року.

f) будь-які інші фактори впливу родини або середовища (наприклад близькість мешкання прийомної родини до спеціалізованих установ, медичних закладів, тощо);

g) наявність необхідної підтримки й супроводження у державі, що приймає, після усиновлення;

h) акредитація установ, що мають досвід і кваліфікацію в організації та сприянні усиновленню дітей з особливими потребами.

396. Спеціальна комісія 2005 року розробила таку рекомендацію:

«Спеціальна комісія визнає важливість надання державами походження інформації про потреби дітей державам, що приймають, аби ті могли ефективніше визначати майбутніх прийомних батьків»²⁷⁰.

Спеціальна комісія вважає, що для запровадження належної практики компетентні органи держави, що приймає, мають співпрацювати з компетентними органами держави походження, аби краще усвідомити й задовольнити потреби дітей у державі походження»²⁷¹.

7.4. Майбутні прийомні батьки

397. У цьому розділі описано процес міждержавного усиновлення у державі, що приймає, з точки зору майбутніх прийомних батьків.

7.4.1. Звернення потенційних усиновителів та їх оцінка

398. Конвенція передбачає, що:

«усиновлення в межах цієї Конвенції можливе лише в разі, якщо компетентні органи держави, що приймає, визначили, що майбутні прийомні батьки мають право на усиновлення та гідні цього»²⁷².

399. Держава, що приймає, повинна вирішити, який орган або організація прийматиме заяви потенційних усиновителів та оцінюватиме їх з метою визначати, чи «мають вони право на усиновлення» та чи «підходять» для цього». Деякі держави, перш ніж починати справжню оцінку, вимагають, аби потенційні прийомні батьки висловили намір усиновити дитину й відвідали один або кілька інформаційних семінарів. Право прийомних батьків на усиновлення має бути визнане до того, як почнеться оцінка їхньої належності.

400. У Конвенції вжито два терміни «мають право» та «підходять» для усиновлення для того, щоб підкреслити два різні аспекти оцінки майбутніх прийомних батьків. Родина «має право» на усиновлення дитини, якщо вона відповідає всім юридичним вимогам, і «підходить для усиновлення», якщо відповідає суттєвим соціально-психологічним критеріям²⁷³.

401. Конвенція покладає функцію оцінки на компетентні органи. У більшості країн такі послуги надають кваліфіковані фахівці соціальної служби. Компетентні органи потім вивчають і схвалюють результати оцінки, аби бути «впевненими в тому, що заявники мають право на усиновлення та підходять для цього», як вимагає Стаття 15. Держави використовують різні механізми замовлення, перегляду та схвалення результатів оцінки потенційних усиновителів²⁷⁴.

²⁷⁰ Рекомендація № 12.

²⁷¹ Рекомендація № 13.

²⁷² Стаття 5 а).

²⁷³ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 180.

²⁷⁴ Див., наприклад, досвід Австралії (Західної Австралії) — Закон про усиновлення 1994 року, Розділ 40, Оцінка заявників на усиновлення дитини.

402. Держави походження, що мають намір віддати своїх дітей на усиновлення до держави, що приймає, мають отримати переконливі свідчення того, що особи або подружжя, відібрані державою, що приймає, як майбутні прийомні батьки, визнані такими, що підходять для усиновлення, на підставі належної ретельної оцінки²⁷⁵.

403. Оцінка потенційних усиновителів, як правило, включає дослідження умов життя родини («home study»). Відвідуючи помешкання майбутньої прийомної родини, проводячи медичну та психологічну оцінку її членів, а також курс навчання та підготовки до усиновлення, працівники соціальної служби визначають, чи мають потенційні усиновителі характер, навички, вміння й рівень підготовки, необхідні для їх схвалення як майбутніх прийомних батьків²⁷⁶. Оцінювання має передувати ухваленню рішення про підбір²⁷⁷.

404. Питання полягає в тому, чи слід оцінювати заявників як майбутніх прийомних батьків будь-якої дитини з будь-якої країни, або стосовно конкретної категорії дітей, скажімо, дітей певного віку, дітей з особливими потребами або без них, громадян певної країни тощо. Дехто з майбутніх прийомних батьків, визнаних такими, що підходять для усиновлення дітей, іноді висловлює нереалістичні побажання, наприклад, вони хочуть усиновити здорове немовля з країни, де таким дітям не потрібна іноземна прийомна сім'я. Такі ситуації розчаровують батьків і збільшують тиск на держави походження. Держави, що приймають, несуть значну відповідальність за належне оцінювання прийомних батьків та спрямовування їхніх очікувань з огляду на потреби усиновлюваних дітей у різних державах походження.

7.4.2. Підготовка майбутніх прийомних батьків

405. Конвенція вимагає від держав, що приймають, забезпечити майбутнім прийомним батькам необхідну консультативну підтримку²⁷⁸. У цьому контексті «консультативна підтримка» означає допомогу в підготовці до усиновлення та може включати навчальні й інформаційно-просвітницькі заходи.

406. Договірні держави неодноразово підкреслювали важливість підготовки майбутніх прийомних батьків²⁷⁹. На їхню думку, вона є визначальною для правильного формування очікувань майбутніх прийомних батьків та зменшення тиску на держави походження. У деяких випадках потенційні усиновителі помилково вважають, що мають право на дитину. В інших випадках кількість та характеристики усиновлюваних дітей не відповідають їхнім очікуванням.

407. На думку деяких експертів, оцінка майбутніх прийомних батьків має давати відповідь на запитання, чи спроможні вони впоратися з можливими складнощами, пов'язаними з усиновленням, та пристосуватися до нових обставин. Потенційні усиновителі, які «звертаються із заявою» про усиновлення дитини (Статті 14 та 15) до Центральних органів або уповноважених організацій своїх країн, мають розуміти, що жодних гарантій задоволення їхнього прохання не існує. Насправді, своєю заявою потенційні усиновителі лише «пропонують дім і сім'ю» для дитини.

408. Навчально-просвітні програми для майбутніх прийомних батьків мають допомогти їм підготуватись до переваг та складнощів усиновлення. Із багатьох питань їм може знадобитись окрема підготовка й особлива допомога. Наприклад, вони мають знати основи спілкування з дітьми. Серйозніші труднощі можуть постати, якщо дитина тривалий час перебувала в дитячому закладі; якщо вона зазнала важкої психічної травми, як-от, втрата родини під час стихійного лиха; якщо

²⁷⁵ Див., наприклад, досвід Гватемали (Закон про усиновлення 2007 року, Стаття 23 j); Домініканської Республіки (Кодекс законів про захист та основні права дітей і підлітків, Статті 165 та 166); а також відповідь Шрі-Ланки на запитання № 4(g) Анкети 2005 року — «коли заяви надходять до Шрі-Ланки, за їх матеріалами проводиться подальше дослідження».

²⁷⁶ Див., наприклад, досвід Бельгії (Цивільний кодекс, Стаття 346.2), Данії (Закон про усиновлення, *пор.*: Зведений закон № 928 від 14.09.2004 р. та Указ про схвалення усиновлень), Іспанії (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 10).

²⁷⁷ Світовий досвід проведення досліджень умов життя потенційних усиновителів можна знайти у відповідях країн на запитання № 4(g) Анкети 2005 року.

²⁷⁸ Стаття 5 b).

²⁷⁹ На засіданнях Спеціальної комісії 2005 року.

внаслідок усиновлення дитину розлучать із друзями (або, ще гірше, з братами чи сестрами), з якими вони перебували в дитячому будинку; якщо дитина є інвалідом або страждає на психічне захворювання; якщо виникнуть медичні проблеми або виявляться вади фізичного чи психічного здоров'я, що не були очевидними під час усиновлення; якщо дитина отримала недостатній або неправильний догляд у перинатальний період; якщо вона страждала через недогляд, брак заохочення або уривчастість виховання (наприклад, часта зміна піклувальників, часті переведення з одного закладу до іншого або від однієї патронажної родини до іншої).

409. Потенційні усиновителі мають добре усвідомлювати дійсне середовище чи обставини життя дитини. Незважаючи на турботу і дружнє оточення, деякі діти з важким травматичним минулим не зможуть швидко звикнути до нової прийомної родини, оскільки попередній досвід навчив їх не довіряти дорослим. Майбутнім прийомним батькам іноді нелегко зрозуміти, чому дитина не відкликається на їхнє тепло й любов. Якщо таке трапиться, батькам знадобиться допомога і підтримка, особливо після ісиновлення, на різних етапах розвитку дитини.

410. Кожна держава сама вирішує, якими мають бути методи і зміст навчання та підготовки майбутніх прийомних батьків, а також яка установа надаватиме відповідні послуги. У деяких країнах такі підготовчі курси є обов'язковими й проводяться в групах або індивідуально, залежно від ситуації²⁸⁰. Наприклад, у ході оцінки придатності подружжя до ролі прийомних батьків може з'ясуватися, що їм потрібна додаткова підготовка з окремих аспектів процесу усиновлення. Деякі держави пропонують послуги з навчання й підготовки майбутніх прийомних батьків лише після того, як буде визнано їхнє право на усиновлення та придатність для цього.

411. Різномірній у структурі та змісті доповідей і недостатньо ретельну підготовку потенційних усиновителів нерідко піддавали критиці. Наприклад, в одній країні міждержавному усиновленню підлягають лише діти старше за п'ять років із численними проблемами. Не всі батьки підходять для усиновлення таких дітей, тому важливо належним чином підготувати потенційних усиновителів шляхом навчання та консультацій.

412. Державам походження було б корисно дізнатися з доповідей про майбутніх прийомних батьків, що ті отримали певну підготовку до усиновлення.

7.4.3. Підготовка доповіді про майбутніх прийомних батьків

413. Згідно з Конвенцією Центральні органи готують доповідь про прийомну родину, що «містить інформацію про їхні особи, право і придатність здійснити усиновлення, біографічні дані, медичну карту та історію сім'ї, причини усиновлення, здатність здійснити іноземне усиновлення, а також характеристики дітей, про яких вони здатні піклуватися²⁸¹». Здебільшого цю доповідь укладають ті працівники соціальної служби, які визначають, чи мають батьки право на усиновлення та чи підходять для цього.

414. Стаття 22(1) дозволяє державам, приймають, делегувати цю функцію державним органам чи уповноваженим організаціям. Конвенція робить певні застереження для випадків, коли відповідальність за підготовку доповіді покладається на призначених (неакредитованих) осіб, зазначених у Статті 22(2). У таких випадках згідно зі Статтею 22(5) доповідь, передбачена Статтею 15, «у будь-якому разі готується під керівництвом Центрального органу або інших органів влади чи організацій згідно з пунктом 1». Це положення означає, що призначені (неакредитовані) особи, про яких ідеться в Статті 22(2), можуть готувати доповідь, проте винятково під контролем інших органів або організацій, зазначених у Статті 22(1).

415. Держави походження підкреслювали важливість забезпечення точності доповідей про потенційних усиновителів. Вони висловлювали занепокоєння недостатньою ретельністю їх укладання та недостатньою надійністю поданої інформації, а також браком уніфікованості таких доповідей.

²⁸⁰ Див., наприклад, відповіді Австрії, Данії, Естонії, Польщі та Нової Зеландії на питання № 4(h) Анкети 2005 року.

²⁸¹ Стаття 5(1).

416. Відповідаючи на ці занепокоєння, Спеціальна комісія 2005 року запропонувала розробити стандартну форму для оцінювання кандидатів на міждержавне усиновлення дітей. У відповідній рекомендації йдеться про таке:

«Спеціальна комісія рекомендує Постійному бюро після консультацій з Договірними державами та неурядовими організаціями розробити стандартну форму заяви про згоду дитини (Стаття 4 d)(3)), а також стандартні форми чи протоколи на реалізацію вимог Статей 15 та 16 Конвенції»²⁸².

417. Підкреслюється, що компетентні органи у державі, що приймає, мають забезпечити ретельність та об'єктивність оцінки й підготовки майбутніх прийомних батьків, а також добросовісність в укладанні доповіді про заявників, передбаченої Статтею 15²⁸³. У планах імплементації держави мають визначати відповідальний компетентний органі, установу чи особу, а також критерії виконання таких кроків:

- оцінка права батьків на усиновлення;
- оцінка придатності батьків для усиновлення дитини;
- надання консультативних послуг майбутнім прийомним батькам;
- підготовка доповіді про майбутніх прийомних батьків;
- контроль за підготовкою доповіді та забезпечення її точності;
- забезпечення виконання вимог Статті 5 а) та b);
- передача доповіді державі походження.

7.4.4. Передача доповіді про прийомних батьків

418. Центральний орган держави, що приймає, повинен передати доповідь про майбутніх прийомних батьків Центральному органу держави походження²⁸⁴. Державам, що приймають, слід проаналізувати, як забезпечити ефективний контроль за процесом підготовки доповіді, за точністю інформації, що подається, і за передачею доповіді державі походження²⁸⁵. Як зазначалось у Розділі 7.2.6, країни можуть досягти неформальної домовленості щодо порядку передачі доповіді.

7.4.5. Отримання заяви у державі походження

419. Держави походження мусять вирішити, які дані та документи стосовно майбутніх прийомних батьків вони хочуть отримати, і який орган чи організацію призначити відповідальним за приймання заяв про усиновлення. Цю інформацію має бути повідомлено державам, що приймають, у будь-який зручний або доступний спосіб²⁸⁶.

420. Потенційні всиновителі повинні подавати заяви до Центрального органу їхньої країни. Вони не можуть звертатись безпосередньо до Центрального органу або уповноважених організацій у державі, що приймає²⁸⁷.

²⁸² Рекомендація № 7.

²⁸³ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 14.

²⁸⁴ Стаття 15(2).

²⁸⁵ Див. досвід Італії (Закон № 184 від 04.05. 83 р., зі змінами й доповненнями, внесеними Законом № 476 від 31.12.98 р., Частина III, Стаття 30), яка вимагає, щоб доповідь було спочатку передано до суду ювенальної юстиції, а потім — до Комісії з міждержавного усиновлення.

²⁸⁶ Див. відповідь Швейцарії на запитання № 7(1)(b), де країна відзначає «непропорційний розрив між кількістю документів про прийомних батьків і документів про дітей» [переклад Постійного бюро].

²⁸⁷ Стаття 14.

421. Належною вважається така практика, коли компетентні органи в державі походження вивчають доповідь про майбутніх прийомних батьків, аби впевнитись у тому, що їхнє право на усиновлення та придатність для цього, встановлені у державі, що приймає, відповідають вимогам держави походження²⁸⁸.

422. Деякі потенційні всиновителі приїздять до держави походження, щоб обрати собі дитину, а іноді навіть намагаються домовитись безпосередньо з біологічними матерями²⁸⁹. Така практика створює ризики порушення прав дитини та суперечить Статті 29 Гаазької конвенції. Договірні держави повинні впровадити законодавство і процедури для запобігання таким контактам до ухвалення рішення про підбір та забезпечити дотримання Статті 29.

7.4.6. Повідомлення про результати підбору

423. Компетентні органи мають повідомити батьків про результати підбору або розміщення дитини у відібраній прийомній родині відповідно до Статті 16(2), як описано у Розділі 7.2.5. цього Посібника. Під час засідання Спеціальної комісії 2005 року Договірні держави піддали різкій критиці практику, за якої державний орган або організація у державі походження повідомляє майбутніх прийомних батьків про запропонований підбір до того, як поінформує про це Центральний орган держави, що приймає. Договірні держави також засудили практику деяких батьків, які приїздять до держави походження і звертаються до компетентних органів або організацій до ухвалення ними рішень про підбір. Як зазначалось у Розділі 7.2.5, Спеціальна комісія 2005 року рекомендувала запобігати такій практиці.

7.4.7. Згода на результати підбору та погодження з боку Центральних органів (Стаття 17 а) та б))

424. Коли Центральний орган, уповноважена організація або призначена (неакредитована) особа держави походження надсилають доповідь про дитину та запропонований варіант підбору, батьки мають вирішити, чи погоджуються вони на нього. Відповідне рішення майбутніх прийомних батьків має бути повідомлене державі походження (Стаття 17 а)).

425. Багато держав встановлюють період часу, впродовж якого майбутні прийомні батьки можуть обмірковувати пропозицію, а також формулюють політику щодо наслідків відмови від запропонованого підбору. Дуже важливо, хоча подекуди доволі важко, знайти ефективний баланс між бажанням батьків мати більше часу для обмірковування запропонованого варіанта підбору та потребою дитини якнайшвидше отримати постійну родину. Відтак необхідно забезпечити прозорість процесу, визначивши чіткі процедури й терміни їх виконання.

426. У деяких країнах майбутнім прийомним батькам, які відмовились від певного варіанта підбору, невдовзі підбирають іншу дитину, що потребує усиновлення. В інших країнах, якщо потенційні всиновителі відмовились від пропозиції, вони мають пройти весь процес подання заяви на усиновлення наново. Чітка політика щодо наслідків відмови від запропонованого варіанта підбору забезпечить належне розуміння всіма залученими сторонами вимог системи та своєї ролі в ній.

427. Може знадобитися схвалення результатів підбору з боку Центрального органу держави, що приймає, перш ніж дитину буде довірено майбутнім прийомним батькам (Стаття 17 б)).

²⁸⁸ Чилі, Литва та Перу зазначали, що «доповіді про батьків були недостатніми й недосконалими». Див. відповіді цих країн на запитання № 7(1)(b) Анкети 2005 року. Детальнішу інформацію можна знайти у відповіді Литви та Шрі-Ланки на запитання № 4(g) Анкети 2005 року.

²⁸⁹ Див. МСС/МКЦ, «Права дітей, позбавлених родин: Грузія», *Щомісячний вісник № 71*, жовтень 2004 року.

7.4..8 Передбачений для дитини порядок міграції (Статті 5, 17 d), 18)

428. Дитину не можна довірити прийомним батькам, допоки не виконано всі міграційні формальності щодо дитини (Стаття 17 d)). Центральний орган держави походження повинен вжити всіх необхідних заходів, аби одержати для дитини дозвіл на виїзд із цієї країни (Стаття 18). Компетентні органи у державі, що приймає, повинні забезпечити отримання дитиною дозволу на виїзд і постійне проживання в їх країні (Стаття 5 с)).

429. Виконання міграційних вимог держави походження розглянуто в Розділі 7.2.9.

7.4.9. Погодження Центральних органів про те, що усиновлення можливе (Стаття 17 с))

430. Після того, як майбутні прийомні батьки погодились на варіант підбору, а компетентні органи були про це належно поінформовані та схвалили такий підбір, дитину може бути довірено прийомним батькам, і завершено процес усиновлення за умови, що Центральні органи обох держав на це погодились (Стаття 17 с)). Центральні органи не мають погоджуватись, допоки не переконуються, що в обох країнах на момент погодження було дотримано всіх вимог Конвенції. Значення цього кроку було детально розглянуто в Розділах 7.2.8 та 7.2.10.

431. Загально визнано, що майбутні прийомні батьки не повинні звертатись безпосередньо до Центральних органів держави походження або приїздити туди, намагаючись встановити контакти з дитиною або її піклувальниками без окремого запрошення, перш ніж Центральні органи погодяться на усиновлення, як передбачено Статтею 17. Така практика призводить до неналежного тиску на державу походження. У деяких випадках, наприклад, коли дитина має особливі потреби, прямі контакти можливі. Якщо компетентні органи держави походження дозволили такі контакти, то вимоги Статті 29 не порушуються.

432. Детальнішу інформацію про угоди та передання дитини в державі походження можна знайти в Розділах 7.2.8 та 7.2.10.

7.4.10. Відвідування держави походження

433. Метою Статті 29 Конвенції є обмежити контакти майбутніх прийомних батьків із дітьми та віддання ними держави походження до запровадження певних гарантій безпеки дитини. Держави походження у своєму файлі «Інформація про країну» повинні чітко визначити, коли прийомним батькам дозволяється туди приїздити. Деякі держави походження проводять співбесіди з майбутніми прийомними батьками перед ухваленням остаточного рішення про підбір дитини й родини. Наприклад, якщо усиновлювана дитина має особливі потреби, держава походження може зажадати свідчень того, що майбутні прийомні батьки розуміють стан дитини і здатні про неї піклуватись. Деякі держави вимагають, аби принаймні один із батьків зустрівся з дитиною після того, як здійснено підбір, але до ухвалення рішення про усиновлення.

434. За можливості, прийомним батькам слід супроводжувати дитину до держави, що приймає, після усиновлення чи надання права на опіку.

435. Іноді майбутнім прийомним батькам корисно провести певний час у державі походження. Здобутий там досвід допомагає їм краще зрозуміти обставини й умови життя дитини до усиновлення, а також дізнатися більше про її походження та історію. Деякі держави походження навіть вимагають цього від потенційних усиновителів.

7.4.11. Видача свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23

436. Питання про видачу свідоцтва про дотримання Конвенції, передбаченого Статтею 23, розглядалось у Розділі 7.2.12. Юридичні аспекти видачі й отримання цього документу досліджено в Розділі 8.8.3.

437. Свідоцтво про дотримання Конвенції видає та держава, у якій завершується процес усиновлення. Якщо це відбувається у державі, що приймає, копію свідоцтва має бути надіслано до Центрального органу держави походження. Свідоцтво про дотримання Конвенції — важливий документ, який підтверджує, що усиновлення має автоматично визнаватись усіма іншими Договірними державами.

РОЗДІЛ 8. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

438. У цьому розділі розглянуто низку юридичних питань про природу й тлумачення Гаазької конвенції 1993 року та обсяг зобов'язань Договірних держав за Конвенцією. Розділ дає відповіді на запитання, з якими здебільшого зверталися до Постійного бюро окремі держави, їх Центральні органи, державні установи або приватні агентства.

8.1. Загальна природа Конвенції

439. Перша група запитань стосується загального характеру і структури Конвенції, її співвідношення з національними законами про усиновлення, можливості та/або необхідності доповнення положень Конвенції у національному законодавстві Договірних держав.

8.1.1. Базові процедури та мінімальні стандарти

440. Конвенція встановлює чіткий набір базових процедур і мінімальних стандартів міждержавного усиновлення, що регулюють, серед іншого, процеси подання заяви на усиновлення, підготовки доповідей про дитину та потенційних усиновителів, отримання необхідної згоди сторін, обміну інформацією між двома причетними країнами, ухвалення рішення про передачу дитини прийомним батькам, отримання дитиною дозволу на постійне проживання у державі, що приймає, переїзд дитини із держави походження до держави, що приймає.

441. Коли йдеться про те, що передбачені Конвенцією процедури є базовими, а стандарти — мінімальними, автори Посібника мають на увазі дві речі.

442. По-перше, певні положення Конвенції та запроваджувані нею процедури потребують доповнення й конкретизації в національному законодавстві (наприклад, процедури, визначені в Розділі IV Конвенції). Крім того, Конвенція широко визначає певні правила (наприклад, щодо неналежної фінансової та іншої вигоди або принципу субсидіарності), які мають бути осмислені та втілені на практиці у правових системах Договірних держав.

443. По-друге, процедури є базовими, а стандарти — мінімальними, оскільки ніщо не заважає Договірним державам запровадити засоби контролю та запобігання зловживанням у процесі національного усиновлення, які будуть суворішими за ті, що передбачені Конвенцією. Держави можуть вдаватися до цього за умови, що запроваджувані заходи не суперечитимуть Конвенції та відповідатимуть інтересам дітей, забезпечуючи їх належний захист. Наприклад, умови, висунуті у Статті 4, «є мінімальними гарантіями того, що міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини й відбувається із дотриманням її засадних прав»²⁹⁰. Це саме стосується Статті 5²⁹¹. Ніщо не заважає Договірним державам укладати детальніші угоди про співпрацю, наприклад, на двосторонньому та регіональному рівні, якщо такі угоди відповідатимуть вимогам Конвенції та слугуватимуть її ефективнішому застосуванню²⁹².

8.1.2. Конвенція не є універсальним законом про усиновлення

444. Конвенція не вимагає уніфікації національних законів про усиновлення, крім тих випадків, для яких вона встановлює мінімальні стандарти й гарантії безпеки. Конвенцію укладено таким чином, що її можна застосовувати в системах з різним внутрішнім законодавством про усиновлення. Наприклад, Конвенція є дійсною щодо випадків повного та простого усиновлення, передбачає різ-

²⁹⁰ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 109.

²⁹¹ Там само, параграф 175.

²⁹² Стаття 39(2) передбачає, що «будь-яка Договірна держава може укласти угоду з однією чи кількома Договірними державами з метою найкращого використання Конвенції в їх взаємовідносинах. Ці угоди можуть відступати лише від положень статей 14–16 та 18–21. Держава, що уклала таку угоду, передає її копію депозитарію Конвенції».

ні методи юридичного оформлення усиновлень (наприклад, рішенням суду або адміністративного органу, контрактом)²⁹³. Конвенція дозволяє здійснювати усиновлення як у державі походження, так і в державі, що приймає. Проте ніщо не заважає державі походження, за бажання, вимагати, щоб усиновлення дитини, яка постійно проживає у цій державі, відбувалося в цій державі попередньо до розміщення або передачі дитини державі, що приймає²⁹⁴.

8.2. Встановлення обмежень на міждержавне усиновлення

445. Плануючи ратифікувати Конвенцію або приєднатися до неї, держави походження нерідко висловлюють побоювання, що вони будуть зобов'язані співпрацювати в галузі усиновлення з усіма іншими Договірними державами або принаймні відповідати на запити щодо усиновлення з усіх держав, що є сторонами Конвенції. До ратифікації такі держави, ймовірно, співпрацювали з обмеженою кількістю держав, що приймають. Із цим пов'язане також побоювання, що до компетентних органів держави походження рине потік звернень від закордонних агентств (уповноважених організацій) по дозвіл працювати на території цієї держави походження (як того вимагає Стаття 12). Держави походження можуть мати малу кількість дітей, що потребують міждержавного усиновлення. Водночас ресурси таких країн, як правило, обмежені, тому вони вважають, що можуть ефективно регулювати й контролювати взаємодію в галузі усиновлення лише з кількома державами, що приймають. Більше того, керуючись найкращими інтересами дитини, вони можуть надавати перевагу співпраці з певними конкретними державами, скажімо, з якими вони мають тісніші культурні зв'язки або спільну мову.

446. Держави, що приймають, також можуть непокоїтись через зобов'язання співпрацювати з дуже широким колом держав походження, тоді як раніше (зважаючи на свій розмір та інші чинники) вони мали справу зі значно меншою кількістю держав. Можливо, держави, що приймають, не бажатимуть брати на себе зобов'язання завжди співпрацювати з усіма державами походження, а тому захочуть застосувати певні обмеження до країн, чії правила та процедури видаються їм невідповідними або корумпованими. Такі обмеження можуть бути необхідними задля належного захисту інтересів дитини.

447. Члени Спеціальної комісії 2005 року погодилися, що запровадження обмежень на усиновлення іноді є необхідним. Такі обмеження мусять бути обґрунтованими. Держави, що приймають, і держави походження мають бути готові надати інформацію стосовно будь-яких рішень, що обмежують співпрацю з іншими Договірними державами.

8.2.1. Договірні держави не зобов'язані забезпечувати певний рівень участі в міждержавному усиновленні

448. Ратифікація Конвенції або приєднання до неї не означає, що Договірна держава зобов'язується забезпечити певний рівень своєї участі у міждержавному усиновленні, наприклад, запропонувати визначену мінімальну кількість дітей для міждержавного усиновлення. Це роз'яснення є необхідним для того, аби «захистити» країни, які у певний час не мають дітей (або конкретної категорії дітей), що потребують міждержавного усиновлення. У цьому контексті передбачені Конвенцією зобов'язання Договірних держав співпрацювати одна з одною можуть вважатися виконаними, якщо держава походження своєчасно інформує інші країни про рівень своєї участі у міждержавному усиновленні.

449. Проте Конвенція вимагає дотримання встановлених нею правил та процедур у тому разі, якщо компетентні органи Договірної держави вирішили брати участь у міждержавному усиновленні.

²⁹³ У Гватемалі усиновлення дитини одного з подружжя може бути оформлене державним документом (Закон про усиновлення 2007 року, Стаття 39).

²⁹⁴ Стаття 28.

8.2.2. Чи зобов'язана держава походження домовлятися про міждержавне усиновлення з усіма державами, що приймають, які є сторонами Конвенції?

450. Головним зобов'язанням держави за Конвенцією є діяти відповідно до принципу найкращих інтересів дитини. Конвенція не зобов'язує державу укладати будь-які домовленості про міждержавне усиновлення, якщо вона не вважає їх такими, що відповідають найкращим інтересам усиновлюваної дитини. Врахування найкращих інтересів дитини може спонукати державу походження надати перевагу розміщенню дитини в певних державах, що приймають. Більше того, низька інституційна спроможність та скромні ресурси у державі походження можуть бути поважною причиною обмеження кола держав або уповноважених організацій, з якими ця країна може укласти реалістичні, ефективні, добре скеровані й контрольовані угоди про співпрацю. Дійсно, намагання співробітничати з надто великою кількістю держав, що приймають, та багатьма уповноваженими організаціями може значно послабити контроль за процесом міждержавного усиновлення з боку держави походження.

451. Водночас Договірні держави мають загальне зобов'язання співпрацювати в межах Конвенції, ставитись одна до одної відкрито й чуйно. Це означає, що держави походження мають бути готові пояснити, коли і чому вони дотримуються певної політики. Натомість держави, що приймають, мають співчутливо ставитись до труднощів, що їх можуть мати держави походження у розбудові дієвої системи альтернативної опіки над дітьми, коли держави, що приймають, чинять на них надмірний тиск.

452. Може постати запитання про необхідність практичних заходів із співпраці в межах Конвенції між двома країнами, наприклад, визначення повноважень і відповідальності конкретних організацій або установ у кожній країні або видів документів, що подаються із заявою про усиновлення. Конвенція не встановлює таких вимог і не зобов'язує держави укладати такі угоди, але з практичних міркувань деякі держави запроваджують формальні та неформальні процедури у відносинах з іншою країною, перш ніж організувати міждержавне усиновлення²⁹⁵. Зазвичай країни проводять двосторонні переговори з цією метою. Конвенція формулює лише базові принципи й напрямки співпраці, а двосторонні угоди можуть конкретизувати їх і визначати додаткові умови. Двосторонні домовленості такого ґатунку можуть бути неформальними, а можуть набувати вигляду офіційних угод, передбачених Статтею 39(2). У такому разі необхідно повідомити про них депозитарію Конвенції відповідно до Статті 39(2).

8.2.3. Чи зобов'язана держава, що приймає, домовлятися про міждержавне усиновлення з усіма державами походження, що є сторонами Конвенції?

453. Це запитання може постати, наприклад, коли особа, яка проживає у державі, що приймає, бажає усиновити дитину з держави походження, з якою держава, що приймає, не мала попередніх домовленостей. Заявники можуть стверджувати, що, оскільки держава походження є стороною Конвенції, компетентні органи у державі, що приймає, зобов'язані сприяти такому усиновленню.

454. Є підстави підтримати думку про те, що держава, яка приймає, не зобов'язана надсилати документи від імені потенційних усиновителів до всіх країн, що є сторонами Конвенції. Ці підстави мають як принциповий, так і практичний характер. Держава, що приймає, має право запроваджувати певні запобіжники додатково до встановлених у Конвенції, якщо вони не суперечать її положенням і потрібні для належного захисту дітей у процесі міждержавного усиновлення. Наприклад, перш ніж починати обробку конкретних заяв про усиновлення, держава, що приймає (як і держава походження), має право наполягати на укладанні двосторонніх угод або запровадженні двосторонніх програм, що доповнювали б положення Конвенції. Певна держава, що приймає, може не-

²⁹⁵ Наприклад, Австралія, Болівія, Латвія, Литва, Панама, Польща, ПАР та Іспанія.

покоїтись, що брак ресурсів унеможливить належний моніторинг і контроль за реалізацією численних угод і програм.

455. Досвід деяких держав, що приймають, засвідчує, що самого лише надсилання документів або доповіді про потенційних усиновителів, передбаченої Статтею 15, до держави походження може бути недостатньо для початку процесу усиновлення, оскільки вони можуть не отримати жодної відповіді на той момент. Тому чимало держав, що приймають, запровадили практику схвалення кандидатів на усиновлення дітей із конкретних держав. Як правило, це ті держави, з якими держави, що приймають, мають чинні угоди або домовленості. Звичайно, потенційні усиновителі не зацікавлені в тому, щоб пройти весь тривалий, а подекуди й недешевий, процес схвалення, а потім не отримати відповіді від держави походження.

456. Водночас слід пам'ятати, що всі Договірні держави мають певні загальні зобов'язання співпрацювати заради захисту дітей і досягнення мети Конвенції²⁹⁶, а також обмінюватись інформацією про практику усиновлення й повідомляти одна одну про застосування Конвенції²⁹⁷. Відтак держави, що приймають, і держави походження мусять бути готові надати всім Договірним державам інформацію про будь-яку практику та заходи, що обмежують їхню співпрацю з іншими державами. Вони мусять із розумінням ставитися до відповідних запитів.

8.2.4. Чи може держава походження запровадити мораторій на міждержавне усиновлення?

457. Іноді держави походження запроваджували тривалий або короткотерміновий мораторій на міждержавне усиновлення. Договірні держави звертались до Постійного бюро по роз'яснення, чи не суперечить така практика зобов'язанням за Конвенцією.

458. Відповідно до загального принципу, згідно з яким Конвенція не зобов'язує держави брати участь у міждержавному усиновленні, запровадження мораторію на усиновлення не порушує передбачених Конвенцією зобов'язань. Країни можуть запроваджувати мораторій задля захисту дітей, наприклад, якщо були випадки загального порушення процедур і гарантій у процесі міждержавного усиновлення або корупції та зловживань. У таких випадках компетентні органи держави походження можуть дійти висновку про необхідність радикальних реформ, які є неможливими, допоки функціонують наявні структури міждержавного усиновлення.

459. Запровадження мораторію має відбуватись одночасно із реалізацією розумної та зваженої політики переходу до правил і процедур міждержавного усиновлення, яких бракує на момент запровадження мораторію. Зокрема, важко виправдати поширення мораторію на випадки, коли вже виконано умови Статті 17, у тому числі щодо згоди Центральних органів обох країн на те, що усиновлення є можливим. Зволікання із влаштуванням дитини у постійній сім'ї, особливо у перших випадках, здебільшого суперечить принципу забезпечення кращих інтересів дитини: див. Розділ 6.4.2.

460. З одного боку, Конвенція не зобов'язує держави брати участь у міждержавному усиновленні й обстоює принцип субсидіарності, згідно з яким перспектива міждержавного усиновлення розглядається лише після вичерпання можливостей розміщення дитини у державі походження. З іншого боку, Гаазька конвенція узгоджується із Конвенцією про права дитини, визнаючи, що для повноцінного й гармонійного розвитку своєї особистості дитина має, де це можливо, виховуватись у родинному оточенні. Вона визнає, що міждержавне усиновлення може надати дитині такий шанс, зокрема шанс на родинне життя для дітей, які інакше виховувались б у дитячих закладах держави походження. Ці фактори слід ретельно зважити, коли держава вирішує запровадити мораторій і визначає його тривалість. Якщо у державі походження все ще є діти, яким міждержавне усиновлення, належним чином регламентоване відповідно до вимог Гаазької конвенції, відкриває єди-

²⁹⁶ Стаття 7(1).

²⁹⁷ Стаття 7(2).

ний шлях до зростання в родинному оточенні, необхідно серйозно замислитись, як позначиться на них запровадження жорсткого та, ймовірно, тривалого мораторію.

461. Спількування між Центральними органами є визначальним щодо пом'якшення впливу мораторію чи обмежень на усиновлення. Якщо Договірна держава (держава, що приймає, або держава походження) дійде висновку про необхідність мораторію, вона має швидко повідомити інші Договірні держави про наслідки такого кроку, щоб спільно знайти рішення для всіх перехідних випадків до запровадження мораторію. Випадок вважається «перехідним», якщо було здійснено підбір, з яким погодилися майбутні прийомні батьки. Перехідні випадки на такому просунутому етапі процесу усиновлення мають бути доведені до кінця, якщо усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини.

8.2.5. Чи може держава, що приймає, запровадити обмеження на усиновлення дітей із певних держав походження?

462. Держава, що приймає, може мати підстави відповідно до вимог Конвенції та інтересів усиновлюваної дитини запровадити додаткові запобіжники й обмеження стосовно всіх або окремих держав. Суворі обмеження можуть застосовуватись, якщо стають очевидними серйозні проблеми або порушення процедур у державі походження та вичерпано всі можливості виправити ситуацію за допомогою передбачених Конвенцією механізмів співпраці (держави походження можуть діяти аналогічно).

463. Проте в разі запровадження додаткових запобіжників або обмежень, особливо якщо вони призводять до призупинення процесу усиновлення, це необхідно зробити раніше, ніж ухвалювати рішення про передачу дитини конкретним прийомним батькам. Стаття 17 передбачає процедурні механізми, які дають державі, що приймає, можливість застосовувати такі запобіжники, а також можливість зупинити процес усиновлення, якщо є свідчення щодо порушень або зловживань. Проте зі Статті 17 випливає, що такі запобіжники має бути запроваджено до, а не після ухвалення рішення про передачу дитини.

464. Сутність Статті 17 полягає в тому, що всі важливі вимоги мають бути виконані до передачі дитини прийомним батькам, у тому числі щодо забезпечення дитині дозволу на в'їзд і постійне проживання у державі походження. Коли передача відбулася, вона є доконаним фактом; між дитиною та прийомними батьками починають розвиватися стосунки, тому запровадження будь-яких додаткових вимог або «обмежень», як правило, суперечить інтересам дитини й може призвести до невизначеної ситуації, за якої дитина налагодила відносини з прийомними батьками, а усиновлення не може завершитись. Навіть більше заперечень спричиняє запровадження державою, що приймає, додаткових вимог або обмежень після того, як усиновлення відбулось у державі походження.

8.3. Набрання Конвенцією чинності

465. Важливість і порядок підписання, ратифікації, прийняття, схвалення Конвенції або приєднання до неї детально розкрито в Додатку 1 «Кроки на шляху до підписання та ратифікації/приєднання». Додаток 1 також пояснює, які положення регламентують набрання Конвенцією чинності.

8.3.1. Які держави можуть ратифікувати Конвенцію, а які — приєднатися до неї?

466. Положення Статті 43 визначають, які держави можуть ратифікувати Конвенцію. Ті держави, які були учасницями Гаазької конференції на час її Сімнадцятої сесії у 1993 році, й ті держави, що брали участь у Сімнадцятій сесії, можуть ратифікувати Конвенцію. Перелік таких держав містить-

ся на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділі «Міждержавне усиновлення», а також «Договірні держави».

467. Правило, що визначає, які держави можуть приєднатися до Конвенції, викладено у Статті 44: це всі держави, крім тих, що ратифікують Конвенцію. Роль ратифікації або приєднання стає особливо актуальною, коли йдеться про висунення заперечення, передбаченого Статтею 44(3) (див. Розділ 8.3.3).

8.3.2. Зв'язок між Статтею 46(2) і Статтею 44(3)

468. Здається, що існує певна розбіжність між положеннями Статті 46(2), яка надає три місяці (після передачі на зберігання документа про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання) для набрання Конвенцією чинності, та Статті 44(3), яка не дозволяє Конвенції набрати чинності у відносинах між державою, що приєднується, та будь-якою Договірною державою, яка висунула заперечення проти цього протягом шести місяців.

469. Постійне бюро визнає, що Конвенцію слід вважати такою, що набрала чинності у відносинах між державою, яка приєднується, та дійсними Договірними державами, після закінчення трьох місяців, зазначених у Статті 46(2). З точки зору юридичного тлумачення, такий підхід є прийнятним, хоча й не цілком однозначним. Можуть заперечити, що Конвенція набирає чинності у відносинах між державою, яка приєднується, та дійсними Договірними державами лише після спливу шестимісячного терміну, встановленого для висунення заперечень. Проте слід надати перевагу першому підходу з таких причин:

- У статті 44(3) не йдеться прямо про те, що відносини не встановлюються до спливу шестимісячного терміну. Якби розробники Конвенції мали намір встановити таку вимогу, вони могли б це зробити.
- Формулювання Статті 41 може бути використане на підтримку такого тлумачення. Визначаючи конкретні випадки, в яких застосовується Конвенція, Стаття 41 посилається на заяви (передбачені Статтею 14), отримані «після набрання Конвенцією чинності» у державі, що приймає, та державі походження. Дата «набрання чинності» у кожній державі визначається Статтею 46(2), а не Статтею 44(3).
- Тлумачення, згідно з яким Конвенція набирає чинності за три, а не шість місяців, не повинне створити практичних труднощів для дійсних Договірних держав. Якщо дійсна Договірна держава справді планує висунути заперечення проти приєднання певної країни згідно зі Статтею 44(3), вона і так навряд чи дозволить здійснювати усиновлення дітей з (або до) тієї країни до розв'язання проблем між ними.
- У переважній більшості випадків (тобто коли нові держави приєднуються до Конвенції) жодних заперечень, передбачених Статтею 44(3), не висувають. Будь-які затримки з набранням Конвенцією чинності у стосунках між Договірними державами загалом не відповідають інтересам дітей. Слід пам'ятати, що на усиновлення, здійснені до набрання Конвенцією чинності, не поширюються ані захисні гарантії, передбачені Конвенцією, ані переваги автоматичного визнання з боку решти Договірних держав.

8.3.3. Хто може висунути заперечення згідно зі Статтею 44(3)?

470. Будь-яка Договірна держава може висунути заперечення проти приєднання іншої держави до Конвенції. Таке заперечення може бути висунуте у двох випадках. По-перше, заперечення проти приєднання нової держави може висунути будь-яка дійсна Договірна держава.

471. По-друге, нова держава, яка ратифікує Конвенцію або приєднується до неї, може висунути заперечення проти приєднання іншої Договірної держави, що відбулося раніше. Таке заперечен-

ня має бути висунуте під час передачі державою, яка ратифікує Конвенцію або приєднується до неї, її документа про ратифікацію або приєднання депозитарію на зберігання.

472. Договірна держава не може висувати заперечень проти ратифікації Конвенції іншою державою, яка має право на ратифікацію за Статтею 43.

8.3.4. Як Конвенцію застосовують до випадків усиновлення, що не завершені на момент ратифікації, прийняття, схвалення Конвенція або приєднання до неї?

473. Відповідь на це запитання міститься у Статті 41 Конвенції, згідно з якою:

«Конвенція застосовується в кожному випадку, коли заява, передбачена статтею 14, була одержана після набрання Конвенцією чинності у державі, що приймає, та державі походження».

474. Висловлювалися занепокоєння щодо заяв на міждержавне усиновлення, оброблених та «запущених в роботу» відповідно до попередніх двосторонніх угод між країнами, які пізніше стали сторонами Гаазької конвенції 1993 року. Зі Статті 41 випливає, що Конвенцію не застосовують, коли заяви на усиновлення за двосторонніми угодами вже було отримано (до набрання Конвенцією чинності в одній чи в обох причетних країнах). Таке тлумачення підтверджує параграф 583 Пояснювальної записки, у якому йдеться, що Стаття 41 відповідає не на запитання щодо набрання Конвенцією чинності взагалі, а на запитання щодо «її застосування до конкретних випадків, коли Конвенція вже є чинною у державі походження та державі, що приймає».

475. Якщо за заявами вже розпочато усиновлення відповідно до двосторонніх угод, воно може тривати згідно з цими угодами. Звичайно, недоліком є те, що ці усиновлення не можуть бути посвідчені за Статтею 23 як здійснені з дотриманням Конвенції, а відтак інші Договірні держави не мусять їх визнавати у національному законодавстві.

476. Країни, які уклали двосторонні угоди, можуть забажати, аби процедури Гаазької конвенції поширювались на випадки усиновлення, вже розпочаті відповідно до двосторонніх угод, що існують (або принаймні захочуть надати таку можливість заявникам). Це є можливим у певних випадках за згодою обох країн. Необхідно, щоб майбутні прийомні батьки знову подали заяву про усиновлення до відповідного Центрального органу після набрання Конвенцією чинності у стосунках між двома причетними країнами, як передбачено Статтями 14 та 41. Тоді Центральні органи можуть «прискорити» процедуру усиновлення для таких випадків, забезпечуючи дотримання Гаазької конвенції та уникаючи, наскільки можливо, зайвого дублювання вже зроблених кроків. Основною перевагою такого підходу буде автоматичне визнання такого усиновлення в усіх Договірних державах. Недоліком може стати затримка у просуванні майже завершених справ.

477. Аналогічний підхід можна застосувати від імені майбутніх прийомних батьків, які подали до Центрального органу своєї країни заяву про усиновлення дитини з певної держави походження до того, як Конвенція набрала чинності у тій країні. Майбутні прийомні батьки можуть вдруге подати заяву, аби впевнитись, що вона відповідає всім вимогам Конвенції. У такому разі можна пришвидшити оцінювання прийомних батьків з огляду на попередню підготовчу роботу. Перевага полягає у скороченні числа випадків усиновлення, на які не поширюватиметься Конвенція після набрання нею чинності в державі походження та державі, що приймає.

8.4. Постійне проживання та громадянство

8.4.1. Чи важливе громадянство дитини або потенційних усиновителів для визначення сфери застосування Конвенції?

478. Громадянство дитини або прийомних батьків не є важливим для визначення сфери застосування Конвенції. Стаття 2(1) встановлює:

«Конвенція застосовується, коли дитина, яка постійно проживає в одній з Договірних держав («держава походження»), переїхала, переїздить або має переїхати до іншої Договірної держави («держава, що приймає») після її усиновлення в державі походження подружжям або особою, яка звичайно проживає у державі, що приймає, або з метою такого усиновлення у державі, що приймає, або в державі походження».

479. Постійне проживання (дитини й усиновителя/усиновителів) — важливий сполучний чинник. Якщо усиновителі є громадянами Франції, але постійно проживають у Бельгії та хочуть усиновити дитину, яка постійно проживає в іншій Договірній державі, то відповідальним за отримання їх заяви та подальшу роботу з нею буде Центральний орган Бельгії (див. Стаття 14).

480. Якщо дитина є громадянином Бразилії, але постійно проживає у Коста-Риці, то згідно з Конвенцією компетентні органи Коста-Рики відповідають за отримання заяви та застосування передбачених Конвенцією процедур і гарантій захисту дитини. Якщо дитина після усиновлення переїздить до Бразилії, громадянином якої вона є, передбачені Конвенцією процедури та гарантії все одно застосовуватимуться.

8.4.1.1. Постійне проживання й тимчасові працівники

481. У деяких випадках поняття «постійне проживання» майбутніх прийомних батьків потребує уточнення, аби з'ясувати, чи підпадає конкретний випадок міждержавного усиновлення під дію Конвенції та передбачених нею гарантій. Наприклад, трапляється, коли тимчасові працівники усиновлюють дитину за національним законодавством країни, де вони працюють. У таких випадках компетентним органам важко визначити, по-перше, де насправді постійно мешкають майбутні прийомні батьки, та, по-друге, йдеться в такому разі про національне або міждержавне усиновлення. В інших випадках батьки, які мають подвійне громадянство, приїздить до однієї з країн їхнього громадянства й усиновлюють дитину в порядку, передбаченому національним законодавством цієї країни, а потім перевозять дитину до країни свого постійного проживання. Тоді держави, що приймають, постають перед проблемою визнання таких випадків усиновлення: з одного боку, якщо відмовити у визнанні, дитина залишиться у невизначеному становищі, а з іншого, таку практику не слід заохочувати. Звичайно, такі випадки можуть і не свідчити про свідоме намагання оминати правила Конвенції, проте вони створюють можливості для зловживань. Схожі ситуації розглянуто також у Розділах 10.2, 8.4.5 та 8.7.2.

482. Важливу роль у вирішенні того, є певний випадок прикладом національного або міждержавного усиновлення, відіграє час, коли дитину буде вивезено з держави походження. Необхідно проаналізувати наміри майбутніх прийомних батьків. Якщо вони стали постійними мешканцями держави походження й усиновили дитину за національним законодавством держави походження, але планують за кілька років повернутися до своєї країни, такий випадок не можна вважати усиновленням за Конвенцією.

483. Постійне проживання є питанням факту. Якщо тимчасові працівники отримали право на постійне проживання у новій країні (державі походження) та воліють усиновити там дитину за національним законодавством, то це питання регулюється законами держави походження. Законодавство країни, громадянами якої є тимчасові працівники, також може мати значення, коли потрібно визначити, чи буде дитині дозволено постійно там мешкати в разі, як родина згодом повернеться на батьківщину.

484. Зазначені питання стосуються не лише тимчасових працівників. Будь-яке подружжя, що перебуває у процесі усиновлення (міждержавного чи національного), може бути змушене, з виробничих або сімейних причин, несподівано переїхати до іншої країни. Наслідки усиновлення та обсяг подальших послуг у таких випадках мають визначатися компетентними органами країни усиновлення, бажано, у співпраці з властями країни призначення²⁹⁸.

8.4.2. Чи впливає громадянство дитини на визнання її такою, що може бути усиновлена?

485. Стаття 4 а) вимагає, щоб перш, ніж здійснювати усиновлення за Конвенцією, компетентні органи держави походження встановили, що дитину може бути усиновлено. Конвенція не визначає критеріїв придатності дитини до усиновлення. Це є питанням законодавства держави походження, в тому числі правил вибору правової норми. Зазвичай, держава походження застосовує правила, які регламентують національне усиновлення в цій країні. З іншого боку, держава може застосовувати положення іноземного законодавства, якщо цього вимагають її правила вибору правової норми. Можливо, що для визнання дитини такою, що може бути усиновлена, держава походження застосує (принаймні частково) правові норми країни, до громадянства якої належить дитина. Лише за таких виняткових обставин для визначення придатності дитини до усиновлення за Конвенцією може мати значення відповідне законодавство країни, громадянином якої є дитина.

8.4.3. Чи впливає громадянство усиновителя на визнання його права на усиновлення?

486. Стаття 5 а) вимагає, щоб перш, ніж здійснювати усиновлення за Конвенцією, компетентні органи держави, що приймає, встановили, що майбутні прийомні батьки мають право на усиновлення. Конвенція не визначає критеріїв «права на усиновлення». Це є питанням законодавства держави, що приймає, в тому числі правил вибору правової норми. Зазвичай, держава, що приймає, застосовує правила, які регламентують національне усиновлення в цій країні. Можливо, що для визнання права майбутніх прийомних батьків на усиновлення держава, що приймає, за правилом вибору правової норми, змушена буде застосувати правові норми країни, до громадянства якої належать усиновителі. Лише за таких виняткових обставин громадянство майбутніх прийомних батьків може впливати на визнання їх права на усиновлення.

487. Проте практика свідчить, що громадяни держав походження, які проживають у державах, що приймають, продовжують здійснювати родинне й неродинне усиновлення у своїй державі походження/громадянства за законами та процедурами національного усиновлення, без урахування вимог Гаазької конвенції 1993 року. Відповідно, такі випадки усиновлення не можуть бути визнані державами, що приймають, а деякі діти залишаються розлученими зі своїми «прийомними батьками», оскільки їм відмовляють у дозволі на в'їзд до держави, що приймає.

488. Однією з причин таких складнощів у деяких державах походження є неузгодженість законодавства та процедур національного усиновлення з вимогами та процедурами Гаазької конвенції 1993 року, зокрема в тому, що стосується повноважень Центральних органів.

489. Держави можуть розв'язати цю проблему, включивши посилання на вимоги та процедури Гаазької конвенції 1993 року, в тому числі передбачені нею повноваження та відповідальність Центральних органів, до національного законодавства з усиновлення. Правила та процедури національного усиновлення можуть прямо вилучати зі своєї сфери застосування усиновлення особами — навіть громадянами країни або родичами дитини, — які постійно проживають в іншій державі, або офіційно передбачати, що такі процедури регламентуються вимогами до міждержавного усиновлення (див. також Розділ 8.6.4 про усиновлення членами родини).

²⁹⁸ Див. Г. ван Лун, *згадана праця*, коментар 6, стор. 347, параграф 204.

8.4.4. Наскільки просто потенційному усиновителю отримати право на постійне проживання у Договірній державі й чи можна досягти цього за допомогою переказу чи інвестування значних коштів у цю державу?

490. Чи «постійно проживає» потенційний усиновитель у державі, що приймає, вирішує суд або компетентні органи цієї країни. «Постійне проживання» розглядається як фактичне поняття, що означає проживання у країні, яка стала осередком родинного та професійного життя особи. Отримання певного статусу осілої з метою оподаткування може бути важливим, але не визначальним у вирішенні питання про постійне проживання. Суддя чи уповноважений представник іншого компетентного органу мають бути здатними розрізнити випадки, коли переказ коштів до держави, що приймає, є частиною дійсної зміни місця проживання, та випадки, коли такий переказ є лише засобом досягти мети усиновлення. У такому разі, якщо рішення про усиновлення ухвалено на таких хитких підставах, положення Конвенції на нього не поширюватимуться, а здійснене таким чином усиновлення не буде визнаватись за Конвенцією.

8.4.5. Як впливає усиновлення за Конвенцією на громадянство дитини? За яких обставин усиновлення призводить до отримання дитиною нового громадянства або втрати чинного?

491. Гаазька конвенція не регулює ці питання безпосередньо. Відповідаючи на ці запитання, принципово важливо уникнути ситуації, коли дитина залишається без громадянства. Стаття 7 Конвенції ООН про права дитини встановлює:

«1. Дитина має бути зареєстрована відразу після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно зі своїм національним законодавством та виконання своїх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, в разі, коли б інакше дитина не мала громадянства».

492. Стаття 17 Конвенції, що регулює деякі питання, пов'язані з колізією законів про громадянство²⁹⁹, передбачає, що втрата громадянства в результаті усиновлення зумовлена отриманням усиновленою особою громадянства усиновителя. Цей принцип обстоє також Стаття 11(2) Європейської конвенції про усиовлення дітей³⁰⁰.

493. Другим важливим аргументом є інтеграція дитини у прийомну сім'ю. Такій інтеграції сприяє надання дитині громадянства усиновителя. Стаття 11(1) Європейської конвенції про усиовлення дітей втілює цю ідею:

«Якщо усиовлюваний — в разі усиовлення однією особою — не має громадянства, яке має усиовитель, або — в разі усиовленні подружжям — не має громадянства, яке мають усиовителі, Договірна держава, громадянами якої є усиовитель або усиовителі, сприятиме наданню дитині громадянства цієї держави».

494. Третім принципом є принцип недискримінації. Стаття 21(с) Конвенції ООН про права дитини вимагає від Договірних держав забезпечити, щоб у разі усиовлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії та норми, які застосовуються до усиовлення всередині країни. Інакше кажучи, якщо в результаті національного усиовлення дитина отримує громадянство усиовителя, такий самий принцип має застосовуватись у державі, що приймає, до міждержавного усиовлення. Гаазька конвенція реалізує цей принцип у випадках повного усиовлення, встанов-

²⁹⁹ Підписана в Гаазі 12 квітня 1930 року.

³⁰⁰ Відкрита для підписання у Страсбурзі 24 квітня 1967 року.

люючи, серед іншого, що дитина одержує у державі, що приймає, такі самі права, які виникають з усиновлення, що відбулося в цій країні³⁰¹.

495. Якою є поточна практика, з огляду на зазначені загальні принципи? Щодо втрати громадянства, вона є переважно такою:

«Дуже мало країн законодавчо врегулювали питання втрати громадянства в результаті усиновлення іноземним громадянином. За відсутності чітко сформульованих правил слід дійти висновку, що втрати громадянства не відбувається. Деякі країни (наприклад, Греція) запровадили процедуру відмови від громадянства. Низка держав (наприклад, Корея) визнає, що іноземне всиновлення автоматично призводить до втрати громадянства»³⁰².

496. Насправді, деякі держави встановлюють у нормативно-правових актах, що дитина зберігає громадянство цих держав. Наприклад, Стаття 92 Кодексу законів про дітей та підлітків Болівії передбачає, що неповнолітня особа, усиновлена іноземцями, зберігає своє громадянство, без обмеження її права на отримання громадянства усиновителя. Колумбія, де подвійне громадянство можливе за Конституцією, дозволяє дитині, народженій у Колумбії, зберігати колумбійське громадянство, якщо вона сама від нього не відмовиться³⁰³. Аналогічна практика існує в Еквадорі та Коста-Риці. В Індії застосовується схожий підхід, але передбачено добровільну відмову від індійського громадянства відповідно до Розділу 8 Закону про громадянство 1955 року. За румунським законом 1991 року про громадянство Румунії³⁰⁴, дитина, яка має румунське громадянство й усиновлена іноземцями, втрачає громадянство Румунії, якщо, на прохання усиновителів, дитина отримує громадянство батьків відповідно до законодавства країни усиновителів. У дитини, яка досягла 14-літнього віку, запитують згоди. У разі якщо усиновлення скасоване чи визнане недійсним, неповнолітня дитина вважається такою, що не втрачала румунського громадянства.

497. Щодо отримання громадянства в результаті міждержавного усиновлення, то поширеною тенденцією серед держав, що є сторонами Гаазької конвенції 1993 року, є автоматичне надання усиновленій дитині громадянства держави, що приймає, за умови, що усиновителі, або принаймні один із них, є громадянином цієї країни. Нижче наведено підсумки обговорення цього питання на засіданні Спеціальної комісії 2000 року стосовно практичного застосування Конвенції 1993 року.

«80. Обговорення у Спеціальній комісії виявило чітку тенденцію до добровільного надання усиновленій дитині громадянства держави, що приймає. Кілька експертів охарактеризували системи, що діють в їхніх державах. У багатьох державах отримання дитиною громадянства держави, що приймає, залежить від того, чи має таке громадянство один з прийомних батьків. В одному випадку (Норвегія)³⁰⁵ потрібна згода дитини, якщо вона досягла 12-літнього віку. Вид усиновлення також може впливати на набуття дитиною громадянства.

81. Зазначалося також, що деякі держави походження (наприклад, Парагвай та Китай) розглядають набуття дитиною громадянства держави, що приймає, як передумову міждержавного усиновлення. Насправді, це може спричинитися до проблем, якщо прийомні батьки постійно проживають у державі, що приймає, проте не є її громадянами. У такому разі держава походження може дозволити усиновлення, якщо дитина отримує громадянство потенційних усиновителів. Відзначалося, що деякі правові системи дозволяють, за певної категорії батьків, що живуть закордоном, надавати усиновленій дитині громадянство прийомних батьків.

82. Обговорення висвітлює розбіжності щодо визнання фактичного моменту набуття дитиною нового громадянства. Деякі країни вважають, що дитина отримує нове громадянство, коли

³⁰¹ Стаття 26(2).

³⁰² Див. Г. ван Лун, згадана праця, коментар 6, стор. 298, параграф 129.

³⁰³ Див. Політичну Конституцію Колумбії, Том III «Мешканці та територія», Розділ 1 «Громадянство», Стаття 96.

³⁰⁴ Закон № 21 від 01.03. 91 р.у, Стаття 28.

³⁰⁵ Закон про громадянство Норвегії було змінено 2005 року, після чого норвезьке громадянство автоматично надається будь-якій усиновленій дитині до 18 років, якщо усиновлення базується на попередньому схваленні та відбулося відповідно до законодавства Норвегії. Тому дітям від 12 до 18 років більше не потрібно давати згоду на набуття норвезького громадянства (що є автоматичним юридичним наслідком їх усиновлення норвезьким громадянином).

держава походження виносить ухвалу про усиновлення; інші — коли дитина прибуває до держави, що приймає»³⁰⁶.

498. Типовим прикладом є Закон про усиновлення (міждержавний аспект) 1999 року Великої Британії, згідно з яким дитина, усиновлена за Гаазькою конвенцією, отримує британське громадянство за умови, що дотримано всіх вимог Конвенції, принаймні один із прийомних батьків є британським громадянином на момент винесення ухвали про усиновлення та обоє (в разі подання спільної заяви) постійно проживають у Великій Британії.

499. Спеціальна комісія 2005 року уважно вивчила це питання. Чимало держав походження наполягали, що держави, які приймають, повинні автоматично надавати своє громадянство усиновленій дитині, аби уникнути ситуацій, коли дитина стає особою без громадянства. Зазначалося, що дитина має автоматично набувати громадянства держави, що приймає, та мати такі самі права, що й дитина, усиновлена всередині країни. Наводилися приклади, коли діти, усиновлені за кордон, не отримували громадянства нової країни їх постійного проживання. Пізніше, ставши дорослими, вони зазнавали депортації за незначні правопорушення. За таких обставин усиновлена дитина не має бути репатрійована до держави походження, навіть якщо вона є вже дорослою людиною. Репатріація молодої людини до країни, яку вона залишила одразу після народження, суперечить найкращим інтересам дитини та принципам гуманізму. Така особа може навіть не розмовляти мовою держави походження, не мати там родичів і знайомих або жодних інших зв'язків з тією країною, крім факту свого народження в ній (та, на жаль, у таких випадках — свого громадянства).

500. Необхідна була співпраця між компетентними органами країни, де постійно проживають дитина і майбутні прийомні батьки, щоб гарантувати, що дитина не стане особою без громадянства та отримає громадянство усиновителів без зайвих зволікань. Отже, Спеціальна комісія надала таку рекомендацію:

«Спеціальна комісія рекомендує, щоб дитина автоматично отримувала громадянство одного з прийомних батьків або держави, що приймає, та не мала б потреби залежати в цьому сенсі від дій прийомних батьків. Коли це неможливо, державам, що приймають, слід надати всіляку допомогу в отриманні дитиною такого громадянства. У своїй політиці щодо громадянства дитини Договірні держави мають керуватися нагальною необхідністю уникати ситуацій, за яких усиновлена дитина може стати особою без громадянства»³⁰⁷.

501. Одна держава походження зауважила, що усиновителі часто не реєструють усиновлену дитину для отримання нею громадянства держави, що приймає. Автори цього Посібника не можуть давати настанов державам, які приймають, щодо того, як надавати громадянство усиновленим дітям, проте держави, що приймають, повинні вживати ефективних заходів для гарантування автоматичної натуралізації усиновлених дітей, аби вони не лишались без громадянства.

8.5. Коментарі про застосування Конвенції 1993 року в ситуаціях стихійних лих і до дітей, переміщених унаслідок таких ситуацій

502. Постійне бюро опублікувало таку заяву щодо азійсько-африканського цунамі³⁰⁸:

«[Гаазька конференція з міжнародного приватного права (HCCH)] підготувала низку важливих інструментів для захисту дітей від ризиків, пов'язаних з їх транскордонним переміщенням. Зокрема, два конкретні багатосторонні інструменти спрямовані на протидію міжнародному викраденню дітей та сприяння належному міждержавному усиновленню.

Конвенція 1980 року про міжнародне викрадення дітей

³⁰⁶ Див. Звіт Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, параграфи 80–82.

³⁰⁷ Рекомендація № 17.

³⁰⁸ Цунамі трапилося 26 грудня 2004 року. Спеціальна комісія 2005 року підтримала таку реакцію.

Гаазька конвенція про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року захищає дітей та їхні сім'ї від ризиків неправомірного переміщення через міжнародні кордони. В регіоні, ураженому стихійним лихом, Шрі-Ланка й Таїланд є сторонами Конвенції, яка є чинною в понад 70 країнах. Ця Конвенція базується на системі співпраці через мережу національних Центральних органів та обстоює принцип, згідно з яким держави повинні вживати заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону (Статті 11 та 35 Конвенції ООН про права дитини).

Конвенція 1993 року про міждержавне усиновлення

Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року захищає дітей та їх сім'ї від ризиків нелегального, неофіційного, непідготовленого або неналежно організованого усиновлення за кордон. У постраждалих районах Індія, Шрі-Ланка й Таїланд є сторонами Конвенції, яка є чинною у понад 60 державах. Ця Конвенція також реалізується через систему національних Центральних органів та розвиває положення Конвенції ООН про права дитини. Конвенція має на меті забезпечити відповідність усіх випадків міждержавного усиновлення найкращим інтересам дитини, її засадним правам, а також попередити викрадення, продаж дітей і торгівлю ними. У 2000 році Гаазька конференція ухвалила Рекомендацію, що заохочує держави застосовувати передбачені Конвенцією стандарти і гарантії до угод і домовленостей про міждержавне усиновлення з тими країнами, які ще не приєдналися до Конвенції.

Міждержавне усиновлення переміщених дітей

У 1994 році Гаазька конференція (HCCH) у співпраці з УВКБ ООН ухвалила спеціальну Рекомендацію³⁰⁹, спонукаючи усі держави — як ті, що є сторонами Конвенції 1993 року, так і ті, що ними не є, — приділити особливу увагу запобіганню порушень у транскордонному усиновленні дітей-біженців і дітей, що були переміщені до інших держав внаслідок потрясінь в їхніх країнах.

Рекомендація передбачає, серед іншого, що держави, до яких переміщено дитину, «перш ніж ініціювати будь-які процедури міждержавного усиновлення, повинні забезпечити:

- вжиття всіх належних заходів, аби віднайти та возз'єднати дитину з її батьками або іншими членами родини, якщо дитину відірвано від сім'ї;
- уникнення репатріації дитини до її країни з метою такого возз'єднання в разі, якщо дитина не зможе в такому випадку отримати необхідний догляд, опіку або належний захист у цій країні.

У дусі цієї Рекомендації, в разі стихійного лиха на кшталт таких, які спричинило цунамі, пріоритетним завданням має бути возз'єднання переміщеної дитини з батьками або іншими членами родини, а завчасні та безсистемні спроби організувати усиновлення такої дитини за кордоном слід припиняти»³¹⁰.

8.6. Здатність дитини бути усиновленою та право майбутніх прийомних батьків на всиновлення, в тому числі «родинне»

8.6.1. Чи вимагає Конвенція від Договірних держав однаково підходити до питання про право на усиновлення?

503. Стаття 5, яка стосується цього питання, передбачає, що усиновлення можливе «лише в разі, якщо компетентні органи влади держави, що приймає, (а) визначили, що прийомні батьки, які передбачаються, мають право на усиновлення та підходять для цього». Детальних правил визначення прав потенційних усиновителів Конвенція не містить. Це питання має регулюватися, насамперед, національним законодавством держави, що приймає. Держава, що приймає, може

³⁰⁹ Див. Рекомендацію щодо біженців, коментар 13.

³¹⁰ Повний текст прес-релізу міститься в Додатку 9 до цього Посібника.

застосовувати до міждержавного усиновлення такі самі правила, за якими визначається право потенційних усиновлювачів у національній системі усиновлення. Вона може висунути й додаткові вимоги до міждержавного усиновлення. Вона може навіть застосувати норми іноземного права (наприклад, законодавства країни, громадянином якої є усиновитель), де це є доцільним (див. також Розділ 8.4.3).

504. Наведене вище питання постає тому, що Конвенція не має на меті запроваджувати єдиний комплексний міжнародний кодекс з усиновлення. Натомість вона висуває базові вимоги, що дають змогу забезпечити відповідність усиновлення найкращим інтересам дитини і створити адекватні гарантії запобігання викраденню, продажу дітей і торгівлі ними.

505. Конвенція також передбачає співпрацю між двома країнами, причетними в кожному конкретному випадку міждержавного усиновлення. Із цього випливає, що держава походження може відмовитись санкціонувати усиновлення особами, які не відповідають певним вимогам стосовно права на усиновлення, що їх висуває держава походження. Конвенція не говорить про це прямо. Однак Стаття 17 с), згідно з якою Центральні органи мають погодитись із тим, що усиновлення може мати місце, надає державі походження можливість висувати додаткові вимоги щодо права на усиновлення, порівняно з вимогами, запровадженими у державах, що приймають. На практиці чимало держав походження застосовують гнучкий підхід, погоджуючись здебільшого із критеріями держав, що приймають.

8.6.2. Чи вимагає Конвенція від Договірних держав однаково підходити до питання про визнання дитини такою, що може бути усиновлена?

506. Відповідь на це запитання подібна до попередньої відповіді стосовно вимог до визнання права майбутніх батьків на усиновлення. Згідно зі Статтею 4 а) встановити, чи може дитина бути усиновлена, має держава походження. Детальні правила визначає національне законодавство держави походження. Як і в попередньому випадку, компетентні органи держави, що приймає, можуть, скориставшись положеннями Статті 17 с), наполягати на висуванні додаткових вимог, передбачених законодавством держави, що приймає (див. також Розділ 8.4.2).

507. На практиці держави, що приймають, мають повідомити держави походження про додаткові вимоги, скориставшись механізмами співпраці та обміну інформацією, запровадженими завдяки Конвенції. Йдеться про доведення важливої інформації до інших Договірних держав. Одна держава походження навела приклад, коли усиновлення було заблоковано на етапі погодження за Статтею 17 с) через різницю у вимогах щодо здатності дитини бути усиновленою, які виявилися жорсткішими у державі, що приймає. Якби сторони дотримувалися положень Конвенції із самого початку, процес усиновлення не повинен був би дійти до цього етапу (див. також Розділ 7.2.1).

8.6.3. Чи є норми міжнародного права, що забороняють міждержавне усиновлення дітей із серйозними вадами здоров'я, у тому числі ВІЛ-позитивних? Чи дозволяє Конвенція державам, що приймають, забороняти усиновлення таких дітей?

508. Не існує міжнародних правових інструментів, що забороняли б усиновлення дітей із серйозними вадами здоров'я або ВІЛ-позитивних дітей. Навпаки, така заборона суперечить принципу недискримінації, проголошеному в Статті 2 Конвенції ООН про права дитини.

509. Гаазька конвенція, безумовно, також не підтримує такої дискримінації. З іншого боку, положення Конвенції не забороняють безпосередньо державі, що приймає, запроваджувати у випадках міждержавного усиновлення будь-які медичні перевірки, передбачені імміграційними правилами цієї країни.

510. Відповідно до Статті 16 Конвенції доповідь про усиновлювану дитину повинна містити інформацію про історію хвороби та особливі потреби дитини, її медичну карту. Така вимога спрямована на забезпечення дитині влаштування у «правильній» родині, чесного й повного інформування потенційних усиновителів та їх належної підготовки до відповідального рішення.

8.6.4. Чи поширюється дія Конвенції на випадки міждержавного усиновлення родичами (яке іноді називають «родинним»)?

511. Постійне бюро нерідко отримує це запитання. Зокрема, його запитували про те, чи детальна доповідь про потенційних усиновителів, якої вимагає Стаття 15, дійсно потрібна в разі, коли цими усиновителями є родичі дитини. Випадки «родинного» усиновлення підпадають під дію Конвенції, до них мають застосовуватися передбачені Конвенцією процедури та гарантії.

512. Загальний підхід до «родинного» усиновлення, що виявився в ході переговорів щодо Конвенції, виклав Г. Парра-Арангурен у параграфі 92 Пояснювальної записки:

“Німеччина, яка представила Робочий документ № 13, запропонувала вилучити зі сфери застосування Конвенції випадки, коли потенційні усиновителі та дитина (а) є прямими чи непрямими родичами до [четвертого] коліна, або (б) мають однакове громадянство. Вилучення випадків усиновлення серед родичів або всередині родини мало на меті дозволити застосування гнучкіших правил. Утім, поширення дії Конвенції на всі види усиновлення було збережено, оскільки немає гарантії, що у випадках усиновлення всередині родини не порушуватимуться права дитини або її найкращі інтереси.

Проте, у певному сенсі Конвенція дозволяє особливе тлумачення таких випадків: (а) Стаття 26, підпункт с, передбачає можливість припинення попередніх правових відносин між дитиною та її матір'ю і батьком, але не з іншими членами родини; (б) Стаття 29 робить для усиновлень у межах родини виняток із заборони контактів між майбутніми прийомними батьками та батьками дитини або будь-якою іншою особою, яка піклується про дитину».

513. Із цього випливає, що вимоги Статті 15 поширюються на випадки міждержавного усиновлення родичами. Інакше кажучи, Центральний або інші компетентні органи держави, що приймає, мають підготувати доповідь, яку передають Центральному органу держави походження дитини, з інформацією про потенційних усиновителів, у тому числі про «їх особи, право та придатність здійснити усиновлення, біографічні дані, медичну карту й історію сім'ї, причини усиновлення, здатність здійснити іноземне усиновлення, а також характеристику дітей, про яких вони здатні піклуватися» (Стаття 15(1)).

514. Конвенція не описує методик визначення «придатності» майбутніх прийомних батьків до усиновлення. Можливо, у деяких випадках міждержавного усиновлення родичами доречно застосувати прискорений порядок оцінювання придатності майбутніх прийомних батьків до усиновлення. Таке рішення має бути продиктоване найкращими інтересами та засадними правами дитини, про які йдеться у Статті 1 а). Не слід автоматично припускати, що усиновлення з боку родичів завжди є кращим для дитини, ніж усиновлення іншою родиною. Детальна доповідь про потенційних усиновителів, передбачена Статтею 15, необхідна у випадках усиновлення родичами, оскільки дає змогу визначити, чи відповідає це усиновлення найкращим інтересам дитини.

515. Коли іноземні родичі дитини подають заяву на її усиновлення, компетентні органи мають добре розуміти, як розглядати такий випадок. Згідно зі Статтею 7 Центральний орган має активно інформувати компетентні власті власної країни про те, які випадки усиновлення слід вважати міждержавними. У деяких державах національне законодавство про усиновлення дозволяє розглядати усиновлення у державі походження громадянином, що живе за кордоном, як національне усиновлення. Проте такий підхід суперечить зобов'язанням держав за Конвенцією (Стаття 2).

516. Може постати питання про застосування принципу субсидіарності до випадків міждержавного усиновлення в межах родини: чи не означає він, що необхідно спочатку спробувати знайти при-

йомну родину в державі походження? Здебільшого таку родину можна знайти, тоді іноземна родина не зможе усиновити дитину. Проте головним принципом Конвенції є забезпечення найкращих інтересів дитини, а не принцип субсидіарності. Пошук дому для дитини у державі походження є важливим, проте постійний дім в іншій країні бажаніший за тимчасовий дім у державі походження. Необхідно розглянути всі можливі фактори, перш ніж вирішити, яка родина буде найкращою для дитини й де дитина знайде найкращий постійний дім (див. також Розділ 2.1.1 «Субсидіарність»).

517. Усиновлення закордонним родичем є бажанішим за національне усиновлення, якщо воно відповідає найкращим інтересам дитини. Наприклад, якщо потенційні усиновителі, які не є родичами дитини, але проживають у державі походження, та потенційні усиновителі — родичі із-за кордону однаково спроможні піклуватися про дитину, перевагу може бути віддано усиновителям-родичам, аби зберегти родинні зв'язки. У кожному окремому випадку необхідно з'ясувати, чи відповідає міждержавне усиновлення в межах родини найкращим інтересам дитини.

518. Інші чинники також можуть виявитися важливими. Наприклад, дитина може не знати своїх родичів; дитина може бути під опікою попечителя й не потребувати національного чи міждержавного всиновлення; деякі випадки можуть підпадати під дію Конвенції про захист дітей 1996 року³¹¹ та передаватися до інших країн; формальне усиновлення старшої дитини може бути не потрібне, коли проблему розв'язує її постійне влаштування; старшій дитині може бути складно пристосуватися до умов іншої країни; іноді родина у державі, що приймає, чинить тиск на родини в державі походження, аби ті погодились на міждержавне усиновлення.

8.6.5. Усиновлення пасинків/пасербиць

519. Всиновлення пасинків/пасербиць — це категорія «родинних» усиновлень, але воно не є простим та однозначним. Якщо один із батьків вже має опіку над дитиною і дитина живе з ним та його/її новим партнером, то це випадок національного усиновлення у країні проживання. Якщо один із батьків вже має опіку над дитиною, але дитина живе в іншій країні, й усиновлення з боку вітчима/мачухи є необхідним для переїзду і проживання дитини у другій країні, то це випадок міждержавного усиновлення в межах Конвенції (Стаття 2). Порядок такого усиновлення має визначатися з урахуванням найкращих інтересів дитини, а домовленості між двома залученими державами можуть передбачати прискорення необхідних процедур. Проте у таких випадках на заваді можуть стати національні імміграційні закони (особливо нормативні акти, що регулюють порядок возз'єднання родин).

8.6.6. Чи поширюється дія Конвенції на випадки приватного усиновлення та чи відповідають вони стандартам і процедурам Конвенції?

520. Ці питання стосуються випадків приватно організованого усиновлення, тобто коли домовленості про усиновлення досягнуто між одним чи обома біологічними батьками в одній Договірній державі та потенційними усиновителями в іншій Договірній державі. Національне законодавство деяких Договірних держав дозволяє такі приватні усиновлення, а в інших державах їх заборонено.

521. Щодо питання про сферу застосування Конвенції, то Стаття 2 встановлює, що вона застосовується до всіх випадків, коли дитина, яка постійно проживає в одній Договірній державі, переїхала, переїздить або має переїхати до іншої Договірної держави з метою усиновлення. Відтак приватне усиновлення підпадає під дію Конвенції та має задовольняти її вимогам.

522. Це означає, що мають бути виконані всі вимоги Статей 4 та 5, у тому числі:

- мають бути ретельно вивчені всі можливості влаштування дитини в державі походження;

³¹¹ Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.96 р.

- мають бути проведені належні консультації з біологічними батьками;
- згода матері має бути отримана лише після народження дитини;
- має бути встановлено, що майбутні прийомні батьки мають право на усиновлення та підходять для цього.

523. Рівною мірою на такі усиновлення поширюються положення Розділу IV Конвенції, у тому числі про взаємний обмін доповідями про дитину та майбутніх прийомних батьків. Надзвичайно важлива Стаття 17: Центральні органи обох держав мають пересвідчитися, що виконано всі суттєві процедури, перш ніж погоджуватись на завершення процесу усиновлення.

524. Отже, приватне усиновлення, організоване безпосередньо між біологічними батьками й усиновителями, підпадає під дію Конвенції, якщо дотримано умов Статті 2. Це означає, що таке усиновлення має відповідати стандартам і вимогам Конвенції, що неможливо без втрати «приватного» статусу такого усиновлення. Інакше кажучи, суто приватні домовленості про усиновлення несумісні з положеннями Конвенції.

525. Автори цього Посібника розрізняють суто приватні усиновлення та незалежні усиновлення. У Посібнику термін «незалежне усиновлення» використовується на позначення випадків, коли Центральний орган або уповноважена організація країни, що приймає, схвалює майбутніх прийомних батьків як таких, що мають право на усиновлення та підходять для цього. Тоді усиновителі самостійно (без допомоги Центрального органу або уповноваженої організації держави походження) приїждять до держави походження, шукаючи дитину для усиновлення. Такі випадки усиновлення не відповідають вимогам Конвенції, оскільки в цьому разі неможливо гарантувати захист інтересів усиновлюваної дитини, передбачений Статтями 4, 16 та 17 Конвенції. Положення Конвенції мають також захищати інтереси біологічної та прийомної родин (див. також Розділ 10.1.1.6).

8.7. Недотримання Конвенції

8.7.1. Які заходи можливі у разі порушення Конвенції?

526. Стаття 33 Конвенції встановлює таке:

«Компетентний орган, який виявить, що будь-яке положення Конвенції не виконується або існує серйозна небезпека, що воно не буде виконуватись, негайно інформує Центральний орган своєї держави. Центральний орган несе відповідальність за вжиття відповідних заходів».

527. Оскільки система Конвенції базується на моделі співпраці, неспроможність однієї держави дотримуватися принципів Конвенції у конкретному випадку усиновлення може призвести до того, що інша причетна країна відмовиться від цього усиновлення. У такому разі Центральний орган може не погодитись на те, щоб усиновлення відбулося, як передбачено Статтею 17 с).

528. Постійне бюро, за згоди причетних держав, допомагає їх Центральним органам в усуненні перешкод належному функціонуванню Конвенції. Крім того, час від часу Постійне бюро організує зустрічі для представників кількох Центральних органів для обговорення та розв'язання практичних проблем або спільних труднощів, що постали перед певними Договірними державами.

529. Невизнання усиновлення — це максимальна санкція, яку можуть застосувати у виняткових випадках, наприклад, коли порушено основні права біологічної родини. Згідно зі Статтею 24 у визнанні може бути відмовлено лише тоді, коли усиновлення явно суперечить державній політиці Договірної держави, беручи до уваги найкращі інтереси дитини.

530. Стаття 42 передбачає регулярне скликання Спеціальної комісії в Гаазі для розгляду практичної дії Конвенції. Досвід застосування Гаазької конвенції про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 також засвідчив, що такі зустрічі (за участі представників Центральних органів) є корисним форумом для обговорення й вирішення практичних проблем.

8.7.2. Що можна зробити, якщо випадок усиновлення, на який поширюється дія Конвенції, у державі, що приймає, помилково вважають випадком національного усиновлення?

531. Траплялися випадки, коли через недостатню обізнаність із положеннями Конвенції суди у державі, що приймає, ухвалювали рішення про національне усиновлення в ситуаціях, коли мали б застосовуватися процедури й гарантії Конвенції. Суди можуть виходити з припущення, що застосовуються правила й процедури національного усиновлення, оскільки діти проживали у державі, що приймає, на момент подання заяви про їх усиновлення. Насправді ж, якщо дітей привозять із держави походження до держави, що приймає, з метою усиновлення, то цей випадок, безсумнівно, підпадає під дію Конвенції, як передбачено у Статті 2.

532. Якщо трапляється зазначена вище помилка, компетентні органи держави, що приймає, не можуть видавати свідоцтво про дотримання норм Конвенції, про яке йдеться у Статті 23. У результаті відповідний випадок усиновлення не має права на визнання в інших Договірних державах, оскільки у такому разі вимоги Конвенції щодо захисту дитини не виконано.

533. Чи можна виправити таке становище? Діючи в дусі Гаазької конвенції 1993 року, Конвенції ООН про права дитини та найкращі інтереси дитини, дві причетні держави мають знайти практичне вирішення проблеми. Вони можуть спробувати усунути виявлені недоліки, зробивши те, що слід було зробити відповідно до Конвенції. Якби компетентні органи держави походження встановили всі факти, як вимагає Стаття 4 Конвенції, а компетентні органи держави, що приймає, перевірили, що виконано всі вимоги Статті 5, зокрема підпунктів *a)* та *b)*, та якби органи обох держав погодилися обмінятися доповідями, передбаченими у Статтях 15 та 16, тоді обидві держави могли б погодитись, що вимоги Статті 17 *c)* виконано «заднім числом», і компетентні органи могли б видати свідоцтво, про яке йдеться у Статті 23(1) Конвенції.

8.8. Інші питання

8.8.1. За яких обставин Договірні держави повинні надати усиновителям та іншим особам доступ до інформації про походження усиновленої дитини?

534. Відправною точкою є Стаття 30, у якій йдеться про таке:

«(1) Компетентні органи Договірної держави забезпечують, щоб інформація, яку вони мають про походження дитини, зокрема інформація стосовно особи її батьків, а також медична карта були збережені.

(2) Вони забезпечують доступ дитини або її представників до такої інформації під відповідним наглядом, наскільки це дозволено законом цієї держави».

535. Договірні держави самі вирішують і, в ідеалі, закріплюють у підзаконних актах правила надання доступу до інформації, якою володіє держава. Відтак, у вузькому сенсі, питання про наявність або доступність інформації для дитини регулюється національним законодавством кожної Договірної держави³¹² (див. також Розділ 9.1).

³¹² Це підтверджено в Пояснювальній записці, див. коментар 1, параграф 515.

536. Країни, що сповідують політику доволі відкритого доступу до інформації про походження дитини в межах національної системи усиновлення, нерідко порушують питання про те, чи обов'язково застосовувати такий само підхід до міждержавного усиновлення. На це запитання Конвенція прямо не відповідає.

537. Водночас Стаття 16(2) Конвенції свідчить про стурбованість її авторів; вона нагадує Центральному органу держави походження дитини, що він повинен вжити всіх заходів, аби таємницю особи матері та батька не було розкрито в доповіді про дитину, яка надається державі, що приймає, якщо в державі походження їхні особи не можна розголошувати. Занепокоєння спричиняє спроможність деяких держав походження, де конфіденційність не вважається важливою з цілої низки причин (наприклад, загроза біологічній матері), захистити принцип конфіденційності (особливо щодо особистих даних). Під час обговорень зазначалося, що ігнорування такої стурбованості може спричинити небажання або навіть острах матерів у деяких державах у разі вагітності поза шлюбом вважати усиновлення своїх дітей реальним виходом.

538. Звичайно, було б неправильно, якби Постійне бюро підтримало підхід, запроваджений у національному законодавстві певної однієї держави чи групи держав, коли Конвенція чітко віддає це питання на розсуд Договірних держав. Проте можна припустити, що державам слід урахувати занепокоєння, про які йшлося вище та які знайшли відображення в Статті 16(2), коли вони встановлюватимуть правила доступу до особистих даних, як передбачено Статтею 30.

8.8.2. Тлумачення Статті 17 с)

539. Як зазначено в параграфі 337 Пояснювальної записки, Стаття 17 с) спрямована на надання можливості державі походження і державі, що приймає, зупинити процес усиновлення, «якщо будь-яка з них вважає, що з'явилися серйозні юридичні перешкоди».

540. Конвенція та Пояснювальна записка не конкретизують, які то можуть бути «серйозні юридичні перешкоди». Конвенція залишає це питання на розсуд окремих Договірних держав.

541. Отже, національне законодавство має вирішувати, як саме Центральний орган може використати право чинити на свій розсуд, передбачене Статтею 17 с). Можливо, що національне законодавство встановлює загальні правила на цей випадок — наприклад, чинити «розумно». У такому разі «чинити розумно» може означати — діяти, зважаючи на загальні принципи Конвенції, викладені у Преамбулі, тобто діяти в інтересах дитини (див. також Розділи 8.2.5, 8.6.1, 8.6.2, 8.7.1 та 8.8.3).

8.8.3. Коли слід видавати свідоцтво про дотримання Конвенції, передбачене Статтею 23?

542. Свідоцтво, яке видається згідно зі Статтею 23 Гаазької конвенції, підтверджує, що усиновлення відбулося із дотриманням вимог Конвенції. З цього випливає, що свідоцтво видається лише після того, як зроблено всі кроки, необхідні для завершення процесу усиновлення (див. також Розділи 7.2.12 та 7.4.11).

543. У випадку такої держави походження, як Таїланд, де іноді вимагається шестимісячний випробний період перебування дитини у державі, що приймає, до ухвалення остаточного рішення про усиновлення, передбачене Статтею 23 свідоцтво не видається до остаточного схвалення цього усиновлення та визнання його завершеним і чинним. У Таїланді, якщо випробний період завершився успішно, Рада з усиновлення ухвалює остаточне рішення про усиновлення згідно з тайським законом. Остаточне усиновлення відбувається в Таїланді. Центр усиновлення дітей, який є Центральним органом, видає свідоцтво, передбачене Статтею 23, після того, як прийомні батьки зареєструють усиновлення в посольстві Таїланду у державі, що приймає, а Центр усиновлення дітей отримує копію довідки про реєстрацію усиновлення від Центрального органу держави, що

приймає, або прийомних батьків, або посольства Таїланду. Свідоцтво, видане в Таїланді, дає право на автоматичне визнання усиновлення як простого (див. також Розділ 8.8.8).

8.8.4. Чи може фізична передача дитини прийомним батькам відбутися після переїзду дитини до держави, що приймає?

544. Ключем до розуміння цього питання є Стаття 17, де йдеться про «будь-яке рішення... що дитину має бути довірено майбутнім прийомним батькам». Це рішення часто називають «рішенням про розміщення», оскільки «довірення» дитини і є розміщенням / фізичною передачею дитини в піклування потенційних усиновителів. У Конвенції термін «розміщення» навмисно не використовується, позаяк він не має точного еквівалента французькою мовою (див. Пояснювальну записку, параграф 328). Рішення про довірення не може бути ухвалене, доки не виконано всі вимоги Статті 17.

545. Стаття 19 визначає, що довірення/передачу може бути здійснено до чи після переїзду дитини до держави, що приймає. Інакше кажучи, положення Конвенції достатньо гнучкі й поширюються на ті виняткові випадки, коли практичні міркування чи обставини перешкоджають приїзду прийомних батьків до держави походження, але безпечно переміщення дитини можна організувати в інший спосіб. Водночас Стаття 19(2) однозначно надає перевагу альтернативному варіанту передачі, коли прийомні батьки супроводжують дитину до держави, що приймає.

546. Утім, навіть хоча фізична передача дитини майбутнім прийомним батькам може відбутися винятково після її переїзду, на той момент мають бути виконані вимоги Статті 17 — зокрема, обидві причетні держави повинні погодитись, що усиновлення є можливим. Важливо, щоб рішення про розміщення дитини ухвалювалося до її переїзду. Це підтверджує Стаття 17 *b*), вимоги якої не можуть вважатися виконаними, якщо не прийнято рішення про розміщення.

547. Отже, фізична передача дитини майбутнім прийомним батькам може відбутися лише після переїзду дитини до держави, що приймає, проте згідно зі Статтями 19 та 17, рішення передати дитину майбутнім прийомним батькам має бути ухвалене до такого переїзду. Такою є і загальна практика у Договірних державах.

8.8.5. Якою є природа зобов'язання Центральних органів вживати належних заходів з надання «інформації про закони своїх держав щодо усиновлення», передбаченого Статтею 7(2) а)?

548. Зобов'язання «надавати інформацію про закони своїх держав щодо усиновлення» сформульовано доволі м'яко. Зобов'язання надавати таку інформацію постає у контексті кожного окремого випадку усиновлення, коли Центральний орган іншої держави звертається з відповідним проханням. Слід заохочувати також надання загальної інформації стосовно процедур усиновлення у Договірних державах. Деякі Центральні органи створили інтернет-сайти, що містять таку інформацію. Проте кожна держава вільна сама вирішувати, які заходи з надання інформації є належними, тому Центральний орган не мусить неодмінно сам відповідати за надання інформації про усиновлення (див. параграф 211 Пояснювальної записки).

549. Спеціальна комісія 2005 року визнала необхідність застосувати більш системний підхід до збирання, організації та надання доступу до інформації про усиновлення. На це спрямовані Рекомендації № 8 та № 10³¹³.

8.8.6. Чи мають вимоги до уповноважених організацій поширюватися на

³¹³ Див. також Розділ 4.2.2 цього Посібника.

Центральні органи?

550. Нерідко постає запитання, чи можуть держави походження поширювати вимоги до уповноважених організацій також на Центральні органи держав, що приймають, які виконують усі функції, пов'язані з усиновленням. Питання вважається юридичним, хоча може розглядатись і як питання співпраці.

551. Зобов'язання щодо забезпечення належних процедур усиновлення, про які йдеться у Розділі IV Конвенції, стосуються Центральних органів, але їх виконання може бути доручене іншим уповноваженим організаціям. Як правило, Центральні органи — це державні органи, а уповноважені організації є приватними структурами³¹⁴. Порядок акредитації зазвичай не поширюється на Центральні органи. Проте у країнах, де окремі або всі випадки усиновлення здійснюються через Центральні органи, останні мають забезпечити потенційним усиновителям такий само рівень професійних послуг, як і уповноважені організації. Центральні органи мають також забезпечити такий само рівень захисту дітей, що й уповноважені організації.

552. Схожа ситуація виникає, коли держави походження воліють організувати усиновлення лише за участі уповноважених організацій. У такому разі проблема постає перед Договірними державами, які не користуються послугами уповноважених організацій. У таких країнах усі передбачені Конвенцією процедурні функції виконують Центральні органи. Такі Договірні держави нарікали³¹⁵, що деякі держави походження відмовляються працювати з ними через відсутність уповноважених організацій.

553. З іншого боку, досвід деяких держав походження свідчить, що певні Центральні органи не надають належної підготовки й підтримки майбутнім прийомним батькам у процесі усиновлення. Договірні держави без уповноважених організацій заперечували це, стверджуючи, що вони надають повний асортимент послуг на високому професійному рівні. Можливо, проблема виникла через нерозуміння процедур, які діють в інших державах.

554. Договірні держави без уповноважених організацій повинні надати детальні й повні пояснення своїх процедур тим державам походження, які не бажають або не можуть з ними працювати. Основну увагу слід звертати на якість роботи із захисту дітей у процесі міждержавного усиновлення, а не на те, хто виконує цю роботу — Центральний орган або уповноважена організація. Важливо також підкреслити, що Конвенція не зобов'язує Договірні держави користуватися послугами уповноважених організацій.

8.8.7. Трестороннє усиновлення

555. Трестороннє усиновлення відбувається, коли майбутні прийомні батьки, які живуть в одній країні (країні А), хочуть усиновити дитину з іншої країни (країни В), скориставшись послугами уповноваженої організації з третьої країни (країни С). Загалом цілком можливо влаштувати таке усиновлення відповідно до вимог Гаазької конвенції. Проте мають бути виконані певні умови, а саме:

- a) усиновлення можна дозволити, лише коли країна А не має у країні В «агента» зі сприяння усиновленню, й уповноважена організація у країні С може надати таку послугу;
- b) Центральний орган у кожній країні (А, В та С) погоджується на таку схему усиновлення;
- c) уповноважена організація країни С має дозвіл на діяльність у країні В або угоду про співпрацю з уповноваженими організаціями країни В;

³¹⁴ Деякі країни, що приймають, зокрема Франція, створили державні органи, функції яких подібні до завдань приватних уповноважених організацій.

³¹⁵ На засіданнях Спеціальної комісії 2005 року.

d) компетентні органи у країні А, де постійно проживають майбутні прийомні батьки, визнали їх такими, що мають право на усиновлення та «підходять» для цього;

e) Центральний орган країни А (або, в деяких випадках, майбутні прийомні батьки) погоджується надати країні В необхідні звіти про стан справ після усиновлення, а прийомним батькам — послуги, потрібні в період після усиновлення.

8.8.8. Просте та повне усиновлення

556. Дія Конвенції поширюється на випадки простого та повного усиновлення. Згідно з Конвенцією простим є усиновлення, коли правові відносини між батьками та дитиною, що існували до усиновлення, не припиняються, але встановлюються нові правові відносини між дитиною та її прийомними батьками, й прийомні батьки несуть батьківську відповідальність за дитину (див. Статтю 26(1) *a*) та *b*). Повним є усиновлення, коли попередні правові відносини між батьками та дитиною припиняються (див. Статтю 26(1) *a*) та *b*).

557. Згідно зі Статтею 2(2) «Конвенція поширюється лише на ті випадки усиновлення, які створюють постійний зв'язок між батьками й дітьми». Відтак, прості усиновлення, що створюють постійний правовий зв'язок між батьками і дитиною та покладають батьківську відповідальність за дитину на прийомних батьків, підпадають під дію Конвенції, навіть якщо таке усиновлення не призводить до припинення попередніх правових відносин між дитиною та її матір'ю чи батьком. Проте дія Конвенції не поширюється на випадки, які лише називаються «усиновленням», а насправді не створюють постійних відносин між батьками і дитиною та не перекладають батьківську відповідальність за дитину на прийомних батьків.

558. Чимало правових систем не передбачають простого усиновлення. Тому на практиці відповідно до Конвенції такі правові системи можуть постати лише перед необхідністю визнавати випадки простого усиновлення, здійсненого в інших Договірних державах.

559. Згідно зі Статтею 26(1) просте усиновлення, підтвержене свідоцтвом держави походження відповідно до Статті 23 має бути визнане рештою Договірних держав, щонайменше з наслідками, які впливають з простого усиновлення за національним законодавством держави походження. Проте за Статтею 26(3), ніщо не перешкоджає державі, яка визнає таке усиновлення, прийняти й додаткові наслідки такого визнання (наприклад, щодо права на громадянство чи права на спадщину прийомних батьків).

560. Для того щоб дозволити державам, що приймають, «підвищити статус» простого усиновлення до повного усиновлення, Стаття 27 Конвенції передбачає можливість конвертації простого усиновлення в повне. Проте оскільки просте усиновлення не призводить до припинення зв'язку дитини з біологічними батьками, умовою реалізації цієї можливості є отримання згоди від біологічних батьків на повне усиновлення, якщо вони не дали такої згоди раніше (див. Статтю 27(1) *b*). У випадку конвертації за Статтею 27 нове повне усиновлення заміщує собою початкове просте усиновлення та, у разі видачі свідоцтва, передбаченого Статтею 23, визнається всіма Договірними державами.

8.8.9. Чи застосовується Конвенція, коли короткотермінове тимчасове піклування за кордоном призводить до усиновлення дитини?³¹⁶

561. Нерідко діти з економічно неблагополучних країн чи держав, що постраждали внаслідок стихійних лих, тимчасово виховуються у родинах в індустріально розвинених країнах під час «канікул» з метою поліпшення фізичного та психічного стану. У деяких випадках таких дітей усинов-

³¹⁶ МСС/МКЦ, Редакційна стаття «Від тимчасового нагляду за кордоном до усиновлення?», Щомісячний вісник № 2/2007, лютий 2007 року.

люють родини, що брали їх під опіку. Це нове явище призводить до багатьох правових та етичних проблем, оскільки створює можливість обійти Конвенцію та наразити дітей на серйозний ризик.

562. Головним застереженням у цьому випадку є те, що дітей відбирають і готують для короткотермінового перебування у родині, а не для усиновлення. Тому коли родина, що приймає, вирішує усиновити дитину, можуть постати такі проблеми:

- державі походження може бути складно встановити, чи може дитина бути усиновлена, особливо коли дитина перебуває за кордоном;
- порушується принцип субсидіарності міждержавного усиновлення;
- право майбутніх прийомних батьків на усиновлення та їхня придатність для цього можуть бути не встановлені, оскільки такі родини обиралися для тимчасового піклування за дітьми, а не для їх усиновлення. Здебільшого такий відбір навіть проводять не фахівці у сфері усиновлення чи соціальної роботи;
- відсутність професійного підходу до «підбору» із самого початку також може створити проблему;
- може бути складно, а то й неможливо провести належну підготовку дитини та майбутніх прийомних батьків до усиновлення, оскільки дитина вже перебуває в родині.

563. Немає сумніву, що дія Конвенції поширюється на такі випадки усиновлення між Договірними державами, які задовольняють вимогам Статті 2. Проте в описаних випадках можуть бути порушені принципи й процедури Конвенції. Конвенція має на меті захищати дітей у процесі міждержавного усиновлення, і Договірні держави повинні забезпечити належний захист дітей, що перебувають у тимчасовому піклуванні за кордоном та можуть бути усиновлені там.

РОЗДІЛ 9. ЗАХОДИ ПІСЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ УСИНОВЛЕННЯ

564. Зобов'язання, що їх Конвенція накладає на Договірні держави, не припиняються після передачі дитини прийомним батькам. Конвенція вимагає від держав виконувати низку подальших загальних функцій, необхідних у кожному окремому випадку усиновлення (наприклад, надання консультативної допомоги чи звітів) або спрямованих на загальний аналіз імплементації та застосування Конвенції (наприклад, збирання статистичної інформації). Деякі з цих функцій пов'язані із задоволенням довгострокових потреб усиновлених осіб та їх сімей, тому знадобиться активна транскордонна співпраця між державами походження та державами, що приймають, коли вже дорослі усиновлені особи шукатимуть інформацію про своє походження.

565. Усиновлення — це не одноразова подія, а процес, що триває все життя. Не лише усиновлені діти, подорослішавши, захочуть знати про своє коріння. В одній державі, що приймає, до державних органів по оригінал свідоцтва про народження звернувся 96-літній чоловік, усиновлений в дитинстві, а найстаршій біологічній матері, яка розшукувала свою дитину, було 89 років³¹⁷.

9.1. Збереження інформації

566. Стаття 30 Конвенції зобов'язує Договірні держави зберігати будь-яку інформацію, яку вони мають про дитину та її походження, а також забезпечити доступ дитини до інформації за певних умов.

567. Стаття 30 регулює два різні питання: (1) збирання та збереження інформації про походження дитини та (2) доступ дитини до такої інформації. Ці правила, хоча й не належать до предмету ре-

³¹⁷ Повідомлення представників Нової Зеландії на засіданні Спеціальної комісії 2005 року.

гулювання міжнародних конвенцій, стали частиною Конвенції 1993 року, оскільки є надзвичайно важливими для усиновлених осіб, а також для подальшої співпраці між Договірними державами, коли усиновлена особа намагатиметься отримати інформацію³¹⁸.

568. Положення Статті 30 тісно пов'язані з положеннями Статті 16, оскільки інформація, про яку йдеться у Статті 30, здебільшого міститься в доповіді про дитину, яку Центральний орган держави походження передає державі, що приймає³¹⁹. Відтак із практичних міркувань, державам варто було б покласти відповідальність на збереження відомостей про дитину на той самий орган, що готує доповідь про дитину³²⁰. Бажано також, щоб держави чітко визначили (та закріпили в національному законодавстві), як довго мають зберігатися такі відомості³²¹.

569. Потреба всиновлених осіб в інформації про власне походження є важливою. Якщо ж відомості про походження та історію особи є неповними або взагалі відсутні, вона може так і не знайти відповідей, яких шукає. Проте розкриття особи біологічних батьків дорослій усиновленій особі може виявитися складним і дражливим питанням. Тому його слід вирішувати за згодою всіх зацікавлених сторін та з огляду на широкий спектр поглядів і традицій.

570. Оскільки все більше усиновлених осіб розшукують своїх біологічних родичів і все більше біологічних батьків прагнуть отримати інформацію про місцезнаходження їх усиновлених дітей, важливо розробити й впровадити довготермінову політику та процедури зберігання інформації³²².

571. Для збереження та забезпечення доступу до інформації про усиновлення можна використувати новітні технології копіювання та зберігання записів. Слід розглянути можливість надання Центральним органам допомоги у придбанні необхідних технічних засобів для збирання й зберігання інформації³²³.

9.1.1. Право дитини на інформацію

572. Загально визнано, що дитина має право отримати інформацію про своє походження. Право дитини знати своїх батьків передбачено Статтею 7(1) *Конвенції ООН про права дитини*. Однак це право має бути узгоджене з правом біологічних батьків на збереження таємниці їхньої особи та її нерозкриття дитині, яку вони віддали на усиновлення. Наприклад, у деяких країнах незаміжня мати, яка погодилась на усиновлення, може надалі постраждати, якщо про її минуле стане відомо. Тому Стаття 30 запроваджує певні обмеження на право дитини отримати інформацію, оскільки доступ надається лише настільки, «наскільки це дозволено законом тієї держави³²⁴». Згідно зі Статтею 16(2) державам походження також дозволено зберігати в таємниці дані про особу біологічних батьків, не включаючи їх до доповіді про дитину.

³¹⁸ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 506.

³¹⁹ Там само, параграф 507.

³²⁰ Див., наприклад, досвід Філіппін (Закон про міждержавне усиновлення 1995 року (RA 8043), Стаття II, Частина 4 (b)), де Рада з міждержавного усиновлення збирає, поповнює та зберігає конфіденційну інформацію про дитину та прийомних батьків; Італії (Закон №184 від 04.05.83 р. зі змінами та доповненнями за Законом № 476 від 31.12.98 р., Стаття 37(2)), де Комісія з міждержавного усиновлення «зберігає будь-яку інформацію, що вона отримала про походження дитини, особи її біологічних батьків та її медичну картку і медичну картку її біологічних батьків» [переклад Постійного бюро].

³²¹ Див., наприклад, досвід Болгарії (Положення № 3 про умови та порядок надання дозволу на усиновлення болгарських громадян іноземцями від 16.09.2003 р., Стаття 35), де всі файли зберігаються протягом десяти років із дати формування, а потім передаються до Державного архіву; Сполучених Штатів Америки (Федеральний реєстр, Том 68, № 178 від 15.09.2003 р., С. 54119), де Державний департамент і Департамент внутрішньої безпеки зобов'язані зберігати передбачені Конвенцією дані впродовж 75 років.

³²² На засіданні Спеціальної комісії 2005 року Скандинавська рада з усиновлення (EurAdopt) поширила доповідь «Походження та особиста історія усиновлених осіб — принципи пошуку, пізнання та возз'єднання», в якій це питання розглянуто з двох точок зору: по-перше, розрізнення права на знання/отримання інформації та права на доступ/возз'єднання; по-друге, важливість часу отримання інформації та возз'єднання (Робочий документ № 5).

³²³ Чилі має «програму походження», за якою країна, що приймає, може звернутися до Центрального органу Чилі по сприяння в пошуках інформації про походження усиновлених осіб родом із Чилі. Надається активна допомога, в тому числі в пошуках біологічної матері та, якщо це доцільно, у підготовці зустрічі матері та дитини, див. сайт: <www.sename.cl>.

³²⁴ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 512.

573. Необхідно розрізняти інформацію про біологічних батьків та розкриття їх особи. Інформація про біологічних батьків може надаватися без розкриття їх особи чи порушення їхнього права на приватне життя. Така інформація, наприклад, про вік, стан здоров'я, соціальні обставини життя біологічних батьків, може виявитися важливою для прийомної родини, оскільки допоможе їй краще зрозуміти можливі подальші проблеми зі здоров'ям дитини, її фізичним і психологічним добробутом. Інформацію не буде оприлюднено, а лише надано усиновленій дитині та її прийомним батькам. У багатьох країнах для розкриття такої інформації необхідна взаємна згода вже дорослої усиновленої особи та її біологічних батьків.

9.1.2. Доступ до справ

574. Різні держави по-різному вирішують питання про доступ до справ про усиновлення. Деякі держави, що приймають, дозволяють необмежений доступ дітям, що досягли повноліття³²⁵. У деяких федеративних державах доступ до записів і архівів регулюється законодавством провінцій, територій або штатів, що зберігають відповідні документи³²⁶. Деякі держави походження визнають доступ до інформації про власне походження захищеним конституційним правом дитини³²⁷.

575. Держави мають забезпечити включення законів та процедур щодо збереження і надання доступу до інформації про усиновлену дитину до своїх планів імплементації Конвенції.

9.1.3. Захист даних

576. Стаття 30 визнає право дитини на отримання інформації про своє походження за певних умов, проте необхідно обмежити можливість неналежного використання особистих даних, розголошених у процесі усиновлення. Тому Конвенція передбачає мінімальні гарантії захисту, вимагаючи, щоб інформацію про дитину та майбутніх прийомних батьків використовували лише з тією метою, з якою її збирають або передають³²⁸. Такі зобов'язання та гарантії відображено у вимогах Статті 9 а), згідно з якими Центральні органи мають вжити належних заходів, аби «збирати, зберігати та обмінюватись інформацією про положення дитини та майбутніх прийомних батьків, необхідної для здійснення усиновлення».

577. Проте Стаття 31 не забороняє використовувати інформацію в загальному сенсі, без зазначення даних щодо окремих осіб, для укладання статистичної звітності або узагальнення прикладів і практики міждержавного усиновлення.

578. Держави мають включити заходи із забезпечення конфіденційності інформації про дитину та прийомних батьків до своїх планів імплементації Конвенції³²⁹.

³²⁵ Див., наприклад, досвід Бельгії (Цивільний кодекс, Статті 45.1 та 2), Німеччини (Федеральний закон про цивільний статус *PStG*, Розділ 61), де діти отримують доступ до своїх файлів у 16-літньому віці, Голландії (Закон про розміщення іноземних дітей з метою усиновлення, Статті 17 b–17 f), Норвегії (Закон про усиновлення № 8 від лютого 1986 року, Розділ 2, частина 12), Іспанії (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 12), Великої Британії (Закон про усиновлення 1976 року зі змінами і доповненнями за Законом про усиновлення та дітей 2002 року, Стаття 60).

³²⁶ Див., наприклад, досвід Сполучених Штатів Америки (Федеральний реєстр, Том 68, № 178 від 15.09.2003 р., С. 54104, параграф 96.42(c)), де «агентство чи особа-зберігач зберігає та розкриває усиновленій особі інформацію про її походження, соціальну історію та особу біологічних батьків, як передбачено відповідним законодавством штату».

³²⁷ Див., наприклад, досвід Бразилії (Конституція 1988 року, Том II: Засадні права та гарантії, Розділ 1: Особисті та колективні права й обов'язки, Стаття 5 (X та XIV)), яка вважає засадним правом невтручання у приватне життя, повний доступ до інформації державних архівів для з'ясування обставин, що становлять особистий інтерес.

³²⁸ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 521.

³²⁹ Див., наприклад, досвід Болгарії (Сімейний кодекс. Стаття 67 а) (SG 63/2003)), де Агентство із соціального захисту та Міністерство юстиції вживають необхідних організаційних і технічних заходів для захисту особистих даних у реєстрах, які вони утримують, відповідно до Закону про захист особистих даних та Закону про захист таємної інформації; та Філіппін (Закон про міждержавне усиновлення 1995 року (RA 8043), Стаття II, Частина бj), де Рада вживає належних заходів для забезпечення конфіденційності даних про дитину, біологічних батьків та прийомних батьків, за будь-яких умов.

9.2. Послуги після усиновлення

579. Конвенція зобов'язує Центральні органи сприяти наданню консультативної допомоги та послуг після усиновлення³³⁰. Природа й обсяг цих послуг не визначені, проте держави повинні вживати всіх належних заходів для їх налагодження. Це положення означає, що держави мають скористатись усіма повноваженнями та ресурсами для виконання цього зобов'язання. На практиці, важко зрозуміти, як Договірні держави можуть сприяти наданню цих послуг, не залучаючись безпосередньо до їх надання. Автори Конвенції обережно добирали слова для формулювання положень Статті 9 с), щоб, з одного боку, зобов'язати Центральні органи «вжити всіх необхідних заходів для сприяння наданню консультативної допомоги та послуг після усиновлення», а з іншого, не робити їх відповідальними за безпосереднє надання цих послуг (у деяких державах Центральним органам бракує ресурсів і кваліфікованого персоналу для виконання цієї роботи).

580. У Пояснювальній записці викладено причини включення цієї статті до Конвенції. Положення про послуги після усиновлення з'явилося у тексті Конвенції на прохання деяких держав походження «з огляду на важливість послуг після усиновлення для кращого пристосування дитини до нового дому й оточення та для успіху усиновлення [...] Конвенція має сприяти соціальному та культурному захисту дітей, а також забезпечити, за допомогою Центральних органів, не лише їхній захист, а й інтеграцію до нового середовища³³¹».

581. Держави, що приймають, повинні взяти на себе зобов'язання щодо надання послуг після усиновлення на своїй території. Нерідко підкреслювали³³² необхідність якісніших послуг після усиновлення для родин, що постають перед такими складнощами, які вони не спроможні подолати без сторонньої допомоги фахівців, особливо коли проблеми стосуються дітей, життя яких до усиновлення було надто травматичним. Зазначалося також, що забезпечення правової бази для таких послуг недостатньо для гарантування наявності й доступності таких послуг, якщо їх організації приділяється мало уваги й ресурсів³³³.

582. Очевидно, має бути зв'язок та наступність між підготовкою дітей і майбутніх прийомних батьків перед усиновленням та їх підтримкою після усиновлення. Надання необхідної підтримки прийомним батькам упродовж усього процесу усиновлення є обґрунтованим, коли їх можна вважати головними партнерами у забезпеченні захисту дітей.

9.2.1. Консультативна допомога

583. Конвенція визнає важливість надання консультативної допомоги дітям, біологічним і прийомним батькам. Згідно зі Статтями 4 та 5 проведення «необхідних» консультацій є обов'язковою вимогою підготовчого періоду. У цьому контексті роль консультування проаналізовано в Розділі 6.1.3 (Добровільна відмова від прав на дитину), Розділі 7.4.2 (Підготовка майбутніх прийомних батьків) та Розділі 7.2.11 (Передача дитини державі, що приймає) цього Посібника.

584. Консультативна допомога може знадобитись дитині й після усиновлення для її кращого пристосування до нового оточення. Вона може бути особливо важливою, коли дитині важко звикнути до нових умов і батькам потрібна допомога для подолання цих складнощів. Вирішальне значення мають професійний рівень та якість консультативної допомоги у процесі міждержавного усиновлення. Багатьох серйозних проблем для дитини можна уникнути, якщо виділити достатні ресурси й кошти на послуги після усиновлення, в тому числі консультативні. Можна суттєво заощадити

³³⁰ Стаття 9 с).

³³¹ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 235.

³³² Див. Доповідь Спеціальної комісії 2005 року, коментар 15, параграф 160.

³³³ Повідомлення на засіданні Спеціальної комісії 2005 року, яке зробила *ChildONEurope*, мережа установ Національних спостерігачів з питань дитинства, що призначаються національними міністерствами, які входять до Міжурядової групи *L.Europe de L.Enfance*. У січні 2006 року *ChildONEurope* опублікувала доповідь про національне й міждержавне усиновлення на основі статистичних даних і порівняльних досліджень випадків національного та міжнародного усиновлення в Європі. У дослідженні проаналізовано законодавчу базу щодо послуг після усиновлення, перелік країн та органів, які надають ці послуги. У вересні 2007 року організація опублікувала «Рекомендації щодо послуг після усиновлення». Є на сайті: <www.childoneurope.org> у розділі «Заходи».

кошти, час і професійні людські ресурси, якщо розв'язувати проблеми, перш ніж вони стануть не-подоланими³³⁴.

9.2.2. Зв'язки з державою походження

585. Послуги після усиновлення мають включати заходи, що допоможуть дитині зберегти культурний зв'язок із державою походження, а прийомним батькам — визнати важливість і цінність такого зв'язку для подальшого розвитку дитини. Це можуть бути культурні заходи, що знайомлять із державою походження, соціальні заходи за участі інших прийомних батьків з дітьми, а також подорожі до держави походження з іншими прийомними родинами. Коли доречно й дозволено, можна підтримати обмін інформацією та контакти між рідною сім'єю та прийомною родиною.

586. Послуги після всиновлення можуть передбачати надання допомоги старшим дітям у пошуку й отриманні доступу до інформації в державі походження або державі, що приймає, консультування з пошуку членів родини в державі походження. Чилі має таку програму (див. коментар 323).

9.2.3. Надавачі послуг

587. Держави можуть доручити надання послуг після усиновлення працівникам соціальної служби³³⁵ або уповноваженим організаціям, які схвалювали потенційних усиновителів. Деякі держави вносять здатність надавати такі послуги до переліку вимог для акредитації уповноважених організацій³³⁶. Послуги можуть включати консультативну допомогу та підтримку безпосередньо після усиновлення, збирання інформації про процес звикання всиновлених осіб та їх потреби протягом життя, допомогу в пошуку та наданні інформації з питань возз'єднання родин усиновленими особам, які хочуть дізнатися про своє походження³³⁷.

588. На думку експертів, мінімальні вимоги до надавачів послуг після усиновлення мають передбачати: поєднання знань і досвіду; вивчення проблем усиновлених осіб дорослого віку; доступність недорогої кваліфікованої консультативної допомоги батькам і дітям; навчальні програми для соціальних працівників, психологів, лікарів, медсестер, вчителів та інших фахівців, залучених до роботи з дітьми, усиновленими з інших країн; допомога у пошуку біологічної родини та отриманні доступу до справ³³⁸.

589. Як правило, послуги після усиновлення надають держави, що приймають, хоча у випадках пошуку та возз'єднання з біологічною родиною держави походження можуть долучитися до надання послуг вже дорослим усиновленими особам. Крім того, державам походження слід підтримати біологічні родини, які віддали свою дитину на усиновлення.

³³⁴ Нідерланди, Фонд послуг з усиновлення (*Stitching Adoptievoorzieningen*), відеопосібник з інтерактивних заходів.

³³⁵ Див., наприклад, досвід Італії (Закон №184 від 04.05.83 р., зі змінами та доповненнями, внесеними за Законом № 476 від 31.12.98 р., Стаття 34 (2)): «З моменту в'їзду дитини до Італії та щонайменше протягом року соціальна служба місцевих органів влади й уповноважені організації, на прохання зацікавлених осіб, надають допомогу родині вихователів, прийомним батькам та дитині для сприяння інтеграції дитини до сім'ї та суспільства» [переклад Постійного бюро].

³³⁶ Див., наприклад, досвід Фінляндії (Декрет про усиновлення 508/1997, Розділ 10(1)(8)), де надавач послуг повинен проводити моніторинг успішності усиновлення, разом із надавачем консультативної допомоги. Див. також відповідь Канади (Британська Колумбія) на запитання № 6(a) та (c) Анкети 2005 року.

³³⁷ Див., наприклад, С. Армстронг і Т. Ормерод. *Послуги посередників у возз'єднання після усиновлення: інформаційно-навчальний посібник для консультантів з питань возз'єднання родин*. Інформаційний центр з послуг після усиновлення «Benevolent Society», Сідней, 2005; А. Янг. *Усиновлення в Новому Південному Уельсі*. Інформаційний центр з послуг після усиновлення «Benevolent Society», Розділ 9, Сідней. Є на сайті: <www.bensoc.org.au>.

³³⁸ Міжнародна асоціація усиновлених осіб з Кореї (ІКАА), «Пропозиції до Положень про надання послуг після усиновлення згідно із Статтею 9 с) Гаазької конвенції від 29.05.93 р.», Робочий документ № 7 для Спеціальної комісії 2005 року.

9.3. Надання державам походження звітів після усиновлення³³⁹

590. У процесі усиновлення, до його завершення, Центральні органи держави походження та держави, що приймає, зобов'язані повідомляти один одного про просування усиновлення. Центральний орган держави, що приймає, повинен доповідати про хід випробного влаштування, якщо дитина переїхала до країни, що приймає, на випробний період³⁴⁰.

591. Після завершення усиновлення Центральні органи зобов'язані надавати один одному звіти про загальну оцінку практики й досвіду міждержавного усиновлення. Центральний орган має також вжити всіх необхідних заходів, у межах свого національного законодавства, для забезпечення відповідей «на обґрунтовані інформаційні запити з боку інших центральних або державних органів влади про конкретну ситуацію щодо усиновлення³⁴¹».

592. Конвенція не регулює порядку надання регулярних звітів про стан окремих дітей після усиновлення впродовж певного проміжку часу. Проте законодавство деяких держав походження вимагає, аби держави, що приймають, надсилали такі звіти протягом кількох років. Багато країн вимагають від прийомних батьків та/або уповноважених організацій надавати звіти впродовж одного-двох років після усиновлення³⁴². Деякі країни вимагають надання таких звітів до досягнення дитиною повноліття³⁴³. Та на практиці, державам може бути складно забезпечити виконання цієї вимоги. Утім, майбутні прийомні батьки й уповноважені організації держав, що приймають, повинні дотримуватися цих законодавчих вимог, особливо якщо вони є умовою передачі дитини батькам. У цьому сенсі надання звітів після усиновлення не можна вважати лише моральним зобов'язанням. Включення цієї вимоги до угод про співпрацю або практичних домовленостей між сторонами Конвенції підкреслює її важливість для держав походження.

593. Водночас держави походження мають проаналізувати, наскільки їм потрібні ці звіти та як їх використовувати. У найкращому випадку звіти підтверджують правильність рішення про міждержавне усиновлення, що дійсно відповідає найкращим інтересам дитини і забезпечує її зростання «в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння»³⁴⁴. У найгіршому випадку ці звіти просто складають на полицю і ніколи не читають.

594. Насправді обов'язкові довгострокові звіти про стан дитини після усиновлення не завжди відповідають її кращим інтересам. Наприклад, діти, що страждають на розлади прив'язаності, мають проблеми з налагодженням зв'язків або бояться повернення до держави походження, можуть бути психологічно вразливими через необхідність брати участь у багаторазовому оцінюванні їх стану чужими людьми.

595. На засіданні Спеціальної комісії 2005 року держави походження пояснили свої мотиви вимагати звітів після усиновлення, в тому числі прагнення:

- поліпшити суспільну думку всередині країни щодо міжнародного усиновлення, яке іноді вважають неспроможністю властей самостійно вирішити проблему;
- краще готувати дітей та майбутніх прийомних батьків до усиновлення;

³³⁹ Це питання детально обговорювали на засіданні Спеціальної комісії 2005 року. Див. параграфи 149–161 Доповіді Спеціальної комісії, коментар 15.

³⁴⁰ Стаття 20.

³⁴¹ Стаття 9 е).

³⁴² Див., наприклад, досвід Болівії, яка вимагає надання звітів кожні шість місяців протягом двох років після усиновлення (Кодекс законів про дітей та підлітків 1999 року, Стаття 89); та відповіді на запитання № 4(j) Анкети 2005 року, зокрема: Кіпру, де звіти надсилають раз на шість місяців протягом двох років після усиновлення та передають Центральному органу країни походження; Латвії, де «відповідно до Статті 39 Положень суд з питань ювенальної юстиції в країні проживання усиновителів має регулярно підтверджувати належний рівень піклування та нагляду за дитиною з боку батьків протягом двох років після усиновлення»; Литви, де «Служба усиновлення вимагає надання звітів двічі на рік упродовж 2 років після усиновлення; наступні 2 роки звіти надсилаються раз на рік, а пізніше — на вимогу Служби усиновлення».

³⁴³ Деякі країни, як-от Ефіопія та Казахстан, вимагають звітів до повноліття дитини. Див. також відповідь Шрі-Ланки на запитання № 4(j) Анкети 2005 року, згідно з якою «закон вимагає від прийомних батьків надавати звіти про стан дитини після усиновлення Комісару з випробного піклування про дітей до досягнення дитиною 10-літнього віку».

³⁴⁴ Див. Преамбулу до Конвенції, параграф 1.

- визначити, співпраця з якими країнами в галузі всиновлення є найуспішнішою.

596. Представники держав походження відзначали, що звіти допомагають їхнім Центральним органам та суспільствам пересвідчитися, що міждержавне усиновлення є найкращим варіантом опіки для деяких дітей і що Конвенція забезпечує необхідні засоби захисту. Вони підкреслили, що зазначена інформація є важливою для держав, що приймають, оскільки допомагає їм пояснити майбутнім прийомним батькам причини, з яких певні держави походження вимагають звітів після усиновлення.

597. Зі свого боку, експерти з держав, що приймають, пояснили, що деякі юридичні вимоги щодо звітності, запроваджені державами походження стосовно прийомних батьків, створюють зайве навантаження на прийомних батьків та Центральні органи держав, що приймають, які мають забезпечувати виконання тих вимог. Держави, що приймають, виступали не за скасування звітності після усиновлення, а за обмеження звітного періоду одним або двома роками, що дозволило б досягти розумного балансу. На підготовчому етапі держави, що приймають, мають обговорити з майбутніми прийомними батьками причини, з яких багато держав походження вимагають таких звітів, оскільки прийомним батькам потрібно це розуміти. Підготовка звітів дає можливість проаналізувати наслідки усиновлення з батьками (та, можливо, з дитиною).

598. Представники держав, що приймають, підкреслили, що право прийомних батьків на приватне життя є засадним в їхніх країнах. Центральні органи не можуть втручатися у приватне життя родин і не вповноважені вимагати звітів від прийомних батьків. Проте таку позицію важко підтримати, якщо вимоги держав походження щодо звітності після усиновлення вчасно доведені до відома держав, що приймають, і прийомні батьки погодились надавати такі звіти, що були умовою усиновлення. Оскільки Конвенція не регулює ці питання, чітких правил не існує, проте задля сприяння співпраці й укоріненню належної практики Центральні органи, уповноважені організації, інші компетентні органи держав, що приймають, або прийомні родини мають надавати державам походження звіти про стан дитини після усиновлення відповідно до їхніх вимог та в розумні строки.

599. Відзначалося, що за захист дитини після усиновлення відповідають не держави походження, а держави, що приймають. Для того щоб уникнути дискримінації між дитиною, усиновленою всередині країни, і дитиною, усиновленою з іншої країни, обсяг нагляду та звітності в обох випадках має бути приблизно однаковим. Звіти після усиновлення слід відрізнити від моніторингу після усиновлення, позаяк звіти є лише одним з багатьох методів моніторингу. Крім того, існує різниця між моніторингом з метою контролю та моніторингом з метою надання підтримки. З іншого боку, якщо Договірні держави забезпечать належну підготовку та ретельний відбір потенційних усиновителів на підготовчому етапі, а також краще інформування про стан і потреби усиновлюваних дітей, то необхідність у звітності після усиновлення зменшиться.

600. Учасники засідання Спеціальної комісії 2005 року дійшли висновку з трьох важливих питань: (1) міждержавне усиновлення має відповідати найкращим інтересам дитини; (2) слід досягти розумного балансу між контролем за процесом і наслідками усиновлення та забезпеченням права на приватне життя; (3) як держави, що приймають, так і держави походження мають певні законодавчі обмеження. Оскільки вимоги національного законодавства не можна ігнорувати, потрібний компроміс на основі взаємної довіри та поваги.

601. На досягнення компромісу щодо звітності після всиновлення спрямовано рекомендацію Спеціальної комісії, у якій йдеться:

«Спеціальна комісія рекомендує державам, що приймають, заохочувати виконання вимог держав походження щодо звітності після усиновлення; з цією метою можна розробити стандартну форму звіту. Спеціальна комісія також рекомендує державам походження скоротити період подання звітів після усиновлення, на визнання взаємної довіри, яка є підґрунтям співпраці відповідно до Конвенції³⁴⁵».

³⁴⁵ Рекомендація № 18. Детальніше про заходи із забезпечення відповідності цій Рекомендації, Див. Іспанія (Закон про міждержавне усиновлення 2007 року, Стаття 11).

9.4. Розірвання або припинення усиновлення

602. На жаль, не всі випадки влаштування або усиновлення дитини є успішними, хоча вірогідність невдачі менша там, де забезпечено належну фахову оцінку придатності майбутніх прийомних батьків для усиновлення, ретельну підготовку батьків до усиновлення, здійснення підбору дитини і родини досвідченими соціальними працівниками та надання якісних послуг після усиновлення.

603. Конвенція передбачає порядок реагування на невдале розміщення, коли дитину переміщено до держави, що приймає, до завершення процесу усиновлення. У таких ситуаціях необхідна співпраця між властями держави походження і держави, що приймає. Конвенція не встановлює правил щодо розірвання завершених усиновлень.

604. Стаття 21 стосується припинення усиновлень. У випадках, передбачених Статтею 21, влаштування скасовують до того, як усиновлення буде завершено у державі, що приймає. Статтю 21 застосовують, коли держава походження передала дитину майбутнім прийомним батькам, дитина виїхала з держави походження та вїхала до держави, що приймає. Коли стає очевидним, що подальше перебування дитини в сім'ї потенційних усиновителів не відповідає найкращим інтересам дитини, Центральний орган держави, що приймає, повинен вилучити дитину з прийомної родини й помістити під тимчасову опіку. Потім Центральний орган має організувати нове розміщення дитини з метою її усиновлення, після консультацій із Центральним органом держави походження. Повернення дитини до держави походження є останнім, крайнім заходом у цьому випадку.

605. Залежно від віку та ступеня зрілості дитини з нею проводять консультації та, де це доречно, одержують її згоду на вжиття заходів, необхідних після припинення розміщення³⁴⁶.

606. Виконуючи цю вимогу, держави нерідко доручають працівникам соціальної служби або уповноваженим організаціям здійснювати нагляд і контроль за влаштуванням дітей. Держави повинні забезпечити належні механізми, за допомогою яких ці органи або працівники негайного сповіщатимуть Центральні органи про випадки такого припинення чи розірвання для швидкого інформування держави походження³⁴⁷.

607. Стаття 21(1) а) дозволяє поміщати дитину під тимчасову опіку. У деяких країнах таку опіку забезпечує патронажна сім'я, або уповноважені організації знаходять нову прийомну родину³⁴⁸. В інших випадках тимчасову опіку забезпечують органи піклування та захисту дітей держави, що приймає³⁴⁹.

608. Плани імплементації Конвенції мають передбачати чіткий порядок реагування на припинені або невдалі розміщення й усиновлення. Стаття 21(1) b) вимагає від Центральних органів «організувати без затримки» нове розміщення та здійснити нове усиновлення «після консультацій із Центральним органом держави походження». Відтак, хоч у таких випадках головну відповідальність несе держава, що приймає, держави походження також мають розробити порядок реагування на них.

609. Вдаватися до повернення дитини до держави походження слід лише у крайніх випадках і лише після того, «як вичерпано всі можливості знайти альтернативний варіант опіки у державі, що приймає, а подальше перебування в ній не відповідає інтересам і добробуту дитини³⁵⁰».

³⁴⁶ Стаття 21(2).

³⁴⁷ Див., наприклад, відповідь Нової Зеландії на запитання № 7(4) Анкети 2005 року: «Зареєстровано два випадки припиненого розміщення, один із них в процесі «родинного» усиновлення, коли дитину було повернено до країни походження під опіку інших родичів. Другу дитину буде влаштовано в іншій родині в Новій Зеландії після консультацій з країною походження».

³⁴⁸ Див., наприклад, досвід Сполучених Штатів Америки (Федеральний реєстр, Том 68, № 178 від 15.09.2003 р., С. 54108, § 96.50(d)).

³⁴⁹ Див., наприклад, відповіді Кіпру та Мальти на запитання № 7(4) Анкети 2005 року: Служба соціального забезпечення Кіпру та Сектор соціальної служби Мальти.

³⁵⁰ Див. Пояснювальну записку, коментар 1, параграф 371. Згідно з відповідями на запитання № 7(4) Анкети 2005 року в Естонії, Чилі та Новій Зеландії були випадки повернення дітей до країн походження. Відповідь Швейцарії свідчить, що такі випадки є поодинокими.

610. Конвенція не визначає порядку реагування на зрив завершених усиновлень. Дитина, яка цілком інтегрувалась до прийомної родини, має право на такий само захист, що і будь-яка інша дитина в державі, що приймає. Це означає, що на усиновлену дитину поширюються всі пільги, заходи захисту й піклування, передбачені для всіх дітей у країні, де тепер мешкає ця дитина.

611. Як зазначалось у Розділі 9.3, відповідальність за захист дитини після усиновлення лежить не на державах походження, а на державах, що приймають, яким довірено виконувати цей обов'язок. Необхідно усвідомлювати, що в разі розірвання усиновлення після його завершення компетентні органи держави, що приймає, несуть пряму відповідальність за вжиття ефективних заходів для забезпечення нового належного влаштування усиновленої дитини з урахуванням її найкращих інтересів. У дусі співпраці Центральний орган держави, що приймає, дізнавшись про зрив завершеного усиновлення, має повідомити про це Центральний орган держави походження. Якщо усиновлення дійшло до межі розірвання, втручаються органи захисту дітей, і Центральний орган може вже не бути залучений або поінформований про такі випадки.

612. Послугам після усиновлення буде присвячено наступний том Посібника з належної практики. Всебічну інформацію з цієї теми можна знайти в Рекомендаціях щодо послуг після усиновлення, підготовлених мережею *ChildONEurope*³⁵¹.

---

³⁵¹ Див. «Рекомендації щодо послуг після усиновлення», коментар 333.

РОЗДІЛ 10. ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ КОНВЕНЦІЇ

613. Загальні принципи Конвенції, пов'язані із захистом найкращих інтересів дитини та запобіганню викраденню, продажу дітей і торгівлі ними, досліджено в Розділі 2 цього Посібника. Головною метою Конвенції є забезпечити, щоб міждержавне усиновлення відбувалося цілком відповідно до найкращих інтересів дитини. У цьому Посібнику описано конкретні заходи, спрямовані на досягнення цієї мети. Проте, заходи боротьби з такими кримінальними явищами, як викрадення, продаж дітей і торгівля ними, не належать до сфери застосування Конвенції і не розглядаються в цьому Посібнику. Вони повинні бути передбачені в національному кримінальному законодавстві й інструментах міжнародного кримінального права. У цьому сенсі дієвими знаряддями є ратифікація та імплементація *Факультативного протоколу 2000 року до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та порнографії*.

614. У цьому розділі зроблено спробу виявити найчастіші порушення Конвенції та неналежної практики міждержавного усиновлення, що їх слід урахувати в плані імплементації.

10.1. Запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди та корупції

615. Деякі аспекти цієї проблеми детально описано в Розділі 5: Регулювання витрат на міждержавне усиновлення. Загальні принципи викладено в Розділі 2.2.4, а роль Центральних органів щодо запобігання отриманню невинновданної фінансової вигоди показано в Розділі 4.2.1. У цьому розділі узагальнено стратегії запобігання одержанню неправомірної фінансової вигоди, тому певні заходи, описані в Розділі 5, згадуватимемо й тут.

10.1.1. Стратегії запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди

616. Серед стратегій запобігання отриманню невинновданної фінансової вигоди слід звернути увагу на такі:

- 10.1.1.1. Прозорість витрат.
- 10.1.1.2. Ефективне регулювання та нагляд з боку відповідальних установ та осіб.
- 10.1.1.3. Обов'язковість застосування санкцій.
- 10.1.1.4. Регулювання гонорарів і тарифів.
- 10.1.1.5. Обстеження прийомних родин після усиновлення.
- 10.1.1.6. Заборона приватних і незалежних усиновлень.

10.1.1.1. Прозорість витрат

617. Сторони Конвенції одностайні в тому, що досягнення прозорості витрат на усиновлення, гонорарів і тарифів стане значним кроком щодо запобігання отриманню неналежної фінансової вигоди³⁵². Там, де відсутнє регулювання витрат, гонорарів і тарифів, існує можливість зловживань. Слід заохочувати співпрацю між державами походження та державами, що приймають, обмін інформацією про витрати та вартість послуг. Держави, що приймають, повинні не лише вимагати відкритості та прозорості від держав походження, але й самі бути відкритими щодо своїх витрат. Держави мають чітко визначити, які органи уповноважені справляти плату і за які послуги. Це допоможе з'ясувати, хто може брати участь у процесі усиновлення, а хто ні.

618. Наприклад, одна держава походження, яка не запровадила плату за послуги усиновлення, повідомила, що уповноважена організація з однієї європейської держави, що діяла на її території, встановила захмарні розміри плати за усиновлення. Ця держава походження мала твердий намір позбутися таких високих тарифів і відкликала акредитацію різних організацій через скарги клієнтів. Вона запропонувала, щоб усі зацікавлені сторони отримували правдиву інформацію про дійсні витрати на усиновлення.

³⁵² Наприклад, на засіданні Спеціальної комісії 2005 року; див. Доповідь Спеціальної комісії, коментар 15, параграфи 169–171.

619. Із положень Конвенції випливає, що уповноважені організації повинні повідомляти про розмір плати за послуги з усиновлення, яку вони справляють, компетентним органам, що здійснюють нагляд за їхньою діяльністю та переглядають/підтверджують їх акредитацію. Навіть якщо плата за послуги уповноважених організацій є прозорою, іноді кажуть, що неможливо проконтролювати інші витрати, наприклад, оплату послуг посередників. Проте уповноважені організації та агентства можуть здійснювати певний контроль таких витрат, працюючи лише з поважними посередниками, що мають добру репутацію. Законодавство деяких країн вимагає реєструвати будь-які контракти між сторонами, в тому числі посередниками, в Центральному органі та надавати їх копію.

10.1.1.2. Ефективне регулювання та нагляд з боку відповідальних установ та осіб

620. Конвенція створює законодавчу базу для вжиття заходів із викорінення неналежної фінансової вигоди в процесі міждержавного усиновлення, оскільки добре відомо, що фінансові аспекти міждержавного всиновлення можуть створювати ґрунт для зловживань³⁵³. Більшість органів усиновлення підтримують високий рівень професійних і етичних стандартів, але є й такі, що цього не роблять. Для зміцнення регуляторної бази міждержавного усиновлення держави мають включити до національного законодавства з імплементації Конвенції положення, що забезпечать ефективний нагляд і контроль за уповноваженими організаціями та призначеними (неакредитованими) особами.

621. Питанням акредитації буде присвячено окремий том Посібника з належної практики, їх також було розглянуто в інших розділах цього Посібника, зокрема в Розділах 4.3.2 (Стандарти), 4.3.3 (Критерії акредитації) та 4.3.4 (Оцінка й нагляд за уповноваженими організаціями).

10.1.1.3. Обов'язковість застосування санкцій

622. Санкції за отримання неналежної фінансової вигоди мають бути передбачені в національному законодавстві з імплементації Конвенції. Договірні держави повинні забезпечити обов'язкове й неухильне застосування санкцій до осіб, які намагаються отримати неправомірний фінансовий зиск від міждержавного усиновлення.

623. Санкції можуть включати:

- попередження та довготерміновий фінансовий контроль, а в серйозних випадках — призупинення або скасування акредитації³⁵⁴;
- ув'язнення на термін від 8 днів³⁵⁵ до 12 років³⁵⁶;
- штраф у розмірі від кількох сотень/тисяч євро³⁵⁷ до 250 тисяч доларів³⁵⁸;
- кримінальне покарання³⁵⁹;
- конфіскацію коштів, отриманих від торгівлі дітьми, за постановою суду про конфіскацію³⁶⁰;

³⁵³ Див., наприклад, І. Ламмерант, М. Гофстеттер. *Усиновлення: якою ціною? За моральну відповідальність країн, що приймають, у міждержавному усиновленні*, Видавництво «Tegre des homes», Лозанна, Швейцарія, 2007, стор. 15–16; Д. Смолін. «Відмивання дітей: як система міждержавного усиновлення легітимізує та заохочує практику купівлі, викрадення дітей та торгівлі ними», *The Wayne Law Review*, Том 52(1), весна 2006 року, стор. 113–200.

³⁵⁴ Див. відповідь Норвегії на запитання № 11(1) Анкети 2005 року.

³⁵⁵ Люксембург, Кримінальний кодекс, Стаття 367-2.

³⁵⁶ Латвія, відповідь на запитання № 11(6) Анкети 2005 року. Інші приклади: Франція — від 6 місяців до 2 років (Кримінальний кодекс, Стаття 227-12); США — не більше ніж 5 років (Закон про міждержавне усиновлення, Розділ 404); Румунія — від 2 до 7 років (Закон № 273/2004, Стаття 70).

³⁵⁷ Див. відповіді на запитання № 11(6) Анкети 2005 року: Австрія — 2,200 €; Франція — від 7,500 € до 30,000 € (Кримінальний кодекс, Стаття 227-12); Люксембург — від 251 € до 10000 € (Кримінальний кодекс, Стаття 367-2).

³⁵⁸ США (Закон про міждержавне усиновлення, Розділ 404).

³⁵⁹ Див. відповіді на запитання № 11(1) Анкети 2005 року: США (Закон про міждержавне усиновлення, Розділ 404); Чеська Республіка та Нідерланди.

³⁶⁰ Див. відповідь Німеччини на запитання № 11(1) Анкети 2005 року (Кримінальний кодекс, Розділ 73 і далі).

- призупинення діяльності та постійну чи багаторічну заборону працювати в галузі міждержавного усиновлення в країні³⁶¹;
- конфіскацію майна³⁶²;
- позбавлення певних прав³⁶³.

10.1.1.4. Регулювання гонорарів і тарифів

624. У деяких країнах плату за послуги з усиновлення встановлюють відповідно до законодавчо закріплених тарифів, а відтак вона має силу закону³⁶⁴. Тарифи забезпечують повну прозорість витрат усіх сторін.

10.1.1.5. Обстеження прийомних родин після усиновлення

625. Деякі Центральні органи проводять анонімне обстеження прийомних родин після усиновлення, в якому прийомні батьки не повинні розкривати свої імена. Таке обстеження допомагає отримати корисну й відверту інформацію про процес усиновлення та дійсні витрати прийомних батьків. У такий спосіб можна виявити порушення й зловживання в процесі всиновлення, несанкціоновані або неправомірні виплати та інші приклади неетичної практики.

10.1.1.6. Заборона приватних і незалежних усиновлень

626. У цьому Посібнику зазначалося, що суто приватне міждержавне усиновлення (організоване між прийомними та біологічними батьками) не відповідає вимогам Конвенції (див. Розділ 8.6.6). Так само не відповідають цим вимогам випадки незалежного всиновлення (коли майбутні прийомні батьки, схвалені Центральним органом або уповноваженою організацією, їдуть до держави походження, щоб самостійно знайти дитину), оскільки їх здійснюють без належного нагляду та контролю з боку Центральних органів обох держав.

627. Договірні держави повинні вживати заходів для викорінення цих форм усиновлення, які підтримують систему гарантій захисту дитини, що її створює Конвенція³⁶⁵. Застороги щодо цих форм усиновлення проаналізовано в Розділі 8.6.6 (щодо приватного усиновлення), Розділі 7.2.5 («Підбір» дитини та родини), Розділі 7.4.5 (Отримання заяви у державі походження) та Розділі 7.4.10 (Відвідання держави походження).

10.2. Співпраця щодо запобігання порушенням

628. Держави, що приймають, повинні акредитувати лише ті уповноважені організації, які дотримуються найвищих професійних та етичних стандартів усиновлення. Здійснюючи регулювання процесу усиновлення, вони мають забезпечити належну реалізацію принципів і гарантій Конвенції, наприклад, шляхом запровадження санкцій за отримання неправомірної фінансової вигоди, ретельного відбору, підготовки та консультування майбутніх прийомних батьків. Держави походження, зі свого боку, повинні докласти всіх зусиль для захисту інтересів дитини до, під час та після міждержавного усиновлення. Вони також відповідають за протидію незаконній та неетичній практиці всередині країни, незалежно від того, хто є носієм такої практики — іноземні уповнова-

³⁶¹ Бразилія (Декрет 5.491 від 18.07.2005 р. про національні та іноземні уповноважені організації, Стаття 21).

³⁶² Див. відповідь Латвії на запитання № 11(1) Анкети 2005 року.

³⁶³ Румунія (Закон № 273/2004, Стаття 70).

³⁶⁴ Див., наприклад, досвід Австралії (Новий Південний Уельс), де за Законом про усиновлення 2000 року, Розділ 200 «Гонорари і тарифи» начальник відділу має розміщати повідомлення про розмір плати за послуги в урядовому щотижневнику «Government Gazette»; Філіппін, де тарифи визначено в Законі про міждержавне усиновлення 1995 року (RA 8043) (Стаття III, Частина 13) та переглянутих Правилах та положеннях про міждержавне усиновлення (Розділи 29 та 40). Крім того, інтернет-сайт Центрального органу має окрему сторінку з розміром гонорарів і тарифами за адресою: <www.icab.gov.ph>; Швейцарії, яка також розмістила на інтернет-сайті Центрального органу окрему сторінку з тарифами за адресою: <www.adoption.admin.ch>.

³⁶⁵ Норвегія та Італія заборонили такі усиновлення.

жені організації або посадові особи самої держави. Відтак винятково важливою є співпраця із країною, що надає акредитацію.

629. Фахівці виявили низку способів, що їх використовують для того, аби оминати положення Конвенції та передбачені нею захисні гарантії. Наприклад:

- дітей перевозять до третьої країни, яка не є стороною Конвенції;
- дітей привозять до держави, що приймає, як «туристів»;
- біологічну мати привозять до держави, що приймає, щоб вона народила дитину там;
- організують «родинне» усиновлення з метою трудової експлуатації дітей;
- організують національне усиновлення громадянами держави походження, що мешкають за кордоном (див. також Розділ 8.4. Постійне проживання та громадянство).

630. Необхідна співпраця між державами для подолання цієї порочної практики.

631. Державам також слід уважно вивчити сценарії, наведені в Додатку 3 (Створення ефективних процедур — практичні приклади). Вони демонструють, як національні системи захисту дітей можуть мінімізувати зловживання, і доводять важливість співпраці між державами щодо запобігання порушенню Конвенції.

10.2.1. Неетична чи незаконна практика

632. Неетична практика існує, і якщо її ігнорувати, вона створить плідючий ґрунт для незаконної діяльності. Наприклад, біологічні матері приїздять до держав, що приймають, аби народити дитину для заздалегідь погодженого усиновлення. Такі випадки не підпадають під дію Конвенції і є причиною для серйозного занепокоєння.

633. На практиці багато держав передбачили покарання за порушення Конвенції в національному законодавстві. Проте факти і свідчення нелегальної практики можуть ставати відомі вже після того, як дитина виїхала з країни.

634. До неетичної та незаконної практики належать також випадки підроблення документів, досягнення згоди на усиновлення дітей шляхом підкупу або домагання, недостатня робота на місцевому рівні з пошуку можливостей національного усиновлення.

10.3. Застосування принципів Конвенції у відносинах із державами, що не є сторонами Конвенції

635. Загальновизнано, що Договірні держави мають поширювати принципи Конвенції на усиновлення з держав, що не є її сторонами. У 2000 році учасники засідання Спеціальної комісії дійшли такого висновку:

«Визнаючи, що Конвенція 1993 року базується на загальноприйнятих принципах та що Договірні держави «переконані у необхідності вживати заходів на забезпечення відповідності міждержавного усиновлення найкращим інтересам дитини та її засадним правам, а також на запобігання викраденню, продажу дітей і торгівлі ними», Спеціальна комісія рекомендує Договірним державам застосовувати передбачені Конвенцією стандарти і гарантії до угод і домовленостей про міждержавне усиновлення, що вони їх укладають із державами, які не є сторонами Конвенції. Договірним державам слід також заохочувати такі країни невідкладно вживати всіх необхідних заходів, у тому числі, можливо, ухвалення

відповідного законодавства і створення Центрального органу, з метою подальшої ратифікації Конвенції або приєднання до неї»³⁶⁶.

636. Спеціальна комісія 2005 року підтвердила важливість зазначеної вище рекомендації та закликала до її подальшого виконання³⁶⁷.

637. Прикладом неналежного застосування принципів Конвенції є випадки, коли держава, що приймає, дозволяє своїм постійним мешканцям здійснити пряме чи приватне усиновлення з країн, що не є сторонами Конвенції, але забороняє таке усиновлення із Договірних держав. Пряме та приватне усиновлення не забезпечують гарантій, передбачених Статтею 29 Гаазької конвенції 1993 року, оскільки усиновителі зазвичай ведуть прямі торги з батьками чи опікунами дитини в державі походження. Держави походження та держави, що приймають, які забезпечують дітям менше гарантій у разі міждержавного усиновлення з країни, яка не є стороною Конвенції, також порушують принцип недискримінації, проголошений у Статті 26(2) Конвенції.

10.4. Запобігання неналежному тиску на держави походження

638. Держави походження можуть зазнавати неналежного тиску за різних обставин. Наприклад:

- держави, що приймають, надсилають забагато справ, а ресурсів Центрального органу бракує для їх оброблення, або в країні немає стільки дітей, яких може бути усиновлено;
- держави, що приймають, чинять тиск, вимагаючи обробити всі надіслані справи чи обробити їх швидко;
- уповноважені організації чинять тиск, вимагаючи дозволу на діяльність у державі походження;
- забагато уповноважених організацій діє у державі походження;
- урядові посадовці держави, що приймає, чинять тиск, діючи від імені окремих заявників;
- надходять вимоги про надання дітей від надмірної кількості заявників або від заявників, що не відповідають критеріям відбору потенційних усиновителів; або заяви на усиновлення дітей таких категорій, яких держава походження не має;
- тиск чинять численні уповноважені організації з однієї країни, які звертаються до Центрального органу держави походження з однаковими чи подібними запитами³⁶⁸;
- майбутні прийомні батьки приїздять до держави походження та звертаються до місцевих компетентних органів з проханнями прискорити усиновлення.

639. Співпраця між відповідними органами Договірних держав допоможе вирішити зазначені проблеми. Центральні органи і держави повинні докладати спільних зусиль, аби запобігти неналежному тиску на держави походження з боку іноземних уповноважених організацій, що прагнуть отримати дозвіл на роботу в цих країнах. Держави, що приймають, не повинні давати уповноваженій організації дозвіл на надання послуг у державі походження, де ці послуги не потрібні. Необхідно радитися із державами походження щодо їх потреб у послугах, аби ефективно контролювати кількість організацій, які їх надають. Держави походження мають повідомляти країни, що надають акредитацію, про випадки чинення тиску. Якщо уповноважені організації або особи ді-

³⁶⁶ Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, Рекомендація № 11.

³⁶⁷ Рекомендація № 19.

³⁶⁸ Див. «Доповідь з обговорення проблем акредитації», коментар 136.

ють неналежним чином або кількість уповноважених організацій перевищує потреби країни походження, то ця країна, самостійно або разом із країною, що приймає, може відмовити у дозволі на ведення діяльності всередині країни або відкликати раніше надані дозволи.

640. Центральні органи у державах, що приймають, та державах походження мають працювати разом, віднаходячи розумну рівновагу між кількістю уповноважених організацій та кількістю дітей (різних категорій), що їх може бути усиновлено поза їхньою країною. Перш ніж давати уповноваженим організаціям дозвіл на діяльність на своїй території, держави походження повинні визначити, скільки таких організацій потрібно для усиовлення тієї кількості дітей, яких може бути усиновлено за кордон. Держави, що приймають, будучи поінформовані про необхідну кількість уповноважених організацій, мають обмежити або в інший спосіб узгодити кількість організацій, які вони акредитують для роботи в конкретних державах походження.

641. Держави, що приймають, можуть допомогти зменшити неналежний тиск на держави походження, відповідним чином інформуючи потенційних усиновителів про реалії та вимоги сучасного міждержавного усиовлення, а також про можливі складнощі. У такий спосіб можна уникнути не-реалістичних або непродуманих заяв на усиовлення.

ЧАСТИНА III: ДОДАТКИ

- Додаток 1.** Кроки на шляху до підписання та ратифікації/приєднання
- Додаток 2.** Модель плану імплементації
- Додаток 3.** Створення ефективних процедур. Практичні приклади
- Додаток 4.** Стратегії сприяння збереженню родин
- Додаток 5.** Гаазька рекомендація щодо дітей-біженців
- Додаток 6.** Схема інституційної структури
- Додаток 7.** Рекомендовані та стандартні форми
- Рекомендована стандартна форма — Заява про згоду на усиновлення
  - Рекомендована стандартна форма — Свідоцтво про відповідність вимогам міждержавного усиновлення
  - Стандартна форма — Медична картка дитини
  - Стандартна форма — Додаток до загальної медичної картки дитини
- Додаток 8.** Перелік контрольних питань щодо імплементації конвенції, укладений 1994 року
- Додаток 9.** Африкансько-азійське цунамі та правовий захист дітей
- Додаток 10.** Заява Юнісеф щодо міждержавного усиновлення

ДОДАТОК 1

КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ПІДПИСАННЯ ТА РАТИФІКАЦІЇ/ ПРИЄДНАННЯ

1. КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО ПІДПИСАННЯ ТА РАТИФІКАЦІЇ/ ПРИЄДНАННЯ¹

1.1. Розуміння термінології Гаазької конвенції 1993 року

- Держава може стати стороною Гаазької конвенції 1993 року, не будучи членом Гаазької конференції.
- *Підписуючи* Конвенцію 1993 року, держава висловлює свій принциповий намір стати стороною Конвенції. Проте підписання не зобов'язує державу ратифікувати Конвенцію². Згідно з Конвенцією 1993 року підписання та ратифікація можливі лише для (1) тих держав, які були членами Гаазької конференції на час проведення сесії, що ухвалила Конвенцію (29 травня 1993 року); та (2) тих держав, що не є членами Гаазької конференції, але брали участь у Дипломатичній сесії³.
- *Підписання з наступною ратифікацією*: Після підписання ратифікація передбачає, що Конвенцію буде схвалено в порядку, встановленому національним законодавством. На рівні міжнародного права ратифікація означає згоду держави бути юридично зобов'язаною дотримуватися положень Конвенції.
- *Приєднання*: Інші держави, що бажають стати сторонами Конвенції 1993 року, можуть приєднатися до неї⁴. Приєднання — це процес, у результаті якого держава, що не була членом Гаазької конференції на момент ухвалення Конвенції (29 травня 1993 року) або не брала участі в Дипломатичній сесії, може все ж таки стати повноправною стороною Конвенції та бути юридично зобов'язаною дотримуватися її положень.
- Якщо протягом шести місяців будь-яка інша Договірна держава висуне заперечення проти такого приєднання, Конвенція не застосовуватиметься у відносинах між державою, що приєдналась, і державою, що заперечує проти її приєднання, доки заперечення не буде знято⁵.
- Для набрання Конвенцією чинності держава має передати на зберігання документ про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання Міністерству закордонних справ Королівства Нідерланди, що є депозитарієм Конвенції⁶.
- Усі держави, що підписали та ратифікували Конвенцію або приєдналися до неї, вважаються Договірними державами. Договірні держави є рівноправними, незалежно від способу, в який вони стали сторонами Конвенції. Коли Конвенція набирає чинності у відносинах між двома державами, їхні зобов'язання є однаковими, незалежно від того, ратифікували вони її чи приєдналися до неї.

¹ Цей Додаток частково базується на Посібнику із належної практики застосування Гаазької конвенції про цивільні аспекти міжнародного усиновлення дітей від 25 жовтня 1980 року, Частина II: Заходи з імплементації.

² Стаття 18 Віденської конвенції про право міжнародних договорів зобов'язує держави утримуватись від дій, які позбавили б договір його об'єкта і мети до набрання договором чинності, або поки вони не висловлять ясно свого наміру не ставати учасником цього договору.

³ Стаття 43(1).

⁴ Стаття 44. Держави, що не можуть підписати або ратифікувати, можуть лише приєднатися.

⁵ Стаття 44(3).

⁶ Стаття 46; див. також Статтю 43(2) та Статтю 44(2).

1.2. Кроки перед підписанням Конвенції

1.2.1. Намір стати стороною Конвенції

Держава, яка має намір стати стороною Конвенції, повинна зробити такі кроки:

- Провести консультації з Постійним бюро Гаазької конференції та іншими Договірними державами щодо переваг Конвенції.
- Проаналізувати, чи створює чинне національне законодавство перешкоди або складнощі для ратифікації та застосування Конвенції.
- Федеративні держави можуть також розглянути, як досягти найефективнішої співпраці, координації та єдності практики між різними провінціями, територіями або штатами.
- Провести консультації з різними зацікавленими особами, урядовими структурами та неурядовими організаціями, щоб заручитися схваленням і підтримкою ратифікації Конвенції або приєднання до неї.
- Ознайомитись із Посібником № 1 «Імплементация та застосування Гаазької конвенції 1993 року про міждержавне усиновлення: Посібник з належної практики».
- Звернутися по допомогу до Програми технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP) Гаазької конвенції з міжнародного приватного права (див. Розділ 2.8 Додатка 2).

1.3. Кроки перед ратифікацією Конвенції або приєднанням до неї

1.3.1. Оцінка поточної ситуації

Держави мають детально оцінити механізми та процедури, що існують, перш ніж вирішувати, як засновувати Центральний орган, чи використовувати послуги уповноважених організацій або призначених (неакредитованих) осіб, як будувати політику захисту дітей та усиновлення.

Оцінювання має охоплювати інформацію про всі наявні програми допомоги щодо збереження та возз'єднання родини, програми національного усиновлення або послуг з піклування, що існують, та поточну практику усиновлення.

Оцінювання має також включати аналіз фінансування кожного етапу в чинному процесі усиновлення та участь установ, органів та інших осіб у виконанні функцій, що підпадають під дію Конвенції.

1.3.2. Розроблення плану імплементації

Після завершення оцінювання, держави зможуть визначити, які невідкладні зміни або заходи захисту дітей слід запровадити одразу ж після набрання Конвенцією чинності, а які можуть бути реалізовані впродовж певного періоду часу.

Відповідні рішення дадуть можливість обрати належну установу для виконання ролі Центрального органу й розрахувати ресурси, необхідні для його створення та функціонування. Крім того, якщо держави вирішать користуватися послугами уповноважених організацій або призначених (неакредитованих) осіб, вони зможуть визначити, які функції делегувати таким організаціям і особам та

як запропоновану систему фінансувати. Детальну інформацію про підготовку плану імплементації надано в Додатку 2.

1.4. Набрання чинності

Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після передачі документа про ратифікацію або приєднання на зберігання депозитарію Конвенції, яким є Міністерство закордонних справ Королівства Нідерланди⁷.

Держави повинні інформувати Постійне бюро про призначення Центрального органу та будь-яких інших організацій або осіб, акредитованих чи уповноважених виконувати передбачені Конвенцією функції⁸.

До набрання Конвенцією чинності держави мають забезпечити наявність та належне функціонування необхідних процедур. Усі зацікавлені сторони і громадськість мають знати про нові процедури та політики, що запроваджуються згідно з Конвенцією.

Після набрання Конвенцією чинності держави повинні продовжити програми навчання та підготовки осіб, відповідальних за її імплементацію (наприклад, Центральних органів, суддів, юристів, працівників соціальних служб, посередників з усиновлення). Державам слід проводити постійний моніторинг застосування та дії Конвенції, своєчасно реагуючи на складнощі, що можуть постати в її імплементації.

1.5. Методи імплементації

Конвенція набирає чинності в порядку, передбаченому національним законодавством кожної Договірної держави, відповідно до вимог конституції та законів цієї держави. Досвід свідчить, що навіть у тих країнах, де міжнародні угоди вважаються такими, що мають виконавчу силу самі по собі (тобто набирають чинності негайно), потрібні додаткові заходи з її імплементації для втілення положень Конвенції на практиці. Наприклад, такі заходи, включаючи ухвалення відповідних підзаконних актів, можуть передбачати призначення компетентних органів; прийняття рішень щодо делегування певних функцій Центрального органу уповноваженим організаціям, порядку делегування й акредитації; ухвалення порядку визначення відповідності міждержавного усиновлення найкращим інтересам дитини; запровадження механізмів захисту від викрадення, продажу дітей і торгівлі ними, а також отримання необхідної згоди від сторін.

У деяких державах Конвенція набирає чинності як складова національного законодавства без жодних проміжних кроків, одразу після ратифікації або приєднання (так званий «моністичний» підхід). В інших державах інкорпорування Конвенції в національне законодавство потребує ухвалення окремого нормативно-правового акта (так званий «дуалістичний» підхід)⁹. У низці країн конституція дозволяє застосовувати як моністичний, так і дуалістичний підхід¹⁰.

Коли положення Конвенції трансформуються в норми національного законодавства або коли для набрання міжнародною угодою чинності необхідні окремі нормативно-правові акти, існує ризик недостатньої синхронізації міжнародних і національних механізмів. У дуалістичній системі, що базується на інкорпоруванні чи трансформації, можуть виникнути розбіжності: угоду ратифіковано, а необхідне національне законодавство не ухвалено; або законодавство існує, а ратифікація ще не відбулася¹¹. Відтак необхідно забезпечити узгодження цих двох процесів.

⁷ Стаття 46. Детальніше про співвідношення Статей 46(2) та 44(2) див. Розділ 8.3.2 цього Посібника.

⁸ Стаття 13.

⁹ Див. Г. ван Лун. «Гаазькі конвенції з міжнародного приватного права» // Ф. Г. Робертс. *Вплив міжнародних угод на національне законодавство*. Видавництво «Sweet & Maxwell», Лондон, 1987, стор. 221–43.

¹⁰ Див. А. Ауст. *Сучасне міжнародне договірне право і практика*. Видавництво «Cambridge University Press», 2000, стор. 145.

¹¹ Див. Г. ван Лун, *згадана праця*, коментар 377, стор. 230.

1.5.1. Моністичний підхід (автоматичне інкорпорування)

Згідно з конституцією деяких моністичних держав, коли певна міжнародна угода укладається відповідно до положень конституції, схвалюється компетентними державними органами та набирає чинності для цієї держави на міжнародному рівні, вона стає частиною національного законодавства без ухвалення будь-яких спеціальних законів. Як правило, коли для введення угоди в дію не потрібні додаткові закони, відповідні угоди називаються «такими, що мають виконавчу силу самі по собі» (тобто набирають чинності негайно)¹². У деяких моністичних державах потрібні додаткові заходи (нормативно-правові, адміністративні або фінансові) для того, щоб міжнародна угода отримала статус національного закону¹³.

У багатьох моністичних державах Конвенція 1993 року після її ратифікації або приєднання держави до неї набирає чинності в національному законодавстві в день набрання нею чинності на міжнародному рівні¹⁴. Вона застосовується безпосередньо судовими й адміністративними органами та, відповідно, може створювати права і вимоги для приватних осіб¹⁵.

Якщо застосовується такий підхід, держава зобов'язана забезпечити, щоб усі особи й установи, інтереси яких зачіпає Конвенція, або які відповідають за її впровадження, були належно ознайомлені зі змістом Конвенції, датою набрання нею чинності, застереженнями, призначенням компетентних органів. Неспроможність ухвалити конкретні нормативно-правові акти або встановити правила, наприклад, визначення придатності дитини до міждержавного усиновлення, іноді призводила до складнощів у практичному застосуванні положень Конвенції¹⁶.

1.5.2. Дуалістичний підхід (інкорпорування або трансформація у законодавство)

Згідно з конституцією дуалістичних держав міжнародна угода набирає чинності після інкорпорування передбачених нею прав та обов'язків у національну правову систему шляхом ухвалення спеціального закону. Закон може безпосередньо вводити в дію положення угоди, визначаючи угоду як доповнення до правозастосувальних актів. Закон може трансформувати угоду в національне законодавство, використовуючи власні суттєві положення для введення угоди в дію, без введення в дію тексту самої угоди¹⁷.

Коли міжнародна угода набирає чинності шляхом трансформації за допомогою імплементаційного законодавства, положення законодавства можуть відповідати Конвенції, хоча й не повторювати дослівно її формулювань. Таким чином, положення угоди використовують як основу для розроблення нового національного закону або правил, обов'язкових для виконання всередині Договірної держави. Згідно з цим підходом текст угоди не обов'язково наводити в додатку до акта національного законодавства.

¹² Див. А. Ауст, *згадана праця*, коментар 378, стор. 146.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. «Хоча існує чимало можливостей відображення моністичного підходу в конституціях, більшості з них притаманні три риси. По-перше, конституція вимагає, щоб угоду спочатку схвалив парламент, проте є винятки для деяких видів міжнародних договорів або певних обставин. По-друге, розрізняють угоди за їхньою природою або предметом: деякі вважаються такими, що мають виконавчу силу самі по собі, а інші потребують додаткового законодавчого оформлення, перш ніж набрати чинності в національному законодавстві. По-третє, угоди, що мають виконавчу силу, можуть також мати переважну юридичну силу над непослідовними нормами національного законодавства, як чинного, так і майбутнього, хоча в деяких державах, де парламент має найвищі законодавчі повноваження, пізніші закони можуть мати переважну силу над такими міжнародними угодами».

¹⁵ Див. М. Саволайнен. «Гаазька конвенція про викрадення дітей 1980 року та її імплементація у Фінляндії», *Скандинавський журнал з міжнародного права (Nordic Journal of International Law)*, Том 66, 1997, стор. 122.

¹⁶ Див. А. Ауст, *згадана праця*, коментар 378, стор. 157. «У моністичних системах може пройти багато років після набрання угодою чинності для держави, перш ніж [...] суд ухвалить визначення, зазвичай у відповідь на звернення громадянина, щодо того, чи має певне положення угоди виконавчу силу».

¹⁷ І. Браунлі. *Принципи міжнародного публічного права*. Видавництво «Clarendon Press», 1990, стор. 48.

1.5.2.1. Наслідки інкорпорування

Коли застосовується імплементація шляхом інкорпорування до національного законодавства і текст Конвенції наводиться як додаток до закону, одночасно можуть бути ухвалені конкретніші положення, що вважаються необхідними для належного виконання угоди органами влади та відповідальними установами Договірної держави. Наприклад, такі конкретні положення можуть стосуватися призначення компетентних органів, порядку акредитації надавачів послуг, порядку визнання дитини такою, що її може бути усиновлено, та придатності майбутніх прийомних батьків до усиновлення, а також вимоги до отримання необхідної згоди на усиовлення.

Описаний метод заохочує міжнародне співробітництво; інкорпорування тексту Конвенції як додатка до національного закону дає змогу прямо посилатися на статті Конвенції в їх безпосередньому контексті та сприяє однаковості тлумачення Конвенції на міжнародному рівні.

1.5.2.2. Наслідки трансформації

Використання ustalених структур і термінології національного законодавства може зробити правила Конвенції зрозумілишими для суддів, юристів та зацікавлених сторін, проте слід уникати розбіжностей між національними законами та інструментами міжнародного права. Коли правила Конвенції відтворюють у внутрішніх законах у разі трансформації, слід звернути увагу на кілька моментів:

- Необхідно докласти всіх зусиль, аби Конвенція зберегла своє первісне значення і тлумачення у своєму міжнародному контексті.
- Ретельно сформульовані положення Конвенції не повинні бути змінені у такий спосіб, щоб застосування внутрішніх правил призводило до результатів, несумісних з положеннями Конвенції¹⁸.
- Усі суттєві положення Конвенції мають увійти до національних законів або підзаконних актів; ті з них, що не були включені до таких актів, не мають сили в національному законодавстві.
- Положення внутрішніх нормативно-правових актів мають відповідати завданням Конвенції. Для забезпечення такої відповідності варто скористатися Пояснювальною запискою до Конвенції¹⁹.

1.5.3. Безперервний процес імплементації

Для успішного виконання Конвенції 1993 року необхідне її послідовне та одностайне застосування всіма Договірними державами. Можливо, національні та регіональні правові системи, в котрих має діяти Конвенція, потребуватимуть значних змін. Договірні держави, які вже імплемтували Конвенцію, мають і надалі оцінювати її функціонування в своїх правових системах. Для цього слід розглядати імплементацію як тривалий, безперервний процес розвитку й удосконалення. Договірним державам слід і надалі аналізувати шляхи поліпшення застосування Конвенції, в тому числі, за необхідності, перегляду поточних заходів і планів імплементації.

¹⁸ Див. М.Саволайнен, *згадана праця*, коментар 383, стор. 123. Див. Статтю 27 *Віденської конвенції про право міжнародних договорів*, яка встановлює, що «учасник не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору».

¹⁹ Конвенція та Пояснювальна записка існують англійською, французькою, іспанською та іншими мовами. Див. сайт Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділі «Міждержавне усиновлення», а також «Конвенція» та «Переклади».

ДОДАТОК 2
МОДЕЛЬ ПЛАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

2. МОДЕЛЬ ПЛАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Із часу ухвалення Конвенції перед Договірними державами поставали численні проблеми й труднощі з її імплементацією. Наприклад, деяким державам було складно запровадити дієвий і жорсткий контроль за діяльністю посередників або досягти громадського сприйняття плати за послуги. Інші держави мали складнощі оперативного й організаційного характеру через брак персоналу та ресурсів. Деякі держави, намагаючись створити й запровадити ефективну програму піклування та захисту дітей, взагалі припиняли міждержавне усиновлення, а потім з'ясували, що в результаті в країні не надавались послуги, що могли б сприяти влаштуванню дітей, які вже перебували в системі піклування на час ратифікації або приєднання до Конвенції.

Існують побоювання, що імплементація Конвенції в деяких країнах не допомогла поліпшити захист дітей, удосконалити загальну практику та співпрацю. У таких країнах занепокоєння викликає можливість використання Конвенції як завіси, котра додає поважності процесам і процедурам, які насправді залишилися незмінними. Основні принципи Конвенції можуть навіть стати частиною національного законодавства, проте на практиці передбачені нею гарантії захисту не діють. У деяких випадках причиною може бути брак ресурсів або спроможності забезпечити належне правозастосування. В інших випадках можуть даватися ознаки усталеної практики, особливості традицій і культури, історія неуспішних спроб керування на основі верховенства права. Є чимало свідчень того, що серйозною перешкодою належному функціонуванню Конвенції є корупція серед державних посадовців і приватних посередників, неспроможність держави забезпечити неухильне виконання законів.

Водночас, держави можуть мати щире бажання впровадити ефективну систему піклування та захисту дітей, проте не мати на це ресурсів і спроможності. У такому разі державам слід розробити детальний перспективний план, що визначатиме кроки, спрямовані на ефективне впровадження Конвенції впродовж певного періоду.

Провівши внутрішнє оцінювання системи усиновлення та піклування, що існує, проаналізувавши вимоги та принципи Конвенції, держава може розробити перспективний план імплементації.

Держави, що потребують підтримки у підготовці до приєднання до Конвенції, або Договірні держави, які прагнуть удосконалити чинні процедури, можуть звернутися по допомогу до Постійного бюро через Програму технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP) Гаазької конференції з міжнародного приватного права (див. Розділ 2.8 цього Додатка).

2.1. Розроблення плану імплементації

Розроблення плану імплементації має такі етапи:

- Підготовка стратегії, механізму й інструментів оцінювання.
- Оцінювання ситуації в країні.
- Аналіз результатів внутрішнього оцінювання.
- Визначення потреби у термінових заходах.
- Розроблення довгострокового плану.
- Укладання короткострокового плану.
- Написання плану імплементації.
- Виділення ресурсів на реалізацію плану.

Спрямування подальшого постійного оцінювання та контролю.

2.2. Інструменти і стратегії оцінювання

Держави, що мають намір ратифікувати Конвенцію або приєднатися до неї, повинні провести внутрішнє оцінювання відповідних аспектів чинної системи захисту добробуту дітей та усиновлення. Для цього необхідно проаналізувати таке:

- хто наразі надає послуги із захисту добробуту дітей та усиновлення в державі;
- як побудовано систему цих послуг;
- як фінансується надання цих послуг;
- чи виконуються за системи, що існує, всі передбачені Конвенцією функції;
- чи забезпечують чинні процедури й закони бездоганність системи.

Для вивіреної оцінки можливих варіантів реформування системи відповідно до стандартів Конвенції потрібні знання з чотирьох головних галузей:

- принципи та вимоги Конвенції;
- кожен крок на шляху дитини в системі піклування; потреби та проблеми на кожному етапі цього шляху;
- потреби у захисті дітей;
- стратегії та інструменти ефективної імплементації.

Звичайно, неможливо відразу створити систему, яка повністю відповідала б принципам Конвенції. Держави мають докладати максимальних зусиль для впровадження принципів та гарантій захисту дітей так швидко, як можливо й доцільно.

Відповідь на запитання, чи слід призупинити чинні процедури міждержавного всиновлення до імплементації Конвенції, залежить від конкретної країни. Загалом, для цього немає причин, окрім тих випадків, коли без такого призупинення неможливо виконати вимоги Конвенції. Описаний далі процес оцінювання допоможе державам визначити, які зміни необхідно запровадити негайно для належного захисту дітей, які з них можна запровадити у короткостроковій перспективі, а які потребують довгострокового планування. Діаграма після Розділу 1.7 цього Посібника та Розділу 2.9 цього Додатка наочно демонструє рекомендовані кроки з розроблення плану імплементації.

2.3. Використання внутрішнього оцінювання

Результати внутрішнього оцінювання системи усиновлення держави є основою для розроблення плану імплементації. Оцінювання має визначити:

- чи виконує система, що існує, свої головні функції;
- якщо ні, то як ці функції виконуватимуться в майбутньому;
- хто наразі виконує та хто виконуватиме ці функції;
- як фінансується та буде фінансуватися виконання цих функцій.

Державам слід уважно проаналізувати результати оцінювання. Не зайвим було б укласти схему, що відображає просування дитини в системі піклування, що існує. Це допоможе державам з'ясувати, яких важливих кроків у цьому процесі бракує.

Держави можуть також скласти сітку чинних тарифів за послуги та перелік надавачів послуг, які справляють плату. Аналізуючи сітку тарифів, держави можуть звертатися до інших Договірних держав по інформацію з теми та/або вивчити дані Інтернету й літератури з питань усиновлення, щоб з'ясувати, яку плату справляють з майбутніх прийомних батьків у країнах, що приймають, та за послуги з усиновлення в країнах походження. Це допоможе висвітлити проблему «неофіційних зборів або внесків» та зрозуміти, чи відповідає розмір плати за професійні послуги в цій державі розміру плати за такі ж послуги в інших, схожих країнах.

Оцінювання має також показати, якою мірою виконання функцій системи піклування фінансується за рахунок надходжень від міждержавного усиновлення. Може виявитися, що відрахування, що їх роблять уповноважені організації, дозволяють утримувати дитячі заклади або фінансувати програми збереження сімей та охорони здоров'я дітей у державах походження. Тому державам походження варто продумати, як раптовий відтік таких надходжень може позначитись на добробуті дітей.

2.4. Термінові заходи

Термінові/невідкладні заходи — це ті, що їх необхідно вжити негайно для захисту вразливих дітей, особливо від ризиків викрадення та торгівлі дітьми. Якщо в результаті внутрішнього оцінювання з'ясується, що така загроза існує, можуть знадобитись захисні заходи навіть до введення Конвенції в дію. Захисні заходи можуть включати підтвердження особи батьків за допомогою аналізу ДНК, незалежне розслідування походження покинутих дітей та інші запобіжники, розглянуті в Розділах 2 та 6 цього Посібника.

Якщо потрібні термінові заходи, доцільно детально поінформувати про них уряди інших держав, уповноважені організації або призначених (неакредитованих) осіб та прийомних батьків.

2.5. Довгострокова реформа

Розробляючи процедури, яких запроваджуватимуть після ратифікації Конвенції або приєднання до неї, необхідно спочатку підготувати загальний план із конкретною довгостроковою метою. Для цього держави мають спочатку визначити, як їхні системи усиновлення та піклування функціонуватимуть у майбутньому. Планування на дальню перспективу є запорукою успішного впровадження проміжних заходів.

Для розроблення довгострокового плану імплементації держави мають зробити таке:

- проаналізувати кожен етап процесу;
- визначити остаточні функції кожного етапу;
- визначити потреби в персоналі та ресурсах;
- оцінити поточну ситуацію;
- порівняти систему, що існує, із запропонованою;
- встановити загальну тривалість часу, необхідного для запровадження змін;
- визначити конкретні кроки на шляху до досягнення мети;

- визначити тривалість та перебіг кожного етапу.

2.5.1. Визначити та проаналізувати кожен етап процесу

Бажано, щоб держави ретельно вивчили кожен етап, охарактеризований у Розділах 6 та 7, і вирішили, як побудувати таку систему піклування й захисту дітей, яка відповідає б вимогам Конвенції та найкращим інтересам дітей. Корисно було б укласти схему, що відображає також просування дитини в запропонованій, новій системі піклування. Це дало б можливість виявити слабкі ланки запропонованого процесу, незрозумілі чи повторювані процедури та можливості для зловживань.

2.5.2. Визначити потреби в персоналі та ресурсах

Коли ретельно сплановано кожен етап, необхідно оцінити загальні потреби у кадрових і фінансових ресурсах для належного функціонування запропонованої системи піклування та захисту дітей. Після підготовки першого варіанта аналізу потреб, державам слід переглянути ключові принципи впровадження та встановити, чи достатньо ресурсів виділено на їх реалізацію.

2.5.3. Порівняти запропоновану систему із станом справ, що існує

Спланувавши впровадження запропонованої системи, держави мають порівняти чинну систему із запропованою та визначити, що необхідно змінити, а також як використати в нових умовах ресурси і кадри, наявні в системі, що існує

2.5.4. Встановити загальну тривалість часу, необхідного для запровадження змін

Наступним кроком після визначення природи й обсягу необхідних змін та аналізу потреб у додаткових ресурсах для запровадження цих змін є встановлення загальної тривалості змін, тобто часу, необхідного для досягнення мети.

Деяким державам може знадобитися доволі багато часу для підготовки та впровадження програм з надання послуг зі збереження сімей, варіантів національного усиновлення та інших послуг. Для інших держав головною завадою може стати брак фінансових ресурсів для розбудови системи, яка б не залежала від плати за послуги з міждержавного усиновлення.

2.5.5. Визначити конкретні кроки на шляху до досягнення мети

Встановивши строки реалізації різних етапів плану, держави мають також спланувати системну роботу з запровадження реформ. Корисно було б визначити кроки щодо реформування кожної ланки системи та відобразити їх на загальній стратегічній схемі впровадження поступових реформ всієї системи. Ці кроки є проміжними заходами, спрямованими на досягнення перспективної мети реформи. Бажано поінформувати інші держави, уповноважені організації, призначених (неакредитованих) осіб, біологічних та прийомних батьків про такі заходи.

2.5.6. Визначити тривалість і перебіг проміжних заходів

Спланувавши кожен крок процесу реформ, держави мають визначити черговість запровадження змін та приблизні строки реалізації відповідних заходів. У результаті вони отримають загальний план імплементації, викладений у формі серії поступових кроків, спрямованих на досягнення кінцевої мети.

Аналізуючи черговість і тривалість проміжних заходів, держави мають звернути особливу увагу на кроки, що їх необхідно зробити негайно, аби забезпечити належний захист дітей і родин. Коли буде визначено термінові заходи, держави зможуть розглянути процедурні зміни, що дадуть змогу виконати короткострокові завдання.

2.6. Короткострокові/проміжні заходи

Плануючи термінові або короткострокові заходи, держави повинні проаналізувати супутні процедурні зміни, що супроводжуватимуть кожен етап довгострокових реформ.

2.6.1. Першочергові зміни

Державам слід поділити процедурні зміни на дві категорії: ті, що стосуються справ з усиновлення, які перебувають у процесі виконання на час набрання Конвенцією чинності (або запровадження інших змін); й ті, що стосуються нових справ, які розпочнуться після набрання Конвенцією чинності.

Держави здебільшого не застосовують нових процедур до справ, які вже розпочато. Проте держави повинні чітко визначити, які справи перебувають «у процесі» виконання на момент набрання Конвенцією чинності. Бажано, щоб держави:

- оголосили точну дату подання справ, які вважатимуться поточними, тобто справами «в процесі» виконання;
- чітко визначити термін «у процесі» виконання, можливо, зазначивши, які документи мали бути подані або які дії мали бути вчинені на зазначену вище дату;
- офіційно повідомити про відповідні рішення інші держави та зацікавлені сторони.

Процедурні зміни, що розпочнуться після набрання Конвенцією чинності, мають також бути проголошені й повідомлені зацікавленим сторонам. Держави мають чітко визначити:

- якими є нові процедури;
- як уповноважені організації, призначені (неакредитовані) особи та родини мають виконувати нові процедури;
- якою є вартість нових процедур для зацікавлених сторін, якщо вони є платними;
- хто має право надавати посередницькі послуги з виконання нових процедур.

2.6.2. Подальші проміжні заходи

Підхід до решти проміжних заходів, що їх здійснюватимуть у період між набранням Конвенцією чинності та досягненням довгострокової мети реформування системи, має бути аналогічним. Державам слід розробити чіткі процедури запровадження усіх змін та заздалегідь роз'яснити їх сутність іншим державам і зацікавленим сторонам.

2.7. Написання офіційного плану імплементації

Визначивши всі складові плану імплементації, держави мають укласти офіційний документ, що міститиме детальну характеристику запропонованої системи, необхідні кроки для досягнення поставленої мети і ресурси, потрібні для здійснення таких кроків.

Написання офіційного плану має на меті таке. По-перше цей документ ясно демонструє іншим державам, що розроблено комплексний план. Це особливо важливо, якщо інші держави мають певні побоювання, що можуть спонукати їх заперечувати проти приєднання цієї держави до Конвенції. Крім того, визначення в плані необхідних ресурсів може заохотити інші держави надати фінансову або технічну допомогу в досягненні цієї мети.

2.8. Програма технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP)

Для успішного функціонування Гаазької конвенції 1993 року необхідне ретельне планування перших кроків, спрямованих на її ефективну імплементацію в кожній Договірній державі. Конвенція покладає серйозну відповідальність на держави походження, тому країнам з обмеженими ресурсами конче потрібна технічна допомога та підтримка в імплементації Конвенції.

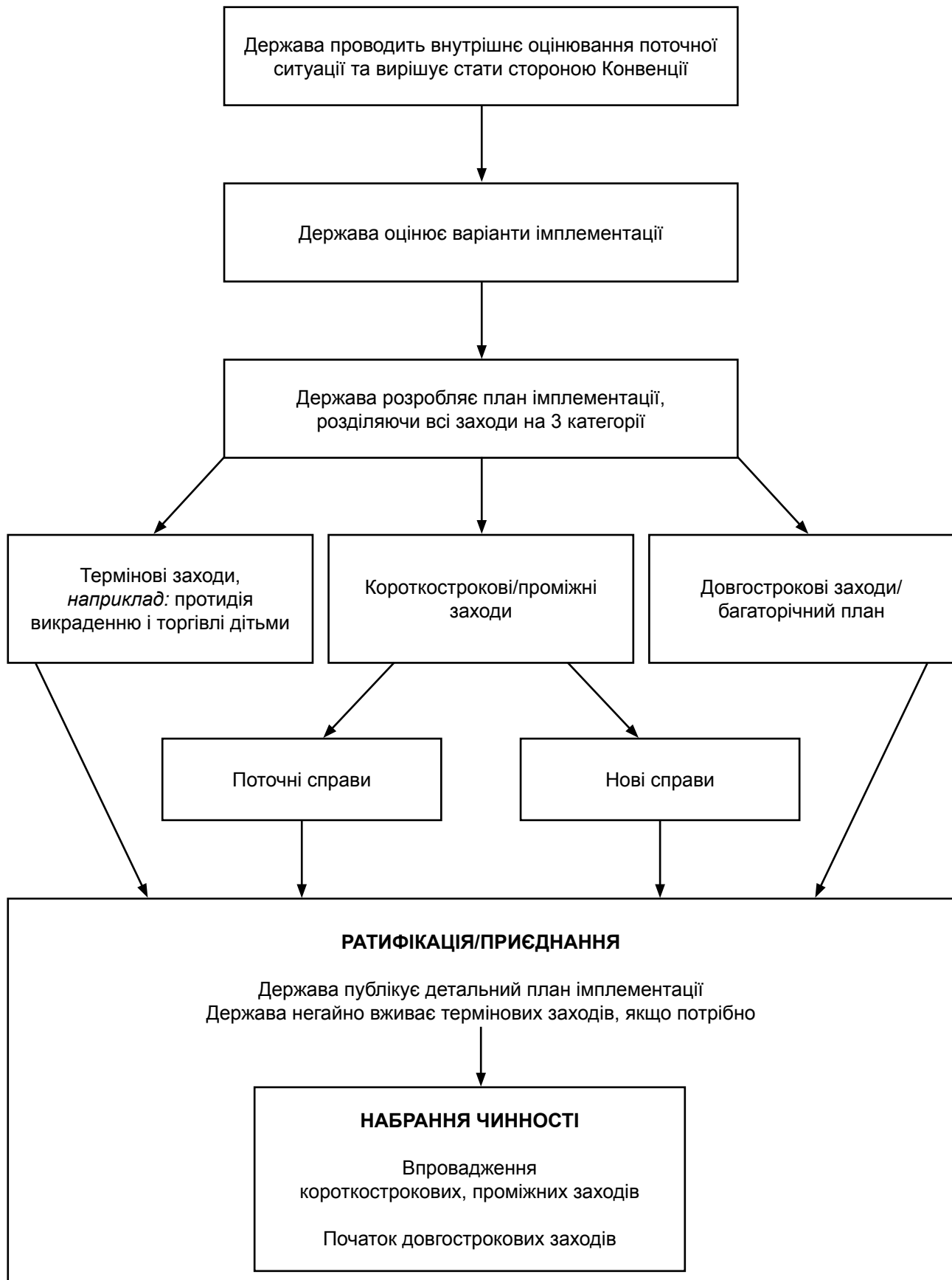
Програма технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення (ICATAP), вперше запропонована у Додатковому бюджеті Гаазької конференції на 2002–2003 роки, мала на меті надання допомоги безпосередньо урядам держав, які планували ратифікувати Конвенцію чи приєднатися до неї, або держав, які вже ратифікували Конвенцію чи приєдналися до неї, але мали складнощі з її імплементацією.

Програму технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення здійснює Постійне бюро, використовуючи ресурси, виділені на цей проект, і залучаючи постійний персонал, міжнародних експертів і консультантів. Сама програма, а також правові інструменти, підходи, системи та інформаційні матеріали, розроблені на її пілотному етапі, викликали чималий інтерес.

Для продовження програми, забезпечення наступності та нового поступу потрібне додаткове фінансування, що покрило б витрати на реалізацію програми, а також заробітну плату Координатора й адміністративного асистента програми. Якщо ж розширювати програму ICATAP, аби надавати допомогу більшій кількості країн, то потрібно передбачити додаткові витрати на кожну країну й додатковий персонал. Прагнучи допомогти державам ефективно реалізувати їхні плани імплементації відповідно до процедур і стандартів Гаазької конвенції, працівники ICATAP підготували низку інформаційних матеріалів і документальних джерел, що стануть у пригоді компетентним органам держав у ході імплементації. Ці інструменти можна адаптувати й застосувати в різних умовах та обставинах, що їх мають окремі країни. «Гаазький» підхід повною мірою враховує необхідність інтегрувати процес міждержавного усиновлення у ширшу систему піклування та захисту дітей¹.

¹ Детальнішу інформацію про цю програму можна знайти на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділах «Програма міждержавного усиновлення» та «Програма технічної допомоги з питань міждержавного усиновлення».

2.9. ДІАГРАМА ШЛЯХУ ДО ПІДПИСАННЯ ТА РАТИФІКАЦІЇ/ПРИЄДНАННЯ

ДОДАТОК 3

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРОЦЕДУР

ПРАКТИЧНІ ПРИКЛАДИ

3. СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРОЦЕДУР — ПРАКТИЧНІ ПРИКЛАДИ

Аналіз складових системи піклування, захисту дітей та усиновлення в Розділах 6 та 7 виявив численні функції, що мають бути виконані до і впродовж процесу усиновлення.

Запорукою ефективною імплементації є використання продуманих і чітко побудованих процедур. Адміністративні органи більшості держав розробляють необхідні процедури після набрання чинності тим чи іншим нормативно-правовим актом. Досвід засвідчує, що нерідко саме такі адміністративні процедури зумовлюють результативне функціонування системи усиновлення. Держави мають ретельно зважити кожне процедурне рішення та визначити, як воно позначиться на всіх інших аспектах системи.

Прагнучи допомогти державам виконати це завдання, автори Посібника склали низку наведених нижче практичних прикладів, які демонструють вплив окремих процедур на весь процес усиновлення. Гіпотетичні ситуації, зображені в кожному сценарії, базуються на реальних випадках, що спостерігалися в різних країнах світу. Розглянуті в цьому Розділі проблеми та варіанти їх вирішення, звичайно, не відображають усіх рішень, які мають бути ухвалені під час підготовки плану імплементації. Проте ми сподіваємося, що ці приклади нададуть державам необхідний інструментарій для подальшого аналізу власної системи усиновлення.

3.1. Країна: Альфа

3.1.1. Ситуація

Країна Альфа долає наслідки сильного голоду, від якого її громадяни потерпали майже чотири роки. У результаті тисячі родин не здатні піклуватися про своїх численних дітей. Чимало батьків померло, залишивши сім'ї без підтримки. Багатьох дітей здали до дитячих закладів. Наразі в дитячих будинках країни Альфа перебуває понад 50000 дітей, переважно старших за два роки. За останній рік до сиротинців потрапили також кілька сот немовлят.

До того, як країну вразив голод, міждержавні усиновлення з країни Альфа були рідкістю. Проте велика кількість дітей, які потребують допомоги, пригорнула увагу міжнародних організацій. Деякі з них зосередились на окремих районах країни і почали надавати гуманітарну допомогу місцевим жителям з дозволу місцевої влади. Коли з'ясувалося, що деякі діти не мають сімей, було дозволено низку міждержавних усиновлень, здебільшого, дітей старшого віку з особливими медичними потребами. Унаслідок цих подій десятки інших організацій звернулися за дозволом на діяльність з усиновлення в країні Альфа. Деякі навіть висловили готовність побудувати нові приміщення для дитячих закладів піклування. Держава отримала багато заяв на всиновлення.

Прагнучи забезпечити належне влаштування своїх дітей за кордоном, Альфа приєдналася до Конвенції після вивчення її вимог. Зважаючи на те, що більшість функцій Центрального органу можна делегувати іншим установам, та на брак ресурсів для впровадження Конвенції, держава ухвалила такі рішення.

Центральним органом призначено Міністерство закордонних справ. Його прями обов'язки включають:

- інформування Центральних органів інших держав про нові закони з усиновлення;
- розроблення й ухвалення політики та стандартів акредитування;
- видачу свідоцтв про дотримання вимог Конвенції.

Центральний орган делегував відповідальність за більшість передбачених Конвенцією завдань компетентним органам у кожному районі, відзначаючи, що вони і так вже здійснювали нагляд за дитячими закладами в своїх районах. Місцеві органи отримали повноваження: (а) акредитувати організації, що надавали послуги з усиновлення; (б) визнавати дітей такими, що можуть бути усиновлені; (с) надавати послуги зі збереження родин та усиновлення або здійснювати контроль за їх наданням; (д) надавати дозвіл на діяльність місцевих дитячих закладів піклування.

Місцеві органи влади задовольнили заявки на акредитацію низки організацій після вивчення їхньої документації, що підтверджувала їх відповідність вимогам Статті 11 Конвенції. Організації також мали подати плани роботи, включаючи програми збереження родин та залучення національних прийомних сімей. Оскільки місцеві органи влади не мали достатньо кваліфікованих кадрів, вони змушені були делегувати уповноваженим організаціям функції приймання заяв на усиновлення, підбору дітей і родин, а також збирання всіх необхідних документів.

Центральний орган не мав змоги фінансувати місцеві органи влади, відтак останнім дозволили справляти плату за послуги. Проте, з огляду на заборону неналежної фінансової вигоди, Центральний орган порадив місцевим органам влади встановити розмір плати на якомога нижчому рівні. Організації, що подавали заяви на акредитацію, мали сплачувати 250 євро. Вартість послуг уповноважених організацій, як-от: визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені, схвалення заявок на отримання паспорта і посвідчення документів, — не перевищувала вартості інших місцевих послуг (від 20,5 євро за послугу). Задоволений темпами будівництва нових закладів піклування по всій країні, Центральний орган погодився на доцільність справляння уповноваженими організаціями такої плати за послуги, яка покривала б операційні витрати на утримання дитячих будинків.

Місцеві суди мали підтвердити згоду на усиновлення з боку біологічної родини під час її обов'язкової появи в суді, а також схвалити підбір дитини та прийомної родини, як іноземної, так і місцевої. Було встановлено плату за всиновлення на рівні 100 євро, які сплачувались у місцевому суді. Після схвалення усиновлення місцевим судом прийомна родина зверталась до офісу Центрального органу по свідоцтво про відповідність, яке отримувала, додатково сплативши збір на функціонування Центрального органу в розмірі 100 євро.

Діяльність розпочалася добре, особливо в Районі 1. Цей район, розташований неподалік столиці, отримував найбільше заяв на акредитацію. Проте, бажаючи обмежити кількість уповноважених організацій, район вирішив обрати лише три, дві з яких вже багато років здійснювали програми надання допомоги. Обидві організації та їх програми мали хорошу репутацію, оскільки надавали родинам фінансову підтримку на харчування дітей, освітні гранти, що давали дітям можливість відвідувати школу, та невеличкі позики самотнім матерям на розвиток власного бізнесу й утримання родини. Програми здійснювались на базі районних дитячих закладів та місцевих фахівців. Третя організація була новою, але її плани включали будівництво нових дитячих будинків зі школами, обладнаними ігровими майданчиками та медпунктами.

Багато родин неможливо було возз'єднати, й дуже мало місцевих сімей були готові усиновлювати дітей, оскільки і так вже мали по кілька власних. Понад 300 дітей з Району 1, здебільшого немовлят і дітей від одного до двох років, було передано на міждержавне усиновлення. Коли інформація про усиновлення з країни Альфа поширилася світом, звідусіль почали надходити численні заяви на міждержавне усиновлення. Проте кількість дітей, які надходили до дитячих закладів, скоротилась завдяки покращенню економічних умов, і невдовзі сиротинці стали отримувати більше заяв, ніж мали дітей, що їх можна було усиновлювати.

Спочатку система функціонувала добре. Проте за рік після імплементації два райони країни почали непокоїти Центральний орган, оскільки в них різко зросла кількість дітей — кандидатів на міждержавне усиновлення. Аналіз ситуації виявив, що там практично не відбувалося національних усиновлень. Ще тривожнішим був той факт, що кількість дітей, які надходили до дитячих закладів у тих районах, не зменшилась. Почали з'являтися підозри щодо причетності до корупції та торгівлі дітьми.

У ході проведеного розслідування з'ясувалося, що передбачені гарантії захисту не були реалізовані, й постали серйозні проблеми із дотриманням Конвенції.

Крім того, під час розслідування було встановлено, що:

- уповноважені організації користувалися послугами агентів, які виманювали дітей безпосередньо в їхніх біологічних батьків;
- родинам сплачували гроші за згоду на усиновлення дитини;
- всупереч матеріалам звітності, майже не проводилась робота із возз'єднання родин;
- місцеві уповноважені організації укладали контракти з мережею уповноважених організацій інших країн на пошук дітей для іноземних сімей;
- уповноважені організації надсилали фотографії та доповіді про «наявних дітей» до того, як було визначено прийомні родини для них, провокуючи різке зростання кількості заяв на усиновлення і створюючи сприятливі умови для торговців дітьми;
- місцеві органи влади визначали дітей такими, що можуть бути усиновлені, без дотримання принципу субсидіарності;
- біологічні родини заявляли в суді, що їм не платили за дитину;
- місцевий суддя, діючи добросовісно, ухвалював постанови про усиновлення та надсилав їх до Центрального органу, який також вивчав матеріали справи й видавав свідоцтво про відповідність.

Цей сценарій висвітлює низку процедурних та структурних проблем, а саме:

- уповноважені організації мали фінансові стимули залучатися до торгівлі дітьми;
- не було належного розподілу обов'язків та відповідальності;
- злиденні родини були вразливими до експлуатації;
- існували тісні зв'язки між уповноваженими організаціями та місцевими органами влади за відсутності офіційного нагляду;
- уповноважені організації діяли в умовах дуже слабких процедур контролю в обох країнах;
- була відсутня система стримувань та протидія, обов'язкової звітності, конфлікт інтересів став поширеним явищем.

3.1.2. Проблеми

З різних причин, у тому числі через брак фінансових ресурсів, держави можуть дозволити уповноваженим організаціям, призначеним (неакредитованим) особам та іншим установам виконувати функції із збереження родин, здійснення національного чи міждержавного усиновлення. Держави можуть висувати вимоги, що зобов'язують такі установи надавати гуманітарну допомогу або послуги із возз'єднання сімей, але не завжди можуть ефективно контролювати результати. У такому разі послуги для сімей є спорадичними й неефективними. Проблема стає особливо болючою, коли надавачі послуг мають інші інтереси, що суперечать меті збереження родин. У країні Альфа уповноважені організації контролювали всі процеси від надходження дитини до системи захисту й піклування до міждержавного усиновлення. Вони:

- визначали, коли дитину можна залишити в родині або реінтегрувати в неї;
- отримували письмову згоду родини (яку пізніше засвідчував суддя);
- шукали варіанти національного усиновлення;
- організовували міждержавне усиновлення.

Надання таких послуг потребує грошей. Оскільки Альфа не мала бюджетних ресурсів на ці програми, єдиним джерелом доходу для уповноважених організацій було міждержавне усиновлення. Без належного контролю така система є відкритою до зловживань з боку тих, хто мало дбає про задоволення найкращих інтересів дітей.

Уповноважені організації країни Альфа налагодили контакти з уповноваженими організаціями країн, що приймають, яким Центральні органи також делегували функції підбору родин для дітей та схвалення всиновлень. Ані Альфа, ані держави, що приймають, не мали чітких і суворих правил або усталених процедур щодо використання інтернет-фотокаталогів, підбору родин для дітей або визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені.

Такі системи нерідко призводять до існування заплутаних мереж надавачів послуг, які конкурують між собою за дітей від імені прийомних батьків і заохочують уповноважені організації в державах походження за допомогою серйозних фінансових стимулів долучатися до торгівлі дітьми. Розслідування в країні Альфа засвідчило, що Район 1 мав три уповноважені організації, кожна з яких співпрацювала з трьома уповноваженими організаціями у двох інших країнах, тобто в одному районі послуги з усиновлення надавали 18 уповноважених організацій. Дві уповноважені організації країни Альфа виконували це добросовісно, а третя — ні. У результаті ціла система швидко стала неефективною.

Уповноважена організація 3 (УОЗ) вирішила розміщувати фотографії дітей, особливо здорових немовлят, в Інтернеті для перегляду потенційними усиновителями у країні, що приймає. Це спричинило різке зростання кількості заяв на усиновлення, що надходили з тієї країни. УОЗ скоро усвідомила, що програми возз'єднання родин та національного усиновлення є збитковими, а міждержавне усиновлення принесло їй чистий прибуток у розмірі кількох тисяч євро. Що швидше організація могла проводити дітей через усі етапи процесу, то швидше діти могли бути влаштовані за кордоном. Отримані таким чином значні суми коштів дали їй змогу найняти місцевих мешканців як своїх «агентів з пошуку дітей», які пропонували біологічним родинам гроші за дітей під виглядом покриття «витрат» на усиновлення. Бідні сім'ї, що не мали альтернативних джерел доходу, були вразливими до експлуатації. В обмін на «великі» (з їхньої точки зору) гроші, яких нерідко вистачало на утримання родини протягом двох або більше років, вони з готовністю підписували заяви про згоду на усиновлення й запевняли суддю, що не отримували за це жодної компенсації.

Місцеві посадовці — єдина лінія оборони між організаціями, причетними до незаконної діяльності, та Центральними органами — також виявились уразливими до фінансових «винагород» за те, що не ставили незручних запитань.

3.1.3. Можливі рішення

3.1.3.1. Спонування/примус

Держави можуть визнати спонування до передання дитини на усиновлення злочином. Це дасть їм можливість переслідувати порушників і подолати цю незаконну практику. Деякі держави внесли до національного законодавства з усиновлення або кримінальних кодексів положення, що дозволяють притягувати до відповідальності осіб, які виманюють чи купують дітей.

Запобігти практиці примусу або пропонування компенсацій можна, запровадивши вимогу, згідно з якою батьки мають звертатися винятково до Центрального органу із заявами про згоду на усиновлення. Це забезпечить прямий контакт між органами влади та родинами походження і надасть можливість з'ясувати причини такої згоди та чи є вона добровільною.

У своїх висновках про відсутність/наявність компенсацій держави не мають покладатися лише на свідчення біологічних батьків. Мало хто з них визнає, що отримав гроші в ході усиновлення, навіть коли загальновідомо, що в країні поширена практика виплати компенсацій біологічним родинам. Держави можуть доповнити національне законодавство та процедури положеннями про незалежне розслідування практики отримання згоди.

Стаття 29 Конвенції забороняє контакти між майбутніми прийомними батьками та біологічними батьками дитини або будь-якою іншою особою, яка піклується про дитину, поки не виконані вимоги Статті 4, підпункти а) – с) та Статті 5, підпункт а), хіба що такий контакт відповідає умовам, встановленим компетентним органом держави походження. Тому держави мають забезпечити, щоб підбір прийомних батьків для дитини відбувався лише після її визнання такою, що може бути усиновлена, та включити відповідні положення до законів або підзаконних актів.

3.1.3.2. Розподіл обов'язків / Конфлікт інтересів

Держави можуть також виявити бажання залучити незалежну установу до контролю за визнанням дитини такою, що може бути усиновлена. Для цього деякі держави створюють централізований офіс, не довіряючи цю функцію окремим дитячим закладам, і направляють до нього родини для отримання відповідних послуг. Самі ж держави залишають за собою контроль за встановленням випадків, коли неможливо возз'єднати або зберегти родину та коли слід визнати дитину такою, що може бути усиновлена. Навіть за таких умов необхідно передбачити додаткові засоби контролю на інших рівнях, аби обмежити можливості офіційної корупції. Цьому сприятиме запровадження вимог щодо періодичної звітності та перевірок з боку інших державних установ.

Якщо виконання функцій збереження родин і національного усиновлення доручено приватним надавачам послуг з усиновлення, необхідно встановити чіткі та прозорі вимоги й параметри, а також розробити політику щодо конфлікту інтересів. У деяких країнах місцеві органи влади і суди мають право розподіляти дітей по дитячих закладах за методом випадкового вибору, усуваючи можливість виманювання дітей у їх біологічних родин. Ефективний розподіл обов'язків також дасть змогу створити таку систему, в якій одні організації виконують функції збереження родин та національного усиновлення, а інші — функції міждержавного усиновлення.

3.1.3.3. Здатність дитини бути усиновленою

Держави повинні встановити чіткі правила визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені, а також забезпечити усвідомлення всіма задіяними установами передбачених Конвенцією процедур, що передують підбору сім'ї для дитини.

3.1.3.4. Фотокаталоги

Розміщення фотокаталогів у мережі Інтернет стало потужним зняряддям приваблення прийомних родин. Демонстрація фотографій може допомогти у влаштуванні старших дітей або дітей з особливими потребами. Проте така практика має бути чітко регламентована, щоб конкретні уповноважені організації або дитячі заклади не могли використовувати фотографії здорових немовлят для заманювання потенційних усиновителів. Останнім часом фотокаталоги нерідко служать «наживкою» для залучення прийомних батьків до участі у певних програмах. А коли прийомні батьки приїздять до країни походження, щоб усиновити підібрану дитину, виявляється, що цю дитину вже усиновлено, а батькам пропонують іншу. Існують підозри, що в деяких країнах організації застосовують таку тактику для приваблення прийомних сімей навіть до того, як знайти дітей для усиновлення. Потім, коли прийомні батьки надсилають заяви про усиновлення, організації «знаходять» дітей, що відповідають вимогам батьків.

Таку діяльність можна ефективно регулювати лише у співпраці держав походження та держав, що приймають. Принаймні, держави, що приймають, повинні встановити чіткі вимоги до акредитованих організацій, уповноважених працювати у державі походження, діяти відповідно до національного законодавства та процедур цієї країни. Держави, що приймають, також мають добре усвідомлювати, як впливають на ситуацію в державах походження їхні механізми контролю та політика і практика справляння плати за послуги.

3.1.3.5. Запобігання неналежному тиску на держави походження

Держави, що приймають, несуть відповідальність за запобігання незаконній практиці та вжиття заходів, описаних у Розділі 10, особливо у підрозділі 10.4 «Запобігання неналежному тиску на держави походження». Це зауваження стосується всіх прикладів, наведених у цьому Додатку.

3.2. Країна: Дельта

3.2.1. Ситуація

Країна Дельта, спостерігаючи проблеми, що постали перед країною Альфа й іншими державами, вирішила запровадити такий порядок обробки справ з усиновлення:

- Регіональні відділення отримували звернення від родин, що потребують допомоги, визнавали дитину такою, що може бути усиновлена, оцінювали можливості національного усиновлення та оголошували про дозвіл на міждержавне усиновлення дитини;
- у випадку покинутих дітей проводили розслідування для з'ясування обставин;
- Регіональні відділення розподіляли дітей по дитячих закладах за методом випадкового вибору;
- Регіональні відділення надавали послуги зі збереження родин, що їх фінансували з державного бюджету;
- держава заохочувала уповноважені організації безпосередньо підтримувати конкретні дитячі заклади;
- коли дитині підбирали іноземну прийомну родину, Центральний орган країни Дельта погоджувався на всиновлення, переглядав документацію, надану Регіональним відділенням, та видавав свідоцтво про відповідність.

Створення Регіональних відділень дало регіонам можливість спрямовувати наявні у них ресурси на допомогу місцевим родинам у збереженні їхньої цілісності. Якщо дитина виявлялася покинутою — у лікарні, відділі поліції або дитячому закладі, — Регіональне відділення ініціювало пошук сім'ї дитини, щоб з'ясувати, чи можна залучити її до програми збереження родин. Якщо родину знаходили, але зберегти її було неможливо, відділення могло отримати згоду на усиновлення дитини.

Держава виділила кошти на програми збереження родини, що сприяло запобіганню зайвих відмов від прав на дитину. Крім того, оскільки саме Регіональне відділення направляло дитину на тимчасове піклування до дитячих закладів, скорочувався ризик того, що окремі дитячі заклади виманюватимуть дітей для усиновлення.

Держава запропонувала уповноваженим організаціям надавати послуги зі збереження родин і допомогу окремим дитячим закладам в обмін на привілей здійснювати усиновлення. Як правило, уповноважені організації погоджувалися за умови, що їм дозволять укласти ексклюзивні угоди

з дитячими закладами та усунуть інші організації від надання аналогічних послуг. Уповноважені організації мали право інформувати своїх закордонних партнерів про наявних дітей лише після визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені.

Якщо Регіональне відділення визнавало дитину такою, що може бути всиновлена, воно вивчало заяви на усиновлення від місцевих прийомних родин, аби з'ясувати можливість національного всиновлення. Якщо такої можливості не було, дитина ставала кандидатом на міждержавне усиновлення.

Проте, незважаючи на додаткові гарантії захисту, система усиновлення країни Дельта почала відчувати труднощі. З'явилися обвинувачення в неналежній практиці, після чого було проаналізовано функціонування системи й виявлено такі проблеми:

- розслідування обставин відмови від покинутих дітей нерідко проводили формально;
- посадові особи отримували плату за «прискорення» обробки документів окремих дітей та/або дитячих закладів;
- юристи платили родинам за те, щоб вони покинули дітей анонімно;
- дітей викрадали з метою усиновлення.

Як виявилось, джерелом практично всіх проблем у країні Дельта було недофінансування та нестача кадрів у Регіональних відділеннях, які виконували функції збереження родин і визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені.

3.2.2. Проблеми

Регіональні відділення потерпали від браку ресурсів і персоналу. Через ці обмеження розслідування, спрямовані на пошук біологічних родин покинутих дітей, часто проводили формально й поверхнево. Брак ресурсів у Регіональних відділеннях нерідко призводив до затримки визнанням дітей такими, що можуть бути усиновлені, надання документальних свідчень щодо спроб зберегти родину та знайти прийомну сім'ю для національного усиновлення.

Оскільки Регіональні відділення мали виняткову відповідальність за виконання цих функцій, вони перебували під постійним тиском з боку уповноважених організацій, котрі мали забагато дітей у піклуванні. Тиск спричинив поспішні та неякісні розслідування, формальні дії із збереження родини й національного усиновлення, що полягали лише в укладанні документів для засвідчення того, що такі кроки було зроблено, але не забезпечували якості кожного кроку.

Деякі уповноважені організації, незадоволені тим, що формальності забирають забагато часу, пропонували Регіональним відділенням плату за «прискорення» паперової тяганини. Замість того, щоб установити офіційну й прозору систему таких зборів, працівники Регіональних відділень отримували їх «під столом». Розмір такої плати також формувався не прозоро. Якщо особа відмовлялася сплачувати цей збір, оформлення необхідних документів узагалі припинялось. Таким чином, склалася система здирництва, за якої плата за «прискорення» стала обов'язковою, а не можливою. Поступово підкуп став також засобом переконати посадових осіб направляти певних дітей до певних закладів піклування.

Змальована атмосфера безконтрольності призвела до значних ускладнень. Розуміючи, що розслідування проводили для годиться, особливо коли можна було значно скоротити час на їх документальне оформлення завдяки платі за «прискорення», деякі уповноважені організації знову почали наймати місцевих агентів для пошуку родин, готових анонімно відмовитися від дитини за грошову винагороду.

У ході розслідування низки випадків з'ясувалося, що в країні сформувалось злочинне угруповання з викрадення дітей, яке звозило їх до одного регіону для оформлення дітей як покинутих. Родинам походження, які розшукували зниклих дітей, бракувало для цього коштів. У країні не було єдиного органу з розслідування можливих викрадень. Тому батькам часто-густо не вдавалося знайти дитину до її усиновлення.

3.2.3. Можливі рішення

3.2.3.1. Достатні ресурси

Рішенням проблем, що постали перед країною Дельта, є достатнє фінансування Регіональних відділень та суворий контроль з боку Центрального органу. Добре фінансовані відділення не були б такими уразливими до фінансового тиску з боку уповноважених організацій. Проте, навіть якби фінансування було достатнім, надання одній установі надто великого обсягу повноважень все одно могло б призвести до значного тиску з боку місцевих зацікавлених сторін. Тому державам слід продумати, як розумно розподілити повноваження та обов'язки між кількома установами або забезпечити незалежний зовнішній моніторинг функціонування системи.

3.2.3.2. Політика щодо тарифів

Проблема плати за «прискорення» процесу існує в усіх країнах. Іноді її спричиняє тиск з боку зацікавлених сторін з метою прискорити обробку документів у справі. Іноді вона відображає звичайний для країни спосіб взаємодії сторін та ведення справ. Проте слід зазначити, що навіть якщо така практика є прийнятною в інших сферах, її застосування в галузі усиновлення означає порушення державою своїх зобов'язань за Конвенцією стосовно забезпечення субсидіарності та найкращих інтересів дитини.

Плату за дійсне прискорення обробки офіційних документів можна справляти у законний спосіб, що його припускає більшість країн. Наприклад, деякі держави дозволяють підвищувати тарифи за «прискорену» обробку заявок на видачу паспорта чи інших офіційних документів. Проте такі тарифи є прозорими; їх сплачують установі, а не окремій особі; їх розмір чітко визначений та оприлюднений, а сплата підтверджується офіційною квитанцією. Якщо працівники компетентних органів мають працювати понаднормово, обробляючи термінові документи, вони отримують надбавку до заробітної плати. Створення такої прозорої системи допомагає запобігти зловживанням, особливо у поєднанні із цивільними санкціями або кримінальним покаранням за правопорушення з боку посадових осіб або тих, хто намагається незаконно вплинути на ухвалення офіційних рішень.

3.2.3.3. Викрадення

Як зазначалось у Розділі 6.1 цього Посібника, велика кількість відмов від дітей може свідчити про практику викрадення дітей з метою усиновлення. Ефективним запобіжником такої практики є добросовісне розслідування всіх випадків виявлення покинутих дітей. Державам слід звернути увагу на роль, яку роль у подоланні негативної практики можуть відіграти належні збирання та обробка статистичної інформації з регіонів. Аналізуючи таку інформацію, Центральний орган може розкрити певні закономірності або тенденції щодо покинутих дітей, притаманні окремим регіонам чи окремим дитячим закладам. Крім того, держави мають вимагати від місцевих та регіональних органів влади належних і системних розслідувань усіх випадків викрадення.

3.3. Країна: Омега

3.3.1. Ситуація

У країні Омега Центральний орган вирішив, що зможе уникнути проблем, перед якими постали інші країни, якщо збереже за собою виняткову відповідальність за направлення дітей на міждержавне усиновлення. Це рішення було ухвалено з метою протидії використанню уповноваженими організаціями «фінансових заохочень» для впливу на систему, а також для захисту місцевих і регіональних органів влади від неналежного тиску та примусу до незаконних дій.

Контроль за діяльністю дитячих закладів піклування та здійсненням програм збереження родин і національного усиновлення було доручено окремим регіонам. Регіони мали виконувати ці програми за рахунок бюджетних коштів, що їх виділяли щороку на надання місцевих послуг. Водночас регіонам було дозволено приймати пожертви від прийомних родин як додаткове джерело фінансування. Вважалося, що це дасть регіонам змогу поліпшити якість і розширити асортимент послуг дітям у закладах піклування.

Місцеві органи влади також мали повноваження визнавати дітей такими, що можуть бути усиновлені, оскільки вважалося, що саме вони найкраще знають, коли місцевим родинам можна допомогти зберегти цілісність, а коли така допомога буде марною. Керівництво країни Омега сподівалось, що запроваджена система надасть більше повноважень місцевим і регіональним органам влади в обслуговуванні населення й покладе на них більше відповідальності. Якщо неможливо було зберегти сім'ю, місцеві органи мали внести дитину до національного реєстру усиновлень, попередньо вивчивши можливість її усиновлення місцевою родиною. Дитину дозволяли направляти на міждержавне усиновлення лише після того, як від її усиновлення відмовляться три сім'ї всередині країни.

Після того як Центральний орган підбирав дитині іноземну прийомну родину, справа з усиновлення надходила до судді, який вивчав її, схвалював усиновлення та завершував процес. Здебільшого система діяла як належить. Уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи, як іноземні, так і місцеві, майже не мали змоги фінансово впливати на залучення дітей до системи міждержавного усиновлення, позаяк усі відповідні рішення ухвалював Центральний орган. Проте завдяки зазначеним правилам кількість наявних дітей була невеликою, і країна влаштувала в іноземні родини більшість дітей молодшого віку, яких можна було усиновити. Місцеві та регіональні органи влади знали, що діти, визнані такими, що можуть бути усиновлені, ймовірно, будуть улаштовані в іноземні родини, особливо якщо ті діти були здоровими.

Інші держави та неурядові організації дедалі більше почали висловлювати занепокоєння через три вади системи, що діяла в державі Омега:

- пожертви прийомних родин не використовували на дитячі програми;
- дітей не направляли на усиновлення місцевими родинами;
- через довгі затримки у судових розглядах діти, очікуючи на усиновлення, ставали значно старшими.

3.3.2. Проблеми

Аналіз системи виявив її головну слабкість — для утримання дітей у родинах походження або місцевих прийомних сім'ях необхідно було видавати тим родинам субсидії. Єдиним варіантом, який не потребував витрат з боку місцевих органів влади, було міждержавне усиновлення. Регіони, що влаштовували більше дітей в іноземні сім'ї, отримували більше грошей на регіональні програми. Від регіонів не вимагали свідчень того, що ці програми були спрямовані на поліпшення добробуту дітей. Не було створено й окремого фонду для надходжень від усиновлення, що їх мали

спрямовувати винятково на дитячі програми. З'ясувалося, що деякі регіони не надавали родинам достатніх послуг, а використовували доходи від міждержавного усиновлення, що дедалі зростали, на фінансування інших регіональних програм.

Національний реєстр, створений у країні Омега, був недосконалим і відкритим до зловживань, оскільки ніхто не гарантував, що три родини, які нібито «відмовилися» від усиновлення дитини, взагалі мали намір будь-кого усиновлювати. Не існувало жодних правил щодо звітності про хід і результати національного усиновлення перед Центральним органом.

Судовий розгляд справ з усиновлення також виявився нагальною проблемою, хоча й не було зрозумілої причини для затягування цього процесу. Будь-які додаткові розслідування були здебільшого непотрібні. З деяких регіонів повідомляли, що судді відкладали схвалення усиновлень, доки їм не пропонували додаткової плати за відповідне рішення. В інших регіонах судді просто не вважали справи з усиновлення першочерговими. Через зазначене вище та відсутність чітких адміністративних норм щодо тривалості розгляду справ процес міг тривати кілька місяців.

3.3.3. Можливі рішення

3.3.3.1. Достатні засоби адміністративного контролю

Для належної реалізації принципу субсидіарності держави повинні забезпечити, щоб місцеві та регіональні органи влади не несли збитків, влаштовуючи дітей у місцеві прийомні родини. Якщо фінансування недостатнє, посадовців на місцевому та регіональному рівнях можуть «стимулювати» до скорішого направлення дітей на міждержавне усиновлення. Якщо у системі мало дітей, уповноважені організації та призначені (неакредитовані) особи можуть намагатися вплинути на рішення про влаштування дітей, особливо в умовах слабкого контролю за кількістю заяв, що надходять до країни.

Звичайно, можуть бути причини розподілити між різними органами відповідальність за фінансові рішення, наприклад, щодо тарифів на послуги, та рішення щодо влаштування дітей. Проте в будь-якому разі держави повинні забезпечити дієві механізми контролю за стійкістю системи до зловживань. Такі механізми можуть включати періодичні перевірки якості та асортименту послуг, грошових доходів регіональних органів та їх використання, а також збирання й аналіз статистичних даних про кількість дітей регіону, які отримують кожну послугу.

3.3.3.2. Реєстри дітей

Країна Омега використовувала систему реєстрації, за якої перш ніж направляти дитину на міждержавне усиновлення, необхідно було запропонувати декільком родинам усередині країни усиновити цю дитину та, зрештою, отримати відмову. Така система виникла як альтернатива системі з обмеженим періодом, який надавали на національне усиновлення (коли ім'я дитини залишається в реєстрі від 60 до 90 днів) та якого зазвичай недостатньо для успішної спроби здійснити національне усиновлення.

З іншого боку, виявилось, що система не захищена від маніпулювання: місцевих мешканців, які не зацікавлені в усиновленні, заохочують підписувати відмову від конкретної дитини для того, щоб «вивільнити» її для подальшого міждержавного усиновлення. Місцеві соціальні працівники турбувалися через психологічну шкоду, якої завдавала дітям офіційна відмова прийомних родин.

Національні реєстри — важливий інструмент централізації системи усиновлення. Проте необхідні запобіжні механізми, які не дозволять використовувати реєстри для імітації дотримання принципу субсидіарності без належних зусиль організувати національне усиновлення. Перш ніж вилучати ім'я дитини з реєстру, держави мають пересвідчитися, що зроблено все можливе для усиновлення дитини всередині країни (вимагаючи відповідних документальних підтверджень), або запрова-

дити механізми контролю за тим, що родини, які відмовляються від дитини, дійсно були схвалені як кандидати на національне усиновлення дітей.

3.3.3.3. Терміни виконання процедурних і судових дій, що відповідають інтересам дитини

У багатьох країнах спостерігаються значні затримки процесу адміністративного оформлення та судового розгляду справ з усиновлення. Для їх усунення держави можуть передбачити в національному законодавстві та процедурних правилах конкретні терміни виконання різних дій, зобов'язуючи посадових осіб і суддів дотримуватися цих термінів або пояснювати причини їх недотримання. Порушення встановлених термінів може тягти за собою цивільне або адміністративне покарання. Водночас держави мають усвідомлювати необхідність забезпечити відповідні органи достатніми ресурсами для дотримання встановлених термінів.

3.4. Країна: Фі

Упродовж тривалої та непрості історії міждержавного усиновлення країна Фі неодноразово змінювала політику та процедури. Після численних реформ створено комплексну систему, яка включає стратегію та практичні заходи захисту найкращих інтересів дитини:

- Центральний орган розподіляє дітей у прийомні родини за методом випадкового вибору;
- усі збори за усиновлення сплачують Центральному органу;
- Центральний орган щорічно виділяє кошти кожному регіону країни на реалізацію програм для дітей і родин;
- держава заохочує та винагороджує зусилля регіонів з організації національного усиновлення;
- працівники місцевих, регіональних та національних органів піклування та захисту дітей отримують достатню заробітну плату;
- ведеться централізована база даних для реєстрації усиновлюваних дітей і прийомних батьків;
- прийомні родини всередині країни отримують субсидії;
- країна Фі приймає заяви на усиновлення лише тих дітей, яких уже визнано такими, що можуть бути всиновлені;
- створено механізми адміністративного контролю на кожному етапі процесу.

3.5. Країна: Тета

Програма піклування й усиновлення країни Тета — яскравий приклад того, які проблеми можуть постати перед державами, що імплементують Конвенцію. Країна Тета вжила заходів для впровадження політики, спрямованої на захист дітей і забезпечення належного контролю:

- було заборонено користуватися послугами платних посередників у процесі усиновлення;
- Центральний орган визнавав дітей такими, що можуть бути всиновлені, лише після

розслідування походження дитини;

- протягом 90 днів діти залишалися зареєстрованими для національного усиновлення;
- національні прийомні родини не мали сплачувати за послуги з усиновлення;
- функцію схвалення прийомних батьків та функцію визнання дітей такими, що можуть бути усиновлені, виконували різні органи;
- помірковані збори сплачували безпосередньо міністерствам.

Незважаючи на ці правила, країна Тета мала серйозні проблеми, пов'язані з торгівлею дітьми, викраденням, отриманням неправомірної фінансової вигоди, корупцією та браком якісних послуг для дітей і родин. Усі зазначені проблеми мали одну причину: система була добре побудована в теорії, проте не втілена на практиці. Насправді ця система не отримувала фінансування, моніторинг і контроль були відсутні, передбачені процедури не діяли. Гарантії захисту були лише фасадом, що прикривав брак інфраструктури й унеможлиблював належний захист дітей:

- незважаючи на заборону, працювали посередники, з мовчазної згоди посадових осіб;
- посередники визначали, чи може дитина бути усиновлена;
- посередники здійснювали підбір дитини й родини та подавали вже готову документацію лише для «візування»;
- посередники справляли плату за послуги, з якої платили посадовцям за схвалення усиновлень;
- біологічним родинам платили за відмову від права на дітей, яких у них виманювали.

Таким чином, політика щодо усиновлення існувала лише на папері. Держави, які бажають по-справжньому захищати дітей і родини й ефективно виконувати свої зобов'язання за Конвенцією, повинні пильно стежити за запровадженням і дотриманням законодавства, політики та процедур.

ДОДАТОК 4
СТРАТЕГІЇ ДОПОМОГИ У ЗБЕРЕЖЕННІ РОДИН

4. СТРАТЕГІЇ ДОПОМОГИ У ЗБЕРЕЖЕННІ РОДИН

Визнаючи важливість цього питання для створення й розбудови національних систем піклування та захисту дітей, автори цього Посібника зауважують, що він не може охопити всю інформацію з розроблення такої системи. Тому нижче наведено лише короткий огляд основних етапів підготовки стратегії допомоги у збереженні родин.

4.1. Збереження цілісності родини

Метою кожної держави має бути запобігання потраплянню дитини до системи піклування та захисту дітей без поважної причини. Для того щоб розробити стратегію запобігання руйнуванню родин, держави мають дослідити чинники, які до нього призводять. Основними причинами розпаду сімей у багатьох країнах є бідність і фінансова скрута, а такі фактори як насильство в сім'ї, алкоголізм і наркоманія, деякі суспільні норми і традиції лише поглиблюють проблему¹.

Слід звернути окрему увагу на сім'ї та громади, особливо вразливі до ризиків розпаду родини й експлуатації². Етнічні меншини або корінні громади найчастіше потерпають від фінансових труднощів і дискримінації. Іноді навіть законодавство передбачає для них менше гарантій, а місцева влада ставиться несправедливо. Унаслідок цього вони частіше стають жертвами викрадення, виманювання дітей і торгівлі ними або ж страждають від офіційної корупції.

Бідність і скрута можуть зробити сім'ї уразливими до експлуатації. Якщо багатодітна родина зазнає значних матеріальних труднощів, батьки можуть погодитись на відмову від прав на дитину за фінансову винагороду. Тому робота зі збереження родин має бути зосереджена на програмах практичної підтримки родин у кризовому стані. Самих лише законів, що забезпечують права батьків, може виявитися недостатньо. Досвід свідчить про те, що найкращих результатів можуть досягти програми надання матеріальної або фінансової допомоги нужденним родинам.

4.2. Возз'єднання сімей

За можливості, держави мають докласти всіх зусиль для реінтеграції дітей в їхні родини. Програми практичної допомоги на кшталт тих, що спрямовані на збереження цілісності сімей, сприяють зміцненню родин і заохочують батьків повертати дітей із закладів тимчасової опіки³.

Якщо ж неможливо утримати дитину в рідній сім'ї, часто трапляється, що її зможе виховувати інший родич. Родинне усиновлення може виявитись оптимальним рішенням у багатьох ситуаціях, особливо в разі смерті чи каліцтва батьків. Водночас, влаштування дитини в сім'ї родичів також потребує ретельної підготовки й обережності; воно має відповідати найкращим інтересам кожної конкретної дитини. Пошук родичів, які могли б піклуватися про дитину, не повинен обов'язково призводити до подовження терміну перебування дитини в дитячому закладі. Всі строки мають бути максимально сприятливими для дитини.

Готуючи план імплементації, Договірні держави повинні визначити, які кроки необхідні для пошуку родичів і скільки часу надати для нього. Слід також вирішити, чи брати до уваги думку батьків, у тому числі будь-які заперечення проти виховання їхньої дитини іншими членами сім'ї, наприклад, через можливе насильство в родині чи зловживання алкоголем, тощо.

Договірні держави мають забезпечити, щоб особи, які проводять з батьками консультації щодо варіантів розміщення їхньої дитини, відповідали найвищим етичним стандартам професійної діяльності й не отримували жодних фінансових «заохочень», аби спонукати батьків обрати влаштування поза межами родини.

¹ Див. Г. ван Лун, *згадана праця*, коментар 377, стор. 235.

² Див. Індія; Гіта Рамасвами та Бхангія Бхукія, *Ламбадійці: громада в облозі*, ЮНІСЕФ, стор. 4–5 (2001).

³ Див. Хаджі Саїд Букенія, «Семінар із розробки політики щодо дітей та підтримки стратегії опіки над уразливими дітьми з боку громади. Досвід Уганди», 2001; Є в Міжнародній соціальній службі, Женева.

4.3. Розроблення програм збереження родини

Нижче наведено перелік і стислий опис видів програм зі збереження родин, що їх виконують у різних країнах. Цей перелік не є повним, проте він може стимулювати обговорення зацікавленими сторонами програм, що найкраще відповідають умовам певної держави. Детальнішу інформацію про успішне впровадження програм можна знайти на сайтах організацій соціальної служби⁴.

Допомога сім'ям з низьким рівнем доходів: більшість держав застосовує національні критерії рівня доходів та бідності для визначення того, які родини мають право на матеріальну допомогу, та видає невеликі субсидії на дітей родинам, що мають доходи нижче за встановлений рівень.

Консультативна допомога: її можуть надавати родинам, які потребують порад щодо дій за певних обставин. Наприклад, родині можуть знадобитись консультації стосовно того, чи зможуть певні зміни в обставинах її життя дати батькам можливість залишити дитину в сім'ї, або розглянути варіанти родинного усиновлення.

Допомога жертвам насильства у сім'ї: програми запобігання та протидії насильству з боку одного з подружжя, співмешканця або члена родини можуть бути різноманітними, наприклад, надання термінового притулку, психологічна підтримка, інформаційно-просвітні кампанії.

Допомога родинам, що мають проблеми з алкогольною/наркотичною залежністю: програми допомоги особам з алкогольною або наркотичною залежністю можуть включати лікування, реабілітацію, профілактику такої залежності та зміцнення психічного здоров'я.

Допомога вагітним жінкам у кризових ситуаціях: такі програми можуть передбачати практичну або просвітню допомогу під час вагітності й народження та в післяпологовий період, безоплатні тести на вагітність, надання одягу матерям і немовлятам, направлення до медичних закладів, консультації з боку жінок, які опинилися у схожій ситуації, підтримка після абортів, інформація з питань контролю народжуваності, симптомів вагітності, розвитку плоду, можливостей для вагітних жінок.

Тимчасове забезпечення житлом: може бути запропонована фінансова допомога для отримання тимчасового житла, в тому числі соціального житла, що його оплачує держава, або притулку в надзвичайних випадках.

Фінансування освіти: програми фінансової допомоги, гранти або позики можуть надаватися на покриття певної частини витрат на освіту.

Тимчасове забезпечення продуктами харчування: програми тимчасової продовольчої допомоги забезпечують продуктами харчування бідні домогосподарства. Це можуть бути періодичні роздачі продуктів як крайній засіб допомогти найбіднішим сім'ям, що потребують негайної короткострокової підтримки.

Медичні/реабілітаційні послуги: послуги з медичної та соціальної реабілітації, що можуть надаватися дітям і дорослим, які мають вади здоров'я чи одужують після хвороби.

Позики на розвиток малого бізнесу / підприємницьку діяльність: програми кредитування на розвиток підприємницької діяльності допомагають корінним домогосподарствам започаткувати малий бізнес, що забезпечуватиме економічний добробут родини в наступні роки.

⁴ Наприклад, Міжнародної соціальної служби, Женева, Швейцарія; див. сайт: <www.iss-ssi.org> (останній перегляд — червень 2008 року).

4.4. Надання послуг

Визначивши перелік послуг, що їх держава пропонуватиме родинам, вона має вирішити, які організації або установи можуть і повинні надавати ці послуги, які механізми організації та фінансування послуг слід застосовувати.

За необхідності, один і той самий державний орган може надавати послуги із збереження й возз'єднання родин і здійснювати контроль за надходженням дитини до системи піклування. У багатьох країнах послуги системи піклування та захисту дітей фінансуються за рахунок державних асигнувань, а відділи захисту дітей, у свою чергу, надають усі послуги родинам у кризовому стані, що нерідко допомагає запобігти потраплянню дитини до закладів піклування.

Для ефективного функціонування таких програм потрібні достатні фінансові й кадрові ресурси. Створення цілої системи підтримки родин — украй складне завдання, що потребує постійного фінансування та урядової підтримки. Чимало держав постали перед нездоланими проблемами та зрозуміли, що не зможуть створити таку систему в найближчій перспективі. Можливо, їм варто насамперед запровадити невитратні механізми термінового захисту і вживати проміжних заходів, готуючи довгострокову реформу.

4.5. Використання інших ресурсів

Якщо держава не має централізованої програми, спрямованої на збереження родин, вона може використати інші програми допомоги окремим групам населення. Це можуть бути програми, що їх упроваджують міністерство охорони здоров'я або економічного розвитку, соціальна служба, управління у справах ветеранів тощо. Нужденні родини можуть отримувати допомогу й у межах інших програм, які можна розширити чи модифікувати таким чином, аби ними могли скористатися сім'ї, що у разі відсутності допомоги віддавали б дітей до дитячих закладів.

4.6. Угоди про співпрацю

Держави можуть залучати родини до програм з надання послуг, що їх вони реалізують спільно з міжнародними організаціями (які не займаються усиновленням або опікою над дітьми). Такий підхід може бути особливо ефективним у разі короткотермінових, проте масштабних програм, що охоплюють багато сімей. Наприклад, неурядові організації можуть надавати родинам невеличкі позики на розвиток власного бізнесу для поліпшення їх економічного становища; допомогіві агенції можуть деякий час забезпечувати родини продовольством і житлом або надавати тимчасові медичні/хірургічні послуги найбільш вразливим верствам населення.

Для того щоб включити такі програми до офіційного плану імплементації, держави можуть укласти угоди про співпрацю з неурядовими організаціями для надання певних послуг родинам. Такий підхід не є ідеальним, менше утім дасть державам можливість розробити й упровадити короткострокові програми збереження сімей. Звичайно, цей вид фінансування заходів з імплементації не можна вважати довготерміновим вирішенням проблеми. Залежність від зовнішнього фінансування завжди є ризикованою для самої країни, а також послаблює гарантії для інших держав. Водночас, фінансовані із зовнішніх джерел програми можна використовувати як проміжні заходи, якщо офіційно включити їх до ширшого та довготривалішого плану імплементації.

4.7. Залучення уповноважених організацій

Деякі держави користуються послугами приватних агентств і дитячих закладів для реалізації програм збереження й возз'єднання родин. Приватні організації зазвичай мають більше коштів на такі програми та достатню кількість висококваліфікованих соціальних працівників.

Успішність таких програм визначається спроможністю компетентних органів забезпечити ретельний моніторинг і належний рівень зусиль у роботі зі збереження родин та запровадження гарантій захисту. Існує загроза виникнення конфлікту інтересів між збереженням родин, з одного боку, та наданням послуг із міждержавного усиновлення, з іншого. Тому деякі держави відокремлюють повноваження ухвалювати рішення про асортимент послуг та їх надавачів від повноважень надавати самі послуги. Досвід свідчить, що держави з найуспішнішими програмами збереження родин користуються послугами нечисленних агентств і сумлінно контролюють їх діяльність. Дійсно, ефективний контроль за великою кількістю надавачів послуг — надзвичайно складне завдання.

ДОДАТОК 5

ГАЗЬКА РЕКОМЕНДАЦІЯ ЩОДО ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ

5. ГААЗЬКА РЕКОМЕНДАЦІЯ ЩОДО ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ (УХВАЛЕНА 21 ЖОВТНЯ 1994 РОКУ)

Відповідно до рішення Сімнадцятої сесії Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що відбулася в Гаазі з 10 до 29 травня 1993 року, утворити Спеціальну комісію для вивчення питань застосування *Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року* до дітей-біженців та інших дітей, переміщених до інших держав, Спеціальна комісія, що зібралася в Гаазі із 17 до 21 жовтня 1994 року, після консультацій з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, ухвалила наведену нижче рекомендацію.

РЕКОМЕНДАЦІЯ

Зважаючи на те, що 29 травня 1993 року в Гаазі було укладено *Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення*,

Визнаючи, що в ході застосування Конвенції до дітей-біженців та дітей, переміщених до інших держав унаслідок потрясінь у їх країнах, необхідно брати до уваги їх край уразливе становище,

Пам'ятаючи, що згідно з Преамбулою Конвенції кожна держава має вживати першочергових заходів для забезпечення того, щоб дитина виховувалась у сім'ї, з якої вона походить, та що міждержавне усиновлення може дати дитині переваги, пов'язані з наявністю постійної сім'ї, якщо відповідну сім'ю не може бути знайдено для неї у країні походження,

Гаазька конференція з міжнародного приватного права рекомендує державам, які є або стають сторонами Конвенції, врахувати наведені нижче принципи, застосовуючи Конвенцію до дітей-біженців і до дітей, переміщених до інших держав унаслідок потрясінь у їх країнах:

1 . Застосовуючи Статтю 2, параграф 1 Конвенції, держава не піддає цих дітей жодній дискримінації, встановлюючи, що вони постійно проживають у цій державі. Стосовно цих дітей державою походження, про яку йдеться у Статті 2, параграфі 1 Конвенції, є держава, у якій дитина проживає після переміщення.

2 . Компетентні органи держави, до якої переміщено дитину, докладають максимальних зусиль для забезпечення, щоб:

a) до початку міждержавного усиновлення

- було вжито всіх необхідних заходів, аби відшукати і возз'єднати дитину з батьками або родичами, якщо дитина розлучена з ними; та
- репатріацію дитини до її країни з метою возз'єднання з сім'єю було визнано небажаною або недоцільною, якщо в тій країні дитина не зможе отримати належного піклування та задовільного захисту;

b) міждержавне усиновлення відбувалося лише за умови, що

- отримано згоду всіх сторін, зазначених у Статті 4 с) Конвенції; та
- зібрано максимально повну за цих обставин інформацію про особу дитини, її здатність бути усиновленою, походження, соціальне оточення, історію родини, медичну картку, в тому числі медичні дані про її батьків, виховання дитини, її етнічну, релігійну та культурну належність і будь-які особливі потреби.

Виконуючи вимоги, зазначені в підпунктах a) та b), компетентні органи звертаються з інформаційними запитами до міжнародних і національних установ, зокрема до Управ-

ління Верховного комісару ООН у справах біженців і за потреби просять їхньої підтримки.

3. Збираючи та зберігаючи інформацію, передбачену параграфом 2, компетентні органи роблять усе можливе, аби не нашкодити добробуту осіб, які все ще залишаються у країні походження дитини, особливо членам її родини, та забезпечити конфіденційність цієї інформації, як того вимагає Конвенція.

4. Держави сприяють виконанню мандату Верховного комісару ООН у справах біженців стосовно дітей, про яких ідеться в цій Рекомендації.

Гаазька конференція також рекомендує кожній державі враховувати зазначені принципи та принципи Конвенції у випадках усиновлення, що створює постійний зв'язок між подружжям або особою, яка постійно проживає у цій державі, з одного боку, і дитиною, яка є біженцем або міжнародно переміщеною в цій державі, з іншого.

ДОДАТОК 6
СХЕМА ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ

ВСТУП І ПОЯСНЕННЯ

У відповідь на рекомендації Спеціальної комісії 2000 року¹ Постійне бюро підготувало стандартну форму для надання інформації про те, який орган у кожній державі виконує кожну функцію, передбачену Конвенцією². Форма підходить як для держав походження, так і для держав, що приймають. У ній передбачене місце для поточних і нових даних про назви та контактні подробиці Центральних органів, інших компетентних державних органів, судів, уповноважених організацій, призначених (неакредитованих) осіб у кожній державі.

Схема інституційної структури виконує кілька завдань. Її можна використовувати як:

- контрольний перелік усіх повноважень і функцій, пов'язаних з усиновленням у державі походження та державі, що приймає;
- рекомендацію щодо категорій органів влади, яким Конвенція дозволяє виконувати такі функції і мати такі повноваження;
- резюме інформації про країну, яким можуть користуватись інші держави.

У поєднанні з переліком контрольних питань щодо імплементації Конвенції, укладеним у 1994 році (див. Додаток 8), схема інституційної структури може служити контрольним списком положень, які слід включити до національного законодавства з імплементації та процедур, якщо держава планує ратифікувати Конвенцію або приєднатися до неї. Заповнена схема інституційної структури, разом із файлом «Інформація про країну» стане у пригоді іншим державам. Інформацію про взаємодію та підзвітність між різними компетентними органами й установами Договірні держави можуть викласти в окремому документі.

Заповнені схеми інституційної структури можна знайти на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net> у розділі «Міждержавне усиновлення», а також «Інформація про країни» та «Схема інституційної структури».

¹ Див. параграф 25 цього Посібника та Доповідь Спеціальної комісії, коментар 14.

² Див. Доповідь Спеціальної комісії 2000 року, коментар 14, стор. 41, параграфи 1 та 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГААЗЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ 1993 РОКУ ПРО МІЖДЕРЖАВНЕ УСИНОВЛЕННЯ

Країна: _____

Будь-ласка, поставте галочку у квадратику/квадратиках навпроти того органа, який виконує відповідну функцію. Країни, що є винятково державами походження, мають заповнити лише Частину А; країни, що є винятково державами, що приймають, повинні заповнити лише Частину В; країни, що виступають і державами походження, і державами, що приймають, мають заповнити частини А та В. Прохання до всіх держав забезпечити передачу Постійному бюро інформації, про яку йдеться у частині С, та своєчасну актуалізацію даних у міру запровадження змін.

(CAN) Національний Центральний орган

(CAR) Регіональний Центральний орган

(PA) Компетентний орган державної влади

(CT) Суд або трибунал

(ABN) Національна уповноважена організація

(ABF) Іноземна уповноважена організація

(APN) Національна призначена (неакредитована) особа

(APF) Іноземна призначена (неакредитована) особа

(IAE) Незалежний орган акредитації, призначений Центральним органом

Частина А: Держави походження

Стаття	Дія	Відповідальна сторона
4 a)	Встановлює, що дитину може бути усиновлено	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
4 b)	Визначає, що належним чином розглянуто можливості улаштування дитини у Державі походження	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
4 b)	Визначає, що міждержавне усиновлення відповідає найкращим інтересам дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
4 c); 16(1) c)	Пересвідчується, що проведено консультації з усіма сторонами; отримано необхідну згоду; згоду дано добровільно та лише після народження дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
4 d)	Упевнюється, що з дитиною радились і її належним чином інформували про наслідки усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
8	Вживає всіх необхідних заходів для запобігання отриманню невинуватеної фінансової та іншої вигоди	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
9 a); 30	Збирає та зберігає інформацію та записи про усиновлення; забезпечує доступ дитини до такої інформації, коли це доцільно й дозволено	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 b)	Сприяє, дотримується та прискорює процедуру усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 c)	Сприяє розвитку консультування з питань усиновлення та послуг після здійснення усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 d)	Забезпечує Центральний орган загальними оціночними доповідями про досвід іноземного усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 e)	Відповідає, наскільки це дозволено законом держави, на обґрунтовані запити з боку інших Центральних або державних органів влади про надання інформації про конкретну ситуацію щодо усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
10; 11	Акредитує організації та забезпечує виконання ними вимог Конвенції та держави	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ IAE
12	Уповноважує іноземні акредитовані організації діяти всередині країни	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
16(1) a)	Готує доповідь про дитину	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF

16(1) a); 22(5)	Здійснює контроль за підготовкою доповіді призначеними (неакредитованими) особами	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
16(1) b)-d)	Визначає, після належного врахування всіх обставин життя дитини й отримання її згоди, що передбачена передача відповідає найкращим інтересам дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
16(2)	Передає доповідь і документацію до країни, що приймає	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
17 a)	Забезпечує одержання згоди на влаштування з боку майбутніх прийомних батьків	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
17 c)	Погоджується, що усиновлення може мати місце	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
18	Робить усі необхідні кроки для того, щоб одержати для дитини дозвіл на виїзд із держави походження	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
19(2)	Забезпечує, щоб передача дитини відбулась у безпечних та належних умовах	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
19(3)	Якщо передача дитини не відбулася, повертає доповіді	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
20	Інформує Центральний орган держави, що приймає, про процес усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
21	Проводить консультації з Центральним органом або іншим компетентним органом держави походження у разі невдалого розміщення, коли потрібне нове влаштування дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF

23	Посвідчує, що усиновлення здійснене згідно з вимогами Конвенції (якщо процедура усиновлення завершується у державі походження)	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
24	Зберігає за собою право відмовити в усиновленні, якщо воно явно суперечить державній політиці країни	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
29	Забезпечує, щоб не було контактів між майбутніми прийомними батьками і батьками дитини або будь-якою іншою особою, яка піклується про дитину, поки не виконано вимоги Статті 4, підпунктів а) – с) та Статті 5, підпункту а), відповідно до закону держави	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
32	Забезпечує, щоб ніхто не одержував невинуватну фінансову вигоду і щоб надавачі послуг не одержували безпідставно високої винагороди за надані послуги	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT

Частина В: Держави, що приймають

Стаття	Дія	Відповідальна сторона
5 a)	Визначає, чи мають право майбутні прийомні батьки на усиновлення та чи підходять для цього	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
5 b)	Забезпечує проведення належних консультацій із майбутніми прийомними батьками	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
5 c)	Визначає, що дитині дозволено або буде дозволено в'їхати в цю державу та постійно проживати в ній	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
8	Вживає всіх необхідних заходів для запобігання отриманню невинуватеної фінансової та іншої вигоди	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
9 a); 30	Збирає та зберігає інформацію та записи про усиновлення; забезпечує доступ дитини до такої інформації, коли це доцільно й дозволено	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 b)	Сприяє, дотримується та прискорює процедуру усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 d)	Забезпечує Центральний орган загальними оціночними доповідями про досвід іноземного всиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
9 e)	Відповідає, наскільки це дозволено законом держави, на обґрунтовані запити з боку інших Центральних або державних органів влади про надання інформації про конкретну ситуацію щодо усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
10; 11	Акредитує організації та забезпечує виконання ними вимог Конвенції та держави	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ IAE
12	Уповноважує іноземні акредитовані організації діяти всередині країни	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
14	Приймає заяви на усиновлення від майбутніх прийомних батьків	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF

15	Готує доповідь про майбутніх прийомних батьків та передає її до держави походження	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
15(1); 22(5)	Здійснює контроль за підготовкою доповіді призначеними (неакредитованими) особами	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF
15(2)	Передає доповідь до держави походження	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
16(2)	Отримує доповідь про дитину, докази того, що необхідну згоду була одержано, та причини для рекомендації розмістити дитину саме у цих потенційних усиновлювачів	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
17 а) b)	Схвалює рішення держави походження щодо підбору дитини та родини, коли це доцільно та вимагається за законом; повідомляє державу походження про згоду майбутніх прийомних батьків на розміщення дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
17 с)	Погоджується, що усиновлення можливе	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
18	Робить усі необхідні кроки для того, щоб одержати для дитини дозвіл на в'їзд та постійне проживання у державі, що приймає	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
19(2)	Забезпечує, щоб передача дитини відбулась у безпечних та належних умовах	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
19(3)	Якщо передача дитини не відбулась, повертає доповіді	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF

20	Інформує Центральний орган держави походження про процес усиновлення	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
21	Захищає дитину, організує альтернативну довгострокову опіку, проводить консультації з Центральним органом або іншим компетентним органом держави походження в разі невдалого розміщення, коли потрібне нове влаштування дитини	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT ☐ ABN ☐ ABF ☐ APN ☐ APF
23	Посвідчує, що усиновлення здійснене згідно з вимогами Конвенції (якщо процедура усиновлення завершується у державі, що приймає)	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
24	Зберігає за собою право відмовити в усиновленні, якщо усиновлення явно суперечить державній політиці країни	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
29	Забезпечує, щоб не було контактів між майбутніми прийомними батьками та батьками дитини чи будь-якою іншою особою, яка піклується про дитину, поки не виконано вимоги Статті 4, підпунктів а) – с) та Статті 5, підпункту а), відповідно до закону держави	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT
32	Забезпечує, щоб ніхто не одержував невиправданої фінансової вигоди і щоб надавачі послуг не одержували безпідставно високої винагороди за надані послуги	☐ CAN ☐ CAR ☐ PA ☐ CT

Частина С: Визначення відповідальних сторін

Будь-ласка, повідомте дані про назви та контактні подробиці усіх установ, наведених нижче.

Центральний орган

Регіональні центральні органи

Державні органи / Суди і трибунали

Уповноважені організації

Призначені (неакредитовані) особи

Будь-ласка, зазначте імена та контактні дані особи/установи, що заповнювала цю форму.

ДОДАТОК 7

РЕКОМЕНДОВАНІ ТА СТАНДАРТНІ ФОРМИ

РЕКОМЕНДОВАНА СТАНДАРТНА ФОРМА ЗАЯВА ПРО ЗГОДУ НА УСИНОВЛЕННЯ

*Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного
усиновлення від 29 травня 1993 року*

ЗАЯВА ПРО ЗГОДУ

Уважно прочитайте наведені нижче твердження, перш ніж заповнювати цю форму. Поставте підпис лише в тому разі, як Ви повністю зрозуміли кожне твердження. Ви маєте право отримати будь-які поради та інформацію щодо наслідків Вашої згоди. Ви маєте право отримати копію цієї заяви, якщо забажаєте.

Ви не повинні були отримати будь-яку плату або компенсацію, або пропозицію такої плати в обмін на Вашу згоду на усиновлення дитини.

Я, що підписалася/підписався нижче:

Прізвище: .....

Ім'я (по батькові): .....

Дата народження: день ..... місяць ..... рік .....

Місце постійного проживання: .....

мати батько законний представник дитини:

Прізвище: .....

Ім'я (по батькові): .....

Стать: чоловіча жіноча

Дата народження: день ..... місяць ..... рік .....

Місце народження: .....

Місце постійного проживання: .....

заявляю про таке:

1. Я даю добровільну згоду, без погроз або примусу, на всиновлення цієї дитини.
2. Я розумію, що мою дитину може усиновити особа або подружжя, яка проживає за кордоном.
3. Я розумію, що усиновлення цієї дитини створить постійний зв'язок між дитиною та прийомними батьками.
4. Я даю згоду з метою усиновлення припинити правові відносини, які раніше існували між дитиною та її матір'ю і батьком.
5. Мене поінформовано, що я можу відкликати свою згоду до ..... і що після цієї дати моя згода буде незворотною.

Я заявляю, що повністю зрозуміла/зрозумів наведені вище твердження.

Заповнено в ..... числа .....

Підпис чи позначка:

ЗАЯВА СВИДКА/СВИДКІВ (якщо її вимагає закон чи обставини, наприклад, у разі, як батьки не пи-
семні або інваліди)

.....
.....
.....
.....
.....

ПОСВІДКА ОРГАНУ, УПОВНОВАЖЕНОГО ЗАСВІДЧУВАТИ ЗГОДУ

Ім'я: .....

Посада: .....

Цим засвідчую, що поіменована або інакше визначена вище особа (та свідок/свідки) з'явилась до мене особисто цього числа та підписала цей документ у моїй присутності.

Вчинено в ..... числа .....

Підпис/Печатка:

**РЕКОМЕНДОВАНА СТАНДАРТНА ФОРМА
СВІДОЦТВО ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ ВИМОГАМ
МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ**

Стаття 23 Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року

1. Орган, представник якого підписався нижче:

(Назва й адреса компетентного органу держави всиновлення)

.....
.....
.....
.....

2. Цим підтверджує, що дитина:

Прізвище: .....

Ім'я (по батькові): .....

Стать: чоловіча жіноча

Дата народження: день ..... місяць ..... рік .....

Місце народження: .....

Місце постійного проживання: .....

3. Була усиновлена відповідно до рішення зазначеного нижче органу:

.....

Дата ухвалення рішення: .....

Дата остаточного набрання рішенням юридичної сили: .....

(Якщо усиновлення здійснене не за рішенням органу, а в інший спосіб, будь-ласка, повідомте відповідні подробиці)

4. Зазначеною нижче особою (особами):

а) Прізвище прийомного батька: .....

Ім'я (по батькові): .....

Дата народження: день ..... місяць ..... рік .....

Місце народження: .....

Місце постійного проживання на час усиновлення: .....

b) Прізвище прийомної матері: .....

Ім'я (по батькові): .....

Дата народження: день ..... місяць ..... рік .....

Місце народження: .....

Місце постійного проживання на час усиновлення: .....

5. Орган, представник якого підписався нижче, підтверджує, що всиновлення здійснене відповідно до Конвенції і що на нього погодились, як передбачено в Статті 17, підпункті с, такі органи:

a) Назва й адреса Центрального органу¹ держави походження:

.....
.....
.....

Дата погодження: .....

b) Назва й адреса Центрального органу¹ держави, що приймає:

.....
.....
.....

Дата погодження: .....

6. Наслідком усиновлення стало припинення правових відносин, які раніше існували між батьками і дитиною.

Наслідком усиновлення не стало припинення правових відносин, які раніше існували між батьками і дитиною.

Вчинено в ....., числа .....

Підпис/Печатка

¹ Або орган державної влади, інший компетентний орган, організація чи особа, призначені згідно зі Статтею 22(1) або 22(2) Конвенції.

СТАНДАРТНА ФОРМА МЕДИЧНА КАРТКА ДИТИНИ

Для Договірних держав у межах Гаазької конвенції про міждержавне усиновлення

Цю медичну картку повинен заповнювати кваліфікований лікар, що має належну ліцензію.

Будь-ласка, дайте відповідь на всі запитання.

Якщо інформація з будь-якого запитання відсутня, будь-ласка, зазначте «не знаю» чи «невідомо».

Ім'я дитини:
Дата та рік народження:
Стать:
Місце народження:
Громадянство:
Ім'я матері:
Дата та рік її народження:
Ім'я батька:
Дата та рік його народження:
Назва установи, де перебуває дитина: перебуває з:
Вага при народженні ... кг, при надходженні: ... кг
Зріст при народженні: ... см, при надходженні: ... см
Чи були вагітність і пологи нормальними? ☐ Так ☐ Ні ☐ Не знаю
Де перебувала дитина? ☐ з матір'ю з до ☐ з родичами з до ☐ під опікою приватної особи з до ☐ у дитячому закладі або лікарні з до
(Будь-ласка, зазначте назву установи або установ, де перебувала дитина)

Чи хворіла дитина на якісь захворювання в минулому?

(Якщо так, будь-ласка, зазначте, в якому віці вона хворіла на кожну хворобу, та будь-які ускладнення)

Так   Ні   Не знаю

Якщо так:

Звичайні дитячі хвороби (коклюш, кір, вітряна віспа, червона висипка, свинка)?

Туберкульоз?

Судоми (в тому числі гарячкові конвульсії)?

Будь-які інші захворювання?

Ризик зараження на інфекційні захворювання?

Чи було дитину вакциновано від будь-якого з наведених нижче захворювань:

Так   Ні   Не знаю

Якщо так:

Туберкульоз (В.С.С.)?   Дата ін'єкції:

Дифтерія?   Дата ін'єкції:

Правець?   Дата ін'єкції:

Коклюш?   Дата ін'єкції:

Поліомієліт?   Дата ін'єкції: Дата оральної вакцинації:

Гепатит А?   Дата ін'єкції:

Гепатит В?   Дата ін'єкції:

Інші щеплення?   Дата ін'єкції:

Чи лікувалася дитина в лікарні?

Так   Ні   Не знаю

Якщо так, зазначте назву лікарні, вік дитини, діагноз та призначене лікування:

За можливості, опишіть рівень розумового розвитку, поведінку та навички дитини.	
Візуальний розвиток ☐ невідомо	Коли дитина почала фіксувати погляд?
Аудіальний розвиток ☐ невідомо	Коли дитина почала повертати голову на звук?
Розвиток моторних навичок ☐ невідомо	Коли дитина почала самостійно сидіти?
	Стояти з допомогою? Ходити з допомогою?
Мова ☐ невідомо	Коли дитина почала лепетати? Вимовляти окремі слова? Говорити реченнями?
Контакт ☐ невідомо	Коли дитина почала посміхатися? Як вона реагує на незнайомих? Як вона спілкується з дорослими та іншими дітьми?
Емоційний розвиток ☐ невідомо	Як дитина виявляє емоції (гнів, ніяковість, розчарування, радість)?
Медичний огляд дитини	
Дата медичного огляду	

1. Дитина	Вага:	кг	дата:
	Зріст:	см	дата:
	Охват голови:	см	дата:
Колір волосся:	Колір очей:	Колір шкіри:	
Провівши повний клінічний огляд дитини, я виявив такі ознаки захворювання, порушення або відхилення:			
Дата огляду:			
Голова (форма черепа, гідроцефалія, краніотабес)			
Рот і зів (заяча губа або вовча паща, зуби)			
Очі (зір, косоокість, інфекції)			
Вуха (інфекції, виділення, погіршений слух, деформація)			
Органи грудної клітини (серце, легені)			
Лімфатичні залози (аденіт)			
Живіт (грижа, печінка, селезінка)			
Геніталії (гіпоспадія, яєчка, затримання)			
Хребетний стовп (кіфоз, сколіоз)			
Кінцівки (кінська стопа, клишоногість, вивернута стопа, м'язова спастичність, парез)			

Шкіра (екзема, інфекції, паразити)

Інші захворювання?

Чи має дитина будь-які симптоми сифілісу?

Результат аналізу реакції на сифіліс, зробленого (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Чи є будь-які симптоми туберкульозу?

Результат тестів на туберкулін, зроблених (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Чи є будь-які симптоми гепатиту А?

Результат тестів на гепатит А, зроблених (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Чи є будь-які симптоми гепатиту В?

Результат тестів на HBsAg (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Результат тестів на анти-HBs (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Результат тестів на HBeAg (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Результат тестів на анти-HBe (дата та рік):

Позитивний   Негативний   Не робили

Чи є будь-які симптоми СНІДу?

Результат тестів на ВІЛ, зроблених (дата та рік): ☐ Позитивний ☐ Негативний ☐ Не робили
Чи має дитина симптоми будь-яких інших інфекційних захворювань?
Чи сеча містить: Цукор? Білок? Фенілкетон?
Випорожнення (діарея, запор): Результат перевірки на паразитів: ☐ Позитивний ☐ Негативний ☐ Не робили
Чи має дитина будь-які психічні захворювання або уповільнення розумового розвитку?
Опишіть рівень розумового розвитку дитини, її поведінку та навички. Це дуже важливо для майбутніх прийомних батьків.
Додаткові коментарі

_____

Підпис та печатка лікаря, який проводив огляд

_____

Дата

ДОДАТОК ДО ЗАГАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ КАРТКИ ДИТИНИ

ЗВІТ ПРО ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОБСТАВИНИ

ЖИТТЯ МОЛОДШОЇ ДИТИНИ

Для Договірних держав у межах Гаазької конвенції про міждержавне усиновлення

Будь-ласка, дайте відповідь на всі запитання.

Поводження з іграшками:	
☐	Очі дитини стежать за брязкальцями/іграшками, що рухаються перед її обличчям
☐	Дитина хапає брязкальце
☐	Дитина грає брязкальцем: бере до рота, трясє, перекладає з однієї руки до іншої тощо
☐	Дитина складає кубики один на інший
☐	Дитина осмислено грається з іграшками: штовхає машини, укладає ляльок у ліжко, годує ляльок тощо
☐	Дитина грає в рольові ігри з іншими дітьми, використовуючи іграшки
☐	Дитина малює обличчя, людей або тварин із характерними рисами
☐	Дитина бере участь у структурованих іграх з іншими дітьми (ігри з м'ячем, картками тощо)
☐	Спостереження не проводили
Вокалізація / розвиток мовлення:	
☐	1. Дитина вокалізує під час контактів з піклувальником
☐	2. Дитина повторює різні комбінації приголосного й голосного звуків (ба-ба, да-да, ма-ма тощо)
☐	3. Дитина використовує окремі слова, щоб повідомити про свої потреби
☐	4. Дитина розмовляє реченнями
☐	5. Дитина розуміє прийменники: згори, під, позаду тощо
☐	6. Дитина використовує прийменники: згори, під, позаду тощо
☐	7. Дитина використовує в мовленні минулий час
☐	8. Дитина пише власне ім'я
☐	9. Дитина читає прості слова
☐	Спостереження не проводили
Розвиток моторної активності:	
	Дитина перевертається зі спини на живіт з _____ років
	Дитина самостійно сидить з _____ років
	Дитина повзає/рухається вперед з _____ років

	<i>Дитина ходить, спираючись на меблі, з _____ років</i>
	<i>Дитина самостійно ходить з _____ років</i>
	<i>Дитина ходить вгору й униз по сходах з допомогою, з _____ років</i>
	<i>Дитина самостійно ходить вгору й униз по сходах з _____ років</i>
	<i>Дитина самостійно їздить на велосипеді з _____ років</i>
Контакт із дорослими:	
☐	<i>1. Дитина посміхається, контактуючи з піклувальником</i>
☐	<i>2. Дитина скоріше заспокоюється на руках у знайомого піклувальника</i>
☐	<i>3. Дитина плаче/їде за знайомим піклувальником, коли той іде з кімнати</i>
☐	<i>4. Дитина активно шукає знайомого піклувальника, коли вона забилася або засмучена</i>
☐	<i>5. Дитина шукає фізичного контакту з усіма особами, які заходять до кімнати</i>
☐	<i>6. Дитина висловлює свої почуття піклувальнику</i>
Контакт з іншими дітьми:	
☐	<i>1. Дитина виявляє інтерес до інших дітей, спостерігаючи за їхньою поведінкою або посміхаючись у відповідь</i>
☐	<i>2. Дитина із задоволенням грає поряд з іншими дітьми</i>
☐	<i>3. Дитина бере активну участь у заняттях/іграх інших дітей</i>
Загальний рівень активності:	
☐	<i>Пасивний</i>
☐	<i>Активний</i>
☐	<i>Гіперактивний</i>
Загальний настрій:	
☐	<i>Розсудливий, серйозний</i>
☐	<i>Емоційно байдужий</i>
☐	<i>Нервовий, неспокійний</i>
☐	<i>Щасливий, задоволений</i>

Додаткові коментарі?

_____

П. І. Б., професія, підпис та печатка особи, яка проводила огляд

_____

Дата

ДОДАТОК 8

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНВЕНЦІЇ, УКЛАДЕНИЙ У 1994 РОЦІ

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ОЦІНКИ ПЕРЕБІГУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ ВІД 29 ТРАВНЯ 1993 РОКУ

Перелік укладено Постійним бюро у вересні 1994 року для Спеціальної комісії 1994 року.

Метою цього переліку є висвітлити певні проблеми, на котрі слід звернути увагу в ході імплементації *Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року*. Деякі з цих питань більше стосуються держав походження, інші — держав, що приймають. Безумовно, наведений перелік не є вичерпним; він лише показує, які проблеми можуть постати в процесі впровадження Конвенції.

РОЗДІЛ I. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ

Стаття 2

Які форми усиновлення, що створюють «постійний зв'язок між батьками і дітьми» — параграф 2 — передбачені у національному законодавстві Вашої країни та призводять до «припинення правових відносин, що раніше існували між дитиною та її матір'ю і батьком» (пор. Стаття 26(1) с та (2))?

РОЗДІЛ II. ВИМОГИ ДО МІЖДЕРЖАВНОГО УСИНОВЛЕННЯ

<p>Держава походження</p> <p>Стаття 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • Які установи Вашої країни є «компетентними органами» за Статтею 4? • Може бути нагода включити наведені нижче мінімальні вимоги Статті 4 до законодавства з імплементації Конвенцій та/або конкретизувати, залежно від обставин: <p>Параграф а</p> <ul style="list-style-type: none"> • здатність дитини бути усиновленою за якими психологічними критеріями?	<p>Держава, що приймає</p> <p>Стаття 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • Які установи Вашої країни є «компетентними органами» за Статтею 5? • Може бути нагода включити наведені нижче мінімальні вимоги Статті 5 до законодавства з імплементації Конвенцій та/або конкретизувати, залежно від обставин: <p>Параграф а</p> <ul style="list-style-type: none"> • визначення, що «майбутні прийомні батьки підходять» для усиновлення, на підставі яких соціально-психологічних вимог?
<p>Держава походження</p> <p>Параграф b</p> <ul style="list-style-type: none"> • «після належного розгляду»; див. також Преамбулу, параграфи 2 та 3	<p>Держава, що приймає</p> <p>Параграф b</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення, якщо їх ще не існує, або розвиток консультаційних послуг з питань усиновлення для майбутніх прийомних батьків (пор. Статтю 9с)?

<p>Параграф с</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення, якщо їх ще не існує, або розвиток консультаційних послуг з питань усиновлення (<i>пор.</i> Статтю 9 с)? • що означає «у юридичній формі, яка вимагається»? • наведіть засоби висловлення та засвідчення письмової згоди (див. рекомендовану стандартну форму); • як пересвідчитися, що згода «не була дана за винагороду або компенсацію будь-якого роду»? • наведіть, де це застосовується, спеціальне положення щодо згоди матері, що її дано «лише після народження дитини»; • додаткові положення про згоду дитини на всиновлення: • як урахувати бажання та думку дитини? 	<p>Параграф с</p> <ul style="list-style-type: none"> • вимоги до отримання дозволу дитині в'їхати до держави, що приймає, та постійно проживати в ній і форма такого дозволу. Можлива координація з імміграційними властями.
---	---

РОЗДІЛ III. ЦЕНТРАЛЬНІ ОРГАНИ ТА УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Статті 6 та 7

- Призначення Центрального органу, зазначеного у Статті 6(1).
- Для федеративних держав, держав із більше ніж однією системою права або держав, що мають автономні територіальні одиниці, можливе призначення більше ніж одного Центрального органу, на їх бажання; у такому разі слід визначити територіальний або особистий обсяг їх функцій, а також призначити Центральний орган, якому слід адресувати будь-яке повідомлення (*пор.* Статтю 6(2)).
- Яким чином Центральний орган (або органи) має виконувати свою загальну координувальну роль (*пор.* Статтю 33), функції, які не можна делегувати, передбачені Статтею 7(1) і (2), а також функції, які можна делегувати, як описано у Статтях 8, 9 та 15–21?

Стаття 8

- Які державні органи у Вашій країні (якщо такі є) відповідатимуть за виконання Статті 8?
- Дайте визначення, де це необхідно, «невиправданої фінансової та іншої вигоди».
- Наведіть, де це необхідно, засоби імплементації Статті 8.

Стаття 9

- Запровадьте засоби імплементації заходів, перелічених у Статті 9 (перелік не є вичерпним: «зокрема, для того щоб...»).

Стаття 10

- Якими є вимоги та порядок надання і подовження акредитації «уповноважених організацій»?
- «Виконувати завдання компетентно і належним чином» за якими практичними критеріями? Чи достатньо вимог, викладених у Статтях 11 та 32?

Стаття 11

- Уповноважена організація «дбає лише про мету, що не пов'язана з вигодою». Які компетентні органи визначають «умови та межі» цього критерію?
- «Персонал, який має етичні стандарти»: можливо, слід визначити ці стандарти, наприклад, чи необхідно перевіряти їхню минулу поведінку; хто та як розглядатиме скарги про порушення етичних стандартів, тощо?
- «Має освіту і досвід»: хто розроблятиме й проводитиме програми такої освіти; хто встановлюватиме відповідні освітні стандарти?
- «Підлягає контролю з боку компетентних органів влади»:
- визначте компетентні органи;
- наведіть умови контролю.

Стаття 12

- Які установи у Вашій державі є «компетентними органами»?
- Коли надаються повноваження?
- Можлива координація з компетентними органами інших держав.

РОЗДІЛ IV. ПРОЦЕДУРНІ ВИМОГИ В МІЖДЕРЖАВНОМУ УСИНОВЛЕННІ

Держава походження	Держава, що приймає <i>Стаття 14*</i> • Як майбутні прийомні батьки мають звертатися до Центрального органу? Прискорений порядок обробки заяв (<i>пор.</i> Статтю 35); зворотний зв'язок з майбутніми прийомними батьками.
<i>Стаття 15**</i> • Наведіть методи забезпечення конфіденційності доповіді, що укладається згідно з вимогами параграфа 1 та передається згідно з вимогами параграфа 2, з урахуванням положень Статті 19(3) (<i>пор.</i> Статтю 31).	<i>Стаття 15**</i> • Імплементация параграфа 1? Хто проводить «вивчення ситуації на місці»? Хто встановлює вимоги до «вивчення ситуації на місці» та доповіді? • Зазначте у доповіді вимоги державної політики Вашої держави щодо всиновлення (<i>пор.</i> Статтю 24). • Як прискорити передачу доповіді згідно з параграфом 2 (<i>пор.</i> Статтю 35)? • Наведіть методи забезпечення конфіденційності доповіді (<i>пор.</i> Статтю 31). • Де це необхідно: спеціальні заходи з імплементации Статті 22(5).

<p>Стаття 16**</p> <ul style="list-style-type: none"> • Імплементация параграфу 1. Стандарти підготовки доповіді? • Наведіть умови зберігання доповіді (зокрема, тривалість). Умови надання доступу (пор. Статті 30 та 31)? • Як прискорити передачу згідно з параграфом 2 (пор. Статтю 35)? • Коли необхідно, враховуйте вимоги Статті 22(5). 	<p>Стаття 16**</p> <ul style="list-style-type: none"> • Наведіть умови зберігання доповіді, що укладається згідно з вимогами параграфу 1 передається згідно з вимогами параграфу 2, з урахуванням положень Статті 19(3). Умови надання доступу (пор. Статті 30 та 31)?
---	--

* Згідно зі Статтею 22(1) функції Центрального органу, передбачені в цій статті, можуть виконувати інші компетентні органи або уповноважені організації.

** Згідно зі Статтею 22(1) функції Центрального органу, передбачені в цій статті, можуть виконувати інші компетентні органи або уповноважені організації; якщо держава зробила заяву за Статтею 22(2), то ці функції відповідно до параграфу 4 можуть виконувати також органи або особи, зазначені в цьому параграфі.

- Коли необхідно, наведіть випадки, в яких Центральний орган може та повинен звертатися з проханням про погодження до Центрального органу держави, що приймає.

- Коли необхідно, наведіть підстави для відмови (державна політика, пор. Статтю 24).

- Координація з еміграційними властями.

<p>Стаття 18**</p> <ul style="list-style-type: none"> • Якими є «необхідні кроки», спрямовані на отримання для дитини дозволу виїхати з держави походження? • Коли необхідно, якою має бути координація з еміграційними властями? 	<p>Стаття 18**</p> <ul style="list-style-type: none"> • Якими є «необхідні кроки», спрямовані на отримання для дитини дозволу в'їхати до держави, що приймає, та постійно проживати в ній? • Коли необхідно, якою має бути координація з імміграційними властями (пор. Статтю 5 с)?
--	--

Стаття 19**

- Умови зберігання доповіді, коли її відсилають назад: чи можна її використовувати знову (див. параграф 3)?

Статті 20** та 21**

<p>Держава походження</p>	<p>Держава, що приймає</p> <ul style="list-style-type: none"> • Запровадження чи розвиток послуг, що надаються після усиновлення (пор. Статтю 9 с). • Пропоновані послуги та/або обов'язки щодо реалізації програм запобігання зриву усиновлення, у тому числі пошук нових варіантів розміщення.
----------------------------------	---

* Згідно зі Статтею 22(1) функції Центрального органу, передбачені в цій статті, можуть виконувати інші компетентні органи або уповноважені організації.

** Згідно зі Статтею 22(1) функції Центрального органу, передбачені в цій статті, можуть виконувати інші компетентні органи або уповноважені організації; якщо держава зробила заяву за Статтею 22(2), то ці функції відповідно до параграфу 4 можуть виконувати також органи або особи, зазначені в цьому параграфі.

Стаття 22

- Залежно від обставин подайте депозитарію заяву, передбачену параграфом 2, регулярно повідомляйте Постійне бюро про назви та адреси організацій, про які йдеться у параграфі 3, та
  - визначте, які установи є «компетентними органами» (параграф 2);
  - як забезпечити виконання вимог підпунктів *a)* та *b)*: добросовісність, професійна компетентність, досвід і підзвітність; етичні якості, освіта або досвід для роботи в сфері міждержавного усиновлення (*пор.* Статті 11 та 32).
- Залежно від обставин (лише для держав походження), зробіть заяву, передбачену параграфом 4.

РОЗДІЛ V. ВИЗНАННЯ ТА НАСЛІДКИ УСИНОВЛЕННЯ

Стаття 23

- Свідоцтво про відповідність усиновлення вимогам Конвенції: див. рекомендовану стандартну форму.
- Які установи у Вашій країні є «компетентними органами» (якщо усиновлення здійснюється саме у Вашій країні)?

Стаття 25

- Залежно від обставин, чи необхідно зробити заяву?

Стаття 27

- Чи є причини регулювання порядку перетворення «простого» усиновлення на «повне усиновлення»?
- Як імплементувати підпункт 1 *b)*?

РОЗДІЛ VI — ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Держава походження	Держава, що приймає
<i>Стаття 28</i> Чи має Ваша держава закон, про який ідеться в цій статті?	
<i>Стаття 29</i> <ul style="list-style-type: none"> • Коли необхідно, призначте «компетентний орган», відповідальний за визначення умов, за яких можливий контакт. • Надайте інформацію про умови, за яких можливий контакт.	<i>Стаття 29</i> <ul style="list-style-type: none"> • Коли необхідно, повідомте майбутніх прийомних батьків про можливість контакту.

Стаття 30

Параграф 1

- Наведіть умови зберігання інформації (тривалість): див. наведені вище Статті 15 та 16.

- Призначте «компетентний орган» — наведіть випадки, коли цей орган може втратити такі повноваження і як у такому разі передаватимуть інформацію, яку він зберігав, іншому органу.

Параграф 2

- Наведіть умови надання доступу.

Стаття 32

- Чи є причини конкретизувати й деталізувати вимоги параграфів 1–3?

Стаття 39

Параграф 1

- Чи є Ваша країна стороною таких інструментів міжнародного права? Чи необхідно зробити заяву?

Стаття 45

- Чи необхідно зробити заяву?

ДОДАТОК 9
АФРИКАНСЬКО-АЗІЙСЬКЕ ЦУНАМІ
ТА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ

ПРЕС-РЕЛІЗ

Африкансько-азійське цунамі та правовий захист дітей

Генеральний секретар Гаазької конференції з міжнародного приватного права (НССН), відзначаючи з великим занепокоєнням численні повідомлення у засобах масової інформації про нерегульовані переміщення дітей, які постраждали від нещодавнього цунамі, яке вразило кілька країн Африки й Азії, доводить до відома урядів, міжнародних організацій та світової громадськості таку інформацію:

Гаазька конференція з міжнародного приватного права (НССН) підготувала низку важливих інструментів для захисту дітей від ризиків, пов'язаних з їх транскордонним переміщенням. Зокрема, два конкретні багатосторонні інструменти спрямовані на протидію міжнародному викраденню дітей та сприяння належному міждержавному усиновленню.

Конвенція 1980 року про міжнародне викрадення дітей

Гаазька конвенція про цивільні аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року захищає дітей та їхні сім'ї від ризиків неправомірного переміщення через міжнародні кордони. У регіоні, ураженому стихійним лихом, Шрі-Ланка й Таїланд є сторонами Конвенції, яка є чинною у понад 70 країнах. Ця Конвенція базується на системі співпраці через мережу національних Центральних органів і обстоює принцип, згідно з яким держави повинні вживати заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону (Статті 11 та 35 Конвенції ООН про права дитини).

Конвенція 1993 року про міждержавне усиновлення

Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року захищає дітей та їхні сім'ї від ризиків нелегального, неофіційного, непідготовленого або неналежно організованого усиновлення закордон. У районах, що постраждали, Індія, Шрі-Ланка й Таїланд є сторонами Конвенції, яка є чинною у понад 60 державах. Ця Конвенція також реалізується через систему національних Центральних органів і розвиває положення Конвенції ООН про права дитини (Статті 21). Конвенція має на меті забезпечити відповідність усіх випадків міждержавного усиновлення найкращим інтересам дитини, її засадним правам, а також попередити викрадення, продаж дітей і торгівлю ними. У 2000 році Гаазька конференція ухвалила Рекомендацію, що заохочує держави застосовувати передбачені Конвенцією стандарти та гарантії до угод і домовленостей про міждержавне усиновлення з тими країнами, які ще не приєдналися до Конвенції.

Міждержавне усиновлення переміщених дітей

У 1994 році Гаазька конференція (НССН) у співпраці з УВКБ ООН ухвалила спеціальну Рекомендацію, спонукаючи всі держави — як ті, що є сторонами Конвенції 1993 року, так і ті, що ними не є, — приділити особливу увагу запобіганню порушенням у транскордонному усиновленні дітей-біженців і дітей, що були переміщені до інших держав унаслідок потрясінь в їхніх країнах.

Рекомендація передбачає, серед іншого, що держави, до яких переміщено дитину, «перш ніж ініціювати будь-які процедури міждержавного усиновлення, повинні забезпечити:

вжиття всіх належних заходів, аби віднайти і возз'єднати дитину з її батьками чи іншими членами родини, якщо дитину відірвано від сім'ї; та

- уникнення репатріації дитини до її країни з метою такого возз'єднання у випадку, якщо

дитина не зможе в такому разі отримати необхідного догляду, опіки або належного захисту в тій країні».

У дусі цієї Рекомендації, в разі стихійного лиха на кшталт таких, які спричинило цунамі, пріоритетним завданням має бути возз'єднання переміщеної дитини з батьками або іншими членами родини, а завчасні та безсистемні спроби організувати усиновлення такої дитини за кордоном слід припиняти.

Постійне бюро Гаазької конференції готове надати всіляку підтримку та консультаційну допомогу компетентним органам країн, які зазнали наслідків цього стихійного лиха. Звертайтеся, будь-ласка, до Заступника Генерального секретаря пана Вільяма Данкена.

Детальну інформацію про зазначені вище інструменти міжнародного права можна знайти на сайті Гаазької конференції за адресою: <www.hcch.net>, вибравши одну із категорій:

- Гаазька конвенція про міжнародне викрадення дітей (Конвенція № 28):

http://hcch.e-vision.nl/index_en.php?act=conventions.text&cid=24

- Гаазька конвенція про міждержавне усиновлення (Конвенція № 33):

http://hcch.e-vision.nl/index_en.php?act=conventions.text&cid=69

- Рекомендації стосовно переміщених дітей:

http://hcch.e-vision.nl/index_en.php?act=publications.details&pid=934&dtid=2

ГААГА, 10 січня 2005 року

Гаазька конференція з міжнародного приватного права — це міжнародна організація із штаб-квартирою в Нідерландах, діяльність якої спрямована на гармонізацію норм міжнародного приватного права. До неї входять 64 країни, розташовані на всіх континентах. Крім того, понад 120 держав є сторонами однієї або кількох Гаазьких конвенцій.

Метою організації є розбудова мостів між різними системами права з одночасним шануванням їх різноманітності. У досягненні цієї мети Гаазька конференція прагне забезпечити й посилити правову безпеку приватних осіб — у цьому полягає її важлива роль в епоху глобалізації, що потребує правил, норм і стандартів.

ДОДАТОК 10

**ЗАЯВА ЮНІСЕФ ЩОДО МІЖДЕРЖАВНОГО
УСИНОВЛЕННЯ 2007 РІК**

Організація ЮНІСЕФ отримала чимало запитів від родин, які сподіваються усиновити дітей з інших країн. ЮНІСЕФ вважає, що всі рішення стосовно дітей, у тому числі їх усиновлення, мають ухвалюватися, насамперед, з урахуванням їх найкращих інтересів. Гаазька конвенція про міждержавне усиновлення — важливий правовий інструмент, як для прийомних родин, так і для усиновлених дітей, оскільки він запроваджує етичні та прозорі процеси, що відповідають найкращим інтересам дитини. ЮНІСЕФ закликає національні уряди забезпечити належний захист інтересів кожної дитини під час переходу до повної імплементації Гаазької конвенції.

Конвенція про права дитини, якою керується ЮНІСЕФ у своїй діяльності, чітко зазначає, що кожна дитина має право знати своїх батьків і виховуватися ними, коли це можливо. Визнаючи це право дитини та цінність і важливість сім'ї в її житті, ЮНІСЕФ вважає, що родини, які потребують допомоги у вихованні дітей, мають її отримати й що альтернативні шляхи піклування про дитину можна розглядати лише тоді, коли навіть незважаючи на таку допомогу, сім'я дитини не може або не бажає піклуватися про неї.

Дітям, які не можуть виховуватись у рідній сім'ї, необхідно забезпечити належне родинне середовище як альтернативу інституційній опіці, котру можна використовувати лише як тимчасовий, найменш бажаний захід. Міждержавне усиновлення — один із цілої низки варіантів опіки, що можуть бути запропоновані дитині. Для окремих дітей, яких неможливо влаштувати у постійній родині в їх країнах походження, міждержавне усиновлення може виявитися найліпшим варіантом. У будь-якому разі керівним принципом в ухваленні рішення про усиновлення має бути забезпечення найкращих інтересів дитини.

За останні 30 років кількість родин із заможних держав, що воліють усиновити дітей з інших країн, значно збільшилась. Водночас, брак регламентування й контролю, особливо в державах походження, у поєднанні з практикою одержання фінансової вигоди, призвели до створення цілої індустрії навколо всиновлення, спрямованої на отримання прибутків, радше ніж на забезпечення найкращих інтересів дитини. Як наслідок, поширюються зловживання на кшталт викрадення та продажу дітей, примусу стосовно батьків, хабарництва.

Багато країн світу визнали ці ризики й ратифікували Гаазьку конвенцію про міждержавне усиновлення. ЮНІСЕФ цілковито підтримує цей інструмент міжнародного права, що має на меті запровадження принципів міждержавного усиновлення, вперше проголошених у Конвенції про права дитини. Конвенція вимагає від Договірних держав забезпечити, щоб остаточний дозвіл на усиновлення давали лише компетентні органи влади, щоб у ході міждержавного усиновлення було дотримано тих самих гарантій і стандартів, які застосовуються до національного усиновлення, та щоб міждержавне усиновлення не приносило неправомірної фінансової вигоди тим, хто його здійснює. Ці положення спрямовані, перш за все, на захист дітей, але вони також надають майбутнім прийомним батькам необхідні гарантії того, що їхня дитина не була залучена до нелегальної шкідливої практики.

Окремо слід відзначити випадки, коли діти розлучені зі своїми родинами внаслідок війни або природних лих. Не можна припускати, що такі діти не мають живих батьків або інших родичів. Навіть якщо дитина втратила обох батьків, є можливим знайти інших живих родичів дитини, громаду та дім, до якого вона може повернутися після конфлікту. Отож, таких дітей не слід вважати кандидатами на міждержавне усиновлення, пріоритетним завданням має бути пошук їх сімей. Цю позицію поділяють ЮНІСЕФ, УВКБ ООН, Міжнародна конфедерація Червоного Хреста, міжнародні НУО, такі як Альянс «Врятуйте дітей!».

ПОКАЖЧИК СТАТЕЙ КОНВЕНЦІЇ

Примітка: цифра після номера статті означає номер абзацу в тексті Посібника. Цифра, якій передує літера «к», показує номер коментарю внизу сторінок Посібника, а літера «Д» — номер сторінки у відповідному Додатку.

Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництва у галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року:

Стаття 1 38, 137	Стаття 11 а) к131
Стаття 1 а) 514, к17, к102	Стаття 11 б) к132
Стаття 1 б) к30, к102	Стаття 11 с) к133
Стаття 2 515, 519, 522, 525, 531	Стаття 12 193, 203, 210, 212, 445, к123, к140, к146, Д 6-4, Д 6-7, Д 8-4
Стаття 2(1) 478, Д 5-2	Стаття 13 151, 153, 154, 175, 193, 201, 203, 312, Д 1-4, Д 8-4
Стаття 2(2) 389, 557, Д 8-2	Стаття 14 104, 109, 148, 200, 217, 312, 314, 407, 469, 473, 476, 479, к91, к212, к287, Д 6-7, Д 8-4
Стаття 4 331, 443, 523, 533, 583, Д 8-2	Стаття 15 104, 109, 200, 216, 314, 338, 343, 344, 377, 401, 407, 414, 416, 417, 455, 511, 513, 514, 533, к91, к213, Д 6-7, Д 8-3, Д 8-4, Д 8-6
Стаття 4 а) 60, 325, 358, 485, 506, Д 6-4, Д 6-6, Д 6-9, Д 8-2	Стаття 15(1) 513, к281, Д 6-7, Д 8-4
Стаття 4 а).с) 358, Д 3-6	Стаття 15(2) к284, Д 6-8, Д 8-4
Стаття 4 б) 46, к194, к207, Д 6-4, Д 8-2	Стаття 16 104, 109, 148, 200, 216, 312, 323, 336, 338, 342, 344, 349, 377, 416, 510, 533, 568, к91, к180, Д 8-3, Д 8-4, Д 8-6
Стаття 4 с) к111, Д 5-2, Д 6-4, Д 8-3	Стаття 16(1) 354, к214, к223, к254, Д 8-5
Стаття 4 с)(1) 77, к181	Стаття 16(1) а) 327, к233, Д 6-4, Д 6-5
Стаття 4 с)(3) к32, к42, к50, к182	Стаття 16(1) б).д) Д 6-5
Стаття 4 с)(4) к43	Стаття 16(1) с) Д 6-4
Стаття 4 д) к44, к47, к112, Д 6-4	Стаття 16(1) д) 354, 356
Стаття 4 д)(1) к48	Стаття 16(2) 84, 334, 356, 537, 538, 572, к215, к255, Д 6-5, Д 6-8, Д 8-5
Стаття 4 д)(3) 344, 416	Стаття 17 104, 108, 109, 148, 200, 216, 312, 372, 379, 431, 459, 463, 464, 524, 544, 546, 547, к91, Д 8-3, Д 8-4
Стаття 4 д)(4) к32, к42	Стаття 17 а) 366, 369, 371, 424, к216, Д 6-5, Д 6-8
Стаття 5 372, 443, 503, 523, 533, 583, Д 8-2	Стаття 17 б) 366, 369, 371, 427, 546, к217, Д 6-8
Стаття 5 а) 358, 417, 486, 533, Д 3-6, Д 6-6, Д 6-7, Д 6-9, Д 8-2	Стаття 17 с) 331, 334, 368, 371, 373, 374, 430, 505, 506, 507, 527, 533, 539, 541, к218, Д 6-5, Д 6-8, Д 7-4
Стаття 5 б) 417, 533, к278, Д 6-7, Д 8-2	Стаття 17 д) 428, к219
Стаття 5 с) 376, 377, 428, Д 6-7, Д 8-3, Д 8-5	Стаття 18 104, 109, 148, 200, 216, 312, 376, 428, к91, Д 6-5, Д 6-8, Д 8-3, Д 8-4, Д 8-5
Стаття 6 150, 156, 193, 203	Стаття 19 104, 109, 148, 200, 216, 312, 380, 381, 545, 547, к91, Д 8-3, Д 8-4
Стаття 6(1) к67, к92, Д 8-3	Стаття 19(2) 545, Д 6-5, Д 6-8
Стаття 6(2) к97, Д 8-3	Стаття 19(3) Д 6-5, Д 6-8, Д 8-4, Д 8-5
Стаття 7 193, 200, 203, 515	Стаття 20 104, 109, 148, 200, 216, 312, 380, к91, к340, Д 6-5, Д 6-8, Д 8-3, Д 8-4, Д 8-5
Стаття 7(1) 123, 183, к74, к296, Д 8-3	Стаття 21 104, 109, 148, 200, 216, 312, 380, 604, к91, Д 6-5, Д 6-8, Д 8-3, Д 8-4, Д 8-5, Д 9-2
Стаття 7(2) 179, к76, к297, Д 8-3	
Стаття 7(2) а) к119	
Стаття 7(2) б) 148, к75, к88	
Стаття 8 148, 154, 193, 200, 203, к31, к62, к68, к107, Д 6-4, Д 6-7, Д 8-3	
Стаття 9 154, 193, 203, 205, Д 8-3	
Стаття 9 а) 61, 576, Д 6-4, Д 6-7	
Стаття 9 б) Д 6-4, Д 6-7	
Стаття 9 с) 579, к330, Д 6-4, Д 8-2, Д 8-3, Д 8-5	
Стаття 9 д) к118, Д 6-4, Д 6-7	
Стаття 9 е) к341, Д 6-4, Д 6-7	
Стаття 10 193, 203, 205, к89, к130, Д 6-4, Д 6-7, Д 8-3.8-4	
Стаття 11 193, 203, 246, к89, Д 3-3, Д 6-4, Д 6-7, Д 8-4, Д 8-6	

Показчик 2

Статья 21(1) а) 607	Статья 29 358, 359, 422, 431, 433, 512, 637, Д
Статья 21(1) б) 608	3-5, Д 6-6, Д 6-9, Д 8-4, Д 8-6
Статья 21(2) к346	Статья 30 61, 337, 534, 538, 566, 567, 568, 572,
Статья 22 148, 217, 312, к91, Д 8-4	576, Д 6-4, Д 6-7, Д 8-4, Д 8-5
Статья 22(1) 312, 414, к89, Д 7-4, Д 8-5	Статья 30(1) Д 8-6
Статья 22(2) 110, 182, 200, 215, 216, 312, 414,	Статья 30(2) Д 8-6
к90, к143, к144, Д 7-4, Д 8-5, Д 8-6	Статья 31 577, Д 8-4, Д 8-5
Статья 22(2) а) Д 8-6	Статья 32 233, 240, 241, Д 6-6, Д 6-9, Д 8-4, Д
Статья 22(2) б) Д 8-6	8-6, Д 8-7
Статья 22(3) Д 8-6	Статья 32(1) к61, к108
Статья 22(4) 219, 220, к147, Д 8-5, Д 8-6	Статья 32(2) к109
Статья 22(5) 414, Д 6-5, Д 6-7, Д 8-4, Д 8-5	Статья 32(3) к110, к134
Статья 23 104, 379, 383, 384, 385, 436, 475, 532,	Статья 33 200, 526, к91, Д 8-3
542, 543, 560, Д 6-5, Д 6-8, Д 7-3, Д 8-4, Д 8-6	Статья 35 133, Д 8-4, Д 8-5
Статья 23(1) 533	Статья 39(1) Д 8-7
Статья 24 529, Д 6-6, Д 6-8, Д 8-4, Д 8-5	Статья 39(2) 365, 452, к292
Статья 25 Д 8-4, Д 8-6	Статья 40 к248
Статья 26 Д 8-4	Статья 41 469, 473, 474, 476
Статья 26(1) 559	Статья 42 530, к77
Статья 26(1) а) 556	Статья 43 466, 472
Статья 26(1) б) 556	Статья 43(1) Д 1-2
Статья 26(1) с) 512, Д 8-2	Статья 43(2) Д 1-2
Статья 26(2) 56, 637, к301, Д 8-2	Статья 44 467, Д 1-2
Статья 26(3) 559	Статья 44(2) Д 1-2, Д 1-4
Статья 27 560, Д 8-4, Д 8-6	Статья 44(3) 467, 468, 469, Д 1-2
Статья 27(1) б) 560, Д 8-6	Статья 45 Д 8-7
Статья 28 380, к294, Д 8-4, Д 8-6	Статья 46 Д 1-2, Д 1-4
	Статья 46(2) 468, 469, Д 1-4

Постійне бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права

6, Scheveningseweg
2517 KT The Hague
The Netherlands
Телефон +31(0)70 363 3303
Факс +31(0)70 360 4867
Електронна пошта: secretariat@hcch.net
Вебсайт: <http://www.hcch.net>

Координатор проектів ОБСЄ в Україні

вул. Стрілецька, 16
Київ, 01034, Україна
Тел.: +38 044 492 0382
Факс: +38 044 492 0383
www.osce.org/ukraine
www.oscepcu.org

